Den uforbederlige bibliotekar

Niels Jensen

Skanning / foto af tekst.

https://uforbederlig.dk

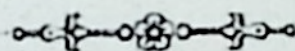
Udarbejdet 2024 af Niels Jensen

DANSKEREN.

TIDSSKRIFT FOR LAND OG BY

UDGIVET AF

FR. NYGÅRD OG L. SCHRØDER.

I. BIND.

OKTOBER 1888 — MARTS 1889.

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI I KOLDING VED H. P. WARBERG.

1889.

INDHOLD.

Nye Bøger, hvorpå opmærksomheden er henledt i tidsskriftet.[1])

Johannes C. H. R. Steenstrup: Den danske bonde og friheden; *C. E. F. Reinhardt:* Et afsnit af den danske bondestands krønike; *I. A. Fridericia:* Den danske bondestands undertrykkelse og frigörelse; *samme*: Aktstykker til oplysning om stavnsbåndets historie; *Regeringsskiftet 1784; E. Holm*: Kampen for landboreformerne i Danmark; *R. Mejborg*: Gamle danske hjem; *V. Falbe-Hansen*: Stavnsbåndsløsningen og landboreformerne; alle s. 21—33. *A. Simonsen*: Anst og Gjesten sogne, s. 26. *De danske sukkerfabrikker*, 1872—88, s. 89. *A. H. Sayce*: Talende stene; *Fr. Nielsen*: Håndbog i kirkens historie; *Nicolai*: Sverre præst; *Vilh. Poulsen*: Fortællinger af Norges historie; *Fr. Rönning*: Rationalismens tidsalder; alle s. 197 ff. *A. D. Jörgensen*: Johannes Evald, s. 197 og s. 316—331. *R. Petersen*: For hundrede år siden; *L. Schrøder*: Adam Oehlenschläger og den romantiske skole; *Christian Molbech og Nikolai Frederik Severin Grundtvig*; *Frits Holst* og *Aksel Larsen*: Felttogene i vore første frihedsår; alle s. 197 ff. *Jonas Lie*: Maisa Jons, s. 291. *Thomas Chalmers*: Den kirkelige fattigpleje, og *Julius Friis-Hansen*: De nødlidende og folkekirken, s. 294. *h—s*: Livsspörgsmål, s. 302. *L. Schrøder*: Nutidsspörgsmål, s. 387.

---

[1]) På omslaget har været anført, hvilke bøger der er sendt til udgiverne, og der har været anmeldelser af H. Begtrup, P. Bjerge, Fr. Nygård, H. Nutzhorn og L. Schrøder.

Haab.

Der er et Haab, som er af fornem Art,
Som lever af, hvad Livet op har spart,
Men ikke selv vil gjøre Gavn for Føden,
Som er ret vel til Pas i gode Kaar,
Men taaler ikke Skrammer, ikke Saar,
Og svigter sine Venner midt i Nøden.

Et Haab, som fordrer Sikkerhed for Alt,
Og øder Livet for at faa betalt
Den Sum, hvormed det Sikkerhed vil kjøbe;
Og naar saa Sikkerheden dog slaar klik,
Det narrer Livet for, hvad før det fik,
Og følger med de Første til at løbe. —

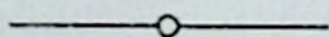
Der er et Haab, som vel er knap saa pænt,
Men lever af, hvad det har selv fortjænt,
Og som er næsten ét med selve Livet;
Det sér, som sagt, lidt mindre fornemt ud,
Men stammer dog tilsidst fra Himlens Gud,
Og ligner Glæden ved, hvad han har givet.

Det vokser kun af Kjærligheden frem
Til det, der blev vort Hjærtes dyre Hjem,
Og holder ud, saalænge Livet varer;
Det fordrer ej af Livet Sikkerhed,
Men daler just med den til Livet ned
Og gjør, at Livet sig i Haab forklarer. —

Der var en Mand, og Grundtvig var hans Navn —
Hans Haab, det var af dem, som gjøre Gavn
Og ikke ladt paa Livet ville tære;
Og naar hans Haab i stærke Toner klang,
Det lød som Livets høje Arbejds-Sang,
Der gjennem Dagens Møje kunde bære.

Hvi laaner nu vi Navn hos ham i Dag?
Fordi vi kæmpe for den samme Sag,
Som bragte Grundtvigs Hjærte til at flamme;
Skjønt vi er smaa, og han den store Mand,
Og skjønt vor Gjærning ej mod hans bær Vand,
Hans Haab og vort er dog af Art det samme.

Jakob Knudsen.

Lystelegrafen.[1]

Af *Poul la Cour.*

Det pålideligste og nøjagtigste Meddelelsesmiddel mellem Mennesker er Ordet fra Mund til Øre. Den Lethed, hvormed vor Mund former og udsender de ejendommelig sammensatte Hundreder af Luftbølger, hvoraf hvert Ord består, og den udtømmende Undersøgelse og Opfattelse, som vort Øre foretager deraf, peger på Mund og Øre som de fuldkomneste Organer.

Lyset kan dog også bruges som Meddelelsesmiddel, men det står i de nævnte Henseender meget tilbage for Lyden. Det kan allerede nævnes, at vi ikke ved egne legemlige Midler kunne frembringe Lys, hvorimod vi kunne både frembringe og forme Lyd; og når jeg altså skal give en anden en Meddelelse gjennem hans Øje, må jeg bruge lånte Hjælpemidler. Når mine glade eller vemodige Ansigtstræk fortæller ham, at jeg er glad eller sorgfuld, så er det egentlig ikke mig, men Dagslyset eller kunstigt Lys,

---

[1]) Medens jeg gjerne følger Udgivernes Opfordring til her i Bladet efterhånden at give Bidrag til *historisk Fremstilling af Fysik*, vil ovenstående Stykke, hvorvel det nok i vissē Henseender kan svare til denne Fordring, findes at være af en noget særegen Art. Det er imidlertid Udgiverne selv, der har forlangt dette Stykke, sagtens fordi det indeholder et personligt Arbejde; men heri må der da tillige være Undskyldning for, at Beskrivelsen deraf er forholdsvis udførligere end af det øvrige.

der efter at have ramt mit Ansigt og være kastet tilbage derfra, trænger ind i den andens Øje og fortæller ham lidt om, hvad det traf på sin Vej. Derfor er det ogsaa en tarvelig Meddelelse, han får. Den siger ham ikke, hvad der er Glædens eller Sorgens Årsag. Muligvis vèd han det ad anden Vej. — Nedskriver jeg min Meddelelse, for at han kan læse den med Øjet, så er dette for det første noget, der, om ikke efterligner Ordet, så i Grunden blot fremkalder det samme Indtryk, som man ellers har vænnet sig til ved at høre Ordet, altså dog blot en Efterligning, og for det andet kan denne aldrig komme på Højde med sit Mynster; thi Klangen i Ordet kan ikke skrives. Iøvrigt er det heller ikke her mig, der påvirker Modtagerens Øje, men Lyset, som jeg ikke selv har frembragt, men kun gjort noget til at få formet. — Ved Fingersprog mellem Døvstumme gjælder det samme. Meddeleren efterligner efter ringe Evne Ordet; og Midlerne ere lånte.

Men i én Henseende overgår den optiske (synlige) Meddelelse den akustiske (hørlige). Den rækker videre. Lydbølgerne fra vor egen Mund tabe sig med Afstanden, så Øret vanskelig kan skjelne dem; i hvert Fald ikke milevidt. Vel har Telefonen gjort dette muligt ved at omsætte de mekaniske Luftbølger til elektriske Bølger, der så dog må følge den lagte Metaltråd. Men Lyset, som vi rigtignok ikke selv frembringe, men som vi dog kunne forme, kan gå milevidt, og i hvilkesomhelst Retninger, uden at vi behøve at spænde Tråde, ja er end ikke begrændset til Jordkloden, men bringer os Meddelelse fra de fjerne Kloder, hvis Lys Spektralanalysen endog i den nyeste Tid har nået at aflokke Besked om Klodernes kemiske og fysiske Tilstand, ligesom det måtte være Lyset, der skulde blive Budbringer mellem os og andre Fornuftvæsener på Kloderne, hvis der fandtes sådanne.

At bruge Lyset som Budbringer på store Afstande er allerede faldet Mennesker ind i den næsten forhistoriske

Tid. Således lader *Aiskylos* Meddelelsen om Trojas Erobring ved Ildsignaler i samme Nat nå hjem til *Klytemnestra*, en Strækning af over 70 Mil. På lignende Måde meldte *Mardonios* Athens Erobring over Havet til *Xerxes* i Sardes; og vore mange »Bavnhøje« er endnu et udvortes Vidnesbyrd om, at lignende Ildsignaler har været brugt i Norden. Men oprindelig gav disse Signaler kun en enkelt iforvejen aftalt Melding: »Fjenden er der!« eller »Angrib!«, eller de påkaldte Opmærksomhed, og der måtte da følge en særlig »Budstikke« efter.

Skjøndt der haves Exempler på en mærkværdig hurtig Befordring af Budstikker, var den dog ikke hurtig nok, og vi træffe allerede i den fjerne Oldtid Forsøg på at lade selve Bavnen give de forskjellige Meldinger.

Først ligger det naturligt at indrette Lyssignalerne på at give *to* forskjellige (oftest modsatte) Svar: »Fremad!« eller »Tilbage!«, »Sejr« eller »Nederlag«, »Ja!« eller »Nej!«; dernæst flere, f. Ex.: »Fremad!« »Tilbage!« »Til højre!« eller »Til venstre!« — Det var da rimeligt at virkeliggjøre disse Meldinger eller Ordre ved at forme Lyssignalerne forskjelligt, men på store Afstande viser Signalet sig som et Punkt (når det da ikke er meget stort), og Forskjelligheden i Form kan da ikke bruges. En meget sindrig Indretning, der hjalp ud over denne Vanskelighed, er beskrevet af den græske Historieskriver *Polybios* (f. 202 f. Kr.), der selv var Feltherre og Statsmand, levede i et mangeårigt, men mildt Fangenskab i Rom og blev Vidne til flere romerske Krige og Karthagos Ødelæggelse. Polybios skriver, at en vis *Æneas* havde opfundet følgende Signalsystem.

Man brugte i Oldtiden Vanduhre af forskjellig Indretning. Man tænke sig en Vandbeholder med et Hul i Bunden, der kan lukkes med en Prop, og på Vandet en Svømmer med en lodret og inddelt Stilk. Når Vandstanden sænkes, og med denne Svømmeren, vil Stilkens Inddelinger efterhånden komme på Linie med Karrets Rand og derved

angive de forskjellige Klokkeslet. Æneas benyttede nu to sådanne Vanduhre, men istedenfor Tidsangivelser var der på Stilkens forskjellige Inddelinger anbragt forskjellige Meldinger eller Ordre, éns på begge Vanduhre; og indtil Signaleringen begyndte, lukkede Propperne for de fulde Vanduhre. Afsenderen giver da et Lyssignal, der betyder, at Propperne skal tages af begge Vanduhre, hvis Svømmere altså samtidig begynde at synke. Når Afsenderen ser, at Stilken har nået til den Melding eller Ordre, der skal afgå, giver han atter et Lyssignal, hvorpå Propperne sættes i Hullerne, og Modtageren aflæser da den samme Sætning på sit Vanduhr, som Afsenderens var nået til.

Denne Signalering[1]) kan imidlertid kun give et begrændset Antal Sætninger; men Polybios bekriver tillige et System, han selv brugte, og som han nævner som en Forbedring af et, der skyldtes *Kleoxenos* og *Demokritos* (i femte Århr. f. Kr.). Dette var et virkeligt Telegrafsystem, idet man ved dette sendte Meldingen, Bogstav for Bogstav. Det skete ved Hjælp af 10 Fakler i to Grupper, fem og fem, bagved to Gjærder. I den ene Gruppe kunde man række 1, 2, 3, 4 eller 5 Fakler op over Gjærdet, og i den anden kunde der samtidig også række et Antal Fakler op. Herved kan man få 25 forskjellige Signaler, nemlig 1,1, dernæst 1,2, så 1,3, så 1,4, så 1,5, fremdeles 2,1, så 2,2 osv. til 5,5. Hvert af disse 25 Signaler betegner nu sit Bogstav, og man kan således efterhånden stave hvert Ord. Dette blev et så vigtigt Led i Grækernes og Romernes Krigsførelse, at man havde et særligt Korps af *πυϱευται* (Ildbærere); og Polybios iagttog Telegrammerne igjennem et Rør, for at uvedkommende Lys ikke skulde forstyrre Øjet.

Oldtidens Telegrafi gik senere i Glemme; men ved Wiens Belejring af Tyrkerne i 1683 kom der en Signalering

[1]) Dette Ord foretrækkes for Signalisering i Sømandsstanden, der har mest med denne Sag at gjøre.

tilveje mellem *Johan Sobiesky* fra Kahlenbergs Højder og de i Wien indesluttede, noget, der skal have bidraget til Byens Befrielse.

I Slutningen af forrige Århundrede begyndte man et fuldstændigere og mere vidtrækkende Telegrafanlæg ad optisk Vej, underlig nok, så kort Tid forinden Muligheden til at nå det ad elektrisk Vej skulde blive givet. Det var Brødrene Chappe i Frankrig, der i 1793 forelagde deres Projekt for Nationalconventet. Der skulde bygges Rækker af Tårne ud over Landet på de højeste Punkter, så at man kunde se fra Tårn til Tårn. På hvert Tårn skulde der på en lodret Stang anbringes en Vippe, som kunde drejes om sit Midtpunkt og fæstes i 4 forskjellige Stillinger: vandret, lodret, skråt tilhøjre, skråt tilvenstre. På hver Ende af Vippen var en Arm, som kunde pege i 8 forskjellige Retninger: opad, nedad, udad, indad og i de 4 skrå Retninger mellem disse. Af disse 8 Retninger forkastedes den ene, da Retningen udad og indad Vippens Retning vanskelig kunde skjelnes fra hinanden. Da nu Vippen kunde få 4 forskjellige Retninger, den ene Arm 7 og den anden 7, kunde disse 3 Ting give 4 Gange 7 Gange 7 eller 196 forskjellige Signaler, hvis Betydning var at aflæse i en dertil indrettet Bog. Ved en Mekanisme inde i Tårnet kunde Vippen og Armene indstilles, idet et lidet Apparat derinde nøjagtig fulgte det store Apparats Bevægelser. De fleste Telegrafister var kun Mellemled og behøvede ikke at bekymre sig om Betydningen af Telegrammerne, men havde kun at efterligne de Stillinger, som de så Apparatet på det foregående Tårn indtage.

Det første Telegram, der på denne Måde blev befordret, var fra Lille til Paris (over 30 Mil), og bragte Efterretningen om Condés Tilbageerobring fra Østerigerne, hvorpå Telegrafen strax efter bragte det Svar fra Nationalconventet: »Nordarméen har gjort sig værdig til Fædrelandets Påskjønnelse!«

Napoleon[1]) indrettede mange sådanne Linier og kunde f. Ex. sende et kort Telegram fra Berlin til Rhinen (120 Mil) i 15 Minutter. Fra Frankrig udbredte Lystelegrafen sig til mange andre Lande. I Danmark blev den indført i 1802, navnlig over Nyborg og Korsør med Sprogø som Mellemled.

På alle disse faste Telegraflinier ere imidlertid de ærværdige Tårne med de talende, men for uindviede uforståelige Vipper nu forlængst afløste af de simple Telegrafpæle med de stille Tråde (deres Sang har i hvert Fald intet med deres Virksomhed at gjøre); og endnu tættere ere Trådene blevne flettede over Landjorden, siden den skotske Amerikaner *Graham Bells* Telefon gjorde det muligt, at hver en Flække, ja Tusinder af private Huse kunde indlemmes i dette Jernnæt, der nu indfletter Jordkloden og forbinder alle dannede Mennesker ved et næsten øjeblikkeligt Samtalemiddel.

Men der var visse Områder, hvor Elektriciteten ikke kunde afløse Lyset som Budbringer, nemlig, hvor Tråde ikke kunne anbringes, det vil sige på Havet og under visse Feltforhold. Det blev da navnlig Søofficerer, der udviklede Lystelegrafen videre. På Havet (og i Felten) kan man ikke godt have store faste Stativer med Vipper osv.; man tyede derfor til Flag, og Engelskmanden *Home Popham* udfandt et System, der blev Udgangspunktet for det, der nu bruges af alle dannede Folkefærd på Havet. Pophams System, der efter Behag kunde give et vist Antal Sætninger i en Signalbog, eller slå over i alfabetiske Meddelelser, blev indført i Nelsons Flåde kort før Slaget ved Trafalgar, og dets første Bud var de berømte Ord: »England venter, at enhver gjør sin Pligt!«

Det blev da også i England, at man i 1857 sammenstillede den Signalbog, som nu alle nogenlunde store Skibe

---

[1]) Da Napoleon derimod hørte om Tyskeren *Sömmerings* elektrokemiske Telegraf (1809), kaldte han den „en dum germanisk Ide“.

føre, hvert på sit Sprog, og ved Hjælp af hvilken de kunne tale sammen uden at de behøve at kjende hinandens Tungemål. Man bruger hertil 18 Flag og Vimpler af forskjellig Farve og Form. Disse betegnes ved Bogstaverne: B, C, D, F, G, H, J, K, L, M, N, P, Q, R, S, T, V, W, uden at det dog er Meningen, at de skulle bruges som Bogstaver til at danne Ord. Binder man to af Flagene lige under hinanden, og hejser dem, har man et Toflagsignal. Af sådanne kunne de 18 Flag åbenbart danne 18 Gange 17 eller 306. Af Treflagsignaler kan på lignende Måde dannes et Antal af 18 Gange 17 Gange 16 eller 4896; af Fireflagsignaler et Antal lig det sidste Gange 15 eller 73440.

Signalbogen indeholder nu alle tænkelige Meddelelser, Spørgsmål og Svar, som ere ordnede på en praktisk Måde og hver for sig forsynede med en Sammenstilling af 2, 3 eller 4 af de nævnte Bogstaver, idet alle To- eller Treflagsignalerne tilligemed de 18960 første af Fireflagsignalerne bruges hertil. Af de øvrige er 1440 forbeholdt som Kjendingssignaler for Krigsskibe og 53040 for Handelsskibe.

Ved dette Meddelelsesmiddel er Telegrafnættet så at sige forlænget ud over Havene, idet de vigtigste Fyrtårne stå i elektrisk Forbindelse med det øvrige Fastlandsnæt (og derved f. Ex. med Rhederne), medens de ved Flagsignaler kunne give Meddelelse (Ordre) til Skibe, der komme dem i Sigte, eller modtage Meddelelse fra disse, ligesom Skibene indbyrdes kunne signalere med hinanden. Forbindelserne ere selvfølgelig ikke så regelmæssige og pålidelige, som de kunne være gjennem Trådene på Landjorden, men når det betænkes, hvor store Interesser i Skibe, Mennesker og Gods, der i vore Dage flyder på Havet, er det ikke at undres over, at man i stigende Grad benytter dette, navnlig af Engelskmændene og Franskmændene givne, internationale Meddelelsesmiddel.

Der er dog en væsentlig Ulæmpe derved, nemlig, at medens Skibe tilbringe ligeså megen Tid på Havet om

Natten som om Dagen, kan Systemet ikke bruges i Mørke, da Flagene ikke kunne ses, og det er ikke muligt at erstatte de 18 Signalflag ved ligeså mange farvede Lanterner, således at disses Farver kunde indbyrdes adskilles. Denne Omstændighed nedsætter uden Tvivl Signaleringen til mindre end det Halve af, hvad den ellers vilde være; thi kunde der signaleres med samme Lethed og Sikkerhed om Natten, vilde man ikke alene have den dobbelte Tid eller dobelte Lejlighed til at signalere, men f. Ex. en kjøbenhavnsk Rheder, der ønsker at give sit Skib Ordre, men først, når det passerer Dover, vilde da ikke behøve at være betænkelig ved den Mulighed, at Skibet måske passerer Dover om Natten.

Til Feltbrug (når ikke elektrisk Telegraf kan oprettes) tog Lystelegrafen en anden Retning. Den blev navnlig stærkt udviklet og brugt i Nordamerika af General *Meyer*, først i de forenede Staters Kamp mod Mexico og senere i Kampen mellem Nord- og Sydstaterne. Medens man til Søs gik op til 18 Grundsignaler, indskrænkede Meyer sig til 2 sådanne, hvoraf Bogstaver og Ord dannes, ligesom den elektriske »Morseskrift« dannes af Prikker og Streger. Lignende Fremgangsmåder ere blevne brugte i europæiske Stater og have nået en stor Udvikling, hvortil også forskjellige danske Officerer have ydet værdifulde Bidrag. Som de to Grundsignaler om Dagen bruges gjerne et Flag, som svinges til den ene eller til den anden Side, og man opstiller sig da i Reglen på et højt Punkt således, at den telegraferende ses mod Himlen som Baggrund, da Signalerne så i gode Kikkerter kunne ses i flere Mils Afstand. Om Natten bruges derimod kortvarige og langvarige Blink fra en Lampe, hvis Lys, for hvilket man på en bekvem Måde kan åbne og lukke ved et Håndtag, af Samlelindser sendes i den Retning, hvori Modtageren befinder sig. Også om Dagen har man brugt lignende kort- og langvarige Lysblink, og Sollyset er da taget i Brug dertil. Den Nøjagtig-

hed og Lethed i Behandlingen af disse Apparater, som man efterhånden har nået, har, under Forudsætning af, at man har veløvede Folk, bragt denne Fremgangsmåde op til den Højde, som den rimeligvis efter sin Natur kan nå, uden at man kan sige, at Måden i Hurtighed kan blot tilnærmelsesvis tåle Sammenligning med den elektriske Telegrafi. Dette beror imidlertid på en Egenskab ved det menneskelige Øje, som ikke lader sig bøde på ad denne Vej.

Det var just Betragtninger over Øjets og Ørets Egenskaber, der i 1882 gav mig Tanken om at bruge en hel anden Fremgangsmåde til Lystelegrafi end den hidtil brugte.

Vore Iagttagelser af *Rummet* og af *Tiden* foretage vi navnlig med vort Øje og Øre, og dette således, at *Øjet er vort særlige Ruminstrument, Øret vort særlige Tidsinstrument.*

Denne Omstændighed hænger sammen med Øjets og Ørets Bygning. Alt efter den Retning, som en Lysstråle har, rammer den et forskjelligt Punkt af Næthinden på Øjets Baggrund. Det bliver altså forskjellige Nervetråde, der påvirkes af Lys, som befinde sig i forskjellige Retninger. Øjet er endog overordentlig følsomt for den Retning, hvori Lyset er, hvilket f. Ex. kan skjønnes af, at man let skjelner to Stjerner fra hinanden, som ellers have samme Farve og Lysstyrke, når de blot ere i ganske lidt forskjellig Retning. Det er i Virkeligheden denne Evne i vore Øjne, hvorved vi i et Øjekast får Opfattelsen af de Ting, der findes i forskjellige Retninger, og af deres Afstand og Størrelse, ja, hvorved vi, idet vi tilmed forstørrer denne Evne med Kikkert eller Mikroskop, tager Mål på de Millioner af Mile, der skiller fjerne Kloder fra os, eller på Ting så små, at Billioner af dem er intet imod os selv. Det er i Øjets Retningssands eller Rumevne, vort fineste Iagttagelsesmiddel består.

Ikke således med Øret. Hvad enten Lyden kommer forfra eller bagfra, går den ad samme Vej ind i Øret og påvirker Trommehinden og de indre Dele på væsentlig samme Måde. Derfor er det ofte Indbildning, når man tror at kunne høre, fra hvilken Retning en Lyd kommer. At man vel kan have nogen Evne i denne Henseende, tør vel ikke benægtes, men det er et stort Spørgsmål, om den ikke fuldt så meget beroer på vore øvrige Iagttagelser med Øje og Følelse af de Ting, der omgive os, og som kunne påvirke Lyden på forskjellig Måde, som i Hørelsen. Vist er det i hvert Fald, at man stundom tager stærkt og hårdnakket Fejl af Lydens Retning, noget, som navnlig finder Sted i Tåge, hvor man ikke ser Omgivelserne, men f. Ex. står og spejder efter et Dampskib, hvis Piben man har troet at høre i en Retning, medens man lidt efter pludselig ser det dukke frem af Tågen i en helt anden. Jeg har en Gang set en Mand gå ned i en Kjælderhals og banke på Døren lige for. I næste Øjeblik kom Værten og råbte ned ad Kjælderhalsen: »Hvem vil De tale med?« Besøgeren troede, at Røsten kom inde fra den låsede Dør, og svarede: »Med Dem!« Værten: »Ja, vær så god!« Besøgeren: »Ja, men jeg kan ikke komme ind!« Værten: »Behøves det? De kan jo komme her op.« »Hvor op?« osv. Det faldt Værten helt vanskeligt at få Besøgeren til at vende sig om imod ham.

Derimod kan Øret opfatte, hvad der i forskjellige Øjeblikke følger efter hinanden, såsom Lydbølgerne i den menneskelige Tale. Når vi med Øret opfatte et eneste Ord, har Øret modtaget Hundreder af Indtryk af forskjellig Styrke og i en Håndevending foretaget en Slags Undersøgelse af deres Antal og indbyrdes Forhold. Vel kan man ikke med Tal give Besked om dem; men at Ordet er forstået, viser, at dets Bølger ere undersøgte. Endog en ganske ligefrem Optælling af Indtryk, der følger efter hinanden, kan Øret meget lettere besørge end Øjet. Det

er ikke vanskeligt at tælle et Antal skarpe Lyd, når de ikke komme hurtigere end 4 à 5 i hvert Sekund; men det er ikke muligt for Øjet at foretage en sådan Optælling af Blink, når det er et og samme Lys, der blinker. Et Indtryk, der har ramt et bestemt Sted af Næthinden, slettes ikke så hastigt ud igjen. Derfor gjør en Raket, et Stjerneskud eller et andet Lyspunkt, der bevæger sig hurtigt, Indtryk af en lysende Linie. Herpå beroer også en Mængde optisk Legetøj, såsom Taumatropen, et lidet Stykke Pap, der drejes hurtigt rundt, så at snart den ene Side fremviser f. Ex. en Hest, snart den anden en Rytter, og man troer at se Rytteren på Hesten. — Når man *læser* hurtigt og således hurtigt opfatter en Mængde Bogstaver, så er det ikke samme Sted af Næthinden, der besørger dette. Lægger man Mærke til Øjnene på en Læsende, vil man se, at de ikke glide jevnt hen ad Linien, for at det Punkt af Næthinden, hvormed vi helst ser, kan undersøge hvert Bogstav (dette vilde det ikke kunne gjøre så hurtigt, og endnu mindre vilde det kunne gå hvert Bogstav efter i alle Kroge); men den læsendes Øje *springer*, så at det først fæster sig på et bestemt Sted i Linien og dernæst på et andet et godt Stykke fra det første, idet samtidig de andre Steder af Næthinden opfatte de andre Steder af Linien. Derfor er det velgjørende for Øjet, at Skriften har Fremspring over og under Linien, dette giver Holdepunkter for Øjet, der i Virkeligheden må holde sig rolig i de Øjeblikke, da det opfatter.

Med de her omtalte Sandseevner og Sandsemangler ved Øje og Øre stå de åndelige Virksomheder i ligefremt Sammenhæng, de, som skulle bringe Indtrykkene til Bevidsthed, såsom Evnen til at fastholde eller gjenkalde de Indtryk, som Sandserne tidligere modtog. *Efterat* Klokken er færdig med at slå 6, kan man give sig til at tælle op, hvormange den så egentlig slog. Således vilde man ikke kunne gjenkalde sig, at man så 6 Blink efter hinanden

(selv om de vare langsomme nok til at kunne tælles særskilt), når man ikke udførte Tælningen under selve Blinkningen. Derimod vilde man kunne gjenkalde sig, at man havde set 6 Blink ved Siden af hinanden eller i hvert Fald, når de var ordnet regelmæssigt omkring et Midtpunkt, selv om de kun har været synlige i en ringe Brøkdel af et Sekund; eller man vil kunne se, at der er 6 Eger i et Hjul, som om Natten oplyses af et Lyn i mindre end $\frac{1}{1000}$ af et Sekund.

Vor Evne til at finde Enheden i flere Sandseindtryk synes altså også at forholde sig således, at vor åndelige Gjenkaldelse og Behandling af *Rumstørrelser* knytter sig til *Synsindtryk,* men af *Tidsstørrelser* til *Hørelses*indtryk. — Den åndelige Evne til at samle Indtrykkene til en Enhed, en Evne, der er nødvendig Betingelse for, at man kan faa noget ud af det, som man sandser (f. Ex. opfatte en Tale eller læse en Skrift), forholder sig altså ligesom selve Sandseorganerne; og af dobbelt Grund blev jeg således ført ind på følgende Slutning: *Meddelelser, som vi skulle opfatte med Øjet, må bredes ud i Rummet, så at de påvirke forskjellige Steder af Næthinden og give os et Billedindtryk.* Er nu Meddeleren så langt borte, at hans Signaler på Grund af disses Lidenhed og Afstand kun kan påvirke et enkelt Punkt af Næthinden, vil det altså gjælde om, at *den linieformede Lysstråle bliver sammensat på en sådan særegen Måde, at når Modtageren ved særegne Midler breder den ud til en Vifte, ville de Dele, hvoraf den består, komme til at påvirke forskjellige Steder af Næthinden.*

Når Forudsætninger ere tilstede, fåer man gjerne en sådan Tanke i et Øjeblik (jeg fik min på en Aftenvandring efter en festlig Sammenkomst på Tegnérs Hundredårsdag), og man øjner da samtidig Midler, som må kunne føre til Målet; men ulige længere Tid kræver det gjerne at få Virkeligheden udarbejdet. Bestræbelserne herefter kan det

vel ofte have sin Interesse at følge, men Meddelelsen vilde her blive for vidtløftig, og jeg skal derfor nøjes med at beskrive den Løsning af Opgaven, som det sluttelig er lykkedes mig at nå til. —

Når man betragter et fjernt hvidt Lys (en Stjerne eller et Fyr) med blotte Øjne eller gjennem en almindelig Kikkert, viser det sig som et hvidt Punkt. Men betragtes det igjennem et Glasprisme, viser det sig som en lysende Linie med jevne Farveovergange fra den ene Ende, der er rød, gjennem orange, gul, grøn og blå, til den anden Ende, der er violet. Grunden hertil, der er opdaget af *Isaac Newton*, er som bekjendt den, at det hvide Lys ikke giver en enkelt Lysstråle, men en Samling af (egentlig uendelig) mange forskjellige Farvestråler, der alle brydes noget forskjelligt i Prismet; derved får de forskjellig Retning og træffer forskjellige Punkter af Næthinden. Medens altså Farverne i det daglige Liv plejer at være en Fornemmelsessag, så at vi ikke kunne udtrykke, hvad f. Ex. *grøn* vil sige, kan man siden Newtons Tid på en bestemt og sikker Måde betegne grønt Lys, ja, en bestemt Nuance deraf, ved at sige: den Lysstråle, der brydes så og så meget i et Glasprisme af den og den Art. Således vil den hvide Lysstråle *hd* (Fig. 1.) efter Brydningen udgå i forskjellige Retninger som forskjellige Farvestråler, den røde mod *r*, den grønne mod *g*, den violette mod *v*.

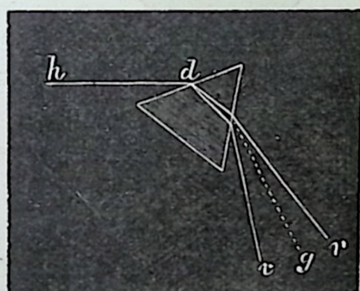

Fig. 1.

Denne Strålernes Brydning og Spredning er imidlertid forskjellig i Prismer af forskjellige Stoffer eller Glasarter, og Spredningens Størrelse står ikke altid i simpelt Forhold til Brydningen, så at man kan sammensætte Prismer af forskjellige Glassorter således, at de som samlet Helhed ikke bryder Strålerne *væsentlig* ud af deres op-

rindelige Retning, men dog skiller dem ad, så at Farvestrålerne får en noget indbyrdes forskjellig Retning. Et sådant »Prisme med ret Sigte« kan anbringes i en Kikkert (Fig. 2, set ovenfra, og i Gjennemsnit); og når man gjennem

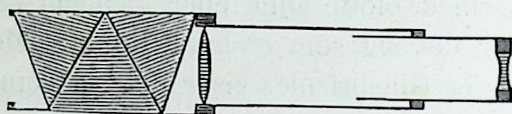

Fig 2.

denne betragter et fjernt hvidt Lyspunkt, viser dette sig som en Lyslinie (Fig. 3 A.), men farvet fra rødt til violet (Spektret). Når nu blot Afsenderen er Herre over sit Lys på sådan Måde, at han kan sørge for, at der heri fuldstændig mangler visse Farvearter, f. Ex. de yderste røde, endvidere nogle af de orange, nogle af det gulgrønne, og alle de violette, kunne de tiloversblevne Stråler netop være af sådan Sammensætning, at Modtageren i sin Kikkert ser et bestemt Tegn (f. Ex. Prik, Prik, Streg, Fig. 3 B).

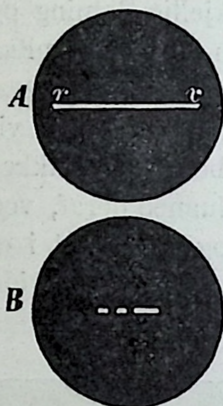

Fig. 3.

Dette lader sig nu gjøre på en Måde, der er meget simpel at iværksætte, men måske lidt vanskeligere at forstå.

Fig. 4 giver en skematisk Fremstilling af et vandret Tværsnit af Apparatet og Lysstrålernes Vej. *F* er en Lampeflamme, og *SK* en Skjærm, hvori der er udskåret Åbninger, der svarer til det Signal, man vil sende, f. Ex. to smalle Åbninger (1 og 2) og en bred (3). *L* er en Linse, anbragt i sin Brændviddes Afstand fra Skjærmen, det vil sige, at alle Stråler, som fra Punkt 1 træffer Linsen, af denne blive gjorte parallele, så at de derefter

få nøjagtig samme Retning som Strålen 1 *o*, der går gjennem Lindsens Midtpunkt. Derefter træffe Strålerne Prismet *P* og sendes af dette ud mod Horisonten som en Lysstrålevifte r_1 v_1. På samme Måde vil det Lys, der kommer fra Åbningen 2 i Skjærmen, blive sendt ud som Viften r_2 v_2, og fra Åbningen 3, som Viften r_3 v_3.

En Iagttager i Retningen *i* langt borte, vil da af Viften r_1 v_1 modtage en Stråle, der ligger tæt ved det røde (r_1); af Viften r_2 v_2 vil han modtage en Stråle omtrent af den

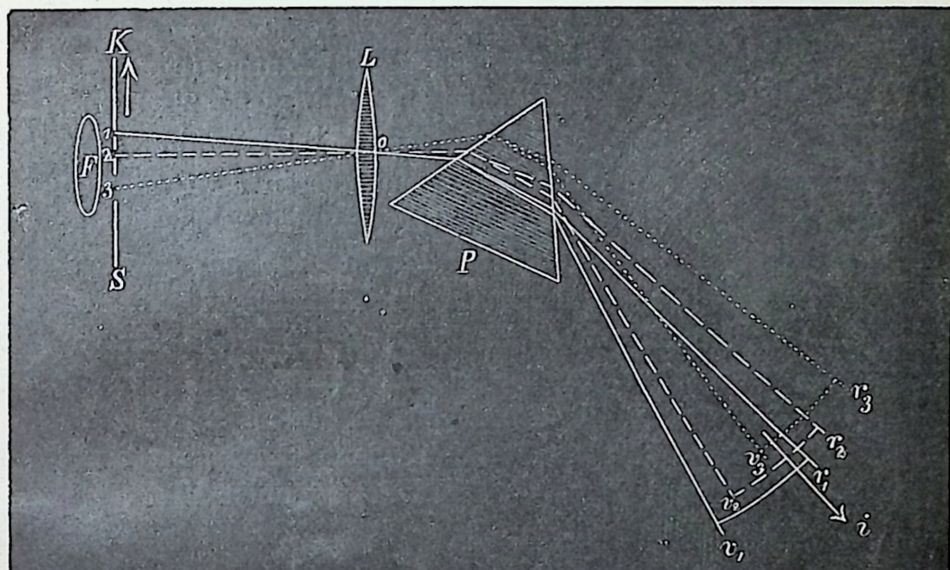

Fig. 4.

gule Slags; af Viften r_3 v_3 vil han, da Spalten 3 er bredere, modtage en større Mængde grønne og blå Stråler.

For Iagttagerens blotte Øje eller med en almindelig Kikkert vil Lyset vise sig som et Punkt med en Farvenuance svarende til Sammenblandingen af de nævnte Farvearter; men betragter han Lyset gjennem Kikkerten Fig. 2, ville Strålerne skilles ad, og han ser et Billede som Fig. 3 B.

Opgaven er således løst: *at lade det Lys, der bliver oversendt blot i en Linie, og som altså ikke selv har*

nogen rumlig Udbredelse til Siderne, være sammensat på sådan Måde, at når Modtagerapparatet breder det ud, bliver det et forståeligt Tegn. Dette kan selvfølgelig ske, hvor lang Vej end Lyset har gået, og det aflæste Tegns Størrelse beroer altså slet ikke på Afstanden, men kun på, hvor stærkt Modtagerapparatet er indrettet på at sprede den ankommende Lysstråle.

I hvor stort et Omfang nu denne Sag vil blive taget i Brug, vil Fremtiden alene kunne svare på; men efter de Forsøg, som hidtil ere gjorte, synes navnlig følgende Anvendelser at ligge for.

Når Skjærmen *SK* føres i den Retning (mod *K*), som Pilen angiver, så at Åbning 3 kommer på 2's Plads, 2 på 1's osv., ville Lysvifterne dreje sig, så at r_3 v_3 kommer på r_2 v_2's Plads osv. Modtageren *i* vil da med blotte Øjne se Lyset skifte Farver, men når han holder Kikkerten Fig. 3 for Øjet, vil det se ud, som om Lystegnet - - — glider tværs igjennem Kikkertens Felt, idet Tegnet 3 kommer på 2's Plads, 2 på 1's Plads osv., og hvis Skjærmen har flere derefter følgende Åbninger, vil en Skrift svarende til disse synes at glide i samme Retning igjennem Kikkertens Felt. Tegnene skifte ganske vist jevnt og langsomt Farve på deres Vej igjennem Kikkerten; men de ere uforanderlige i deres Form, idet de glide, og man ændser derfor ikke Farveforandringen, men læser den forbiglidende Telegrafskrift med samme Lethed, hvormed man læser Skriften på Papirstrimlen af et elektrisk Telegrafapparat. Det er endog ligegyldigt, om Modtageren er farveblind, det vil sige, ikke kan skjelne Farver fra hinanden; thi det er ikke selve Farverne, som skulle aflæses, men kun den *Form*, som Lysbilledet (ved Hjælp af det for Farvestrålerne ejendommelige Brydningsforhold) får. Der er heller ikke ved denne Anvendelse af Farverne den Ulæmpe, som ellers er kjendt af dem, der har beskjæftiget sig med Lystelegrafi, og som består i, at Luften,

når den er diset, borttager en Del violette og blå Stråler; thi selv om den violette Ende af Spektret forsvinder, så at Tegnene ikke ses, medens de ere dér, ville de, da de glide igjennem hele Spektret, ses, når de bevæge sig igjennem den øvrige Del af Spektret.

Det vil nu være meget let at udfylde det ovenfor beskrevne internationale Flagsystems Dagsignaler med Natsignaler. Man behøver kun at forsyne Skibene med en Kikkert som Fig. 2 og en Lygte som Fig. 4 med 18 dertil hørende Metalplader, hver med smalle og brede Åbninger svarende til de 18 Bogstaver, som ellers betegnes ved Flag. Da der på ethvert Skib er Vagt og Udkig, vil det let opdages, når nogen begynder at natsignalere; thi de ejendommelige Farveskiftninger, som dette Lys har, kan iagttages og kjendes fra alt andet Lys tilsøs; og tager man den spektrotelegrafiske Kikkert for Øjnene aflæses let Signalet. Vil man så selv signalere, tænder man sin Lygte, og ligesom man om Dagen tager 2, 3 eller 4 Flag og hejser op, tager man 2, 3 eller 4 af Metalpladerne, sætter dem ind i en samlende Plade og anbringer dem i Lygten, giver denne den rigtige Retning imod det Skib eller Fyr, som man vil signalere til (denne Retning behøver ikke at være så nøje, at Skibets Slingring kan skade), og lader Pladen glide flere Gange frem og tilbage, til man kan stole på, at Signalet er opfattet, eller til der svares med Lyssignal tilbage.

Denne Udfyldning af det internationale Signalsystem med en Nattjeneste synes det at ligge nær at søge indført. Her er ikke noget andet, der skal fortrænges, eller noget nyt, der skal læres, hvad der ofte forhaler Indførelsen af nye Systemer. Her er tværtimod et internationalt System, som savner sit Supplement; og enhver, der forståer at bruge Dagsignalerne, vil uden videre kunne behandle Natsignalerne også. Disse have tilmed den Fordel, at de, som sagt, hvad Størrelsen angår, ere *uafhængige af Af-*

standen, og at de tilmed ere *uafhængige af Vindretningen,* som undertiden kan vende Flagene i en for Iagttageren uheldig Retning.

Der er også andre Henseender, hvori der kan være Grund til at vente disse Lyssignaler anvendte tilsøs, når man først er bleven almindelig bekjendt med dem. Medens man f. Ex. ved Havneindløb plejer at bruge to Lys i kjendelig Afstand fra hinanden inde på Land for at udstikke den Linie, et Skib skal følge for at komme i Havn, kan man her nøjes med en eneste Lygte som Fig. 4; thi når den og dens Signaler står fast, vil dens Lysvifter bestandig falde i bestemte Retninger ud imod Horisonten, og det kan da fastslås, at man skal sejle ind således, at man altid har *et bestemt Tegn midt i Kikkerten.* Ser man dette glide til den ene eller den anden Side, er dette Vidnesbyrd om, at man selv sejler for langt til den ene eller til den anden Side. Denne Fremgangsmåde har den Fordel (foruden den, at én Station er tilstrækkelig), at dette Lys ikke kan forvexles med de andre Lys, der muligvis kunde være i Havnen. I den spektrotelegrafiske Kikkert ses alle disse som fulde Spektre fra rødt til violet, medens *Retningssignalet strax viser sig afstikkende fra alle de andre med sit signaltegnede Spektrum.*

At give hvert *Fyr* sit *Kjendingssignal* ved at forsyne det med en sådan Lampe med bestemte Bogstaver, vil nu falde særdeles let og under visse Forhold være af stor Betydning.

Ligeledes kunde der være Tale om at give Dampskibene en *Retningslanterne* af denne Slags fremfor den hidtil brugte hvide Lanterne. Man vilde da i sin Kikkert ikke alene kunne se på Tegnene, om man var, om end kun lidt, til Styrbord eller Bagbord for Damperen, men tillige om denne er *i Færd med* at svaje, da Tegnene så glide rask igjennem Kikkertens Felt til den ene Side eller til den anden.

Vil man ikke bruge Signalbogen, men have fuldstændig og *fri Telegrafi*, »puncher« man først Telegrammet i en meget tynd Strimmel Messingplade (ligesom Papirstrimlen ved automatisk elektrisk Telegrafi) og lader dernæst denne glide igjennem Apparatet Fig. 4. Er Modtageren da øvet i at læse Telegrafskrift, kan han aflæse denne Lysskrift med samme Lethed som ellers Papirstrimlen i et elektrisk Telegrafapparat, og Telegrammet kan altså afsendes med tilsvarende Hurtighed.

Hundredårsfesten for stavnsbåndets løsning.

Af *L. Schrøder.*

Johannes C. H. R. Steenstrup: Den danske bonde og friheden. Otte foredrag over bondestandens fortid, holdte inden hundredårsfesten for frigørelsen. Klein. 200 sider. Kr. 2,25.

Samme skrift med få ændringer, udgivet som folkeoplysningsudvalgets festskrift hos Gad. 204 sider. Kr. 1,25.

C. E. F. Reinhardt: Et afsnit af den danske bondestands krønike. 4. oplag. Gad. 90 øre.

I. A. Fridericia: Den danske bondestands undertrykkelse og frigørelse i det attende århundrede. Studentersamfundets festskrift. 96 sider. 40 øre.

I. A. Fridericia: Aktstykker til oplysning om stavnsbåndets historie. Selskabet til udgivelse af kilder til dansk historie. Klein. 332 sider.

Regeringsskiftet 1784. Fremstillinger og aktstykker, udgivne i juni 1888 til minde om den regering, som løste bondens stavnsbånd, af de under kirke- og undervisningsministeriet samlede arkiver. Reitzel. 326 sider. Kr. 4.

Edvard Holm: Kampen for landboreformerne i Danmark i slutningen af det attende århundrede (1773—91). Festskrift fra den nordiske udstillings landbohistoriske udvalg. Gad. 256 sider. Kr. 5.

R. Mejborg: Gamle danske hjem i det 16de, 17de og 18de århundrede. Billeder med tekst. Festskrift fra den nordiske udstillings landbohistoriske udvalg. Rom. 128 sider. Kr. 10. Samme værk i en folkeudgave til 5 kr.

V. Falbe-Hansen: Stavnsbåndsløsningen og landboreformerne, set fra nationaløkonomiens standpunkt. 1. del, tiden fra 1733 til 1807. Indbydelsesskrift til Kjøbenhavns universitets fest i anledning af hundredårsfesten for stavnsbåndets løsning. 162 sider. Kr. 4.

Hundredårsdagen for stavnsbåndets løsning, 20. juni, er ganske vist ikke bleven en sådan folkelig festdag, som det måtte ønskes, og som det havde været muligt, dersom vor politiske strid forinden var ført til en *lykkelig* afslutning. Men i de forskellige egne af landet er der holdt *en mængde större og mindre fester,* ved hvilke mindet om stavnsbånds-løsningen er bleven fremdraget. Og ligesom dette minde har været en af de vigtigste årsager til, at *den nordiske industri-, landbrugs-* og *kunst-udstilling* i Kjøbenhavn kom i stand, således har det også fremkaldt et stort tal af *festskrifter* og adskillige gode sange.

Minderne kan misbruges grovt. De er ikke få, der som Baggesens »borgemester i Kallundborg«, lader sig læse i søvn eller selv læser sig i søvn i gamle krønnikebøger. Det gælder om, at minderne kan nære håbet og styrke til dåden, eller — som Grundtvig 1845 lagde Nordens studenter på tungen — om, at de kan ligne det »gjallerhorn«, som på en gang var Mimers skat og Heimdals trøst, idet den gamle ved dets hjælp kom fortiden i hu, og den unge ved dets lyd vakte kæmper til fremtids dåd:

Så skal i Norden nu på ny
de gamle dages minde
med fremtidshåbet höjt i sky
til glæde sammenrinde.

Vort Nordens kæmpevækker-sang
genfødes da på tunge,
og det er gjallerhornets klang
for gamle og for unge.

Minderne, som i dette år er opfriskede, vil forhåbentlig ikke dysse folk i søvn.

De historiske festskrifter fremtræder ikke som en afslutning på undersøgelserne over vor landbostands historie. Meget mere stiller de vore granskere ny opgaver. Prof. *Steenstrup* har rettet et stærkt angreb på *den* fremstilling af vor bondestands historie i svundne tider, som C. F. Allen har givet i sin håndbog og i sin lærebog i Danmarks historie, — som ved disse bøgers brug på seminarier, i lærde skoler og i realskoler har været bestemmende for den almindelige opfattelse af denne sag her i landet, — og som man også i Sverig og Norge har taget for god på grund af den anseelse, Allen *med rette* har nydt for grundighed og sandhedskærlighed. Straks da håndbogen udkom, gjorde C. Paludan-Müller opmærksom på, at Allens »mangel på universalhistorisk ånd« var grunden til hans fejlsyn på det danske folks indre udvikling. Og Steenstrup har med flid sammenlignet bøndernes forhold i Danmark og i den store verden for at godtgöre, at det herhjemme ikke har været *så* galt, som det er bleven fremstillet. Dr. *Fridericia* har nået det samme mål ved at fremdrage træk, der vidner om, at der trods al undertrykkelse var bevaret en modstandskraft, en kærne af frimodighed, en rest af fribårenhed hos bønderne, som vilde have været utænkelig, om de fuldstændig var bleven kuede. Men hvad der er ydet i den ene og i den anden retning, kalder på mere. Det er endnu altfor tågede forestillinger, vi har om landboernes stilling i udlandet i de svundne tider. Og der må kunne fremdrages langt flere vidnesbyrd om, hvordan »folkets slumrende kraft og vid« selv i de trangeste dage har givet sig til kende hos de danske bønder.

Hvad der måske aller mest savnes, er pålidelige oplysninger fra de forskellige landsdele. Det er ikke endnu tilstrækkelig opredet, hvordan vornedskabet kom frem på Sjælland, Lolland-Falster og Møen, men endnu mindre, hvad der gjorde, at det ikke herskede vesten for

Storebælt. Det ligger overordentlig nær at slutte, at stavnsbåndet lettere kunde göres gældende, hvor der för havde været vornedskab, end i Nørrejylland og Fyn, hvor *den* slags afhængighed af herremændene aldrig havde fundet sted. Og når man betænker, at stavnsbåndet først blev indført af Christian den sjætte, og at det ikke havde været lovhjemlet i 20 år, för der med regeringens opmuntring begyndte at udkomme det ene frimodige skrift efter det andet om, hvad der burde göres for bønderne, så er det höjst usandsynligt, at det i större udstrækning har kunnet bruges til bøndernes undertrykkelse i egne, hvor det fribårne sind ikke var bleven udslukt under vornedskabet. Jeg formoder, at når jævne folk på halvøen nævner »stavnsbåndet«, så tænker de for det meste på plager af en ganske anden slags: 1) *hoveriet*, der vist nok tit kun var ubetydeligt, men som *kunde* blive et stort tryk, især fordi det ikke var nöje bestemt, hvor meget herremanden måtte kræve af sligt arbejde, derfor klagede man 1768 i Viborgegnen over hede-opdyrkningen, der øgede arbejdet på herregårdene; til hoveriet var desuden brugen af de straffe-redskaber knyttet, som følgende slægter mindes med gru og harme: træhesten, hundehullet, den spanske kappe osv. 2) *skiftevæsenet*, hvorved herremanden kunde optræde som forvalter i sin fæstebondes dødsbo og derved som dommer i sin egen sag; det var misligheden derved, der gav herredsfoged Bjering i Viborg anledning til den indstilling til rentekammeret, som fremkaldte »landbokommissionen«, og, ved den, de indgribende forordninger af 8. juni 1787 og 20. juni 1788; 3) herremændenes eneret til *jagten* og de strænge straffe for at dræbe vildtet, selv når det gjorde bønderne stor fortræd; 4) *tiendens ydelse i kærven*, som gjorde tiden, da tiendeyderen kunde høste, afhængig af tiendetagerens vilkårlighed. Ting af denne slags kunde volde daglig plage, selv om den personlige frihed ikke lige frem blev krænket, Jeg formoder da, at jævne folk

i Jylland ved »stavnsbåndets løsning« tænker på *bruddet med hele denne trykkende herremandsvælde.* Det må videre mærkes, at hvad der ligger fjærnt i tiden, løber sammen i erindringen, lige som det, der ligger fjærnt i rummet, løber sammen for synet. I den sorte døds dage blev mange landsbyer og enkelte gårde »øde«, og kirker blev nedlagte, og det samme skete i »svenskekrigens« tid; men i folkemindet løber følgerne af den sorte død og af svenskekrigen sammen, skönt der ligger 300 år mellem hine to frygtelige landeplager. Forestillingerne om de plager, fædrene til forskellige tider eller samtidig har lidt under, kan gå sammen i et. En retfærdig og vennesæl konge kan blive dobbelt elsket, når der i hans dage er rig høst og gode priser på kornet. Herremandsvælden kan ogsa få skyld for meget, den ikke har haft med at göre, men som indtraf, medens den rådede. »Fælle er sælle«, siger folk her i Jylland, og det ordsprog vidner om, hvor store ulæmper forfædrene har haft af *fællesskabet. Kvægpesten* bragte i forrige hundredår stor nød over de byer, hvor den viste sig, enten så dyrene døde, eller de blev slåede ned ved øvrighedens foranstaltning. Herremandsvælden var naturligvis hverken skyld i fællesskabet eller i kvægsygen, og lige så lidt i de *dårlige kornpriser*. Men det er ikke umuligt, at folkemindet forbinder forestillingen om al fortidens nød og elendighed med den samfundsorden, som da rådede. De, hvis fædre aldrig har følt sig trykkede af stavnsbåndet, jubler over, at det er bleven løst, og det ikke blot fordi de føler sig som ét folk med dem, der virkelig var trykkede af stavnsbåndet, men også fordi de ved »stavnsbåndet« tænker på alt det, der pinte deres egne fædre, og for hvilket befrielsen er kommen i slutningen af forrige hundredår, *dels ved de andre landboreformer*, f. eks. fællesskabets ophævelse, som der allerede i det guldbergske ministeriums dage kraftig blev arbejdet for, og forordningen af 8. juni

1787, hvorved herremandens krav ikke blot på hoveri, men også på landgilde af en fæstegård blev gjort afhængigt af, at den blev bortfæstet i tilbørlig stand og med fuldstændig besætning — *dels ved de for salget af landbrugsprodukter gode år,* som kom i slutningen af forrige og begyndelsen af dette hundredår[1]). Men historiegranskerne kan ikke slå sig til ro med denne forklaring. De må føle trang til at få det opredet, hvordan forholdene virkelig har været i de forskellige egne af landet. *Mejborgs* smukke bog vækker ønsket om offentliggörelsen af flere tegninger af gamle huse og gammelt boskab. De *aktstykker,* som er offentliggjorte, maner til, at andre aktstykker må frem for dagen, og at de *erindringer,* der lever hos de enkelte egnes mænd, bliver bevarede.[2]) Da først kan der være tale om at skrive den danske bondestands historie. Det er tak værd, hvad der er ydet af vore historieskrivere. Men de vil sikkert selv være de første til at erkende, at hundredårsfesten for bondefrigörelsen har åbnet öjnene for, at der er et stort hul i vor viden om fortiden, som de efterdags må arbejde på at få fyldt.

Er det kommen stærkere frem nu end nogen tid för,

---

[1]) Efter Falbe-Hansens indbydelsesskrift til universitetsfesten var gennemsnitspriserne for

	rug pr. tnd.	byg pr. tnd.	havre pr. tnd.
i tiåret 1731—40...	Kr. 6,120	Kr. 4,75	Kr. 2,27
— 1741—50...	— 7,100	— 4,162	— 2,70
— 1781—90...	— 9,175	— 7,156	— 4,189
— 1791—1800.	— 11,133	— 7,172	— 5,131
— 1801—1809.	— 16,185	— 9.66	— 6,154

Af fedevarer kostede

1 pd. oksekød i tiåret 1735—44:	17 øre,	men 1795—1804: 27 øre.
1 pd. flæsk — —	13 -	— 30,13 -
1 pd. smør — —	17,12 -	— 37,17 -

[2]) Et skrift som forhenværende landsthingsmand *A. Simonsens* om Anst og Gjesten sogne i Ribe amt kan vise, at der er adskilligt, som lever i folkemindet, og som er for godt til at gå i glemme.

at granskningen af den danske bondestands historie i undertrykkelsens tider er en uløst, men tillige en stor og smuk opgave, så er historien om frigörelsens forberedelse ved »*regeringsskiftet i 1784*« stillet i et klart lys ved de med et forord af *A. D. Jørgensen* udgivne aktstykker, og selve landboreformernes historie er fremstillet så dygtigt af professor *Edvard Holm* og dr. *Fridericia*, så der heller ikke i denne kan være mange spörgsmål ubesvarede; et sådant er dog dette, om Frederik den sjættes bekendte lyst til at reformere hæren også har styrket hans iver for stavnsbåndsløsningen, hvad to af vore krigshistorikere har påstået.

Noget af det, som ved festskrifterne er kommen til at stå i det klareste lys, er *de mænds ejendommelighed*, som spillede hovedrollen ved begivenhederne for et hundrede år siden. Skal vi have den rette frugt af vor mindefest, da må vi især agte på disse mænd; de kan i mangt og meget være forbilleder for os.

Ove Høegh Guldberg behøver ikke at skildres med mørke farver, for at de store »bondevenners« skikkelser kan træde lysende frem. Man kan godt tænke på, hvad Grundtvig skrev for 50 år siden, at »Ove Guldberg udgik fra en lærestol på den danske höjskole i Soer for at *fordanske vort kongehus*, hvor vel ikke latinen, men dog fransken, under modersmålets forsömmelse, havde fået overhånd, og denne uforglemmelige ædling prøvede nu også på at fordanske latinskolen, et herkulisk arbejde, som vel mislykkedes, men åbenbar kun fordi dansk og latin er i drengeskolen som i drengehovedet uforligelige«.[1]) Og man kan lægge mærke til, hvad A. D. Jørgensen har understreget, at Guldberg 19. november 1784, efter at være trådt tilbage fra sin betroede plads, skrev til en ven, at hans ønsker for hans efterfølgere ikke var mindre

---

[1]) Skolen for livet og akademiet i Soer, s. 48 f.

levende, end de havde været for ham selv, da han stod ved roret: »*Staten er det blivende; vi andre, hvem vi end ere, ere kun trækfugle*«. Og vi kan godt tænke os, at det var under *ærlig*, men misforstået omsorg for »statens« vel, han sagde: »Bondens åg kan ikke afkastes, uden at staten i alle sine grundvolde skal bæve«. At han kunde bruge en sådan ytring, viser bedst, hvor nærsynet han var. Fordi vi i ham ser en dansk mand, en ydmyg mand og en ærlig mand, kommer *de* ikke til at stå i mindre glans, der ikke som han tænkte på det døde statsbegreb, men på *det levende folk*, og som havde den sikre forvisning, at folket trivedes bedst, når *alle* dets medlemmer havde *frimands-ret.*

Christian Colbjørnsen var en frænde af heltebrødrene i Frederikshald og den kække præstekone, Anna Colbjørnsen, i Norderhoug. Han var en dygtig retslærd, klaröjet og ihærdig, kæk og slagfærdig, — måske lidt vel kamplysten. Han så det straks, da han som kammeradvokat skulde afgive betænkning over herredsfoged Bjerings indstilling, hvad der måtte være opgaven. Fæstebøndernes rettigheder burde bestemmes ved en lov, og denne måtte, da den skulde beskytte en ringere stand mod en mægtigere, gives en sådan styrke og fasthed, at denne sidste ikke ved sin vælde og hins svaghed skulde kunne rokke den eller hindre dens alvorlige håndhævelse. Som sekretær i den store landbokommission gjorde han sit bedste til at virkeliggöre sin tanke.

Christian Ditlev Frederik Reventlow har tegnet sit eget billede i et brev, som han skrev til sin søster straks efter den afgørende samtale med kronprins Frederik i juli 1786. Dette brev, som først er bleven trykt i historisk månedsskrift,[1]) er bleven oplæst ved flere fester for stavnsbåndsløsningen og er bleven optrykt i mange blade. Han

---

[1]) II, s. 77.

kalder sig deri »Christian Smed«; det må være et øgenavn, han har haft imellem sine sødskende; men nu skulde han vise, at han kunde smedde, mens jærnet var varmt. Bondeundertrykkelsen med alle dens marter-redskaber skulde blive til intet. Vilde nogen holde på den, skulde de få at føle, at han havde en stærk vilje. Hans søster skulde råbe hurra med ham, for sejren var sikker! Det vidste han siden sin samtale med kronprinsen. Det var for ham, da han talte med kronprinsen, »som om tordenen havde truffet modstanden«; det vil vel sige, han havde en følelse af, at der var mægtige ånder, som stod ham bi, og som gjorde hans indlæg for bondefriheden uimodståeligt. Og det var *gode* ånder, der havde stået ham bi; ti da samtalen var omme, var det for ham, som havde han været i den tredie himmel i helligdommen. Den ivrige mand var tillige en from mand. Men når han i den indstilling, han skrev i rentekammerets navn, skulde betone, hvad han mente, det gjaldt om, da samlede han »de fleste af undersåtternes helligste rettigheder« i de to ord: »*personlig frihed*« og »*ejendomsret*«. Disse to kunde han ikke skille ad — lige så lidt som Grundtvig, der har skrevet meget fornöjeligt derom i *sin* »Dansker« (1848, nr. 15), da han udlagde ordsproget: »Dør *selvhave*, finder man aldrig hendes mave (d. e. mage)«.[1]) At dette var

---

[1]) Den udvendige *selvhave*, skrev Grundtvig, er, hvad vi kalder *ejendoms-retten;* den har naturligvis ikke blot alle tyve og røvere af håndværk, men også de fleste dovnere, doblere, drukkenbolte, og nuomstunder en hel del *blødhjærtede sværmere* imod sig, så den vilde nu alle vegne blive overvældet, dersom ikke daglig erfaring lærte, at *ejendoms-retten* ikke blot er det borgerlige selskabs grundlov, men også dets grundvold, så når den tages bort, synker hele bygningen i grus. . . Enhver klog og menneskekærlig øvrighed vil lade den sten ligge, som ingen hånd kan løfte, og kun alvorlig stræbe, ved den størst mulige *næringsfrihed* og *ejendomssikkerhed* at fremme den jævne velstand og ønskelige ligevægt, mens den, så

Reventlows fulde alvor, viste han både ved sin iver for at skaffe bønderne *arvefæste*, som i virkeligheden giver jordbrugere samme ret til at handle med deres gårde, som ejerne har, og ved at arbejde på, at hver *husmand* fik tre tønder land, så han kunde holde en ko; husmænd af denne slags kan stå frit over for tilbud om arbejde.

Ludvig Reventlow på Brahetrolleborg slægtede sin broder på og har måske endnu klarere end han set, at der også var et andet ord end ejendom, som måtte nævnes sammen med frihed, nemlig *oplysning;* i hvert fald er seminariet på Brahetrolleborg ikke lidet ældre end det i Vesterborg på Christianssæde gods, som C. D. F. Reventlow og P. O. Boisen fik i gang.

Hvad brödrene Reventlow havde sind til at udrette, fandt de støtte til hos den mægtigste af ministrene, *Andreas Peter Bernstorff.* Da han af C. D. F. Reventlows mund hørte, at kronprinsen var vunden for bondefrigörelsen, sagde han det mærkelige ord: »*Heri erkender jeg et vink af Forsynet, som våger over Danmark*«. Den også ude i det store Evropa for sin kløgt berömte minister var lige som C. D. F. Reventlow en mand, der barnligt troede på Guds Forsyn, og han troede på Danmarks lykke. Men der er mere, som skal siges om Bernstorff. Han, som var sjælen i den regering, der frem for nogen anden har virket for det danske landbrug, har ingenlunde særligt dreven, hvad man kalder »*agrar-politik*«. Det kan derimod — som Falbe-Hansen bemærker[1]) — kaldes »agrarisk politik«, hvad der bragte Christian den sjætte til at indføre stavnsbåndet; denne konge og hans rådgivere ansåg godsejerne for landets piller; for at godsejerne kunde få deres arbejde gjort, måtte de have hold på deres arbejdere; derfor skulde bønderkarlene ikke have ret til at forlade

---

vidt muligt, ved velgörende indretninger sørger for de börn og gamle, syge og vanføre, som findes hjælpeløse, i deres nærmeste kreds.

[1]) Universitetets festskrift, s. 12.

deres fødestavn. Dersom kronprins Frederik og hans rådgivere skal kaldes »agrarpolitikere«, så må det i alt fald være i en anden betydning, end når navnet bruges om de statsmænd, der rådede 50 år tidligere; Reventlowernes landbopolitik har stemt overens med, hvad den franske kong Ludvig XV.'s livlæge Quesnay — banebryderen for det statsøkonomiske system, som man kalder det fysiokratiske — udtrykte i de to sætninger: »Fattige bønder gör et fattigt rige; et fattigt rige gör en fattig konge«; de har haft den mening, at bønderne i hvert fald lige så fuldt som herremændene kunde være bærere af landbruget, der var landets hovederhverv[1]). Men den egentlig ledende ministers, Bernstorffs, statsklogskab standsede ikke ved landboreformerne. Medens han stod for styret, kunde hvem der vilde, frit lade sine tanker om offentlige anliggender komme frem på tryk; var der gode forslag, som på den måde så lyset, da havde han mod på at tage dem op, i hvad retning, de så gik. Og det skal særlig nævnes, at *toldforordningen af 1. februar 1797*, hvorpå en kommission havde arbejdet siden maj 1787, var den mest frisindede toldlov fra forrige hundredår.[2]) Det bernstorffske ministerium havde ikke mindre sin opmærk-

---

[1]) Spörger vi de senere tiders erfaring, hvem der så havde ret, enten de, der mente, at herremændene skulde bære landbruget, eller de, som mente, at det kunde de jævne landboer lige så godt, da kan man vel *endnu ikke* sige, at det attende hundredårs bondevenners lyse forventninger fuldt ud er bleven virkeliggjorte. Det vil de først være, når de små gårdbrugere kommer frem i de ledende landbrugeres række i et antal, som svarer til den del, de udgör af de danske landbrugere i det hele. De ledende landmænd, hvis billeder og levnetsløb er bleven meddelte i „illustreret tidende" og i et aftryk deraf, i anledning af hundredåret for stavnsbåndets løsning, hører for det meste til, hvad man især i forrige hundredår kaldte „proprietærerne". Men det tör vel siges, at der er mange små landbrugere, som arbejder dygtigt på at nå frem ved siden af de store, og at der hvert år bliver flere.

[2]) Scharlings og Falbe-Hansens statistik, III., s. 427 og 429.

somhed rettet på, hvad der tjænte *handel og skibsfart*, end på hvad der tjænte landbruget bedst.

Til *kronprins Frederik* sigtede Grundtvig, da han i den bedste vise om bondefriheden, der vel endnu har set lyset, sang således:

Der står en sten på Vesterbro,
det er en ærestötte
for hjærtet, der i kongebo
ved bondens lænker blødte.

Og dette er vel en sanddru fortælling om, hvad der skete, da Reventlow i varme ord havde talt bondens sag for den unge fyrste. Men det skal så ikke glemmes, at kronprinsen, da Reventlow ikke vilde tie med, at der var store vanskeligheder, hvormed man vilde få at kæmpe, så det måske kunde være klogt at gå langsomt frem, udbrød: »Det forekommer mig dog, at i en så vigtig sag, hvor det gælder om landets vel, bör man ikke lade en eneste dag gå tabt. Kan man ikke lige så godt tage fat derpå imorgen som iovermorgen?«

Det er, hvad stavnsbåndsløsningens hundredårsminde skulde styrke os til: som kronprins Frederik og hans rådgivere fra 1784 til 1797 *ikke at se på en enkelt stands, men på det hele lands, det hele folks vel*, — til som Colbjörnsen at arbejde for klare *love*, som alle kan fatte, og som er *stærke nok til at værne de svage mod de mægtige;* i vor tid er det dem, der har det svære legemlige arbejde, især i byerne, men også på landet, der er de svage, og som har særligt krav på lovgivningens støtte; — hundredårsmindet skal, håber jeg, styrke os til med Reventlowerne at holde fast på den inderlige sammenhæng mellem *frihed og ejendom* som imellem *frihed og oplysning*. Det store minde må kunne styrke os til *ikke at opsætte* til iovermorgen, hvad vi allerede imorgen kan göre for at hjælpe flere af vore medborgere til den ejendom og den oplysning, der betrygger den personlige frihed.

Måtte det lyse minde også befæste hos os Bernstorffs tro på, at *der er et Forsyn, som våger over Danmark!*

Rusland.

En indledende oversigt

af *Holger Begtrup.*

Læserne må ikke undre sig over at finde et stykke om Rusland i vort nye, danske tidsskrift. »Danskeren« bør aldrig blive en hjæmmefødning, og ligesom hans fædre ofte gæstede fremmede lande, således vil han gærne den dag i dag se ud over det blå hav, som hegner hans fædrelands kyster, og det både i øst og vest. Det hører med til vort *håb* for Danmarks sag, at den unge slægt med vågne öjne vil følge, hvad der sker i den store verden, for dermed bedre at kunne dömme om *udsigterne* for vort eget fremtidsliv uden dog at glemme, at der er en Gud, som styrer både store og små, og hertil ønsker jeg at bidrage ved dette og nogle andre småstykker om den østlige stormagt.

Det er i regelen grumme lidt, en dansker kender til Rusland og russerne. Vi véd, at det er et uhyre stort land på grænsen af Asien og Evropa, fuldt af sne og østenvind, som uhindret stryger hen over de uendelige sletter og skovmoser, og vi regner det jo gærne for en hilsen fra Rusland, når vi om foråret plages af de strænge østenstorme med fygevejr og frost. Om folket véd den frisindede ungdom blandt »verdens mest oplyste bønder«, at det lever i tyk uvidenhed og ussel trældom, kuet af et grænseløst enevælde, som det næppe fortjæner at slippe for. Fræmdeles kender vi fra aviserne lidt til Ruslands

udenrigshandler og nærer en måske velgrundet frygt for russerværldens skadelige virkning på frihedslivets udvikling i det øvrige Evropa. Det nærliggende billede om »påskeøstens« virkning på forårsspirerne er kendt og brugt ofte nok. Endelig har vi danske et slags personligt kendskab til Ruslands czar, som er vor konges svigersön, og som gjærne plejer at komme til Sælland en gang hver sommer. — Uden her at tale om, hvorvidt dette store svogerskab er til gavn eller ej for vort lille land, kan man som dansker ikke lade være at føle sig en smule stolt over, at »selvherskeren over alle russer« er så glad ved at gæste vort fædreland, især når man har den mening, at det er, fordi han her i vort lille *fri* land kan finde det »*Fredensborg*«, han forgæves leder om i sit eget store rige. Man kommer uvilkårlig til at mindes sagnet om czar Peters og kong Frederik den fjerdes samtale på Rundetårn. Da de to fyrster stod der oppe på tårnet og så ned på Københavns gader, skal czaren have sagt: »Her kunde jeg byde, hvem jeg vilde af mine undersåtter, at kaste sig ned, og han vilde strax lystre!« — »Ja, det kunde jeg ikke«, svarede kong Frederik; »men jeg kunde trygt gå ind, i hvad for et hus jeg vilde i mit land, og lægge mig til at sove med hovedet i bondens skød!« »Så?« råbte czaren; »nej, så er jeg bange for, at jeg mistede hovedet!« — Med kejser Alexander følger der gærne nogle russiske matroser og spillemænd, og i København er der — nærmest af den grund — blevet bygget en russisk kirke med gyldne løgkupler. I år er der jo også på den store udstilling i København en russisk afdeling, som skal være meget smuk og lærerig. Men alt dette giver dog kun et meget flygtigt indblik i det russiske riges forhold, og det endda kun for dem, som har været så heldige at få det at se på nært hold.

Det er imidlertid nødvendigt, at vi herefter lægger mere mærke til alt, hvad der fortælles om Ruslands rige

og folk, da det er utvivlsomt, at det vil komme til at spille en meget stor rolle i Evropas udvortes og åndelige forhold. Og enten man mener, at det vil blive til fare eller fræmgang for menneskeheden, må man som menneske med historisk sans have öjet fæstet på denne fræmtidsmagt.

Det allerförste, man ved nöjere eftersyn vil lære at *skælne* imellem, er *folk* og *stat*, så man lærer at se, at selv om landets regeringsform er nok så uhyggelig for frisindede mennesker, er der dog altid en mulighed for, at folket, som lever under denne enevælde, gæmmer slumrende kræfter i sig, som en gang kan komme frem i bedre tider. Det er uretfærdigt at dömme Rusland alene efter dets statsstyrelse og udenrigsfærd og glæmme, at der i landet bor et folk med en rig digtning og et forunderlig böjeligt og velklingende modersmål, der synes egnet til at give udtryk for et rigt og alsidigt menneskeliv med dets åndelige og hjærtelige rörelser. — Når man nu altså vil drage skællet imellem stat og folk, så føres man let til den tanke, at det russiske folk lider og sukker under enevældets åg og med gærende kræfter søger at sprænge dets lænker. Vi har jo alle hørt om *nihilisterne*, og man kunde nok få den tro, at de er førere for det russiske folk i dets frihedskamp. Men heri vilde man — og det være sagt til russernes ære — tage mærkelig fejl. Nihilisterne er en lille flok af »evropæiske« revolutionsmænd, der med hæslige midler om end ofte med uforfærdet mod kæmper for et fræmskridt langt foran og langt til siden fra det jævne, russiske folks hovedström på fræmskridtsbanen. De brede lag i folket har intet med denne retning at göre; de hader dens midler, og bønder og arbejdere rejste sig især i harme mod de »hvidhåndede« nihilister, da de vovede at sprænge Ruslands hellige czar, Alexander den 2den i luften, den samme »fader czar«, som tyve år tidligere havde givet de russiske bønder deres frihed.

Vor landsmand *Thor Lange*, som bor i Moskva, har i sin bog »*Fra Rusland*« givet en gribende skildring af stemningen i det russiske folk overfor nihilisternes udåd den 13de marts 1881. »Söndag eftermiddag den 13de marts, nogle minutter efter klokken halv fire, viste sig på en af vinterpaladsets balkoner en officer med blottet hoved og sagde nogle ord til stimlen, som havde samlet sig udenfor på slotspladsen. Lyden af hans stemme var ikke rigtig hørlig, men hele hans holdning gjorde et ildevarslende indtryk på folkemassen, i hvilken mange endnu ikke ret anede, hvor stor ulykken var. »Hvad: Hvad er det, han siger?« spurgte den ene den anden. »Det er jo ikke muligt.« Men i det samme begyndte den kejserlige standart over palæets frontespice langsomt at synke tomme for tomme, til den standsede på midten af flagstangen. — Det havde været muligt. Alle blottede hovederne. Gennem den store skare gik et suk af sorg, af skånselløs forbitrelse og uafværgelig, hjælpeløs skam. Det havde kun været alt for muligt. Den kejser, hvis liv bestandig var viet til i mildhed at lette byrderne for andre, og som aldrig havde tilladt sig noget overgreb eller nogen som helst hårdhed i udøvelsen af sin umådelige magt, var tilsidst bleven gyselig lemlæstet og dræbt ved höjlys dag midt i sin egen hovedstad.« Videre fortæller Thor Lange bl. a. følgende træk om stemningen i Moskva, hvor befolkningen i det hele var stille, men rasende forbitret, og politiet ikke havde megen magt: »En politibetjænt skænder på en kusk, som kører op i en dynge sammenfejet sne, og den anden svarer ham hånlig: »Ja, *det* kan du se, men at de slog czaren ihjæl, mærkede du nok ikke noget til.« Så tier politibetjænten stille!« — Thor Lange må som russisk æmbedsmand udtale sig loyalt om forholdene, men der kan ingen tvivl være om, at han har set ret på stemningen ved denne lejlighed.

I Rusland er det patriarkalske forhold mellem kejser

og folk endnu fuld virkelighed, og flertallet af det russiske folk ønsker ingen bedre styrelse, end den de har. — I så henseende er Rusland heldigere stillet end vort lille land med dets fri forfatning! — Dette tyder på, at *russerne står på et tidligere udviklingstrin* end andre evropæiske folk, og heri har vi udgangspunktet for det rette syn på de russiske forhold.

Kaster man et blik på Evropas hovedfolk, så vil man finde, at de er nået til forskællige trin i deres udvikling. De romanske franskmænd i vesten havde lettest ved at tage arv efter latinerne på grund af deres tungemål, som er udsprunget af latinen, de kom derfor först ud af skolen og gjorde sig tidligst gældende, men nu synes de som et aldrende forstandsfolk at være ved enden på deres bane. Tyskerne og englænderne af fælles germanisk rod er de egentlige nutidsfolk, hvis sjældne dådskraft giver dem førerskabet blandt Evropas folk. Slaverne og særlig russerne har hidtil levet i skygge, men de har vistnok en fræmtid for sig, når ævnerne hos dem bliver udviklede til modenhed. — Ser man på *Ruslands historie,* kan man let finde grunden til, at de endnu står så langt tilbage. Fra midten af det 13de til midten af det 16de århundrede var deres land oversvømmet af *mongoler* og *tatarer*, hvis horder næsten helt udviskede sporene af den tidligere lovende udvikling, som under nordisk og græsk påvirkning var ved at spire fræm i Rusland omkring Novgorod og Kijev, og lukkede russerne ude fra deltagelse i hele den senere middelalders mærkelige udvikling i vesterleden. Og på samme tid satte disse hunner et mærke af tyranni og trældom på russerfolket, som sent vil udviskes. Vil man have et levende indtryk af dette, så bör man læse grev Alexis Tolstoys historiske roman »Fyrst Serebræny« (overs. af V. Møller) fra den forfærdelige Ivan Vasilievitschs tid (1533—84). I denne czars dage blev tartarernes magt tilintetgjort, men han tog et grusomt tyranni i arv efter

dem og åbnede i Sibirien, som netop den gang blev erobret, et tartarisk fængsel for sit stakkels folk.[1])

Dette syn på Ruslands tilstand styrkes, når man ser på *landets forskællige indre forhold,* som hver for sig minder om tilstanden i det øvrige Evropa for århundreder tilbage. *Enevælden* er allerede omtalt. Den kan have adskillige træk, som må forklares af et asiatisk barbari, som *vi* heldigvis aldrig har kendt; men den ligner dog i mange ting fortidens enevælde herhjæmme. Den virker for exempel til at udjævne forskællen mellem store og små og holder hånd over de svage. Man kan stille kejser Alexanders den 2dens arbejde for bondens frigörelse, som kronedes med *livegenskabets* ophævelse i 1861, sammen med Frederik den fjerdes og kronprins Frederiks love om vornedskabets og stavnsbåndets ophævelse. I disse spörgsmål har Rusland været hundrede år bag efter Danmark i udvikling. I god overensstemmelse hermed er *jordfællesskabet,* som blev ophævet her til lands for henved hundrede år siden, endnu gældende i Rusland, og de love om udskiftning, som regeringen i de senere år har givet, får samme vrangvillige modtagelse hos de russiske bønder, som tilsvarende love fik blandt danske bønder i slutningen af forrige århundrede. — De russiske bønder er i det hele uoplyste og langt tilbage, men det siges, at der er gæmt gode kræfter hos dem, og at de har gode gaver til at lære næsten alt, når de får lejlighed dertil. Et andet forhold, som minder om længst forsvundne dage her hos os, er den troskyldige ærefrygt, som bønderne viser deres *præster*, den dybe ærbødighed for kirkeskikkene, pilgrimsvandringerne og bodsfærden, som endnu hører til dagens orden i Rusland. — Endelig må vi nævne *adelens*

---

[1]) *L. Schrøder* har i »*Højskolebladet*« 1885, II, givet nogle »*Bidrag til oplysning om det russiske riges historie*«, som jeg på dette sted vil henvise til.

stilling med forrang og forret, men også med kald og ansvarsfølelse til at gå i spidsen for folket i åndens og håndens verden. Udviklingen er ikke nået videre, end at kun en lille del af folket, der som adelen har gunstige vilkår for et frit og indholdsrigt liv, har vundet klarhed over, hvad det store fædrelands vel kræver, og grundig oplysning om, hvad fremmede folk har udrettet. Den russiske adel har været stærkt påvirket af det franske åndsliv igennem et par hundrede år og har böjet sig så dybt for det, at de har regnet det for god tone at tale fransk ved hoffet og på herregårdene, men de er dog ætlinger af de gamle russiske bojarer, skudt op som kronskud af den samme rod som det övrige folk, så de kan nu gå i spidsen for de folkelige fræmskridt. Den russiske adel skal være noget nær den mest frisindede og oplyste i verden, og den tæller mange store navne i kamp for fædrelandet og i al videnskabelig og kunstnerisk syssel. Vi må tilbage til Frederik den 2dens dage for at træffe noget lignende her hjæmme.

Rusland er langt tilbage i sin udvikling, men deri ligger ingenlunde, at folket ikke skulde have en stor fræmtid for sig. Når man får lidt oplysning om folkets *åndelige eje* i *modersmål* og *digtning,* vil man tværtimod få god tro til en sådan fræmtid.

Det *russiske tungemål* hører til den slaviske hovedgren af den indoevropæiske sprogæt, og udmærker sig ved sit *gamle* præg med mange böjningsformer og stor lovbundethed. Der råder endnu stor énsartethed mellem de forskællige slaviske sprog, og forskællen på oldslavisk, der i 1000 år har været brugt som kirkesprog, og nyrussisk er mindre end mellem olddansk og vor nutidstale. Tungemålet står altså i det hele på samme tidlige udviklingsstade som folket selv. Men ved siden deraf er efter sproggranskeren Vilh. Thomsens vidnesbyrd de slaviske sprog i ordformer, böjelighed og udtryksfuldhed blandt de

ypperste i vor sprogæt. — Det russiske sprog har en stor, naturlig velklang. Digteren Karl Gjellerup, som har et fint øre for musik, omtaler i »Vandreåret«, hvorledes han i Schweitz traf sammen med nogle russere og havde anledning til at beklage, at han ikke forstod »dette store sprog«. »Det er i længden frygtelig irriterende at høre et sprog, hvoraf man ikke forstår andet end ja og nej — og aller mest, når dette sprog rent materielt virker så indsmigrende melodisk som det russiske.« Det smukkeste og værdifuldeste vidnesbyrd, jeg har truffet, om det russiske sprogs skönhed og kraft er følgende lille udtalelse af digteren Turgenjev fra hans sidste år, juni 1882: »*Det russiske sprog.* I tvivlens dage, i dage tilbragte i pinlig grublen over mit fødelands skæbne, er du alene min støtte og stav, du store, mægtige, sande, du frie russiske sprog! Var du ej til — man måtte fortvivle ved synet af, hvad der sker i vort hjæm! Men det er utænkeligt, at et sprog som dette ej skulde være skænket et stort folk.« — Et sådant vidnesbyrd af en af folkets bedste sönner kan vel også give fremmede tro på den kraft, som bor i det russiske sprog.

Et andet håb for Ruslands fræmtid ligger i *digtningen*. Folkedigtningen fra ældre tid med de underlig store og fantastiske helteskikkelser og med sin mörke, vemodsfulde naturstemning peger måske næppe *fræmad*, men i alt fald *indad* mod et blødt og hjærteligt folkesind, der sukker under tyranniets forfærdelige åg. Men fra vort århundrede har vi en rig digtning, som bærer större håb i sig. Ganske vist er også den ofte præget af et dybt vemod, men der ånder os fra dens sörgelige skildringer en sådan forståelse af menneskelivets sorg og længsler i møde, den maler os et så rigt og alsidigt billede af menneskehjærtets ønsker og glæder, at vi intet steds i vor tid finder magen og nødvendigvis må føle, at et sådant folkeligt hjærtesuk umulig kan blive uden frugt, når

åndens time kommer. Man har sammenlignet den russiske digtning med en sörgmodig efterårstid med skönne, fine solstråler imellem det falmede og faldende løv, med tågedis og kuldegys, der spår om vinterdøden. Men for mig står denne digtning mere som de förste spæde vårspirer, der også har et vemodigt præg og et sygeligt farveskær, fordi de kun med möje henter lys fra de sparsomme solstråler, som har begyndt at smelte vintersneen, men som *spår* om de kommende sommer. — Jeg håber senere at få lejlighed til at udtale mig nærmere om disse vårtegn, i det jeg agter at give nogle korte skildringer af Ruslands störste digtere i vor tid.

Med alt dette kunde man frygte, at Ruslands magt i en nær fremtid skulde udvikle sig med overvældende kraft til stor fare for det øvrige Evropa. Det er det, Björnstjerne Björnson i en meget omtalt artikel advarede de vestlige magter imod, i det han satte hele det øvrige Evropa den fællesopgave at være på vagt mod det voxende russervælde.

Men man må i denne sammenhæng ikke overse, at en virkelig udvikling af Ruslands kraft nødvendigvis vil føre til de samme store folke- og frihedsrørelser, som har gået igennem den øvrige verden. Derved vil den udvortes enhed måske for en tid blive svækket, og faren for et russervælde over fræmmede folk vil i ethvert tilfælde ikke blive nær så stor som under enevælden. — Østenvinden kommer egentlig ikke fra Rusland, men fra Sibirien.

En sværmerisk bevægelse fra den danske kirkekamps dage 1832.

Der har næppe i det nittende hundredår været et mere bevæget og alvorsfuldt øjeblik for kristenfolket i Danmark end den stund, da Grundtvig og hans lille vennekreds i hovedstaden den 28. januar 1832 fik afslag på deres begæring om at måtte danne en fri kristelig menighed inden for den danske statskirke. Det alvorsfulde i denne afgørelse lå, dybest set, deri, at der nu kunde være fare for, at den ånds fornyelsens sol, som lige var begyndt at lyse over dåbskilden og nadverbordet som de eneste steder, hvor herrens ord kan møde os som liv og ånd, måske for lange tider skulde formørkes. Grundtvigs mund blev jo nemlig yderligere lukket ved dette afslag. Og hvor kunde den danske kirke undvære den virksomhed, som han ad mundens vej var enestående i at kunne yde?

Men ligesom Grundtvig i sin seksårige Wartburgtid fra pinsen 1826 tålmodigt og trofast havde biet på en udvej af snevringen, således opgav han heller ikke på denne sit ny nederlags dag håbet om, at »Guds slægt dog sejre skal tilsidst«. 14 dage efter det danske kancellis afslag, fik han lejlighed til over for selve kancellipræsidenten, v. Stemann, at udtale sit håb. Stemann endte sin samtale med Grundtvig med at sige: »det er ingen ting og bliver til ingen ting«. Men Grundtvig svarede ham, idet han gik: »jo, det både er noget og skal blive til noget«.

Knapt en måned efter dette sammenstød med statskirkens øverste myndighed, stod Grundtvig atter på prædikestolen i den danske statskirke. Den 4. marts 1832 begyndte han sin virksomhed som fri aftensangs prædikant i Frederikskirken på Kristianshavn. Hans prædiken den

dag var om *ordet og dåben* med herrens ord hos Jesaja til indgang: »for Zions skyld vil jeg ikke tie, og for Jerusalems skyld vil jeg ikke være stille«. Og fra nu af samlede Grundtvig ved sit mægtige og friske åndsvidnesbyrd en fri tilhørerkreds og såede i mangt et hjærte den vingede sæd således, at åndsfornyelsen i kirken bredte sig over det hele land.

Dette er forsiden på det historiske minde om kirkekampens tungeste år fra 1826 til 1832. Men det samme minde har en bagside, som hidtil ikke har været tilstrækkelig kendt, men som ved en nøjere betragtning vil give os endnu mere indblik i, hvor alvorsfulde hine dage var i den danske menigheds historie.

Søndagen den 25. september 1831 havde en del af Grundtvigs venner i hovedstaden, mest småkårsfolk, begyndt de såkaldte »kalkbrænderiforsamlinger«. Utålmodighed og uklarhed var tildels anledningen til disse gudelige forsamlinger. Men deltagerne i dem havde fundet en stor støtte i Jakob Kristian Lindberg, som, ellers enig med Grundtvig i det væsentlige, her gik stik imod hans opfattelse og alvorlige formaning.

Foruden Lindberg og den tyske præst Lorens Siemonsen, der skiftedes til at tale i disse forsamlinger, havde theologisk student Cl. Harmsen fra Treia ved Slesvig èn søndag optrådt som prædikant. Men Harmsen, som var et ungt og uklart brushoved, viste i denne tale en sådan hensynsløshed, at man ikke tiere ønskede hans hjælp. Han begyndte da på egen hånd forsamlinger på Amager og Kristianshavn, først i Frederiks tyske kirkeskole, dernæst i sin privatlejlighed hos en madam Luffe. Det var danske bibelforedrag, Harmsen her holdt. Han havde selv forfattet salmerne, som de sang.

Kort forinden Grundtvig på ny fik en prædikestol at tale fra, var Jakob Kristian Lindberg imidlertid kommen til forstand på, at man ved at samles i slige gudelige for-

samlinger let kunde komme på afveje. Derfor var han også klar over, fra den første søndag Grundtvig begyndte at prædike i Frederikskirken, at nu gjaldt det om, at alle Grundtvigs venner i hovedstaden samledes i denne kirke. Og det var godt, at Lindberg nu var kommet helt til sig selv i denne henseende. Der blev nemlig snart brug for hans åndsmyndige personlighed og ejendommelige gaver til at færdes mellem kristne småfolk og være noget for disse.

Sagen var den, at ved det gudelige forsamlingsrøre i Kjøbenhavn i Grundtvigs sidste venteår var der hos adskillige kristne lægfolk kommet en understrøm frem, som, hvis den fik uhindret løb, kunde true med ikke blot at holde en del af Grundtvigs tidligere tilhørere borte fra Frederikskirken, men også at knæsætte en falsk åndelighed, der med èt vilde stanse udviklingen hos dem, som kom ind under den. Men her var Jakob Kristian Lindberg ikke blot på sin plads, men også på sin post, så han itide fik dæmmet for denne understrøm og ledet den ind i sit rette leje.

Det var en del af Grundtvigs tidligere venner, mest små handlende, håndværkere og arbejdsfolk i Kjøbenhavn og på Amager, der havde drukket så dybt af den sødladne drik, som det snevre forsamlingslivs bæger frembød, at de var ved helt at kaste vrag på kirken med dens offentlige Gudstjeneste. I den slesvigske theologiske student *Cl. Harmsen* havde de på en måde deres formand. Men Harmsen var ikke dristig nok til selv at træde frem i forgrunden som sådan. I enkelte lægfolk, særlig et par brødre *Lundberg*, hvoraf den ene var snedkersvend, den anden smedesvend, havde *den sværmeriske bevægelse* sine viltreste talsmænd.

J. K. Lindberg har i en *dagbog fra 1832* efterladt sig en i enkelthederne temmelig udførlig skildring af dette åndelige uvæsen, der blev fremkaldt af den gudelige forsamlings efterdønning.

Vi kan af denne dagbog se, at student Harmsen holdt på med sine forsamlinger, navnlig på Amager, efterat Grundtvig i marts 1832 var bleven fri prædikant. Men da Harmsen den samme sommer var på et længere feriebesøg i sit hjæm i Slesvig — og dermed den sidste ledelse af forsamlingen foreløbigt var borte, så slog sværmeriet ud i lys lue.

Brødrene Lundberg, en smedesvend Thomsen, en sejlmagersvend Viborg og en Larsen tumlede sig imellem hinanden som prædikanter og kappedes en tid om den første plads, indtil snedkersvenden Lundberg tilsidst kom til at indtage denne.

Så såre J. K. Lindberg i det stille fik underretning om, hvad der var i gære, skrev han til Harmsen derom den 16. august 1832. Det hedder i dette brev bl. a.: »De vèd, at min tid er optaget af den del af kampen, som jeg personlig må kæmpe, så jeg ikke har været i disse forsamlinger, men jeg skal ikke nægte, at de i den grad forurolige mig, at jeg uden tvivl må gå derhen. Ti at jeg ikke skal tale om, hvad jeg ellers har hørt om enkeltheder, som jeg af erfaring vèd, vi ikke altid tør bygge på, har jeg modtaget et brev[1]) fra den ene af prædikant-

---

[1]) Dette brev af 8. august lød:

»*I Jesu navn skal al vor gerning ske, om det skal komme os til noget gavn, ende ej med spot og ve. Al den idræt, som begynder i det gode, lykke og fremgang får, indtil den målet når; at det Gud til ære sker; og dernæst til os henser, hvori al vor velfærd står. Amen. Nåde og barmhjærtighed og fred fra Gud vor fader og den herre Jesum Kristum være med dig og dit hus, amen. Jeg skriver så frit til dig J. C. Lindberg, ti den helligånd siger mig, at du haver fundet nåde for Guds ansigt, fordi du har stridt mandelig for hans ord ved den helligånds kraft, amen. Men du må vedblive endnu en tid og herren vil styrke dig fremdeles. Ti det er jo til hans ære, amen. Ånden siger, at den lille kristenflok skal have frelserens kirke på Christianshavn til herrens ære og sin menigheds gavn. Men du skal være uforsagt, thi du har en mægtig hjælper. Vil du nu gå til kongen*

erne Viborg, som ikke har kunnet andet end både bedrøve mig og ængste mig for følgerne af, at sådanne mennesker, indbildende sig at være drevne af den helligånd, åbenbart ledes og drives af deres egen dårlige ånde. . . . Hvem vil binde den ånd, når den slår sig løs under den helligånds navn i sådanne prædikanter; hvem ville sådanne prædikanter høre, der tage deres egne indbildninger for den helligånds åbenbaringer? . . . Om aftnen, som jeg kunde vente Viborg og var forberedt på i Guds navn at tale ham alvorlig til, kom han ikke, men da han havde fortalt til flere af forsamlingen, at han havde haft åbenbarelser o. s. v. og havde skrevet mig til derom, kom to af de andre, som fortalte mig, at han var afsindig og havde været det før. Simonsen var just dengang hos mig, og da han hørte hans navn, fortalte han det samme om ham. Da de øvrige nu således misbilligede hans skridt og hans tale, beroligedes jeg særdeles meget, men siden har jeg hørt, at han prædiker, når hans tur falder. Kære Harmsen! hvad skal vi dømme om denne ånd? Af Gud og sandhed er den ikke; det er ikke den fredens, sandhedens og trøstens ånd, som faderen sender i sønnens navn, men en forvirringens ånd, som bedrøver hver kristens hjærte istedetfor at trøste. Iøvrigt er De både den første og hidtil den eneste, hvem jeg har meddelt dette, som har været mig til så stor bekymring. Er det Dem muligt, skønt fraværende, at forhindre noget af alt, hvad der med så stor grund kan frygtes for, da forsøm intet øjeblik, kære Harmsen, ti sker der noget galt, da vil verden ikke alene pege på de kristne og sige: ja se der, var det ikke,

---

og sige, hvorledes herren ved sin helligånd haver af nåde ladet sin gode vilje til kende for en ringe tjener i menigheden, da lad mig det forstå og skriv et par ord på en seddel, om jeg skal komme til dig i aften eller om du vil komme ned i Nyhavn no. 19 i rebslager butiken og tale mundtlig med mig. Lev vel i herren.

Christian Gabriel Wiborg.«

som vi sagde, de ere galne; men de kristne vil for en stor del skyde forargelsens skyld på Dem, af hvis forsamling det er udgået, og efter hvis opmuntring dette menneske har begyndt at prædike«.

De følgende dage fik imidlertid Jakob Kr. Lindberg flere meddelelser om de ny prædikanter, snedkersvenden Lundberg, smedesvenden Thomsen, Larsen og Viborg, som dels holdt møde i Harmsens værelser hos madam Luffe dels hos en skomager Jensen. Og disse meddelelser foruroligede ham således, at han ikke længer turde holde sin personlige indblanding borte. Her var ingen opsættelse at tænke på for ham, ti var det muligt at afværge noget forkert, da blev denne mulighed med hver dag svagere. Lindberg besluttede sig derfor til i herrens navn at gå til den næste forsamling. Den holdtes hos skomager Jensen[1]), søndag den 19. august.

Den 21. august fik Harmsen fra Lindberg følgende oplysning om denne forsamling:

Forsamlingen talte vel 25 à 30 personer. *Lundberg jun.* (snedkeren) prædikede. Efter hans anordning blev først sungen salmen: »ak, kære sjæl, frygt aldrig mer«. Lundberg jun. holdt derpå en bøn, om hvilken jeg ikke kan sige andet end at den var en mat, vrøvlevoren, pjattende haranque, sammensat af de mest trivielle floskler om synden og satan og den helligånd. Det gjorde et højst ubehageligt indtryk på mig. Han forelæste derpå Rom. 7. og vilde nu i prædikenen forklare dette kapitel. Som en indledning priste han dem salige, hvis fødder

---

[1]) Det må have været hos skomagermester Rasmus Jensen i Løngangsstræde, hvor de første små gudelige forsamlinger i København holdtes fra 1820—26. Om søndag aften efter gudstjenesten samledes en del kristne mænd der. Jensen læste nogle salmer og og stykker af Arndts og flere gamle skrifter og sluttede med en bøn. De enedes om at bidrage til de grønlandske kateketer, til det missionsselskab, præsten B. F. Rønne i Lyngby havde stiftet.

herren styrede hen i sit hus, men det rette herrens hus var her i forsamlingen; thi hvor to eller tre vare forsamlede i herrens navn, der var han selv midt iblandt, end sige nu, hvor der var så mange. Nu skulde da denne lykkelige lille kristne flok høre, hvad den helligånd havde givet ham at tale. Han måtte nu især prise Gud, at han skulde prædike, for ellers var han noget nær ikke kommet i forsamlingen, men havde ladet sig forføre af satan til at blive hjemme, for satan sagde jo: er det værd at gå hen at høre sådan noget dårligt tøj; men nu havde herren friet ham fra denne fristelse ved at »*kalde*« ham til at forkynde ordet. Når ellers satan kom således til dem og sagde: hvad vil du nu hen at høre dette dårlige tøj, så skulde de sige: hold mund satan, du lyver. Under hvad der skulde hedde udlægning af skriften kom af og til en lille samtale ind, idet han fortalte, hvad han havde spurgt herren om, og hvad herren havde svaret, og hvorledes så satan var kommet til som trediemand og havde blandet sig i diskursen. Alt var også her af den beskaffenhed, at jeg ved at kalde det utåleligt vrøvl har brugt det mildeste udtryk, jeg med god samvittighed kan bruge derom. Om skriftudlægningen vil jeg ikke tale; forstod tilhørerne ikke før det ingenlunde simple kapitel, han havde taget for sig, hans prædiken skulde næppe opklare noget. Efterat han nu havde således arbejdet en tid og især ofte syntes mig rekreeret sig med at anføre en dialog mellem satan og ham selv eller den helligånd i ham, sluttede han med en bøn i den samme stil, hvori han navnlig bad om, at herren nu vilde gøre det godt, om han havde gjort noget galt, for han vilde jo ikke komme med noget af sit eget, og at han vilde vogte dem for satan, at han ikke skulde komme ind imellem dem og forstyrre det gode værk, som de nu havde begyndt med (at prædike nemlig). Derpå blev salmen om trosbekendelsen sungen. Men så begyndte han at bede igen, og nu var genstanden for

hans snak *jomfru Rudelbach*,[1]) som ånden bad ham at bede for, thi satan havde slidt hende fra forsamlingen, og nu tumlede hun sig i verden og i kødets onde lyster og begærligheder. Allerede engang havde han foreholdt herren denne sag, men endnu var den ulykkelige i satans vold og var ikke kommen i aften i Guds børns forsamling. Under dette djævelske sludder blev hendes navn ikke nævnet, men hun var vel tilstrækkelig betegnet for hele forsamlingen, i det mindste forudsatte han, at ingen skulde tage fejl ad hende. Jomfru Rudelbach var selv tilstede som vidne derpå, men han havde ikke set hende; ti hun var kommet noget efter forsamlingen var begyndt.

Derpå holdt *Lundberg sen.* (smeden) en bøn, hvori han takkede Gud for denne enfoldige opbyggelige prædiken; at de nu kunde prædike selv og opbygge hverandre, og ikke behøvede at høre disse højlærde præster, hvormed han tydelig nok udtrykte sin taknemlighed for, at de ikke behøvede nu at ty til eller lade sig lære af Grundtvig. Til slutning bad han for sin broder, som var syg af en sygdom, som lægerne ikke kunde helbrede. Satan fik også af ham en tilbørlig omtale. Denne bøn stod mig ingenlunde an.

Derpå holdt en anden person, som jeg siden fik at vide hèd *Olsen*, en bøn, som var en videre udførelse af »led os ikke udi fristelse«. Hans bøn var hjærtelig, ordene vel sammenføjede, fri for al pralende og søgt prydelse, og han holdt den med megen følelse og værdighed. Han sluttede med at fremsige en salme, som var en fri bearbejdelse af Luthers »vor Gud han er så fast en borg«, hvilken også lod sig høre til opbyggelse.

Da det nu lod til, at der ikke var flere, som havde noget at fremføre, trådte *Jakob Kristian Lindberg* frem, høj og bredskuldret, åben og djærv som han var; hjærte-

---

[1]) Søster til dr. G. Rudelbach.

lig bedrøvet over uvæsnet, som han her var vidne til, men åndsmyndig nok til at gå klart og kraftigt imod det. Indholdet af Lindbergs tale var følgende: »at den nærværende tid, så stærkt bevæget den endog var i alle udvortes borgerlige og timelige forhold, var ikke i nogen mindre stærk åndelig gæring; at den vantro, som var brudt ind over kirken, ikke længer kunde beholde selv skin af åndelig herredømme der; at forsamlinger ikke i og for sig selv måtte tillægges noget stort værd, at de tvertimod havde tidernes vidnesbyrd imod sig, at historien endnu ikke havde opvist èt eksempel på, at sådanne prædikanter, som opstod i folket og dannede særegne forsamlinger havde gjort noget væsenlig gavn, skønt deres virksomhed vel undertiden ved herrens almægtige styrelse havde kunnet være forberedende og gavnlig for et fornyet livs opvækkelse i menigheden; men at historien nævner mange eksempler på sådanne, som ere blevne sektstiftere uden for den hellige almindelige kirke, dem selv og mange sjæle til fordærvelse; at den offenlige lærerstand skulde æres og holdes i hævd i de præster, som ere herrens sande tjenere; at jeg med hensyn på den nærværende forsamling måtte i al kærlighed sige min mening, bede den optagen i kærlighed og overvejet i kærlighed, men at min mening var denne, at denne forsamling, som jeg ikke tvivlede om havde den bedste hensigt aldeles ikke kunde undgå at udvikle sig i en skæv retning og blive ikke alene skadelig for deres sjæle, som deltoge i den, men tillige af højst betænkelige følger for den almindelige kristne kirke hos os på en tid, hvor vi vel alle, som oprigtig elske sandheden, inderlig må bede, at ingen forvirringens ånd breder sig fra dem og ved dem, som mener det ellers ærlig både med deres egen og brødres sjæls frelse; at mit kærlige råd derfor var dette, at de i deres forsamling afskaffede det fri ord, som de ikke var dygtiggjorte til at føre; at de derimod efter en salme forelæste en prædiken

af Luther eller Grundtvig eller hvem anden kristelig mand, som havde menighedens utvivlsomme vidnesbyrd for at være dreven af Guds ånd, at de derpå enten sluttede straks med en salme eller føjede en kort almindelig bøn til af et troende hjærte og derpå sluttede med en salme.«

Efter denne korte tale indtrådte der en taushed. Lindberg gik ind i et andet værelse og talede der med et par, han nærmere kendte, om deres mening, og han fandt, at de ingenlunde havde nogen lyst til at holde på de gruelige vildfarelser.

Efter denne lille pause, hvor Lindberg åbenbart tillige vilde give de sværmeriske ordførere tid til at samle, hvad de havde til deres forsvar, gik han atter ind i forsamlingen. Og nu begyndte der en samtale, hvori Lindberg nærmere udtalte sig om den gruelige forvirrings ånd, der udgav sig for Guds ånd og gjorde opmærksom på, at hvad enten man tog fornuften til sin vejleder eller antog enhver flyvetanke og dårlig grille for at være Guds ånds indskydelse, var man lige langt fra den ædru vandring på sandheds vej, men at den sidste vildfarelse åbenbart var langt farligere end den første. Under al denne samtale mødte han nærmest modstand hos snedkersvenden Lundberg, der syntes at mene, at han var ret på den apostoliske kirkevej. Men da Lindberg tiltalte ham kraftigt for hans skrækkelige bøn for jomfru Rudelbach, gav han sig ynkeligt til at græde. — Smedesvenden Lundberg førte nu *Grundtvigs prædikener* på tale. Han havde meget at indvende imod dem, han kunde ikke høre dem med nytte. Og en anden gjorde da det spørgsmål, hvoraf det kom, at de i Slagelse ikke heller kunde have nytte af Grundtvigs trykte prædikener. J. K. Lindberg svarede dem, at grunden til, at de ikke havde fuld nytte af Grundtvigs prædikener var den, at de var børn og begyndere i troen. Grundtvig var jo alt en mand af lang kristelig erfaring, af naturen en sjelden stor ånd med en dybhed i følelsen,

klarhed i forstanden, højhed i åndsflugten, så at de ingenlunde altid kunde følge ham enten i det høje eller det dybe, men derfor kunde de fuldkommen vel drage nytte af hans prædikener, ti for hver iblandt tilhørerne var der altid meget, de både kunne fatte og bevare. Fejlen skulde de altså ingenlunde søge hos Grundtvig, men hos dem selv. Det var jo ligedan med højheden og dybden i den hellige skrift, af hvilken de altid kunde fatte så meget, at de vistnok ikke måtte lade være at bruge den, fordi de langt fra kunde fatte alt i den. Søgte de derimod til en prædikant, som enten slet ingen tro havde eller var en begynder i troen ligesom de selv, da kunde de nok fatte alt, hvad han sagde; men det var dog klart, at skulde de fremhjælpes ret i en åndelig vækst ved en præsts ord, da måtte de allermindst unddrage sig fra at holde sig til den, som var længst forud for dem; ti ved hans ord måtte de kunne vokse anderledes end ved en andens, ligeså vist som de kunde foretrække biblen selv fremfor enhver kristelig bogs læsning. Endelig måtte de heller ikke lægge nogen synderlig vægt på, om de kunde huske en prædiken udenad; noget kunde de altid huske. og det skulde de gæmme i deres hjærter.

Om deres higen efter lighed med den apostoliske menighed og deres beråbelse på Pauli ord 1. kor. 14 gjorde Lindberg dem opmærksom på, at hvad Paulus talede til menigheden, gjaldt denne, men kunde ikke ligefrem anvendes på deres forsamling, som ingen menighed var.

Lindberg blev hos dem til kl. 10. Da han gik bort, blev en del tilbage. Nu fik snedker Lundberg luft og beklagede, at de ikke kunde unde ham det sted, han var kaldet til at beklæde, dog var det ikke dem, men satan, der gjorde det. Men selv Lundbergs broder viste ham til rette heri og han fik næppe bifald hos nogen.

Det frembrydende sværmeri havde ved dette møde

fået sit banesår. Jakob Kr. Lindberg forstod at ramme denne lille snog på hovedet, inden den voksede sig stor. Ganske vist gav den i de følgende uger liv fra sig hist og her. Thomsen og Lundberg jun. holdt deres prædikener, en af dem havde til tekst, at kristne ikke måtte bede for herrens fjender, en anden, at nadverens sakramente skulde rækkes spæde børn og det hver dag; ti det var det daglige brød. Som kendemærke på en sand tro satte Lundberg i en prædiken foragt for lægerne. Men Jakob Lindberg var utrættelig i at søge de forskellige prædikanter op, advare dem og formane dem, og især mindede han dem på, at den megen snak om satan slet ikke var gode tegn. Skriften, som er forbilledet for den kristne prædiken, viser det ikke alene tydeligt, men de kunde tage hvilkensomhelst kristelig prædiken fra hvilkensomhelst tid i kirkens historie og de skulde vel finde djævlen omtalt, opsagt og fornægtet, men præk om ham på hvert blad skulde de ikke finde. — Prædikanterne, på Lundberg jun. nær, forsikrede ham, at de dybt følte vildfarelsens storhed og vilde aldeles afholde sig fra at prædike; et løfte de også tildels holdt. — Endvidere sørgede Lindberg for, at når de kom sammen, de kunde have gode gudelige bøger at læse op af. Og endelig sparede han ikke nogen umage for at søge de familier op, der særligt stod fare for at lade sig svide af den falske åndeligheds luer. Han besøgte dem i deres hjæm i Kjøbenhavn, på Kristianshavn og Amager, og gjorde hvad han formåede for at bringe dem til et sundt kristenliv igen. Ved et sådant besøg hos P. Sørensen på Amager i Sundby øster, kom det også på tale om biblens bogstavelige antagelse. J. K. Lindberg gjorde opmærksom på, at det kristne navn ingenlunde var afhængig af, om man kunde tro hvert stykke i biblen; det kom an på antagelsen af og hjærtelig tro på dåbens pagt og sakramentordet ved nadveren. Det øvrige måtte forsåvidt være frit. Vi kunde være visse på, at de, som

først ærlig troede, nok efterhånden skulde komme til at tro alt i biblen; men gjorde vi det til en samvittighedssag for dem, da holdt vi dem kun tilbage fra kristendommen.

Ved Lindbergs kærlige og myndige virksomhed dæmmedes der således snart for den sværmeriske strøm.

Den 17. septbr. 1832 kan han i sin dagbog skrive: »de, som holde med Lundberg er nu 7 personer; hans broder, smedesvend Thomsen, malersvend Lundberg, de tre Amagerfruentimmer: Kirsten Tyges, Boel Sørensen den yngre og Inger.«

Trods flere indtrængende breve fra J. K. Lindberg til student Harmsen, forblev denne tavs. Den 18. septbr. hedder det i Lindbergs dagbog: »Fra Harmsen høres intet; dog har jeg nogen formodning om, at han må have skrevet til Lundberg jun.«

Som en virkning af dette Lindbergs arbejde mellem småfolkene blandt Grundtvigs tidligere venner må det sikkert også regnes, at tilhørerkredsen til Grundtvigs fri aftensangsprædikener i Frederikskirken nu voxede. Der kom til at mangle siddepladser i kirken. Og efter samråd med Grundtvig fik J. Lindberg nu flyttet over i Frederikskirken de 24 bænke, som stod på pakhusloftet på Jakob Holms plads i Strandgaden, hvor Grundtvig skulde have holdt møder med sine venner, hvis han ikke havde fået kirken at tale i.

Den 14. oktober 1832, 17. søndag efter trefoldighed, blev de første gang taget i brug i Frederikskirken. Det var årsdagen i kirkeåret efterat »kalkbrænderiforsamlingerne« var begyndt. Grundtvig prædikede den dag om sabbaten og viste, hvorledes der fulgte selv timelig velsignelse med ved at holde den, som Jødernes og Englændernes eksempel viste.

Når Jakob Kristian Lindberg fik så godt et udbytte af sin optræden mod sværmeriet, da lå det også deri, at

han, skønt selv en stor ånd, som en ægte tjener forstod at böje sig for den større ånd, som boede i Grundtvig og hans vidnesbyrd.

Han har bl. a. givet dette tilkjende ved optegnelser i sin dagbog om de prædikener, han hørte af Grundtvig i Frederikskirken i de måneder, og ikke mindst ved den sidste søndag den 21. oktober 1832, hvor det hedder: »Grundtvig prædikede over evangeliet, hvis søn er Kristus, og holdt en så begejstret prædiken, fuld af den Helligånds nåde og salvelse, at den overgår uden tvivl alt, hvad jeg enten har hørt eller læst af prædikener. Klarheden kappedes med kraften og dybheden med livfuldheden. Deklamationen var mageløs og gestikulationen veg den ikke. Tilhørerne vare alle som slagne eller henrykkede, som dem, der ikke ret vidste, hvordan det egentlig var med det kraftens ord. Herren bevare os dog i nåde endnu i mange år den underlig begavede ordets tjener.«

Frederik Nygård.

Kort oversigt over den nuværende danske hedningemission.

Af *H. Nutzhorn.*

Efter at de ældre danske missioner i Vestindien, på Guineakysten og i Trankebar er opgivne eller overgåede på andre hænder, har den danske virksomhed for hedningers omvendelse nu samlet sig om bestemte punkter i det sydlige og nordlige Forindien og i det nordlige Bagindien. Desuden fortsættes jo også den gamle af Egede begyndte mission i Grönland. Denne sidste er et statsan-

liggende, idet den er underlagt det danske kirkeministerium, som udnævner, foruden en præst i den kristne Koloni, Egedesminde, tillige fem fast ansatte danske missionærer — af hvilke den ene (N. E. Balle), tillige er forstander for seminariet — samt to ligeledes fast ansatte danske kateketer. Jeg vil dog ikke dvæle videre ved denne, men derimod begrænse nærværende oversigt til en redegörelse for missionen på de foran nævte punkter i Indien.

I det sydlige Forindien har det danske missionsselskab sin gerning. Dette selskab er stiftet d. 17. juni 1821 af præsten Bone Falk Rønne; dets nuværende bestyrelse består af ni medlemmer, og tre af disse, nemlig formanden, sognepræst Holm i Gladsaxe, tillige med to københavnske præster udgör forretningsudvalget; provst Vahl i Nörre Alslev på Falster er næstformand. Dette selskabs virksomhed har siden 1863 været samlet om **missionen blandt Tamulerne** i det sydøstlige Forindien, nord for Trankebar, og virksomheden udgår her fra fire stationer.

Den störste station er Siloam ved byen Trikalur, der ligger vest for Pondichery inde i landet ved Ponnarfloden. Her har missionær *Albert Ihle* siden 1879 ledet arbejdet og i den tid vidst at vinde sådan tillid, så han er bleven valgt til medlem af byrådet i Trikalur, men har haft at kæmpe med følgerne af misvæxt, stundom også mod voldsomme udslag af hedningernes forbitrelse mod omvendte indfødte, der nægter at yde noget til hedenske ofringer. Hans menighed, som er spredt i forskellige byer udgör noget over halvfjerde hundrede mennesker, hvoraf henved 90 nadvergæster. Han har to indfødte medarbejdere, som 1886 er ordinerede til præster; desuden er der 10 kateketer og lærere, 5 skoler med omtrent 60 elever.

Den næststörste station er Bethanien ved byen Patambàkam, der ligeledes ligger ved Ponnarfloden, men nærmere hen ad kysten til. Her har siden 1882 *Christian*

Schlesch været missionær og har til hjælpere 5 kateketer og lærere; de kristnes antal er lidt over 100, hvoraf en fjærdedel er nadvergjæster; her er to skoler og 20—30 elever. Schlesch er for tiden i Danmark.

Om stationen Asampur i Shervaroy bjærgene har missionær *Chr. Kofod* en kreds af henved 80 døbte, der hovedsagelig består af jævne arbejdere fra de lavere liggende kaffeplantager; han har omtrent 30 nadvergæster; der er tre indfødte kateketer og lærere og 6 skoler med omtr. 40 elever.

I hovedstaden Madras har *Herman Jensen* i 1878 begyndt en missionsvirksomhed, og ved hans side står den dygtige indfødte missionær *John Lazarus.* De har nu begyndt at holde gadeprædikener, og hedningernes voldsomme modstand her imod er vidnesbyrd om, at der ad denne vej må kunne udrettes noget; ellers vilde modstanderne ikke være blevet opskræmmede derved. Men en menighed vil ikke kunne samles her, för der er bygget en kirke.

Et luthersk missionsselskab i Nordamerika har også i disse egne en missions-station i Rajamundri. Rigtignok står dette selskab slet ikke i nogen udvortes forbindelse med de danske missioner; men det kan alligevel gærne nævnes her, fordi missionær *H. C. Schmidt* og hans hustru er danske folk, der arbejder i god samklang med de danske missionærer.

Løventhals mission, som begyndte 1872, står ikke i forbindelse med det danske missionsselskab, men støttes af en særskilt kreds i Danmark, hvis hovedmand er sognepræst Lund i Vium. Løventhals virkeplads er Vellur inde i landet vesten for Madras; han har tre indfødte medhjælpere, men de her boende Tamulers modtagelighed for ordet synes kun at være ringe, hvortil kommer, at hans hustru har haft vanskelighed ved at tåle klimaet. Nu opholder de dem i Danmark for at vække forøget interesse

og rigeligere støtte for denne mission og for at samle kræfter i åndelig og legemlig henseende.

Santhalmissionen. Santhalerne hører ikke til samme folkerase som Hinduerne, men er efterkommere af et af de folkeslag, der oprindelig boede i Indien, men allerede i gammel tid blev fortrængte eller undertvungne af de indvandrede hinduiske folk. Blandt de forskellige levninger af sådanne urfolk er Santhalerne de talrigste, nemlig omtrent en million mennesker. De bor för största delen i et landestrøg i det nordøstlige af Forindien ved Ganges og nogle af dens sydlige bifloder, omtrent 25—30 danske mil nordvest for Kalkutta og omtrent 10 mil vest for Murshedabad. Dette stykke land er vel på störrelse med Nörre-Jylland og har navnet Santhal Pergunnahs eller Santhalistan. Da *Börresen* og *Skrefsrud* begyndte her i 1867, vandt de overmåde liden fremgang i de første år. Dog fik de oprettet missionsstationen Ebenezer i et af Santhal-distrikterne, kaldet Nankar. Pengemidlerne indsamlede de i de første ni år ved at rejse om og personlig tigge bidrag hos Evropæere i Indien. Efterhånden som de vandt större indgang hos Santhalerne og trængte til rigeligere støtte, søgte de at vække interesse i Evropa for sagen ved rejser hertil i 1876—77 og 1881—83. Ved den førstnævnte rejse vandt de god tilslutning i Skotland og til dels i England og Danmark; ved den sidstnævnte rejse øgedes i höj grad interessen i Danmark og vaktes tillige i Sverig og især i Norge. Pengehjælpen fra Brittanien er i de senere år så formindsket, at det nu med rette kan betragtes som en nordisk mission, særlig en dansk-norsk. Den danske komites formand er præsten V. Birkedal, og for en særlig københavnsk komite er grev Adam Moltke formand. Den norske centralkomitees formand er B. Pauss. Desuden bliver denne mission også støttet af det foran nævnte almindelige »danske missionsselskab« og fra den danske statskasse får den et tilskud på henimod 2000 kr.

I alt har der til denne mission været ydet i sidste regnskabsår fra Norge over 24000 kr., fra Danmark henved 14200 kr., fra Sverig henved 4400 kr., fra England og Skotland 3900 kr. og fra Calcutta 285 kr.

Santhalfolket står naturligvis som et kuet og undertrykt urfolk, på et langt lavere kulturtrin end Hinduerne; men modtageligheden for evangeliet er langt större hos Santhalerne, og hvad kulturen angår, da har, efter missionærernes sigende, stiftelsen af en santhalsk kristenmenighed haft med sig i følge, at ikke blot hos de kristnede, men også hos den store masse af endnu ukristnede Santhaler er der i færd med at foregå en betydelig forandring i retning af rent menneskelig og folkelig udvikling. Der er nu henved 5000 døbte. En og anden vilde måske tænke: Så er det blandt Santhalerne altså kun hvert tyvende menneske eller 5 pCt., der er døbt? Men 5 pCt. er i missionernes historie et meget höjt tal (ved alle »det danske missionsselskabs« foran nævnte stationer findes tilsammen ikke 500 døbte), og når man ser hen til de gamle kristne folkefærd her i Evropa nu for Tiden, da vil det måske nok vise sig, at der f. ex. kan findes store hovedstæder, hvor det ikke er noget synderlig större pro cent = antal, der virkelig vedkender sig kristentroen. Det kan utvivlsomt siges med rette, at den ikkun tyveårige missionsvirksomhed blandt Santhalerne har haft en usædvanlig stor fremgang, navnlig i de sidste 9 à 10 år, så det er med god grund, den har vakt så stor opmærksomhed.

Der er nu for tiden i alt 14 missionsstationer oprettede blandt Santhalerne. Hovedstationen er Ebenezer, hvor *Börresen* og *Skrefsrud* bor. Her er opdragelsesskolen, hvis drengeafdeling ledes af hr. *Muston* samt fra november 1886 af den svenske dr. *Heuman*; under disse er der ved denne afdeling ansat fem indfødte lærere. Pigeafdelingen, som har 140 elever, forestås af fru *Börresen*, og undervisningen meddeles af overlærer *Hezekiah Babu* og frøken *Katharina Börresen* med hjælp af flere andre. Endvidere er der på denne station et eget bogtrykkeri og et apothek, ligesom også en indfødt læge er ansat her. Ebenezer udgör den ene fjerdedel af den gamle landsby Benagaria. I de tre andre dele bor der henholdsvis en overhøvding en næsthøvding og en underhøvding, og alle tre steder holdes der regelmæs-

sige söndagsmøder, som det ene sted forestås af selve underhøvdingen, det andet sted af overhøvdingens svigersön, der også er menigheds-ældste, men det tredje sted af en anden ældste. Også i flere omliggende landsbyer sörges der fra Ebenezer for afholdelsen af regelmæssige møder.

På stationen Chondorpura og i de omliggende landsbyer virker missionær *Bunckholdt* med 10 medhjælpere. For halvandet år siden blev her bygget en større missionærbolig med udhuse.

På stationen Haripur i en tæt befolket kløft i landet med gode rismarker virker den norske missionær *Oskar Berg,* gift med den danske præst Tolstrups datter; tillige er her en indfødt kateket, i hvis store og skyggefulde veranda forsamlingerne holdes, da her endnu mangler en kirke. — En bistation under denne er Chanpur med en indfødt kateket og to ældste; denne ligger nordøst for Haripur, nærmere hen ad til jærnbanestationen Nalhati.

Medens det er evropæiske missionærer, der forestår de fire nu nævnte stationer, er der desuden fire andre stationer, hvor gerningen ledes af indfødte, der er ordinerede til præster.

I Tilabani virker således pastor *Suna* med sine fem ældste, der også prædiker i en fjærnere landsby mod sydvest. I Dumka (vest for Ebenezer), hvor der mest bor Hinduer, men hvor Santhalerne hyppig må rejse til i anledning af alle retssager, virker pastor *Pitho* og hans fire ældste, medens hans kateket har en prædikegerning i en landsby oppe i bjærgene. Til stationen Basetkundi har pastor *Sibu* samlet en temmelig stor menighed fra de omliggende landsbyer, hvor han har fem medhjælpere foruden tre på selve missionsstationen. Her er nogle af dem, der för var kristendommens bitreste fjender, nu blevet vundne for troen. Fra stationen Sapadoha, hvor der tillige er en skole, udfolder pastor *Surju* og hans fire hjælpere en udstrakt virksomhed over det store tilhørende distrikt.

Fem stationer ledes af indfødte kateketer, nemlig Moholpari og Karikador, der ligger ved landevejen mellem Ebenezer og den för nævnte hinduiske by Dumka, fremdeles Tarni og de to nordligste stationer, nemlig Ranga og dens bistation Simoldohi, hvor kateketen jævnlig har maharajaen af Mohispur til sin tilhører.

Fra de kristne Santhalmenigheder er der langt imod nordøst i landet Assam blevet anlagt en stor agerdyrkningskoloni i året 1881. Den ligger i en hidtil ubeboet stor landsstrækning ved floden Bramaputra og dens nordlige bifloder, omtrent 65 danske mil nordnordøst for Kalkutta. Her er Santhalernes fjortende og sidste missionsstation i Thakurpura, der ledes af den ordinerede indfødte præst *Siram* med 3 medhjælpere og 9 ældste. Koloniens folk har gode timelige kår, og der har begyndt at vise sig tegn til et ret kraftigt menigheds- og samfundsliv. Da den nuværende kirke, der kan rumme 1000 siddende personer, er for trang til at tale i, har menigheden på egen regning taget fat på en pengeindsamling mellem dem selv indbyrdes til en ny kirke. Et endnu mere betegnende træk er, at denne menighed af egen drift selv har begyndt en missionsvirksomhed blandt Mecherne, som bor længere mod nordøst og ligesom Santhalerne hører til Indiens urstammer.

I alt er ved Santhalmissionen beskjæftiget 4 evropæiske missionærer, 4 indfødte præster, 10 indfødte kateketer og 61 rejsende ældste. Ved siden heraf er desuden ved skolen og i det hele taget ved undervisningen ansat 2 evropæiske lærere, 5 indfødte lærere, 14 indfødte omgangslærere m, fl.

Karén missionen. Karénerne hører ligesom Santhalerne til Indiens urfolk og står på et lige så lavt kulturtrin, måske endda lavere. Rødkarénerne, som her særligt er tale om, bor i et ganske lille strøg af bjærglandet i det nordvestlige Bagindien, omtrent 60 danske mil nordnordøst for Rangun. Indtil for et års tid siden havde disse Karéner hævdet deres uafhængighed; men nu har de ved frivillig overenskomst givet sig ind under Englænderne. Hidtil havde ingen missionsgjerning været sat i gang der inde.

Den unge Karén-mission kan endnu kun siges at være i sin allerførste begyndelse. Den står ikke i nogen forbindelse med »det danske missionsselskab«, og der er heller ikke stiftet noget særligt selskab for denne mission. En nærmere omtale heraf vil jeg opsætte til en senere gang og derfor i denne lille missionsoversigt kun omtale den i korthed, idet jeg blandt andet forbigår, hvorledes den fyenske husmandssön *Hans Povlsen* var kommet i tanker om denne mission og igennem flere år havde ud-

formet en plan til dens gennemførelse, Da han omsider i efteråret 1884 skulde rejse til Indien, tilbød *Hans Jørgen Jensen* at følge med der over. Denne, som var sön af en arbejdsmand i Odense, havde fået en god uddannelse som landmand, men bar fra sine tidlige år på et ønske om en gang at kunne komme til at virke i hedningemissionens tjæneste og mente nu, at han kunde være vennen til hjælp i Indien, i det mindste i praktisk henseende. Sidst på året 1884 kom de til Rangun, hvor de vandt flere missionsvenners velvilje og fik anbefalinger til byen Tovngu, der ligger inde i landet langt nord på. Den derværende baptistpræst Bunker, som leder en meget vidtstrakt mission, var dem for en del behjælpelig til at få indrettet et midlertidigt opholdssted i en lille by Yaddu tæt ind til Karénlandets grænser, nordøst for Tovngu. Her boede de over et år, øvede sig i Rødkarénernes eller Gajafolkets sprog og forberedte sig i det hele til gerningen. De fik her også lejlighed til at stifte personligt bekendtskab med en af Gajafolkets konger eller hövdinger, Pobja, der gav dem tilladelse til at komme ind og tage bolig i hans hovedstad, der ligesom han selv hedder Pobja. Så drog de da der ind i begyndelsen af 1886, glade ved at stå ved deres ønskers mål og kunne begynde gerningen; men ikke mange dage der efter, den 8. marts, døde Hans Povlsen. der jo var hovedmanden. I Hans Jørgen Jensens ene og forladte stilling midt iblandt hedningefolket fik han dog hjælp.

Jens Kristjan Knudsen, en ung dansk mand fra Amerika, opholdt sig den gang på Askov höjskole for at få uddannelse til præstegerning i Amerika; men han havde i Askov lært Hans Povlsen nöjere at kende om sommeren inden dennes afrejse fra Danmark, og han tilbød nu at rejse over til H. J. Jensens hjælp. Han holdt da bryllup her i Danmark i høstens tid og fik præsteordination i frimenighedskirken på Mors. Sidst på året 1886 drog det unge ægtepar til Indien, ledsaget af H. J. Jensens søster. De blev modtagne i Rangun af Jensen, som nu atter vendte tilbage til Gajalandet og førte de tre nyankomne med sig der ind. Men regntiden (fra maj til september) 1887 blev stræng for dem. De penge, som blev sendt dem fra Danmark, kom dem for sent i hænde, fordi der næsten er ufremkommeligt der ovre for vejfarende i

regntiden, og der er en afstand af flere dagsrejser mellem Pobja og posthuset i Tovngu. Som følge heraf måtte de nöjes med utilstrækkelig og kun lidet nærende føde, og de havde heller ikke fået noget ordentligt hus bygget. Det var da intet under, at de alle blev syge. Jensens søster og Knudsens spæde barn døde, og de andre tre måtte senere flytte ned til Tovngu, for at få ordentlig lægehjælp og se at komme til kræfter igjen.

I år er *Andrea Gehlert* rejst over til Karénmissionen. Hun havde allerede inden Hans Povlsens afrejse fra Danmark (1884) bestemt sig til en virksomhed ved denne mission og derfor i løbet af nogle år skaffet sig uddannelse som sygeplejerske, navnlig ved at gjennemgå et kursus på diakonissestiftelsen og ligeledes på födselsstiftelsen. Nu i dette forår kom hun til Indien, medens de andre endnu alle tre opholdt sig i Tovngu. Da imidlertid H. J. Jensen, som troede sig raskere, end han var, på ny vilde rejse ind til deres station i Pobja i begyndelsen af april, bestemte Andrea Gehlert sig til at göre ham følgeskab; men under vejs døde han allerede den 11. april, og hun stod ene i det hedenske land. En flok indfødte var rigtignok fulgt med, idet de var lejede til at bære bagagen; men de fortsatte rejsen uden al lade sig opholde, og bagagen blev i deres hænder. Desværre var også en hel del penge nedpakkede deri. Andrea Gehlert fik dog opsøgt nogle Englændere et par dagsrejser derfra, og disse hjalp hende med at få Jensen jordet og skaffede hende ledsagelse tilbage til Knudsens i Tovngu. Hvor meget der ved de engelske myndigheders hjælp kan reddes af sagerne og af pengene er endnu uvist.

Jens Kristjan Knudsen, som fra nu af må stå for denne mission, er ved de indhentede erfaringer kommen til den overbevisning, at gerningen i flere henseender må tages op på en anden måde end hidindtil, og han opstiller to betingelser for, at den kan fortsættes.[1]) For det første må der fra Danmark mælde sig to veludviklede unge mænd, som til efteråret kan rejse over til ham; den ene må have særlige ævner i sproglig henseende og skal

---

[1]) Omstændeligere oplysning herom findes i „Dansk kirketidende“, nr. 25 for 17. juni i L. Schrøders stykke: „Til overvejelse for missionsvenner.“

ikke drage ind med dem i Karénlandet, men tage bolig i Tovngu eller hellere i Rangun, for at studere bagindiske sprog og således forberede sig blandt andet til at kunne udarbejde de karénske skolebøger, der vil blive brug for; den anden skal derimod følge med dem ind til missionsgerningen i Pobja; thi de må være to mænd, som følges ad der ind, efter som jo den ene kunde falde fra, og da står i modsat fald kvinderne ene i landet og på stedet vilde der savnes en mand, som kunde overtage missionsstationen med alt hvad dertil hører. For det andet vil, når missionær-antallet således voxer, selvfølgelig også udgifterne til denne mission forøges en hel del, så at der altså herefter dags vil blive stillet större krav om pengeunderstøttelse fra menigheden her hjemme.

Indtil videre opholder J. K. Knudsen og hans hustru sig fremdeles i Tovngu, for at komme bedre til kræfter. Andrea Gehlert har fået midlertidig beskæftigelse i Rangun som sygeplejerske.

Af **missionsmøder**, der i sommerens løb er holdte i Danmark, må sluttelig enkelte nævnes. Løventhal har d. 19. Juni talt i Vartov kirke i København og senere flere steder. Santhalmissionen holdt den 28—29. juni et stort møde i Odense, hvor præsterne Birkedal, Svejstrup, Brammer, Krag, Brix og K. Povlsen talte. Særlig interesse havde i år det danske missionsselskabs møde i Silkeborg, ikke blot fordi den foran nævnte missionær Schlesch gav meddelelse om forholdene i Indien, men især fordi en bramin talte her og vakte alles interesse. Hans navn er Rangasami Aijengar; han talte engelsk, og pastor Holm var hans tolk. Blandt andet roste han Herman Jensens forsøg på at virke blandt braminerne, men tilföjede, at da det kun er gennem kvinderne man får den opvoxende slægt i tale, vil kristendommen ikke kunne få rigtig indgang i braminkasten, för deres kvinder er vundne, men disse holdes afspærrede fra alle fremmede mænd, og derfor er det af vigtighed, at der udsendes kvindelige missionærer til denne gerning.

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

Kornmarkedet. England—Frankrig har iaar en daarlig, Tyskland en mindre god Høst og en slet Rughøst, Østrig-Ungarn derimod en god Høst, Syd-Rusland en stor Høst og Nord-Rusland en Middelhøst. Amerikas Høst betegnes som god, dog ikke saa stor som forrige Aar. Som Følge af, at Frankrig og England iaar behøver store Mængder af Korn for at dække Forbruget, forventer man i det Hele højere Priser paa Kornvarer i det kommende Aar. Verdens samlede *Hvedehøst* for *iaar* paaregnes at blive ca. 64 Millioner Tønder mindre end i et almindeligt Aar, hvilket svarer til Ruslands eller Halvparten af Amerikas Hvedehøst i et godt Aar.

Foderstoffer vil iaar gennemgaaende blive højere i Pris end forrige Aar, dels begrundet paa en højere Rubelkurs, men ogsaa fordi Tysklands og Frankrigs Forbrug heri stiger Aar for Aar. Det er især Tyskland, der har faaet Øjet op for vort Forspring i Mejeridriften og Fedningen, og som nu med Iver søger at naa frem ved Siden af os. (Mon ikke Korntolden i Tyskland vil stille sig hindrende i Vejen for at naa dette Maal?) Papir-Rubelkursen var for en Tid siden 1 Rmk. 60 Pf. pr. Rubel, men er nu stegen til ca. 2 Mark, hvilket exempelvis for Solsikkekager og russisk Korn udgjør en Prisforhøjelse af 50 Øre pr. 100 Pd. — *Klid.* Holland, Belgien og Hamborg trækker i denne Tid deres Tilbud tilbage af Klid, i enkelte Tilfælde tilbagekøber de endogsaa deres tidligere solgte Partier. Det er kun de uhyre Overskudsmængder af Klid, som Rusland *endnu* kan udføre, der regulerer og holder Priserne paa nærværende Pris-Stade, ellers vilde vi sandsynligvis allerede nu have været væsentlig højere med denne Artikel. — *Rapskager* meget knappe og endnu dyrere end forrige Aar. Aarsagen hertil er nærmest det mindre Forbrug af raffin. Olie, der tvinger Oliemøllerne til at slaa mindre Raps. — *Solsikkekager* ogsaa højere end forrige Aar; men trods det næppe for dyr i Forhold til Indholdsværdien. — *Hørfrøkager* synes ogsaa iaar at komme noget højere, og for den nærmeste Tid er 1ste Haand

(Fabrikkernes Oplag) omtrent udsolgt. — *Palmekager* tilbydes sparsomt, er væsentlig højere end forrige Aar, 1ste Haand er udsolgt, og man tør næppe paaregne lavere Priser for Sæsonen. — *Hampefrøkager* er derimod, som forrige Aar, billige; man hører hist og her udtale af Smørhandlerne, at man hellere maatte anvende denne Vare i Stedet for Solsikkekager, dog noget bestemt tør jeg ej udtale herom.

Markfrø. Hvid Kløver bliver iaar meget dyrere end forrige Aar; Avlen heraf betegnes allevegne fra som lille og Kvaliteten ringere end forr. Aar. — *Rødkløver*. Høsten heraf bliver ligeledes paa Grund af vedvarende stærke Regnskyl baade lille og mindre god i Kvalitet. Priserne ere allerede stegne betydelig, og der er Udsigt til væsentlig højere Priser iaar end forrige Aar. — *Rajgræs*. Avlen heraf bliver maaske ligesaa stor som ifjor, men Kvaliteten meget ringere, med mørk Farve og let Vægt. Svære Varer vil vistnok blive knappe og Priserne i det Hele højere end forrige Aar. — *Hundegræs*. Ny Zeeland har iaar en temmelig stor, og hvad Kvaliteten angaar, glimrende Høst. Fra Frankrig meldes om en daarlig Høst. Priserne vil vist blive lavere end forrige Aar. — *Humleagtig Sneglebælg*. Høsten heraf, mener man, bliver mindre, og Priserne højere.

Flæsk og Fedt. Begrundet paa knapt Forraad af Foderstoffer har Svineavlen i Amerika været væsentlig mindre iaar end sædvanlig, hvorfor der er Udsigt til, at Priserne paa Flæsk og Fedt ikke alene vil holde sig, men sandsynligvis komme højere.

Alt i alt synes der at være Udsigt til højere Priser paa de allerfleste af Landmændenes Produkter, saa der er Haab om, at vi gaar en noget lysere Fremtid imøde.

Er Underlaget for Darwinismen sikkert?

Af *Poul la Cour.*

»Verden kan ikke være bleven til af sig selv, ligeså lidet som et Hus eller en By kan bygge sig selv« — således lød det Bevis for Guds Tilværelse, som Biskop Balle fra Religionsfilosofernes Disputer og Studerekamre på enfoldig Vis forelagde sine barnlige Læsere; og Barnet så i Fantasien en usynlig Hånd frembringe Jord og Hav, Træer og Urter, Dyr og Mennesker. Beviset løber ud på, at herlig som Verden er, og underfuldt som det ene er tilpasset efter det andet, må der have været én, som har gjort det, én, som vidste, hvad han gjorde, og som havde en bestemt *Hensigt* dermed, et *Mål*. Dette hedder på Græsk Telos (det samme Ord, som forekommer i Telegraf, Telefon, Teleskop o. s. v.) og hint Bevis er derfor bleven kaldet det *teleologiske* Bevis.

Med dette Bevis og dets Bestridelse er det imidlertid gået ligesom med Pantserskibe og Kanoner: man laver et Pantser, der kan modstå alle hidtil kjendte Kanoner, og så en Kanon, der kan bryde dette Pantser, o. s. fr. Således har også i den nyere Tid den tydske Filosof *Hermann Lotze*, som iøvrigt forsvarer Guds Tilværelse, opgivet det teleologiske Bevis som uholdbart, for så selv at opstille et andet Bevis, hvorom der kun skal henvises til hans Bog for dem, der ikke skyer at følge en streng filosofisk Udvikling (Hermann Lotze: Grundtræk af Religionsfilosofien, på Dansk ved Edv. Lehmann).

Til dette Pantser vil man dog måske også finde Kanoner, som kan bryde det; og således vil det sagtens vedblive at gå. Gjennem sådan Krigsførelse vil det eneste holdbare sagtens blive, at *Tankens Magt* efterhånden fåer aflagt Vidnesbyrd om sin egen *Afmagt* overfor Spørgsmålet om Guds Tilværelse. Og dog trænger hvert nyt

tænkende Væsen til selv at prøve dette Spørgsmål, som det ingenlunde er Mennesket uværdigt at tage op. Vor dybe Trang efter at nå ud over Endelighedens Grændser er vort Adelsmærke; og vor Tankes Evne til at omgåes det usynlige, det usandselige, anviser ganske naturligt denne at befatte sig med Spørgsmålet om Guds Tilværelse — det første og vigtigste Spørgsmål om det usynlige. Store Tænkere, hvis Navne Historien har opbevaret, har for Årtusinder siden behandlet dette Spørgsmål. Deres Åndsfrænder fortsætter Arbejdet endnu; og hvert Menneske er på sin Vis, enten han vil være det bekjendt eller ej, mere eller mindre Filosof i samme Retning.

Mon man da er nået nærmere til Spørgsmålets Besvarelse? Det synes tvivlsomt; thi man kan endnu høre to — endog to lærde — samtidig i Videnskabens Navn påstå: »Der er en Gud til!« og »Der er ingen Gud til!« — Men så er det jo ørkesløst Arbejde for Småfolk at befatte sig med? — Nej, Sagen er, at Sandheden, denne den dybeste Sandhed kan intet Menneske finde sig i at tage på Borg fra et andet Menneske. Hver har sit Mål af Tænkeevne, sin Måde at forlige sin Tanke med sit øvrige Åndsliv. Enhver må derfor prøve for sig. Man kan lytte til andres Meddelelser *i Enkeltheder;* man kan høre eller læse hele deres filosofiske Syn; men for én selv bliver dette kun som en *Enkelthed. I Helheden vil enhver for sig vælge sin Opfattelse.* Det vilde ikke være stort, men ynkeligt småt, om det ikke var så. Visselig kan andres Vidnesbyrd have Betydning for én; men det er kun for så vidt, som der derudaf klinger en *Åndens Røst*, at det får Betydning som mere end en Enkelthed, Åndens Røst, som dog for enhver bliver det egentlig afgjørende, alt efter den Ånds Art, for hvem man er lydhør.

Under dette Synspunkt: at denne Kamp mellem Pantsre og Kanoner kun indeholder Enkeltheder, vil jeg her atter

prøve at tage det teleologiske Bevis op pàny, da det efter min Mening, *ret beset*, dog er stærkere end Lotze antager.

En Grund, hvorfor Lotze lader det falde, er den, at han finder, at det hensigtsmæssige er ligeså sandsynligt som det uhensigtsmæssige. Hvis Verdensordenen beroede på Tilfældigheder, kunde disse, efter hans Mening, ligeså godt slumpe til at give en brugelig Verden som en ubrugelig. Den Eftergivenhed, som Lotze her lægger for Dagen, troer jeg (og det antydes i hans Fremstilling), er en Følge af, at det i de sidste Årtier er blevet hævdet af *Darwinisterne*, eller måske rettere *Evolutionsmændene*, at Verdensudviklingen, netop fordi den kun er en Følge af naturlige, såkaldt tilfældige Årsager, af sig selv har måttet føre til større og større Fuldkommenhed, og at der derfor ikke behøver at have været nogen forud lagt Plan. Enhver, der blot har hørt lidt om Darwinismen, vil vide, at Grunden til, at der stadig opståer fuldkomnere og fuldkomnere Plante- og Dyreformer på Jorden, simpelthen forklares af, at *de bedste Exemplarer bestandig udvælges til at overleve de mindre gode og forplante sig*, udvælges af *Naturen,* ikke fordi denne er bevidst, men kun fordi de bedste Exemplarer ganske naturligt ståer sig i »Kampen for Tilværelsen«, hvad enten denne Kamp er blodig, eller den blot beståer deri, at de bedste Exemplarer er dem, der bedst passer i Forholdene, bedst kan skaffe sig Føde, bedst tåle Klimaet, o. s. v. Hvor megen Sandhed der ligger i denne Forklaring, skal ikke her undersøges. Jeg har i denne Forbindelse kun løseligt mindet om Kjernen af Evolutionstheorien, fordi denne Nutidsbølge, der endog hævder det hensigtsmæssige som mere sandsynligt end det uhensigtsmæssige, ja ligefrem som selvfølgeligt, sikkert har påvirket Lotze så vidt, at han mener, at der intet er at stille op med det teleologiske Bevis.

Inden vi dog nærmere betragter dette, vil vi kaste et Blik på Evolutionstheorien eller Udviklingslæren eller,

endnu simplere, *Skabelsesbeskrivelsen.* Denne gåer ud på at forklare, dels hvorledes Kloderne har dannet sig af sig selv, det vil sige, på Grund af Naturlovene, dels hvorledes de *samme* Naturlove derefter har dannet de levende Væsener på Jorden. Den første Del af Forklaringen blev tildels givet af den tydske Filosof *Kant* (1724—1804), og fuldstændiggjort af den franske Mathematiker *Laplace* (1749—1827). Den sidste Del bærer gjerne Navn efter den engelske Naturforsker *Darwin* (1809—1882) (den darwinistiske Theori); men både havde *Darwin* Forløbere, og er andre senere gået meget videre end han.

Om Grundtrækkene i Darwinismen er der i den nyeste Tid skrevet så meget, at de fleste kjender i alt Fald noget dertil; og man føler sig ofte så slået af de Grunde, som dens Forsvarere giver for dens Holdbarhed, at man ikke mere værdiger det Grundlag, hvorpå Darwinismen igjen må støtte sig, hvis den ikke skal svæve i Luften, nemlig *Laplaces Kosmogoni* eller Verdensskabelse, nogen videre Eftertanke. Derved er denne sidste — ikke just gået i Forglemmelse, men — for mange hævet over al Tvivl; thi når man endog troer at kunne klare det vanskeligere (de levende Væseners Oprindelse), så anser man det knap for Umagen værd at tænke over det simplere (Klodernes Dannelse). Dette hænger imidlertid sammen med hele den evolutionistiske Bevægelses Tilbøjelighed til at ville danse hen over Naturforskningens Fjeldtoppe uden at bryde sig om de uoverskridelige Kløfter, der i Virkeligheden gjør denne Dans umulig. Oversigter og vide Udsigter er ganske vist en herlig Ting i Naturforskningen såvel som andre Steder, vel at mærke, når der virkelig er nogen, som er istand til at afsløre disse og være Vejviser; men sådanne store Mænd ere sjeldne. Derimod er der ikke få, der tilbyder sin Tjeneste i denne Retning; og i Selskab med dem er der mange, der glemmer, at det, at blive virkelig fortrolig med og klart at udtale en eneste simpel Natur-

lov, er det, der har udgjort de sande Naturforskeres største Fortjeneste og fineste Glæde, ja det, der danner det egentlig frugtbare Princip for hele Naturvidenskaben.

Tænker Nogen her på Newtons Forklaring af Himmellegemernes Bevægelser og mener, at her har vi dog virkelig en storladen Oversigt, da nævner man denne Sag fra den urette Ende. Det fine naturvidenskabelige i Newtons geniale Opdagelse var: at der er indbyrdes Tiltrækning mellem alt i Verden efter en simpel Lov. Af denne frugtbare Opdagelse vældede der så en omfattende Forståelse af Klodernes regelmæssige og uregelmæssige Bevægelser og mangfoldige Fænomener på Jordkloden. — Når der er Mening i at give Darwins Støv Plads i Westminster Abbedi, hvor også Newton hviler, så er det for hans *Forskninger* i Plante- og Dyreverdenen, og ikke for den darwinistiske Theori, som ingenlunde følger af hine med mathematisk Nødvendighed, ligesom Klodernes Gang følger af Newtons Tiltrækningslov — noget, der altfor ofte er bleven påstået.

Da Laplaces Kosmogoni imidlertid har været mindre omtalt i de senere År end den darwinistiske Theori, fordi Folk i Almindelighed, som sagt, ikke anså det for så stort et Kunststykke at få Jorden dannet som at få den befolket, skal jeg først med et Par Ord nævne Hovedtrækkene i den. Laplace antager, at det umådelige Rum oprindelig har været fyldt med en Urtåge, bestående af de Stoffer, som nu væsentlig udgjør Kloderne. På Grund af den nys nævnte almindelige Tiltrækning, og fordi Urtågen vanskelig kan tænkes absolut lige tæt overalt, vil der til et tættere Sted stadig trækkes flere og flere Stoffer. Helt regelmæssigt kan dette Sted heller ikke godt tænkes at blive fyldt med disse Stoffer, og det vil derfor gå dem, som det gåer med Vand, som man lader styrte i en Tragt, og som hvirvler rundt på Vejen gjennem Snevringen. Således vil også den nævnte Klump, idet den nærmer sig til Kugleformen, få en omdrejende Bevægelse.

Jo tættere Kuglen trækker sig sammen, des hurtigere vil ifølge Mekanikens Love denne Omdrejning blive. Men inden den endnu er nået meget vidt i Sammentrækning, kan der let være sket en Sammentrækning på et tilfældigvis lidt tættere Sted ude i Nærheden af Kuglens Omkreds, og her have dannet sig en Klump, en Kugle af anden Rang, som efterhånden ganske bliver afsondret af Moderkuglen, men som dernæst bevæger sig omkring denne på den af Newton forklarede Måde. Således har Solen, idet den dannede sig, afsondret sine Planeter, deriblandt Jorden; og Planeterne har atter på samme Vis afsondret sine Biplaneter eller Måner.

På Grund af Sammentrækningen måtte Kloderne blive varme, så varme, at de i Begyndelsen var i luftagtig Tilstand; men på Grund af det stærke Tryk og Varmeudstrålingen mod det tomme Rum måtte de med Tiden blive dråbeflydende, som det almindelig antages, at Solen endnu er. Ved yderligere Afkøling måtte Overfladen begynde at størkne, så at der dannedes en fast Skorpe på et flydende Indre, således som mange antager om Jorden; og når endelig Afkølingen skrider tilstrækkelig vidt frem, bliver hele Kloden fast (Månen).

Laplaces Kosmogoni er ligeså lidt som den darwinistiske Theori noget naturvidenskabeligt Arbejde, men et Forsøg på at erstatte, hvad man ellers kalder Skabelse, ved en Forklaring ud af de nu gjældende Naturlove. Begge Forklaringer danner så en Slags Helhed under Navn af Evolutionstheorien. Men det er en Smags Sag, om man vil antage deres Rigtighed. Derfor tager man i Regelen Parti i Henhold til sin religiøse eller irreligiøse Tilbøjelighed — det bedste Vidnesbyrd om, at disse Forklaringer ikke er Videnskabens Ejendom; thi man lader f. Ex. ikke religiøse Tilbøjeligheder afgjøre den Lov, hvorefter en Sten falder til Jorden, eller de Regler, hvorefter en fyldt Ballon stiger til Vejrs, eller Jorden drejer sig

om sin Axe eller gåer omkring Solen. At Pavestolen i sin Tid skjæmmede sig selv ved at benægte, hvad man kunde se med sine Øjne, kan ikke berettige til at stille dem, der betvivler Evolutionstheorien, i Klasse med Galileis Modstandere.

Det hændes jevnlig i Naturforskningen, at man ikke er istand til direkte at afgjøre en Sag. Således havde man en Gang Grund til at formode, at når et Lod falder ned fra en stor Højde, vil det ikke falde på det Punkt, der er lodret under det, men (på Grund af Jordens Axeomdrejning) lidt Øst for dette Punkt. Denne Ting lod sig imidlertid vanskelig undersøge, fordi det skulde være så overordentlig lidt, så at Rystelser o. l. let kunde give Loddet endnu større Afvigelser. Hvad gjør man så? Man lader Loddet falde en Mængde Gange, og mærker sig hver Gang det Sted, det træffer. Således fik man sluttelig ligesom en Skive, hvorpå der var blevet skudt, og idet man nu ved Hjælp af *Sandsynlighedsregningen* udfandt Midtpunktet for alle disse Træffere, viste det sig, at dette Midtpunkt ganske rigtigt lå det forventede Stykke Øst for Lodlinien. Sandsynlighedsregningen kommer i vore Dage oftere og oftere til Anvendelse. Endog i det borgerlige Liv véd man at tillægge »Middeltallet« nogen Værdi; men ganske særlig ved de fineste Målinger, der udføres (f. Ex. på Stjernehimlen), er Sandsynlighedsregningen en uundværlig Rettesnor ved disses Benyttelse for at komme Sandheden så nær som mulig.

Overfor Påstande som Evolutionstheorien, hvor en rent faktisk Afgjørelse er en Umulighed, er der derfor næppe nogen anden Udvej, når man overhovedet vil søge noget videnskabeligt Indlæg i Sagen, end at spørge Sandsynlighedsregningen, og dette er virkelig til en vis Grad muligt, hvad jeg skal prøve at vise.

Det kan nemlig undersøges, *hvor sandsynligt det er, at vor Klode var bleven beboelig for levende Væsener*

under Forudsætning af, at denne Hensigt ikke havde været bestemmende for Naturlovene. Men først er det nødvendigt, at det ståer klart, hvad en Naturlov egentlig er.

Når f. Ex. 10 Kubiktommer Vand udvider sig ved at fryse, så at de bliver til 11 Kubiktommer Is, så plejer vi at kalde dette en Naturlov, at *frosset Vand fylder mere end smeltet.* Det er dog ikke hermed sagt, at man til alle Tider vil vedblive at *nævne* dette som en Naturlov; thi det kunde vel tænkes, at vort Kjendskab til Vandets Smådele en Gang kom så vidt, at vi kun udtalte Lovene for disse, og at det heraf var en simpel Følge, at frosset Vand måtte fylde mere end smeltet. Atter kunde den Tid tænkes at komme, da hine Smådelenes Naturlove blev afløst af endnu dyberegående Love. Ja, det er meget muligt, at ikke en eneste af de Love, der nu udtales som sådanne, er en virkelig *Grundlov,* det vil sige en Lov, som ikke lader sig forklare ved andre. Selv den ovenfor nævnte almindelige Tiltrækningslov, denne møgterne og simple Lov, som er så vel kjendt og beregnet, at vi ved Hjælp af denne forklarer Himmellegemernes Bevægelser m. m., er næppe at betragte som en Grundlov. I hvert Fald har i den nyeste Tid flere fremragende Naturkyndige gjort Forsøg på at finde det Grundlag, hvorpå atter denne Lov hviler.

Dette gjør imidlertid intet til Sagen i den Forbindelse, hvori vi her har Brug for Naturlove. Det, som vi nu kalder Naturlov, vedbliver selvfølgelig at stå ved Magt, selv om man finder en mere dybtgående Forklaring af den, ja selv om man en Gang nåede så vidt, at man kunde afskedige alt, hvad vi nu opstiller som Naturlove, og afløse dem af en eneste kortfattet Grundnaturlov, hvoraf alle de andre vare simple Følger. Har nemlig en Hensigt været bestemmende ved Grundloven, så må den selvfølgelig ske Fyldest i alle dens Følger, og har der ikke været nogen Hensigt tilstede i Grundloven, så er også Følgerne

(de, som vi *nu* kalde Naturlove) hensigtløse, og om de giver en beboelig Verden, kommer *for såvidt* til at bero på en Tilfældighed. Nu er Spørgsmålet: *hvor stor er Sandsynligheden for, at denne Tilfældighed bliver til Virkelighed?*

Der kan nu opstilles en Mængde enkelte Love, hvorom der kan siges: »Hvis Loven er så (at Is fylder mere end Vand), bliver Jorden beboelig; men hvis Loven var så (at Vand fyldte mere end Is), vilde Jorden være ubeboelig.« Når der ingen Hensigt har ligget til Grund for denne Naturlov, eller, hvad der er det samme, for dens Grundlag, må det altså betegnes som et heldigt Træf, at den er bleven, som den er. Herpå beror det nemlig, at Vandet i Klipperifterne om Vintren som Is sprænger Klipper og i følgende Vintre yderligere bringer dem til at smuldre, så at Jordoverfladen bliver forvittret og afrundet og ikke ståer med skarpe, golde Kanter, som for Ex. Månen, hvor der ikke er Vand. Ligeledes er det den samme Omstændighed, der bevirker gamle Plantedeles hurtigere Hensmuldring, idet Vandet i Porerne sprænger dem, når det fryser.

For en sådan enkelt Naturlovs Vedkommende må det nu vel indrømmes, at den hensigtsløs lige godt kan være således som således; men heller ikke mere; thi Udvidelsen ved Størkningen kan ingenlunde betragtes som nogen i sig selv given Sag, hvad man kan slutte deraf, at de fleste andre Stoffer følger den modsatte Lov: smeltet Stearin, Svovl m. fl. fylder mere end fast Stearin, Svovl o. s. v. — Sætter man det nu som *lige* rimeligt, at den nævnte Lov lød således, som således, da siger man i Sandsynlighedsregningen: »Sandsynligheden for, at denne Betingelse for en beboelig Verden er tilstede, er $\frac{1}{2}$; og Sandsynligheden for, at den ikke er tilstede, er også $\frac{1}{2}$«. På et sådant enkelt Punkt kan man sige med Lotze: Det hensigtsmæssige er ligeså sandsynligt som det uhensigtsmæssige; og man behøver altså ligeså lidt at studse over,

at det heldige indtræffer, som at en Mand gjør sin Lykke, hvis denne blot beroer på, om han trækker en hvid Kugle af en Urne, hvori der er lige mange sorte og hvide. Men når han nu skal gå en stærkere Prøve igjennem, når der nemlig ståer 2 sådanne Urner, og hans Lykke beroer på, at han trækker en hvid Kugle af begge Urnerne, så er Sandsynligheden for, at han gjør sin Lykke, mindre; Mathematikerne siger, at den er $\frac{1}{4}$; thi han kan åbenbart lige let trække Kugler på følgende 4 Måder: sort, sort — sort, hvid — hvid, sort — hvid, hvid. I de 3 Tilfælde bliver han ulykkelig, i det ene Tilfælde lykkelig. Han har Sandsynligheden $\frac{3}{4}$ for sin Ulykke, Sandsynligheden $\frac{1}{4}$ for sin Lykke. Er der nu tillige en tredie Urne, kan der åbenbart trækkes Kugler på 8 forskjellige Måder, nemlig: s, s, s — s, s, h — s, h, s — s, h, h — h, s, s — h, s, h — h, h, s — h, h, h, af hvilke de 7 første ere uheldige, den sidste alene heldig. Manden har da kun Sandsynligheden $\frac{1}{8}$ for sin Lykke ($\frac{7}{8}$ for sin Ulykke). — Man indser nu let, hvorledes det gåer, når der kommer flere Urner til: overfor 4 Urner fåer han kun Sandsynligheden $\frac{1}{16}$ for sin Lykke, overfor 5 kun $\frac{1}{32}$, overfor 10 kun $\frac{1}{1024}$, overfor 20 kun $\frac{1}{1048936}$, overfor 40 kun $\frac{1}{1100266732096}$, o. s. fr. så at et Lotteri med 40 Urner med lige mange hvide og sorte Kugler vilde være værre at spille i end ethvert hidtil kjendt Lotteri.

Man behøver imidlertid ikke at kjende meget til Naturlovene for at vide, at der er langt mere end 40 Tilfælde, hvor det kan siges, at Jordkloden vilde have været ubeboelig, hvis Loven havde lydt anderledes; og at Loven, efter hvad vi iøvrigt kjender til Naturen, ligeså godt kunde have lydt anderledes. Ja, der er endog Tilfælde, hvor der kan være Grund til at studse over, at Loven er, som den er, da det ikke ligner andre tilsvarende Tilfælde. Her skal blot nævnes et enkelt sådant Exempel.

Det er en temmelig almengyldig Lov, at alle Ting udvider sig, når de opvarmes, og trækker sig sammen, når de afkøles. Vandet danner i så Henseende *en aldeles påfaldende Undtagelse,* idet Vand ved 4 Grader indtager et mindre Rumfang, ikke alene end Vand ved højere Varmegrader, men også end Vand ved lavere Varmegrader. Følgen heraf er, at når Vandet i en Sø er mere end 4° varmt, vil det koldeste tage Plads i Dybet, fordi dette da er det mest sammentrukne og altså det vægtigste (vægtfyldigste); men når Varmen synker ned under 4°, vil det varmeste, navnlig 4-Grads Vandet, tage Plads ved Bunden, medens det koldere, 3, 2, 1, 0°, findes ved Overfladen. Da nu Vand tillige er en overordentlig slet Varmeleder, vil 4-Grads Vandet ved Bunden ikke blive synderligt afkølet, medens der måske hersker en stærk Kulde oppe i Luften, og det øverste Vandlag fryser. Dannede Vandet derimod ikke denne besynderlige Undtagelse fra »Varmeudvidelsens Lov«, vilde Vand ved 0° være det vægtigste og altså tage Plads ved Bunden så hurtigt, som det ved Overfladen var bleven afkølet til 0°; og tidlig på Vintren vilde Vandet i hele sin Dybde være afkølet til 0°, så at en Bundfrysing let vilde finde Sted, og hindre Livets Opretholdelse i Dybet. — Og om Våren, da er det pány den nævnte Undtagelse, der er den virkomme ved Isens Smeltning, som vil foregå hurtigt, selv om Vandet er bundfrosset; thi 4-Grads Vandet vil så at at sige være flittig Budbringer fra den varmere Luft ned til Isen, og således iværksætte en Omrøren i Vandlaget over Isen, hvorved denne snart vilde bringes til at smelte. Derimod vilde der kun smelte en ringe Del af den bundfrosne Is, måske ikke en Alen ned fra Overfladen, dersom samme Lov gjaldt for Vand som for andre Stoffer; thi selv om Sommersolen opvarmede Overfladen til 50°, vilde 0°-Grads Vandet da urokkelig holde sig nede ved Isen, og denne smelter ikke derved. Ja, hvad værre var, end at Søer og Damme beholdt sin

Is på Bunden om Sommeren — det vilde gå på samme Måde med Undergrundsvandet eller rettere Undergrundsisen, så at Landet vilde være frosset i Dybden, medens en Alen eller to ved Overfladen dannede et fuldstændigt Morads.

Skulde Jorden altså ikke blive væsentlig ubeboelig, måtte altså på den ene Side Vandet følge denne underlige Varmeudvidelseslov; men tillige måtte der på den anden Side behøves den Lov, som tilforn er krævet af andre Grunde, nemlig, at Is fylder mere end Vand; thi var det omvendt, vilde dog Isen, efterhånden som den dannedes ved Overfladen, synke ned og fortrænge 4-Grads Vandet ved Bunden.

Vi har nu stået for to Urner, der vedrørte et Par Egenskaber ved Vandet: at Isen er mest udvidet, og at 4-Grads Vandet er mest sammentrukket. *Skjæbnen* — om man vil bruge dette Ord — var altså gunstig ved dem begge; der blev trukket en hvid Kugle af dem begge, uagtet man måtte sige, at Sandsynligheden for at trække hvid, navnlig af den sidste, ikke en Gang var $\frac{1}{2}$, — langtfra!

Man kunde nu fylde mange Bøger med Redegjørelser for lignende lykkelige Træk af Skjæbnen. Man kunde tage vist alle de Stoffer for, der spiller nogen synderlig Rolle i de levende Væsener: Kul, Kvælstof, Ilt, Kisel o. s. v., og når man fæster Blikket på en eller anden af deres Egenskaber, vil man ofte finde, at hvis vedkommende Egenskab havde været anderledes, vilde Lykkehjulet have været standset — der havde intet Liv været muligt på Jordkloden. Men det vilde her være uoverkommeligt at opramse mange sådanne Enkeltheder. De, der er kjendte med Naturen, vil også kjende sådanne Enkeltheder i Hobetal; og de, der ikke er det, vilde ikke i en Håndevending kunne få det fornødne Kjendskab til disse Stoffer. Lad mig derfor nøjes med at nævne endnu et Par Egenskaber alene ved Vandet.

Vandet — det Stof, der danner Hovedbestanddelen af alt det levende — har nemlig en Mængde Egenskaber, *tilmålte* netop i det Forhold, som gjør det skikket — ja overhovedet muligt — i så Henseende.

Man vil f. Ex. lægge Mærke til, at dette Stof *netop har sit Frysepunkt eller Smeltepunkt ved den Varmegrad, der i det Hele taget råder på Jordkloden.* Heraf betinges alle de Bevægelser og Virkninger, som er en Følge af Vandets Frysning og Isens Smeltning, og hvorpå der ovenfor er givet et enkelt Exempel, som enhver selv kan udfylde med mange flere Frysnings- og Smeltningsprocesser på Sø og Land. — Fremdeles har dette samme Stof, Vandet, sin *Fordampnings- og Fortætningstilbøjelighed ved den Varmegrad, som vor Klode besidder, netop i sådant Mål*, at Overgangen fra Vand til Damp og omvendt kommer til at spille den overordentlige Rolle i Atmosfærens Udseende og Fænomener, som i meteorologisk Henseende betinger Jordklodens Plante- og Dyreliv. Uden denne Omstændighed, vilde der ikke være Skyer, Dug, Regn o. s. v.

Ja, selve Vandets Mængde på Jordkloden er i samme Henseende tilpasset, som den skulde være, tilpasset i Forhold til Jordoverfladens Ujevnheder således, at Vandoverfladen bliver omtrent $\frac{3}{4}$ af Klodens Overflade. Dette Mål giver, som vi vide, netop en Fordampningsmængde fra Havene,[1]) som atter giver en passende Nedbør over Landjorden. At der på visse Steder kan være Nedbør, som vi kalder noget sparsom, på andre noget til Overflod, modsiger ikke, at her *i det Hele er et Mål tilpasset, som er nødvendigt.*

Vandets slette Varmeledningsevne er lejlighedsvis

---

[1]) Fordampningen fra Land er jeg ikke blind for, men der vilde selvfølgelig ikke blive noget af denne, dersom ikke Fordampning fra Havene først gav tilstrækkelig Nedbør på Landjorden, hvorfra der så atter kunde ske Fordampning.

ovenfor nævnt; men betænker man, at alle levende Væsener hovedsagelig beståer af Vand, indser man, at disse også fåer denne Egenskab, som er en Livsfornødenhed, øjensynlig nok for de varmblodige Dyr, men sikkert også for de lavere, hvilket dog ikke her skal forfølges videre.

Dernæst har Vandet, hvad man kalder, *en usædvanlig stor Varmefylde*, noget, der giver sig Udtryk i, at Vandet meget langsomt skifter Varmegrad. Der skal for Ex. tilføres 1 Pund Vand omtrent 10 Gange så megen Varme som et Pund Jern for at få dem lige meget opvarmet; og omvendt, når et Pund Vand og et Pund Jern fåer afgivet lige megen Varme til sine Omgivelser, har det første kun afkølet sig $\frac{1}{10}$ så meget som det sidste. Hvilken Betydning dette har, forståes, når man sammenligner Kystklima med Fastlandsklima. Gå vi fra Færøerne over Kjøbenhavn og St. Petersborg ind i Siberien, finder vi, at Forskjellen på Årets varmeste og koldeste Måned er henholdsvis 8^0, 17^0, 26^0 og 39^0. Det er Vandets store Varmefylde, der, tilmed støttet af andre Egenskaber, bærer Skylden, og dette således, at hvis det ikke var så, vilde end ikke Siberien, der nu dog også nyder noget godt af, at der findes Verdenshave, nøjes med en Varmeforskjel på 39^0, men alle vi andre vilde være udsatte for denne mer end siberiske Overgang.

En lignende, men endnu langt mere vidtgående Conservatisme ligeoverfor Varmeforandringer viser Vandet ved sin Overgang til Is eller til Damp, og omvendt. Dette Fænomen, der gåer under Navnet af »*bunden*« og »*frigjort*« Varme, gåer ud på, at der skal tilføres Isen en overordentlig Mængde Varme, for at den skal blive til Vand, og Vandet, for at det skal blive til Damp, eller, at der skal berøves Dampen en overordentlig Mængde Varme, inden den bliver til Vand, og Vandet, inden det bliver til Is. Disse Omstændigheder er også af de uundværlige i Husholdningen. For blot at nævne et eneste Exempel,

vilde Planterne dræbes af Kulde i vore Sommernætter, hvis ikke denne Omstændighed, så at sige, kommanderede Holdt til den dalende Varmegrad om Aftenen eller Natten, idet Dugdannelsen begynder.

Vi kunde endnu længe vedblive med Vandets Egenskaber, især når vi gav os til at betragte den større og den mindre Lethed, hvormed Vandet netop opløser flere andre Stoffer, som skal optages eller ikke optages, bruges eller afsondres i de levende Væseners Organer, Processer, hvori Livet *fysisk talt* beståer, jå, som er det eneste *sandselige* Kjendemærke på Livets Tilstedeværelse. Men at give det store Antal af sådanne Enkeltheder vilde være det samme som at skrive en hel Fysik, Kemi, Fysiologi o. s. v., så at vi må her nøjes med de nævnte Exempler. Derimod vil vi til Slut gjøre en Sammenstilling af Laplaces Kosmogoni, belyst på denne Måde, og den darwinistiske Theori.

Den darwinistiske Theori har sin Styrke, sit bedårende i et Fif, det nemlig, hvorved den fåer Verden til, ved en simpel Selvfølge, at udvikle fuldkomnere og fuldkomnere Plante- og Dyreformer. I »Kampen for Tilværelsen« må nemlig alt det mindre udmærkede bukke under, og alt det fortrinlige ståer sig og formerer sig. Ved Ordet »Fif« tilsigter jeg naturligvis ikke her noget umoralsk hos dem, der bruger dette Fif. Jeg tvivler ikke om, at de i Reglen finder en herlig Simpelhed i denne Omstændighed; men et »Fif« er det dog blot, når det bruges til mere, end til hvad vore Erfaringer selv omfatter, nemlig som den Tryllestav, der fornyer Jordkloden med dennes udmærkede Befolkning. Dette sees allerbedst, hvis man skal gjøre sig rigtig Rede for, hvorledes Jordkloden selv er bleven så udmærket, som den er, til at være Bolig for levende Væsener; thi som det er vist, beroer dette på, at èn Naturlov er, som den er, en anden ligeså o. s. v. o. s. v.; og nu gåer det ikke an at sige, at den mindre

udmærkede Naturlov bukker under, medens den fortrinlige består, og at således kan her Naturens Valg af Naturlove forståes (ligesom man lader »Naturen udvælge« de bedste Exemplarer af Dyr og Planter). Nej, her er ikke andet for at gjøre, hvis man vil holde på, at Verden ikke er teleologisk, end at gå til de mere end 100 Urner, én for én, og så at håbe på, at man skal være så heldig at trække en hvid af hver.

Aldeles umulig er imidlertid en sådan Lykke ikke, skjøndt der end ikke bliver en Sandsynlighed på en Sexilliontedel derfor, og derfor er det vel rettest, ikke at kalde *dette teleologiske Vidnesbyrd* for et *Bevis*. Er det just et sådant, der kræves, så har Lotze Ret i at opgive det. Jeg for mit Vedkommende har imidlertid ikke set noget, som virkelig fortjener Navn af Bevis, når man kræver det *absolute*, hverken fra den gudsfornægtende eller fra den gudsbekjendende Side; thi et absolut Bevis er netop, hvad alle må bøje sig for. Man kan fremføre sine »Enkeltheder«, man kan, hvis man vil være nøjagtigere, belægge dem med Talstørrelser, som ovenfor; men dette er det videste, den menneskelige Tanke *ved egen Kraft* kan nå. Vil man ud over dette, ser jeg ikke andet, end at den gudsfornægtende resignerer i Erkjendelsen af, at han magter ikke Tilværelsens Gåde, og at den gudsbekjendende søger Gud i Troen på, at han har åbenbaret sig for Menneskene.

Hvor er landboerne?

En betragtning fra udstillingens åbningsdag.

Af *L. Schrøder.*

»Når De kommer til Kjøbenhavn, må De ikke forsömme at besøge *den hirschsprungske samling af danske malerier* i udstillings-bygningen ved Charlottenborg. Man kan ikke let få så god en lejlighed som dér til at lære den danske kunsts historie at kende.« Jeg agtede på dette råd og gik den 18. maj om formiddagen ud til den bygning, hvor der er kunstudstilling hvert forår. Nu var det en privatmand, hvis samling fyldte værelserne omkring trappegangen og ud imod Nyhavn. Samlingen begyndte med *Eckersbergs* billede af Thorvaldsens romerske elskerinde og gik lige til *Krøyers* »koncert i atelieret« i en mindre gengivelse end den, der er kommen til Kristiania, og til malerier af kunstnere, der er yngre end Krøyer, men ligesom han har søgt at lære noget af de franske mestere. Der var værdifulde malerier af *Marstrand* og *Constantin-Hansen*, *Lundbye* og den ældre *Skovgård*, *Roed* og *Dalsgård*, *Vermehren* og *Exner*; men der var også ypperlig lejlighed til at lære *Kristian Zahrtmann* og *Carl Thomsen*, *Viggo Johansen* og *Zacho, Joachim* og *Niels Skovgård* at kende — for blot at nævne *nogle* eksempler på de ældre og de yngre. Og hvad jeg aldrig véd, jeg har oplevet ved nogen udstilling, der var næsten ikke et billede, uden jeg kunde tænke mig, at det vilde være til glæde for mig, om jeg hver dag kunde have det for öje. Der var endda noget, som var mig endnu mere påfaldende. Man taler så meget om forskellen mellem de ældre kunstnere og de yngre, mellem dem, der har uddannet sig i Rom, og dem, der har søgt til Paris; men går man igennem en samling som grosserer Hirschsprungs,

så kan man komme til den slutning, at *enheden i den gode danske kunst er större end forskelligheden.*[1]) Der har været andre tegn, som har tydet på det samme. *Carl Bloch* kan vel regnes som mægler mellem de ældre og de yngre; man kan være i tvivl om, hvor han nærmest hører hen; med *Jerndorff* er det nok på samme måde. Og *Kyhn*, der vel ubetinget må regnes til den ældre danske malerskole, har vundet sine störste sejre, når han udstillede mellem de yngre, der ærede ham som en høvding i kunstens verden. Men det gör godt at få et fyldigt vidnesbyrd om enheden i den danske kunst. Og det har sin særegne betydning, at dette bevis føres iår, da brygger *Jacobsen* på Ny-Carlsberg har fået den betydelige udstilling bragt i stand af franske kunstneres værker. En sammenligning mellem denne samling og de ny arbejder, som vore kunstnere har udstillet sammen med de svenske, de finske og de norske, kan måske nærmest oplyse, hvad man her i Norden har lært af franskmændene. Hirschsprungs udstilling kan godtgöre, at den unge slægt ikke har opgivet de gode overleveringer, fordi den søgte til Paris, og den kan styrke tilliden til, at der er en dansk folkeejendommelighed, som kan göre sig gældende i kunsten.

Med disse tanker gik jeg ud til stedet, hvor stubmøllen på Vestervold for ikke længe siden knejsede over Filosofgangens træer, og hvor sneen i Frederik den tredies tid farvedes rød af blod, da de svenske vilde storme den danske hovedstad. Nu er volden falden og stedet indviet til en fredelig kappestrid mellem virksomme mennesker fra Nordens riger. — Den 18. maj kl. 1 skulde »*den nordiske industri-, landbrugs- og kunst-udstilling*« åbnes. Det blev en virkelig höjtidsstund, og der var meget, som

---

[1]) Hermed kan sammenstilles, at en af de franske kunstnere, som gæstede Kjøbenhavn i juni, skal have sagt, at han ikke fattede, hvorledes et så lidet land som Danmark kunde bære en så stor og ejendommelig malerskole.

bidrog til at lægge et festligt præg over den store forsamling, der var kommen til stede.

Sommeren havde ladet vente længe på sig; men den dag syntes den at være kommen uden at have nogen vår til forløber. Skoven stod i udspring, og vintertöjet måtte lægges. Efter en lang eftervinter med istransport og snestandsninger på jærnvejene er en tidlig sommerdag dobbelt velkommen. Den var det særlig for dem, der endelig vilde have udstillingen åbnet, för pinsen bragte gæster til Kjøbenhavn.

Og så var folk glade over, at det trods is og sne og trods det sildige tøbrud var lykkedes at få udstillingsbygningen og pladsen udenfor i stand til at modtage pinsegæsterne og »millionen«, der ventedes at ville følge efter. Og om end ikke alle de anmeldte udstillings-genstande var komne til stede, så var der dog samlet så meget, at det gjorde et rigt og fyldigt indtryk, både i den svenske flöj, hvor Stockholms slot, og i den norske, hvor midnatssolen sås i baggrunden, og i den forreste del af langskibet, hvor de danske udstillere havde deres hovedkvarter. Fra flere fremmede lande var der kommen udstillingsgenstande, og mere var i vente. Det var nær ved, at den nordiske udstilling kunde blive en *verdensudstilling!*

Men hvad der særligt stemte til fest, var dog selvebygningen. Der er noget i höj grad tiltalende ved det stolte »bjælkepalads« med den prægtige kuppel, de lyse korsflöje og den store længdehal, og det ligger nær nok at tænke på Aladdins slot, når man besinder sig på, hvor hurtigt alt dette har hævet sig fra grunden. Der har heller ikke været ret mange, som vidste, vi havde en arkitekt som *Nyrop* med det snille, som hører til for af bjælker og uhøvlede brædder at opføre et så lyst og let og strålende feslot. — *Lange-Müller*, som havde sat musiken til *Richardts* vakre kantate, er en komponist, der lige som arkitekt Nyrop er kommen frem i de senere år, og der

er noget friskt og ejendommeligt ved hans tonebygning som ved Nyrops træhus. Komponisten som arkitekten er ikke lidet forskellige fra vore ældre store kunstnere af deres fag, og dog møder der os ikke noget fremmed hos nogen af dem; trods det ejendommelige nye gör de begge ved deres kunst et hjemligt indtryk på os. Ved at se den færdige bygning og ved at høre kantaten fik jeg de samme tanker op igen, som var kommen ind på mig ved den hirschsprungske maleri-udstilling. Den danske kunst kan skyde ny skud, og dog kan enheden bevares.

Formanden for den kjøbenhavnske industriforening, *Philip Schou,* har med de mange, der har stået ham bi, stor ære af det smukke værk, der er bragt i stand, og lederne af vore större industrielle foretagender fortjæner at prises for, hvad de har gjort til at skaffe afveksling i udstillingsbygningens omgivelser; det er en smuk tanke, brygger Jacobsen har haft med at vise folk, hvordan det gamle Nikolaj-tårn har set ud; den vældige »Tuborg-flaske« med elevatoren inden i, er en morsom reklame for bryggeriet, skønt den just ikke kan kaldes smagfuld; o. s. v.

Men — *hvor er landmændene?* I den gallaklædte skare under kuppelen er der en rigdom af strålende uniformer; der er deres majestæter, kongen og dronningen, den kongelige familie og hofstaten; der er mange diplomater; der er ministrene og et stort tal af embedsmænd; der er de kjøbenhavnske grosserere, som har været med at tegne et garanti-fond, for at det hele foretagende kunde komme i stand; der er en talrig skare af kunstnere og industridrivende, som er bleven indbudne som udstillere; der er repræsentanter i mængde for den udenlandske og den indenlandske presse. Men *hvor er landmændene?* Det kan ikke være politiken, som volder, at der kun er så få til stede. Rigsdagsmændene af venstre har ikke undslået sig fra at give møde, hvad der står i sammenhæng med, at man i det hele har søgt at bevare udstillingen som et

neutralt område. Helt savnes landmændene naturligvis ikke. Udstillingen åbnes med en tale af en af vore ældste godsejere, grev *Frijs-Frijsenborg,* som præsident for hele udstillingen; som præsident i det kongelige danske landhusholdnings-selskab er grev Danneskjold-Samsøe til Brattingsborg et fremtrædende medlem af udstillingens bestyrelse; sekretæren i samme selskab, J. la Cour, er stærkt optagen af arbejde for udstillingen, o. s. v. Af större landmænd er der også andre til stede. Men bortset fra nogle rigsdagsmænd, er der kun ganske enkelte, på hvem det sés, at de hører til den store landbostand, der udgör i det mindste halvdelen af vort folk, — den stand, der efter deres mening, som virkede for stavnsbåndets løsning, »i hvert fald lige så fuldt som herremændene kunde være bærere af landbruget, landets hovederhverv.«[1])

Udstillingen er en industri-, landbrugs- og kunst-udstilling. *Landbruget* danner den ene af de tre sider på den pyramide, som Richardt i sin kantate sér »stable sig op under kuplens top«. Ja Richardt lader landbruget komme først til orde i korsangen:

Vi ved jorden er de ældste,
Adams fæller som hans kuld.

Og det er ikke blot i sin orden, fordi landbruget er vort vigtigste erhverv, men også fordi det er hundredårsmindet om de store landboreformer fra kronprins Frederiks unge dage, der har været den væsentligste anledning til, at udstillingen holdes iår. Men desto mere savnes det, at landbruget ikke er stærkere repræsenteret ved åbningshöjtideligheden, og at man ikke ser flere af den del af folket, hvem mindefesten særligt vedkommer, den jævne landbostand.

Udstillingen er bragt i stand, er der bleven sagt, for at minde den store verden om, at der endnu er et land til, som hedder Danmark. Udstillingen har dog måske

---

[1]) Smlgn. oktober-heftet, s. 31.

endnu mere det ærinde at styrke den bevidsthed hos os selv, at der er noget ejendommeligt hos os, som fortjæner at udvikles, og som kan give os ret til at bestå som et selvstændigt folk.

Det er imidlertid ikke nok, at vi har en ejendommelig dansk *kunst;* denne er kun da et tegn på levedygtigheden i vort folk, når den kan virke forædlende på det, som ligger udenfor dens snævre kreds, og når den kan drage næring fra det hele samfund, den tilhører. Udstillingen viser, at den danske kunst har en ikke ringe evne til at virke forædlende; ti noget af det bedste ved den, er sikkert, hvad der hører til *kunst-industrien;* snart er det her kunsten, som spiller hovedrollen som ved de keramiske arbejder, ved adskillige af kunst-broderierne, ved kunstværkernes gengivelse i terracotta eller deres mangfoldiggörelse på papiret, raderinger, træsnit o. s. v.; snart er det kun en hjælpende hånd, kunsten yder, som ved porcellæns-, møbel- og sølvvare-fabrikationen; men på begge måder har kunsten gjort sig stærkt gældende i Thorvaldsens fædreland. At vi har mænd iblandt os som stifteren af glyptoteket på Ny-Carlsberg og som ejeren af den smukke samling malerier, ved hvilke jeg oven for har dvælet, vidner om, at der i alt fald i den kjøbenhavnske borgerstand er dem, der som kunstens beskyttere går videre i det spor, der blev trådt af Thorvaldsens venner, Hans og Bolette Puggård. Det turde derimod være et stort spörgsmål, om der er så levende et forhold, som det var ønskeligt, imellem kunsten og den del af vort folk, som giver det sit egentlige præg, den store landbostand.

Det er heller ikke nok, at vi har en temmelig stor *industri.* Denne er kun da af væsentlig betydning som værdimåler for folkets livskraft, når den ikke er en kunstig blomst, men er vokset naturlig frem ved de hjælpekilder, som er til stede i vort land, eller tilsigter at møde de krav, vore hovederhverv stiller. Vore storartede *brygge-*

rier, som Richardt minder om ved det udtryk, at »humlevinen gik i drue-skole«, har *sikkert* fodfæste i samme grad, som vi selv frembringer råstofferne, de bruger, navnlig da det gode malt-byg. Vilde nogen sige, at disse fabrikvirksomheder også har deres ret ved at tilfredsstille en naturlig trang hos vort folk, da vil det forhåbentlig ikke holde stik i længden. Den umådelige nydelse af bajersk øl, som nu finder sted, er dog vel kun en overgang. Skulde forædlingen af rå-produktet maltbyg ikke bringe vort land fordel ved at skaffe os en god udførselsartikel, da var øllets skolegang hos vinen til visse et meget tvivlsomt gode. Vore *møller* og *bagerier* skal göre regning på vor hvedeavl. Vore *sukkerfabrikker*, hvis storartede bygninger er fremstillede i små afbildninger i pap, ved prøverne af deres produkter, og som i anledning af udstillingen har udgivet en oversigt over deres hidtidige virksomhed, vil have varig betydning i samme grad, som det passer til vor jordbund og vort vejrlig at frembringe roer med stor sukkerholdighed[1]). *Cikoriefabrikerne* skal også helst have deres råstof ved hjælp af indlandets jordbrug. Der er industrier, som benytter den grønlandske *kryolit*, den bornholmske *granit* og *porcelænsjord*, *kalkstenen*, som findes både på Sjælland og i Nordjylland, og *leret*, som findes på mange steder i landet. *Træ-industrien,* der allerede er kommen frem på en særdeles smuk måde i grev Frijses udstilling, vil få mere betydning, når *hedeselskabet,* som også hører til de udstillere,

---

[1]) Hvordan både dyrkningen af roerne og fabrikationen er gået frem, kan ses af den oplysning, at de danske sukkerfabriker i årene 1873—78 i Odense forarbejdede gennemsnitlig 108,487 centner roer med $6_{,16}$ % sukker og $3_{,89}$ % melasse med en udgift af $101_{,78}$ øre pr. centner, men i årene 1883—88 samme sted forarbejdede gjennemsnitlig 558,581 centner roer med $9_{,14}$ % sukker og $3_{,10}$ % melasse og med kun c. 40 øre fabrikations-omkostninger pr. centner oer. („De danske sukkerfabrikker 1872—88", s. 10—11.)

der vækker særlig opmærksomhed, har fået bugt med vort lands fattigdom på skov. Der er brug for flere fabriker, end vi har, til forædlingen af de *havesager*, vi kan frembringe. Det *burmeisterske centrifugeværksted* og de forskellige fabriker, der laver dampmaskiner, er industrielle foretagender, der tjæner vor blomstrende smör-produktion. Og således kan der nævnes flere slags industri, som på en naturlig måde kan trives her i Danmark, om der end kun for enkelte af dem er udsigt til, at deres frembringelser kan spille en rolle på verdensmarkedet[1]). *De industrielle virksomheder*, som vil kunne udføre varer efter större målestok, vil være sådanne, som går ud på at forædle de råstoffer, landmændene skaffer til veje, og vil derfor blomstre i samme grad, som landbruget blomstrer.[2]) *Mejerierne* er ved at gå over til at være industrielle foretagender,[3]) *Ostefabrikationen* vil forhåbentlig snart følge smør-fabrikationen i hælene. Fabrikmæssigt drevne *slagterier* vil efter dags bringe flere af vore øvrige fedevarer, end de allerede gör, i den stand, hvori de kan komme på verdensmarkedet.[4]) Det er vidnesbyrd om, hvordan industri og landbrug mere og mere rækker hinanden hånden.

Forvandling — du er løsenet for al industri!

hedder det i Richardts kantate; men »forvandlingen« forudsætter det, der kan forvandles. Industrien i Danmark vil mere og mere komme til at støtte sig til landbruget.

Spörgsmålet vender da tilbage på ny: hvor er de

---

[1]) „Hele den samlede sukkerproduktion af c. 35 millioner pund sælges her i landet“. (Anf. skrift, s. 13.)

[2]) I 1886 udførtes ifølge statistisk tabelværk 1,209338 potter øl på flasker, 740528 pund øl på foustager og — 74,075398 pund hvedemel.

[3]) 1886 udførtes over 40 millioner pd. smør. (Stat. tab. v.)

[4]) 1886 udførtes 244652 stykker levende svin, men 36,220824 pd. flæsk og skinker. (Stat. tab. v.).

jævne landboere, indehaverne af den störste del af den jord, på hvis ihærdige dyrkning ikke blot deres egen velstand, men også industriens og handelens trivsel, og kunstens varige blomstring beror?

Der er ikke mange kunstnere, uden at de søger at komme med blandt udstillerne. De industridrivende føler sig tvungne til at være med; det er en kostbar historie for dem; men udstiller de ikke, da er de udsatte for at gå ud af spillet. Hvor vidt det er hovedsagen for alle kunstnerne og alle de industridrivende

på hellenernes vis at kappes om pris,

er vel et spörgsmål. Det er godt nok med ærens krans; men de fleste må som det störste udbytte dog se på den större afsætning på deres frembringelser, hvortil de måske ved udstillingens hjælp kan bane sig vej, og som prisbelönningerne også kan fremme. Men nu landmændene? Kunde man tænke sig et samfund, hvor der kun var få landmænd, uden at de søgte at komme med blandt udstillerne, eller hvor mængden af landmændene følte sig tvungne til at være med? Således *er* i alt fald ikke vort folkesamfund, om det nogen sinde bliver det. Men mon det så er ganske i sin orden, at landbrugs-udstillingen kommer på linje med industri- og kunstudstillingen; mon det ikke havde været rettere, om udstillingen var bleven kaldt: »Nordisk industri- og kunstudstilling, forenet med en udstilling af en del landbrugs-produkter«?

Der er ganske sikkert meget at lære på udstillingen for landmændene. Ligesom der af en arkitekt og en læge er udstillet en i hygieinisk henseende mønsterværdig skolestue, hvilken skolemænd og kommunal-bestyrelser kan have godt af at undersøge, således er der også af industridrivende og handlende og *videnskabsmænd* udstillet fortræffelige ting, som de enten vil sælge landmændene eller anbefale dem til forbillede; det sidste gælder blandt andet både stalden med de udsøgte malkedyr og centrifuge-

mejeriet, der også vækker fortjænt opmærksomhed. Vor kongelige landbohøjskole, det kongelige landhusholdningsselskab og de mænd, der arbejder sammen med dette, har stor ære af, hvad de har gjort, for at udstillingen kunde blive lærerig for landmænd. — Også kunstnere kan lære meget på udstillingen; men der er næppe noget i den nordiske kunstudstilling, som har fået sin plads dér, *for at det skulde virke belærende.* De industridrivende kan lære meget på udstillingen; men der er næppe nogen af dem, som har udstillet *for at belære de andre.* Hvad der har det formål at belære landmændene, må åbenbart udskilles fra landbrugsudstillingen, for så vidt denne skal stilles på linje med industri- og kunst-udstillingen. — Hvad industridrivende har udstillet for at få købere mellem landmændene, hører naturligvis til industri- og ikke til landbrugs-udstillingen. Kappestriden iblandt *smörhandlerne* vil få en overordentlig stor betydning, måske særligt til at hæve det jydske smör i pris; men det er i dette tilfælde heller ikke landbrugerne, der ligefrem møder til kappestriden, så lidt som når *kornhandlere* udstiller prøver af, hvad de har opkøbt.

Det bliver ikke så særdeles meget, som landmændene selv har udstillet til at ses i *hele* udstillingstiden. Der er adskilligt, der kan give udlændinger beviser på, hvad der *kan* ydes af danske mejerier, og hvor gode kornvarer, og hvor smukt frø, der *kan* avles hos os; men den faste landbrugs-udstilling kan endnu mindre end de andre udstillinger vidne om en kappestrid om prisen »efter hellenernes vis«.

Kommer landmændene da ikke? Jo, til *dyrskuet* kommer de. Dér vil de være talrigt til stede som udstillere, det tör man vente. Igennem mange år har de været vante til at kappes om prisen ved dyrskuer, inden for stedlige landboforeninger, ved amtsdyrskuer og på de dyrskuer, der har været knyttede til de almindelige danske

landmandsforsamlinger. De vil også møde til dyrskuet i Kjøbenhavn i juli. Men de vil næppe møde så fuldtalligt, som det var ønskeligt. Sammenligningen mellem de udstillende og de ikke udstillende kunstnere og mellem de udstillende og de ikke udstillende industridrivende viser sikkert et flertal af de første, af de udstillende. Men sammenligningen mellem de udstillende og de ikke udstillende hesteopdrættere vil vise et flertal for de sidste, og de udstillende kvægopdrættere vil være i et meget lille mindretal over for dem af denne slags, som ikke udstiller.

Der har været en lang tid — og det næsten hele den tid, da udstillingen med kappestriden »på hellenernes vis« har spillet en rolle i udviklingen af det menneskelige arbejde —, da landmændene havde gode dage, da de havde let ved at blive af med, hvad de kunde frembringe; alle trængte jo til korn og fedevarer, og der var statsøkonomer, som var bekymrede for, at det ikke skulde være muligt at gå så rask frem ad med frembringelsen af næringsmidler, som tilvæksten i befolkningen krævede. Nu ser det anderledes ud. Der synes at blive overflødighed af fødevarer, og så synker især de mindre gode stærkt i pris. Hvad skal man så göre? »Forbyde kunstsmör, for at udlandet kan sé, vi har rent land«. Mon det virkelig i længden vilde hjælpe os til at få höjere priser end russerne, når disse ved hjælp af centrifuger — og oplærte af danske mejerister — tilbyder lige så fine varer som vi. »Indføre korntold, i alt fald rug-told, for at holde den østersøiske rug ude«. Det går stærkt ud over vor handel syd på, at tyskerne har taget beskyttelsestolden op; lad os dog ikke være med til at arbejde i den retning! Intet folk vilde vel lide mere under det end vort, om beskyttelsesmændene sejrede verden over, og da også i England, hvor vi har vort hovedmarked. Mon det ikke var bedre, om danske landbrugere søgte at komme mere med i kappe-

striden, om der blev en mere almindelig drift hos dem til at være blandt »nummer et'erne« i deres næringsvej?

Kommer landmændene i fremtiden stærkere med? Jeg tror det. Lad der gå ti eller tyve år endnu, og der vil kendes en större evne og drift hos dem til at være med i kappestriden på de store udstillinger. Den oplysning, som nu i en rum tid har været tilbudt ungdommen på landet, har både tilsigtet at styrke viljen til at udrette noget dygtigt og at meddele den nødvendige kundskab. Mange enkelte er derved bleven bedre skikkede end för til at være med i det, som tiden kræver. Da tanken om at anlægge roesukkerkogerier dukkede op her i Danmark, søgte etatsråd *Tietgen* at drage landmændene med ved at tilbyde aktier, hvis beløb »kun skulde indbetales ved suksessive afdrag i betalingen for leverede roer«, og ved at tilbyde sådanne roedyrkende aktionærer indflydelse på »de danske sukkerfabriker«s bestyrelse. Men »ideen formåede ikke at samle landmændene til den nødvendige fælles handling, og ikke fra et eneste sted fremkom der tilbud om roedyrkning, der berettigede til anlæg af en fabrik«.[1]) Der er ikke gået tyve år hen siden den tid, da Tietgen gjorde denne erfaring om landmændenes utilböjlighed til at gå med til en sådan ny industri, og hvordan er forholdene nu? Udviklingen går næsten ængstelig stærkt i retning af, at *alle* landmænd skal have lod og del i industrielle virksomheder. Trods den gamle visdom, som man tit har kunnet høre her i Jylland, at »fælle er sælle«, bygger man i fællesskab »*andelsmejerier*« i en sådan mængde, at de med deres lange skorstene er i færd med at give vort land udseende af at være et fabrikland. Siden tyskerne, på grund af nogle tilfælde af svinepest, afspærrede landegrænsen for indførselen af danske svin, rejser det ene »*andelsslagteri*« sig efter det andet. Men det

---

[1]) „De danske sukkerfabriker 1872—1888“, s. 6—7.

vil være den rimelige følge af hele denne bevægelse, at den udvikling, der i forvejen var begyndt imellem landmændene til at drive deres næring mere forretningsmæssigt, vil tage yderligere fart. Hvor agerbruget er bleven forenet med sukkerroe-industrien, har det udviklet sig stærkt. På de af de danske sukkerfabriker drevne gårde i Rødby-egnen var den gjennemsnitlige avl pr. tønde land i femåret 1878-79—1882-83 af sæd 26,17 centner og af roer 315,03 centner, i femåret 1883-84—1887-88 af sæd 33,19 centner og af roer 348,36 centner; medens samtidig avlen af kløverfrø steg fra 5645 til 7788 centner.[1]) Det tør vel ventes, at det møde, der ved hjælp af andelsmejerier og andels-slagterier vil blive bragt i stand mellem de industrielle foretagender, som landbrugerne selv styrer, og deres øvrige bedrift, vil være en spore for dem til på en lignende måde at gå frem i denne sidste, som det er sket på Höjbygård. Dertil vil det da også hjælpe meget, at der i landboforeningerne kommer mere og mere frem af samarbejde af anden art end om at holde dyrskue; man søger at sikre sig undersøgt markfrø og undersøgte foderstoffer; man er ikke bange for at lönne sagkyndige rådgivere (konsulenter); der dannes kvægavlsforeninger; der føres på enkelte steder — vist nok endnu kun på *enkelte* steder — pålidelige regnskaber over den hele bedrift, men på de allerfleste steder, på grund af mælkesalget, regnskab over dette og derved over udbyttet af kostalden. Det bærer hen imod en ny udvikling af landbruget hos den store jævne landbostand. *Landmændene kan ventes at komme langt stærkere med end hidtil.*

Alt som dette håb går i opfyldelse, og det danske *landbrug* viser sig skikket til med ære at indtage den plads på en udstilling for hele landet, som svarer til landbrugernes tal og betydning i det hele folk, så vil den for

---

[1]) „De danske sukkerfabriker“, s. 25.

vort land naturlige *industri* komme til at få sin rette trivsel, og da vil også *kunsten* slutte pagt med landbostanden, som den hollandske kunst i sin tid sluttede pagt med det liv, der rørte sig hos den driftige borgerstand i Rin-deltaets byer, og derved nåede sin store blomstring. Da vil en dansk eller nordisk »*landbrugs*-, industri- og kunst-udstilling« kunne være et endnu mere afgörende bevis for vort folks levedygtighed end den i mange retninger overraskende vellykkede udstilling i sommeren 1888.

I juni 1888.

Efterskrift: Da det kun er småting, jeg har rettet efter senere besøg i udstillingen og efter samtaler med forskellige, lader jeg datoen fra den første affattelse blive stående.

Om kirkeforholdene i Slesvig.

Den 4de november 1876 sanktionerede den gamle kejser Wilhelm fra Berlin en ny »*kirke- og synodalordning for den evangelisk-lutherske kirke i provinsen Slesvig-Holsten*«. Det var som indehaver af de rettigheder, der fulgte med hans landsherrelige kirkeregimente, at han godkendte denne ny kirkelige ordning. Og som øverste biskop løfter så den gamle kejser i indledningen til forordningen sine arme ud over denne provins-kirkes hoved med følgende tale: »Jeg anråber den guddommelige velsignelse om, at denne anordning må hjælpe med til at oplive kristeligt sindelag og vandel i menighederne, og jeg hengiver mig til det tilforladelige håb, at alle, som efter denne (ordning) bliver kaldede til at medvirke på

det kirkelige livs område, vil i troskab overfor kirkens tro og i kærlighedens fællesskab af alle kræfter gøre sig umage for urokkeligt at se hen til Guds ære og sjælenes frelse og at fremme Guds riges opbyggelse på jorden.«

Den 7de november 1877 forordnede den samme kejser, at hertugdømmet Lauenborg skulde optages med i Slesvigs og Holstens ny kirkeordning.

Det er et stort og indviklet maskineri, med mange små og enkelte större hjul i, der ved denne lov med sine 112 paragrafer blev sat i gang i de tre hertugdømmers kirker for en halv snes år siden. Det kunde synes, som om der derved var vundet folkekirkeligt selvstyre både i åndelige og kirkelige sager. Paragraf 1 lyder ligefrem på: »De evangelisk-lutherske kirkemyndigheder i provinsen Slesvig-Holsten have selv at styre deres anliggender indenfor lovens grænser«. Men i virkeligheden er det meste kun skin, thi ikke blot mangler de åndelige forudsætninger gennemgående hos det store stats-kirkelige lægfolk dersteds, men hele den besluttende og udøvende magt ligger til syvende og sidst hos kultusministeriet i Berlin, der gør, hvad det vil, og i kollisionstilfælde oftest lader de politiske og verdslige hensyn have forrangen for de kirkelige.

Vi vil nu først gøre lidt rede for de enkelte led i denne kirkeforfatning.

Grundlaget for det hele dannes af de mange små sogne- eller **pastoratsmenigheder.** Hver af disse har en dobbelt kirkestyrelse, en snevrere og en større. Den snevrere styrelse kaldes »*kirkeforstanderskabet*«. Det består af stedets præst (eller præster) og et antal af ældste, som vælges af sognets udvidede kirkestyrelse, »*kirkekollegiet*«, der atter består af hele kirkeforstanderskabet og et antal af andre menighedsmedlemmer, de såkaldte menighedstalsmænd (gemeinde vortreter), som vælges af hele menigheden. Stemmeberettigede til valget af *menighedstalsmænd* er enhver mandsperson, der har nået myndighedsalderen,

har boet et år i sognet og svaret kirkeskat eller direkte statsskat. Udelukkede fra denne valgret er blandt andre de, »der ved foragt for Guds ord eller vanhellig levevis har givet offenlig forargelse uden siden at have sonet det ved en vedholdende forbedring«. Valgbare som menighedstalsmænd er sognets valgberettigede medlemmer, som er over 30 år gamle, er ulastelige i sædelig henseende og som ikke vedholdende har holdt sig borte fra den offentlige Gudstjeneste og den hellige nadvere. Dette valg gælder for seks år. *De ældste* vælges af kirkekollegiet og valgbarheden er den samme som for menighedstalsmændene. Men da de ældstes bestilling er den betydningsfuldeste, indsættes de ældste efter deres valg højtideligt af præsten i deres embede en søndag i menighedens nærværelse og må give præsten håndslag på følgende løfte: »jeg lover for Gud at udføre den mig befalede tjeneste med omhyggelighed og troskab i overensstemmelse med vor evangelisk-lutherske kirkes ordning og samvittighedsfuldt at varetage menighedens bedste, navnlig at pleje det kristelige og kirkelige liv i samme«. I kirkebønnen for alteret efter prædikenen lyder da også fra præstens mund hver søndag: »velsign vor menighed med dens ældste og repræsentanter«. — Valget gælder for seks år.

Præsten, som fører forsædet i kirkeforstanderskabet, samler det 4 gange om året til ordenligt møde, som ikke er offenligt, og som (§ 34) regelmæssigt skal åbnes med bøn.

Dette kirkeforstanderskabs opgave har fundet sin almindelige beskrivelse i § 41: »Kirkeforstanderskabet træder i kirkemenighedernes sted i deres indre og ydre anliggender og har ved besindig anvendelse af alle midler, der egner sig dertil, både at fremme levende kristendom i menigheden og at hindre alt hvad der kan virke skadeligt for sæderne og sjælene«.

»De gejstlige ere uafhængige af kirkeforstanderskabet i deres personlige embedsvirksomhed, hvad læren, sjæle-

sorgen, forvaltningen af sakramenterne og øvrige hellige handlinger angår. Dog er de forpligtede til at forelægge kirkeforstanderskabet de tilfælde, hvor de anse det for nødvendigt at tilbagevise et menighedsmedlem fra deltagelse i den hellige nadvere eller en anden hellig handling. Er kirkeforstanderskabet enigt med den gejstlige i tilbagevisningen, så giver han en kendelse, som det står den tilbageviste frit for at indanke for provstisynodeudvalget og i sidste instans for konsistorium og provins-synodeudvalget. Er kirkeforstanderskabet af anden mening end den gejstlige, så kan denne, hvis han ikke tror at kunne følge kirkeforstanderskabets beslutning, bringe sagen til afgørelse for provstisynode-udvalget og i sidste instans for konsistorium og provinssynode-udvalget.

De ældste ere iøvrigt, dersom de iagttager noget i den gejstliges embedsførelse eller vandel, som strider imod hans embedsstilling eller menighedens vel, beføjede og forpligtede til at bringe sådant frem i kirkeforstanderskabet. Lader sagen sig ikke afgøre her, må der gøres anmeldelse derom til den nærmeste gejstlige foresatte.«

Den virksomhed, som kirkeforstanderskabet i øvrigt har at varetage — idetmindste efter bogstaven i loven for kirkeordningen i Slesvig-Holsten — består bl. a. i »at antage sig de fordringer, som en værdig søndagshøjtid kræver og at sørge for den ydre gudstjenstlige ordning«, »at bestemme forandringer i den regelmæssige Gudstjenestes tid«, »at tage sig af den kirkelige fattig- og sygepleje«, »at drage omsorg for løsladte forbrydere«, »at holde øje med skoleungdommens religiøse opdragelse« — »der er ikke tilstået det en umiddelbar indvirkning på skolen«.

Men i virkeligheden er det dog nærmest bestyrelsen af de timelige sager — som tilsyn med kirkebygningen og kirkegårdens vedligeholdelse og regnskabsførelsen af kirkekassen — som dette ældsteråd har i sin hånd.

Fra 1877 begyndte man i Slesvig-Holsten, Lauenborg, Hannover og Mecklenborg at *afløse tienden*, såvel præste- som kirketienden, »julerenten« og alle andre faste kirkelige ydelser. Afløsningssummen er beregnet efter de 10 foregående års kapitelstakst. I Nord-Slesvig, hvor rug var den hyppigste ydelse, udgør den 14 reichsmark for en tønde rug. Tiendeafløsningen er endt i 56 år. De afløste summer indbetales i en rentebank i Stettin, men afløsningens hovedbestyrelse har sit sæde i Hannover. Det påligger kirkeforstanderskabet at få de afløste værdier anbragte på sikre steder; men da sikkerhedsfordringen er uforholdsmæssig stor, har det ofte vanskeligheder at få dem anbragt, og præsterne kan da til en tid sidde inde med en del af disse værdipapirer. I Nord-Slesvig var der en del danske tiendeydere, som ikke turde være med fra begyndelsen til tiendeafløsningen, og som derfor blev ved det gamle, hvad de havde frihed til. Man havde nemlig dels håb om en snarlig genforening med Danmark, dels var man bange for, at det skulde gå med denne sag som med ophævelsen af den slesvigske mølletvang. Der var adskillige, som havde betalt en årlig afgift for at få lov til at lade male i en fremmed mølle, men som ingen godtgørelse fik, da mølletvangen uden mindste afløsning blev ophævet. Nu har imidlertid de fleste også i Nord-Slesvig begyndt at afløse deres tiende.

Efter sognemenighederne med deres kirkestyrelse følger som det næste og større led i kirkeforfatningen **provstisynoden.** Den dannes ud af alle de i vedkommende provsti liggende kirkesogne. Provstisynoden består af provsten og alle provstiets præster samt det dobbelte antal af lægfolk. Denne omstændighed giver i alle de nordslesvigske provstier — med undtagelse af Tønder — de dansksindede en stemmeflerhed på synoden. Det er nemlig en selvfølge for de danske Nordslesvigere også på dette område i første række at hævde deres danske nationalitet. Valget af læg-

folk gælder for tre år. For hver provstisynode dannes et *provstisynodal-udvalg.* Det består af provsten som formand og fire af synodens midte valgte medlemmer, hvoraf mindst den ene må være en gejstlig. Det er en selvfølge, at i Nord-Slesvig vælger man tre dansksindede lægmænd ind i dette udvalg. Og det så meget mere som udvalget har indstillingsretten til de fleste præsteembeder og degneembeder. Efter den ny kirkelov af 25de oktober 1880 beholder kirkepatronerne som tidligere ret til umiddelbart at kalde en præst eller til at præsentere ham. Men i de allerfleste kirkesogne, hvor der ikke er nogen kirkepatron, skal besættelsen af embedet skifte imellem kirkestyrelsen og menighederne på den måde, at medens den ene gang embedet besættes umiddelbart, vælger den anden gang menigheden sin præst af tre, som konsistoriet har præsenteret den. Men i begge tilfælde skal konsistoriet høre forslagene af vedkommende præstekalds provstisynodeudvalg. »Dog er konsistoriet ikke forpligtet til at følge disse forslag« (§ 3); og gør det ofte ikke overfor de dansksindede udvalg.

Dog dette gælder endnu hyppigere overfor udvalgenes danske degneindstillinger.

Provstisynoden holder regelmæssigt møde èn gang om året. For Als provstis vedkommende samles man på gæstgivergården stadt Hamburg i Sønderborg — for Haderslev provsti i gymnasiet i Haderslev — for Tørninglehn i Gram kirke — for Åbenrå provsti på gæstgivergården Kolossæum i Åbenrå og for Tønder provsti på seminariet i Tønder. Søndagen før mødet bekendtgøres det fra prædikestolen i alle sognekirkerne og der sker samtidig forbøn for synoden (§ 78). Mødet er i reglen indskrænket til to dage. De læge medlemmers diæter udgør $4^1/_2$ rmk. om dagen. I de fem nordslesvigske synoder tales der dansk af alle lægfolkene på et par nær i Sønderborg.

Provsten fører forsædet; — han og alle præsterne er

civilklædte. Der føres to protokoller, i Nordslesvig den ene på dansk, den anden på tysk. Den tyske er den avtoriserede, af hvilken afskrift sendes til konsistoriet og provinssynode-udvalget.

Foruden regnskabsaflæggelse for løbende udgifter, de kirkelige stiftsmidler indenfor provstiet, valg o. s. v. har provstisynoden at indgive kirkelige andragender til konsistorium og provinssynoden samt at drøfte kirkelige lovforslag fra regeringen og så fremsætte ændringer til disse i form af ønsker og bemærkninger. Der føres undertiden et temmeligt skarpt ordskifte ved slige lejligheder i de nordslesvigske synoder; men regeringen tager ikke hensyn til det danske flertals udtalte ønsker og bemærkninger. Man havde for nogle år siden et bevis herpå overfor en beslutning af Tørninglehn provsti. I den danske skolelov af 1814 var der bestemt en årlig udgift af sognekassen på 8 rdl. til indkøb af bøger til skolebogsamlinger. Fra 1851—1864 var denne udgift falden bort i Tørninglehn. Men efter 1864 vilde de tyske præster nok have den optaget på ny. De brugte pengene til indkøb af tyske blade, tidsskrifter og bøger, som så cirkulerede mellem dem og skolelærerne og som kunde lånes ud til folk i sognet. Provstisynoden vedtog da med stort flertal, at denne udgift skulde falde bort; og man fandt bifald hos provinssynoden. Men regeringen i Berlin påbød denne årlige udgift til oprettelsen af et såkaldt »skolelærer-bibliotek«.

Over provstisynoderne står **provinssynoden** (die gesammtsynode). Den er fælles for hertugdømmerne Slesvig-Holsten og Lauenborg. Dens medlemmer er de tre generalsuperintendenter for de tre hertugdømmer, 8 kongevalgte medlemmer, èt medlem, valgt af det teologiske fakultet i Kiel, og endelig et større antal gejstlige og læge, valgte dels af de henholdsvise provstisynoder, dels på anden måde. Af hver provinssynode vælges et gejstligt og et læg medlem. Fra Nordslesvig sendes således fem danske

lægmænd og fem af de mest yndede præster, sjelden nogen provst.

Foruden disse stemmeberettigede er desuden den kongelige kommissarius og konsistoriums medlemmer berettigede til at overvære provinssynodens forhandlinger som rådgivende.

Valgene gælder for 6 år — og man holder møde hver 3die år. I november 1888 holdes det fjerde møde.

Søndagen før provinssynodens åbning holdes der forbøn for den i alle provinsens kirker og man vedbliver hermed, så længe synoden er samlet. Mødet varer gerne en fjorten dages tid. Man holder møderne på gymnasiet i Rendsborg. Præsidenten sender forud en indbydelse til hvert enkelt medlem om at deltage i prosessionen, åbningsdagen om formiddagen, som går fra gymnasiegården til Mariekirken, hvor møderne åbnes med en Gudstjeneste. De nordslesvigske lægmænd går ikke med i prosessionen; derimod alle de andre, og alt hvad der ejer uniform er iført denne. I spidsen går regeringskommissarius, den 80-årige dr. jur. Momsen, med trekantet hat og uniformen rigt overstrøet med guld. I prosessionen ses også en dansk kammerherre-uniform; det er landråden fra Segeberg, v. Willemoes-Suhm, der bærer den fra sin danske embedstid.

Om middagen åbnes synoden. Og hvert medlem må så ved sin indtræden aflægge følgende løfte, idet han giver den kongelige kommissarius håndslag: »Jeg lover for Gud, at jeg under min virksomhed i synoden efter bedste skøn og med samvittighedsfuldhed vil tage hensyn til vor evangelisk-lutherske kirkes indre og ydre velfærd, og at jeg vil tragte efter, at kirken i alle dele må vokse op til ham, som er hovedet, Kristus«.

Man skrider dernæst til valg af præsident o. s. v. Præsidentpladsen har i de tre første samlinger været beklædt af den nu afdøde landdagsmarschal, grev Rantzau.

Hver morgen begynder mødet med bøn. Præsidenten udpeger vedkommende præst, der efter tur skal holde bønnen. Det forstår sig, at rangforordningen her følges strængt. Der begyndes med konsistorialråderne, gåes dernæst over til provsterne, og da der er tilstrækkeligt af disse sidste, når turen ikke almindelige præster.

Man sidder i hesteskoform. Hver vælger sin plads den første dag efter behag. De danske synodemedlemmer klumper sig gerne sammen. Fra Holsten er der forresten endnu adskillige synodemedlemmer, som er forhenværende danske embedsmænd og som endnu taler godt dansk. I det hele kan vist halvdelen af medlemmerne i den nærværende provinssynode tale dansk. Men sproget er naturligvis udelukkende tysk. De danske kan få lov til at tale dansk; men de nytter ikke denne ret, da det vilde betragtes som en demonstration. Kun ved èn lejlighed så det ud, som om de havde kunnet komme til at tale dansk alle sammen. Det var i 1885, da den tyske borgerforening i Sønderborg havde sendt en klage til synodens andragendeudvalg over, at der taltes dansk på provstisynoden i Sønderborg. Da man imidlertid ikke ønskede fra provinssynodens side at tirre de danske medlemmer, sendte man borgerforeningen i Sønderborg dens andragende tilbage med tilføjet bemærkning om, at det var utidigt.

Provinssynodens største ret består i, at den får lov til ved sine forhandlinger og andragender til kirkeregeringen at medvirke ved den kirkelige lovgivning, ligesom også kirkelovene kun med synodens minde kan blive ophævede igen, ændrede og autentisk fortolkede. Uden synodens minde må ny katekismer, salmebøger og agender ikke blive indført, ligesom overhovedet kirkeretlige bestemmelser for liturgiens eller forfatningens vedkommende heller ikke kan tilstedes uden den. Også er synodens virksomhed bestemt derhen, at »den må iagttage provinskirkens tilstande og fornødenheder på de forskellige livsområder af samme,

og våge over de gejstliges, kandidaternes, de ældstes, menighedstalsmændenes og kirkebetjentenes opførsel«.

En interessant sag i sammenhæng med denne sidste ret forelå i 1883 til forhandling på et af provinssynodens møder; den optog en hel dag. Det var den såkaldte *lührske sag*. Diakonus Lühr i Eckernførde hørte til den »*liberal-kirkelige forening*«, der har bredt sig mange steder i Tyskland, og som i Holsten navnlig har vundet indgang i hele Eiderstädt og en del af Svansen. Pastor Lühr havde både fra prædikestolen og i offentlig skrift vedkjendt sig åbenlyst det fri syn på adskillige af troslærdommene, navnlig forsoningen og kødets opstandelse, som er den liberal-kirkelige forening egen. Det stående provinssynode-udvalg havde derfor indstillet Lühr til afsked. Denne afskedigelse vakte stort røre mange steder i provinsen. Og der blev ad privat vej samlet henved 4000 underskrifter fra c. 100 forskellige steder på en petition til synoden, der gik ud på, at »denne vilde ved en retfærdig og åben udtalelse bekende, at i vor slesvig-holstenske kirke skulde ligesom forhen de forskellige kirkelige retninger have ret til ubekymret at leve i fred ved siden ad hinanden«. Foruden underskrifter fra en mængde holstenske byer var der også fra Sønderborg, Åbenrå, Tønder og Slesvig by.

Denne petition gav anledning til en meget interessant forhandling i synoden, hvor de fineste theologiske bestemmelser blev drøftede fra de forskellige sider. Mærkeligt nok tog ingen af generalsuperintendenterne (bisperne) del i denne lærde diskussion; men den dogmestærke ortodokse kirkes forsvar blev ført af den gamle kirkejurist, regeringskommissæren Momsen, der forresten også er en overordentlig veltalende mand. I sin lange, glimrende tale samler dr. jur. Momsen sin anklage mod pastor Lühr på følgende måde: »Er afvigelserne hos Lühr af fundamental natur eller er de det ikke? Det er bekendt, at en af pastor

Lühr offenliggjort brochure har givet anledning til fremfarten imod ham. Denne brochure indeholder ingen videnskabelig begrundelse, den indeholder kun påstandene selv. Den er bestemt for menighederne. Afvigelserne fra kirkens lære i brochuren gav konsistorium anledning til også at prøve pastor Lührs øvrige lærevirksomhed.

Dommen er en følge af denne brochure, fordi Lühr nægter Kristi Guddom, frasiger sig hans opstandelses virkelighed og betydning for troen, bestrider Kristi, navnlig hans korsdøds forsonende betydning, og udtaler sig på ringeagtende måde om en trosopfattelse, der søger og erkender Gud fremfor alt i den anden artikels frelses kendsgerninger, — ligeledes fordi han har udtalt sig i sine prædikener på samme vis. Således har han i sine prædikener forkyndt, at Kristus *kun* havde været et menneske, at også et andet menneske vilde kunne være blevet verdens frelser, hvis ikke Kristus iforvejen var bleven det. Han påstår endvidere, at menneskene er gået for vidt i deres tilbedelse af Kristus, idet de under bønnen bøjer deres knæ for Kristus; Lühr forkaster altså bønnens henvendelse til Kristus. Der gives næppe en påskeprædiken af Lühr, hvori han ikke mer eller mindre tilsløret karakteriserer fortællingen om opstandelsen som savnende virkeligt grundlag; på mangfoldig vis antyder han også andetsteds, at evangelisternes optegnelser er unøjagtige.

Det er vel udenfor al tvivl, at der heri indeholdes betydelige afvigelser fra reformatorernes lære; men jeg tror også, man må konstatere en fundamental afvigelse deri. Hvad bliver der efter Lührs lære endnu tilbage? At der er en Gud, men om hvem det bliver uvist, om han kan udøve nogen indflydelse på den menneskelige skæbne eller om han ikke må overlade det til naturlovene; endvidere at der for 18 til 19 hundredår siden har levet et i sædelig henseende ganske fremragende menneske ved navn Jesus, og at han uskyldig er død på korset, et men-

neske, som har bevidnet os Guds kærlighed, og i hvis livs tildragelser Guds kærlighed skal have afspejlet sig, rigtignok på en måde, som ikke er mig ganske klar; endelig, at der for os mennesker gives en opstandelse efter døden, hvorfor Kristi liv skal være os borgen, fordi det er utænkeligt, at et liv som Kristi liv kan være endt med døden. Men at Kristus er menighedens levende nærværende herre, at han ikke blot står i et sådant forhold til os som menneskeslægtens andre afdøde velgørere, men at han meget mere endnu bestandig er herren, *vor* herre, at han som menighedens hoved står i levende forbindelse med denne og hvert lem på den, det falder alt sammen bort efter Lührs opfattelse« . . .

Der var flere af synodens præster, som optrådte meget ireniske i denne sag og vilde foreslå, at man nøjedes med en tilrettevisning af præsten Lühr.

Kun en bondemand fra Ditmarsken, gårdejer Brütt fra Buntenhof, talte den fuldstændige præstefriheds sag i følgende korte indlæg: »Når jeg tager ordet, mine herrer, så gør jeg det i eget navn og i mine vælgeres navn for her at affægge vidnesbyrd om, at pastor Lührs afskedigelse har gjort et pinligt indtryk på lægfolkene i vort land. Allerede de talrige petitioner beviser den store interesse, som landet har lagt for dagen i denne sag. Jeg er afgjort af den mening, at hvis man havde spurgt de enkelte menigheder, så vilde mange flere stemmer endnu have løftet sig for det samme. Motivet for os til at underskrive petitionen var de konsekvenser, som man må drage af pastor Lührs afsættelse. Som det vil være dem bekendt, mine herrer, består der hidtil to retninger indenfor vort lands kirke. Dersom nu en mand som pastor Lühr bliver afsat, fordi hans lære ikke stemmer overens med den, som den ortodokse retning anser for rigtig, uagtet det er bleven udtalt af konsistorium i grundene for dets afsættelseskendelse, at hr. pastor Lühr har prædiket positive tanker

for sin menighed. så ligger den fare nær, at ifølge denne fremgangsmåde også de præster, som indtager samme standpunkt som pastor Lühr, drives fra deres embede. M. h. Jeg har den overbevisning, at om også denne tvedragt til en tid kan tilbagetrænges ved en slig fremgangsmåde fra vort kirkeregimentes side, så vil virkningen deraf dog blive meget forbigående. Senere vil modsætningerne atter komme til gennembrud og tørne desto hæftigere imod hinanden.«

Præsten Lühr forblev imidlertid afsat fra sit diakonat i Ekernførde, men fik nogen tid efter præsteembede i et af de mindre tyske fyrstendømmer, som står udenfor den prøjsiske kirkeordning.

Af andre forhandlingsgjenstande af almen interesse, som har været for i provinssynoden i Rendsborg skal vi her blot nævne en ny ordning af Gudstjenesten og en ny salmebog.

Overledelsen af den slesvig-holsten-lauenborgske provinskirke udgår fra *konsistorium* i Kiel. Det består af de tre generalsuperintendenter, to provster og en jurist. Denne sidste er for tiden den gamle dr. jur. Momsen, som er formand for konsistorium. Den øverste styrelse af kirken ligger i kultusministeriet i Berlin.

Spørger vi nu om, hvorledes kirkelivet åndeligt tèr sig i *det danske Nord-Slesvig,* da er der ingen tvivl om, at en gammel seig vanekristendom råder de allerfleste steder. Den i det ydre så omhyggeligt organiserede kirkestyrelse skal næppe hjælpe til, at det bliver anderledes, tilmed da den før omtalte »liberal-kirkelige forening« intet håb har om for øjeblikket at tiltale Nord-Slesvigernes konservative natur.

Denne natur, der med en forbausende stærk vedholdenhed hænger ved sin danske oprindelse, er tillige skyld i, at de tyske, men dansk prædikende præster, kun få steder tør smigre sig med noget stort kirkebesøg om søn-

dagen. Det er nærmest kun de 3—4 altergangssøndage forår og efterår, at kirkebesøget er stort. Nadvergæsternes antal kan da løbe sig op til henved 200. Også ved konfirmationen skal folk gerne i kirke. Konfirmationen er delt i tre akter. Overhøringen sker onsdag før palmesøndag, konfirmationen på palmesøndag og den første altergang skærtorsdag.

Nord-Slesvigernes nationale følelse giver sig ikke mindst overfor deres præster sit fintfølende og klartseende udtryk. Har man præsten mistænkt for, at han vil drive tysk propaganda, trækker man sig dobbelt så langt fra ham som ellers. Ved kejser Friederichs død skulde der holdes sørgetjeneste i alle landets kirker. En sådan højtid foregår ellers på en hverdag. Men i Nord-Slesvig valgte man en almindelig søndag og undlod snildt nok i forvejen at bekendtgøre, hvad der skulde gå for sig, for på den måde dog at få nogle tilhørere.

Der er ikke så få unge Sønderjyder, der aftjener deres værnepligt i den prøjsiske hær. Her er tvungen kirkegang. Efter tur skal hvert regiment stille et vist antal kirkegængere. Fra oven af udgår befalingen om, hvor mange der skal møde. Ved en appel, som afholdes af »feldwebelen« om lørdagen, udkommanderes kirkegængerne, mangen en gang dem, som ikke står højt hos vedkommende befalingsmand. Den militære Gudstjeneste bærer helt igennem sit militæriske præg. Straks ved indgangen til kirken står skildvagten med skarpt ladt gevær, for at ingen af straffefangerne skal undfly. Der er ingen levende salmesang, kun et enkelt vers. Den sønderjyske soldat forstår heller intet af den højtyske prædiken, som forresten ikke må vare ud over en halv time. Men hvad enkelte af dem dog kan få godt af om søndagen, til hjælp under den hårde treårige ildprøve, de for deres gamle fædrelands skyld må gå igennem, det er trosbekendelsen, som lyder fra alteret før prædikenen.

I Nord-Slesvig rører der sig hist og her lidt religiøst liv udenfor de bestemte former. Det er navnlig de såkaldte »Bornholmere«, der har fundet nogen udbredelse. De kalder sig »luthersk missionsforening« og har deres formand i en flink ung mand, Bov, fra Flensborg. Et par arbejdsmænd fra Tønderegnen optræder også som deres prædikanter. Navnlig småkårsfolk slutter sig til deres gudelige forsamlinger. Også de gamle Kristiansfeldere finder behag i deres møder.

Baptisterne, som for en snes år siden havde stor udbredelse især på vestkysten, er nu taget betydelig af.

»Den indre mission i Nord-Slesvig«, som tæller mange præster, har kun èn kolportør, der ikke vinder synderlig fremgang. Den danske befolkning har nemlig mistanke om, at der ligger tysk propaganda gæmt bagved denne indre missions virksomhed fra præsternes side. Denne mistanke synes heller ikke at være ugrundet og har bl. a. fundet stadfæstelse ved nogle »ynglinge-foreninger«, man søgte oprettet.

Iøvrigt har både den indre missions kolportør og Bornholmernes prædikanter i år været for retten i Flensborg, anklagede for overtrædelse af kollektforordningen. Der må nemlig ingen pengeindsamlinger finde sted uden i rent kirkeligt øjemed.

Den samme anklage har også været rejst imod frimenighedspræsten C. Appel i Rødding, der hidtil har modtaget endel af sin løn gennem menighedens offer på alteret. Men amtsretten i Rødding og landretten i Flensborg har i foråret dømt Appel i mulkt for overtrædelse af kollektforordningen og derved sat en stopper for denne lønningsmåde. Frimenigheden i Rødding såvel som den i Bovlund med L. B. Poulsen til præst, står nemlig udenfor den prøjsiske statskirke. Deres søndags-Gudstjeneste betragtes som verdslige forsamlinger og stå under stadigt politiopsyn.

Den prøjsiske gensdarm med pikkelhue og sabel overværer som tilsynshavende søndagstjenesten.

Tager vi til slutning en samlet udsigt ud over den del af kirkeageren, hvor vore dyrebare sønderjydske landsmænd bor, og ser de virkelige forhold lige i øje og ser på dem med hjærtets inderste og bedste medfølelse, så må vi nok udbryde: »høsten er vel stor, men arbejderne få; *beder* derfor høstens herre, at han sender arbejdere ud til sin høst«.

Frederik Nygård.

Frants Volkmar Reinhard.

Et livsbillede fra rationalismens tid.

Af *L. Schrøder.*

Der er en berømt sang af Grundtvig om Luther, som begynder med den linje: »I Wittenberg i Sachsenland«. Om den vèd mange, at den oprindelig er et brudstykke af et större digt til »Frants Volkmar Reinhards ihukommelse«, som Grundtvig skrev i efteråret 1812 og lod trykke sammen med en prædiken: »Hvorfor kaldes vi lutheranere«, og med en fortale, hvori han også skrev adskilligt om Reinhard.[1]) Derimod er det vel ubekendt for de fleste, hvordan Grundtvigs opmærksomhed er bleven henledet på Reinhard. Men derom kan man næppe være i tvivl, når man lægger mærke til, at professor Jens Møller 1811 begyndte at udgive sit »theologiske bibliothek« og allerede i det andet bind, som udkom først på året 1812, meddelte et udførligt uddrag af Reinhards »bekendelser om sine

[1]) Se Grundtvigs bibelske prædikener, anden udgave med tillæg, 1883, side 329—68.

prædikener og sin dannelse til præst« — en bog, som var udkommen 1810 i form af en samling breve, hvori den berømte prædikant vel især har tilsigtet at give yngre præster sine råd, men tillige ikke har skyet at fortælle åbent og ærligt om sin egen udvikling. Disse »bekendelser« har øvet en særegen tiltrækningskraft over for Grundtvig, som nylig havde gennemgået en stærk religiøs gæring, og som deri fandt en lignende sjælekamp skildret. Da så budskabet kom om Reinhards død, levede den stemning op i ham, som læsningen af bekendelserne havde vakt, og det faldt ham naturligt at knytte det stærke vidnesbyrd om sin sorg over »den lutherske statskirkes« forfald til Reinhards minde. Det er efter de nævnte »bekendelser«, at jeg skal fortælle Reinhards levnet, idet jeg dog hist og her tager nogle småting med anden steds fra, som kan bidrage til at gøre det lille livsbillede mere anskueligt.

Frants Volkmar Reinhard er født den 12. marts 1753 i Vohenstrauss, en lille by i det daværende hertugdømme Sulzbach i Øvre-Pfalz, som nu udgør den nordøstlige del af kongeriget Bajern. Hans fader var en gammeldags troende og vel lærd præst, der søgte at opdrage sin sön til at træde i sine spor. — Salomos ordsprog var den første bog, der blev brugt ved staveøvelserne, og såsnart den lille dreng kunde læse nogenlunde, forærede faderen ham en bibel. I en alder af fem år begyndte så F. V. Reinhard en regelmæssig bibellæsning, idet han tog et stykke for hver dag, til han var færdig og kunde begynde forfra; på denne måde fik han, inden han blev voksen, gennemlæst bibelen flere gange fra først til sidst. Præsten i Vohenstrauss havde altid, hvad man kalder en god disposition i sin prædiken. Der var en indledning *för* og en slutning *efter* den egentlige behandling af æmnet eller »themaet«; der var hovedafdelinger og underafdelinger i prædikenens hovedstykke. Den klare og gode sammen-

hæng i en sådan prædiken lettede det for tilhørerne at holde tankegangen fast. Frants var ikke tolv år, för han en gang gav sin fader en opskrift af den sidste prædiken, han havde hørt af ham, og efter faderens opmuntring fortsatte han i den følgende tid med at skrive de prædikener ned, som han hørte om søndagen. Dette førte blandt andet til, at han aldrig siden kunde finde smag i eller få udbytte af en prædiken, der manglede en klar og sikker benbygning. — Den gamle Reinhard underviste selv sin sön, og det var da hans hovedsag at göre ham til en dygtig latiner. Undervisnings-timerne blev brugte til at skaffe ham færdighed i tydningen af de gamle forfattere, til at indøve sproglæren og til latinske stiløvelser. Men præsten havde også sans for indholdet af de gamle forfatteres skrifter, og når han om aftenen kom ind fra studerekamret for at hvile ud hos sin familie, så bragte han tit noget på bane af, hvad de gamle havde skreven. Da hans sön gærne indlod sig på at tale med ham derom, førte det til, at de næsten hver aften fra kl. 8 til 10 afhandlede æmner af denne slags. Præsten kunde blive helt varm, når han udviklede, hvori det skönne, det træffende, det vittige eller det store lå, som udmærkede en enkelt sætning eller en större udvikling hos en af de latinske eller græske forfattere; *grækerne* kom også med, selv om latinen stod i forgrunden.

Medens Fr. V. Reinhard på denne måde læste sin bibel, opskrev sin faders vel ordnede prædikener, øvede sig i latinsk stil og drøftede »klassikernes« veltalenhed i aftensamtaler med faderen, så fik han ikke sønderlig lejlighed til at sysle med, hvad der kunde give ham et indtryk af sit eget folks åndsliv eller af sit modersmåls rigdom. Han havde megen lyst til at skrive tyske vers; men det var kun lidt, hvad han lærte at kende af tyske digtere. Faderens bogsamling var fortæret under en ildebrand, og der havde ikke været råd til at købe andre bøger ind end

sådanne, som den gamle satte særlig pris på, og som han fandt det nødvendigt at bruge ved sönnens undervisning, og dertil hørte nu ikke de tyske digteres værker. Det skyldtes vel nærmest et tilfælde, at der dog var èn bog af en tysk digter i præstegården. Denne digter hed *von Canitz*, havde været preussisk diplomat og var død 1699; han hørte til dem, der fulgte de stive franske regler, eller, som det hed, han var »af Boileaus skole«. Så havde der også forvildet sig ind i præstegården en oversættelse af et engelsk digt; det var en poetisk »afhandling om mennesket« af *Alexander Pope* (1688—1744), som ikke mindre udmærkede sig ved sit franske snit.[1]) Der var endelig endnu en bog med tyske vers, som den unge Reinhard havde adgang til at læse, det var den salmebog, som brugtes i hertugdömmet Sulzbach; men den var ikke heldig. Først da han var i sit trettende år, fik han en tysk bog i hånden, der dog besad nogen poetisk værd. Det var en samling digte af *Albrecht von Haller* (1708—77). Men når man vèd, at denne mand som medicinsk professor i Göttingen fra 1736 til 53 havde bidraget til at bringe det unge universitet dèr i ry, og at han kun havde forladt det for at indtage en betydelig borgerlig stilling i sin fødeby Bern, så venter man heller ikke i farfaderen til Jens Baggesens første hustru at finde et stort poetisk snille. Haller var en varm fædrelandsven; det kunde skönnes, når han sang om »alperne«; han var en from mand, der holdt sig til sin bibel; det kunde skönnes af hans digt »om det ondes oprindelse«. Det ene som det andet var, hvad man kalder læredigte, og de var mere skikkede til at tæmme end til at udvikle indbildningskraften. Fr. V. Reinhard, som lærte dem udenad, mente, at Haller havde påvirket hans stil; men denne var snarere tam end höjtflyvende.

---

[1]) Om Popes „essay on man" skal jeg henvise til Fr. Rönnings „rationalismens tidsalder", I, s. 125—29.

Præsten Reinhard var fornöjet med de fremskridt, hans sön havde gjort i latinen, men fandt, at han stod langt tilbage i det græske, og han skönnede ikke, at han selv kunde få tid til at hjælpe ham til rette dermed. Hvor god hjemme-undervisningen end kunde være, så havde den offentlige undervisning i en latinskole også store fordele i hans öjne, og derfor besluttede han at søge at få sin sön optaget i den samme skole, hvori han selv havde gået, for at han dèr kunde afslutte sin forberedelse til at gå til universitetet. Denne skole var det »poetiske gymnasium« i Regensburg. Navnet stammer vel fra den tid, da de lærere, der særligt lagde vind på, hvad man kaldte de humanistiske studier, latinsk og græsk sprogkundskab, nævnedes »poeter«, fordi de lærte ungdommen at göre latinske vers. Det gjorde et uforglemmeligt indtryk på den femtenårige Fr. V. Reinhard, da hans fader med en egen mild alvor og med et inderligt og spörgende blik meddelte ham, at der var plads til ham i skolen; han kunde kun fremstamme en forsikring om, at han vist håbede ikke at skulle skuffe sin faders forventninger. Nogle dage efter døde den gamle Reinhard. Inden det halve nådensår var forløbet, fulgte hans hustru ham i graven, og Fr. V. Reinhard stod imellem de fremmede uden at have noget hjem at ty til.

I Regensburg fik han en god ven i konrektoren Tøpfer, i hvis klasse han var i 2½ år, og med hvem han også bevarede et nöje forhold i de to år, han var i øverste klasse blandt rektorens disciple. Tøpfer hjalp ham til at få sin latinske stil afpudset; men, hvad der havde mere at betyde, han gav ham lov til at benytte sin bogsamling, og i denne fandtes der en rigdom af latinske og græske forfattere, så at Reinhard rigtig for alvor kunde bygge videre på den grund, der var lagt i samtaler med faderen. Foruden latin og græsk lærte han i Regensburg også fransk og lidt italiensk, og han kom ind på en fremgangsmåde

ved læsningen, der bragte ham meget udbytte, idet han gjorde sammenligninger imellem, hvad den ene og hvad den anden forfatter havde skreven om et bestemt spörgsmål. Det var ikke blot de gamle grækeres og latineres betragtninger, han sammenlignede; men også hos de nyere forfattere søgte han at finde udviklinger over de samme æmner. — Samtidig med, at Reinhard med iver drev disse humanistiske studier, vedblev han til sin opbyggelse at læse i sin bibel. Da han nu kunde læse apostelskriften på grundsproget, fik den en ny tiltrækningskraft for ham. Hebraisk lærte han ikke i sin skoletid, til dels fordi hyppige sygdomstilfælde havde bragt ham til at tvivle om, at han var stærk nok til at blive præst. — Sit kendskab til den tyske bogverden fik han derimod udvidet. Hans moder havde givet ham nogle få gylden med til Regensburg med den formaning, at han skulde spare godt på dem. Men han brugte dem straks til at købe tyske bøger for. Navnlig anskaffede han sig *Klopstocks messiade*, og ligesom han för havde lært Hallers digte udenad, så lærte han nu messiaden udenad. Men det höjtflyvende hos Klopstock fik ikke nær den indflydelse på ham som det ædrulige hos Haller.

Medens de fleste studerende fra Øvre-Pfalz holdt sig til et af de nærmeste universiteter, Altdorf eller Erlangen, fik Reinhard adgang til at studere ved de kursachsiske universiteter. Han vidste, hvor mange penge han kunde anvende under opholdet på de lærde höjskoler, og lagde sin plan derefter. Først vilde han være 1½ til 2 år i Wittenberg, og derpå vilde han afslutte sine studier i Leipzig. Grunden til, at han vilde til Leipzig, var den, at han ønskede at høre professor *Crusius*. Denne mand var både filosof og theolog. Som filosof dannede han en modsætning til *Christian Wolf*, i hvis hænder den filosofiske tænkning var bleven til et indholdsløst formvæsen. Som theolog havde han ord for at være »mystiker« og

regnedes for en modstander af *Ernesti* (1707—81), der forenede filologien med theologien som lærer ved universitetet i Leipzig. De mere gammeldags studerende holdt sig til Crusius, der lagde vægt på det opbyggelige indhold af den hellige skrift. Ernesti gennemførte i modsætning dertil en grammatikalsk og historisk tydning af bibelen. Man talte om »crusianerne« og »ernestinerne« i Leipzig, og der gik vide ord om kampen, der stod imellem disse partier. Reinhard følte sig draget til »crusianerne«, og derfor tænkte han at afslutte sit universitetsliv i Leipzig. Imidlertid døde Crusius, 60 år gammel, i året 1775, inden tiden var forløben, hvori Reinhard vilde være i Wittenberg, og dette bidrog væsentligt til, at han udelukkende holdt sig til det universitet, som med föje må regnes for reformationens vugge.

Som Reinhard forud havde lagt sin plan for hele sit universitetsliv, så havde han også taget bestemmelser med enkeltheder. Aller først vilde han vinde klarhed over, om han skulde være præst. Han vilde derfor, når han kom til Wittenberg, se at komme til at prædike i en landsbykirke i nærheden. Viste det sig så, at hans bryst kunde tåle anstrængelsen med at tale i et stort rum, så vilde han göre forberedelsen til præstegerningen til sin hovedsag; ellers vilde han rette sine studier efter, at de kunde skaffe ham en anden levevej, hvorved han vel nærmest har tænkt på en lærerstilling. Men faldt det sådan ud, at han kom til at studere til præst, så vilde han dog ikke øve sig videre i at prædike, medens han lå ved universitetet, da der var så meget, han skulde have lært eller ønskede at lære i de fire år, han kunde have råd til at studere.

På sjætte søndag efter trinitatis 1773 optrådte da den tyveårige student første gang som prædikant. Prøven faldt heldig ud. Skönt han med flid talte meget höjt, følte han bagefter ikke smerte i brystet. Dertil kom, at både degnen

og den bonde, han spiste hos efter gudstjænesten, ikke blot roste hans udtale, men også navngav personer, på hvem noget af det, han havde sagt i prædikenen, helt ud passede. Da han nu slet ingen kendte i sognet, måtte han af deres ord slutte, at hans prædiken ikke gik for höjt, men svarede til, hvad der var til stede i virkeligheden. Nu tog han da alvorligt fat på det hebraiske og forbandt dermed studiet af de beslægtede sprog (arabisk og syrisk); han hørte forelæsninger over bibelforklaring og troslære; men han gav sig også tid til at studere Crusius' filosofi, til at lære mathematik og til at fortsætte læsningen af sine kære græske forfattere. Da han havde opgivet at gå til Leipzig, begyndte han at lægge sig efter kirkehistorie under vejledning af den lærde *Schrøckh* (1733—1808).

Ved mikkelsdagstid 1777 fik han fra sin formynder tilsendt resten af sin arv; dermed kunde han betale sin rejse hjem til Sulzbach, hvor det ventedes, at han vilde søge præstekald. Men nu begyndte professorerne at forestille ham, at han var særlig godt skikket til at virke som universitetslærer, og de rådede ham til at blive i Wittenberg. Sine sidste penge brugte han da til at tage magistergraden. Ved påske 1778 begyndte han at holde filologiske og filosofiske forelæsninger. Da hans tilhørere bad ham om også at foredrage de theologiske fag, skaffede han sig om efteråret en theologisk grad. 1780 blev han udnævnt til overordentlig professor i filosofi. 1782 blev han professor i theologi, men således, at han vedblivende skulde foredrage filosofi. Samme år blev han doktor i theologien. Endelig blev han 1784 tillige provst ved slotskirken i Wittenberg, der, ligesom den havde været fra Frederik den vises tid, fremdeles var universitetskirke. I denne omfattende virksomhed blev han, til han 1792 blev kaldet til at være overhofpræst, kirkeråd og medlem af overkonsistoriet i Dresden, — den stilling, der havde hævd på at

regnes for den betydeligste i den lutherske kristenhed. I Dresden døde han, 6. september 1812.

Grundtvig så på Fr. V. Reinhard som den, der holdt forelæsninger på *Luthers* og *Melanchtons* kateder i Wittenberg, og som den, hvis prædiken lød over deres grave i Wittenberg slotskirke, han så *deres* skikkelser sammensmeltede i ham, eller det var for ham, »som om Luther, svalet gennem et trehundredårigt liv, havde i samme tilegnet sig Melanchtons klassiske lærdom og vilde nu med hans tunge sige sin menighed det sidste farvel«.

At denne opfattelse af Reinhard kan passe, vil man allerede skönne af det, som er fortalt om hans skolegang i hjemmet, i Regensburg og i Wittenberg. Det var den *lutherske* bibel, og *de* humanistiske studier, hvis talsmand *Melanchton* havde været, der havde præget Reinhards livs-udvikling. Men endnu bedre passer Grundtvigs opfattelse af Reinhard, når den sammenlignes med, hvad han selv har fortalt om de ypperste læremestre, han havde haft som prædikant, og om sin åndelige gæringstid.

»Min dannelse som prædikant skylder jeg den flittige læsning af *de gamle veltalenhedslærere og talere og mit øvrige studium af filosofien.* Med Ciceros, Qvintilians og Aristoteles' theorier sammenlignede jeg de gamle taler, især Isokrates', Demosthenes', Æskines', Lysias' og Ciceros, og jeg er endnu af den mening, at dette studium har gavnet mig mere end en forelæsning over prædikekunsten. Jeg må nemlig tilstå, at dermed uddannede sig hos mig den *idè om ægte veltalenhed,* som i den følgende tid stedse svævede for mig, som endnu forekommer mig at være den eneste sande, og som jeg ved mine egne arbejder stedse har haft for öje, skönt jeg aldrig har kunnet nå den. Længe var Cicero min störste mester i dette fag; men opmuntret ved ham selv begyndte jeg endelig at læse de græske talere, især Demosthenes, og hvor studsede jeg ikke ved i denne oldtidens berömteste taler at finde en

mand, som, for at nå sit öjemed og frembringe de största virkninger, aldrig trænger til en blomst, et søgt ord, en påfaldende talemåde og mindst til poetisk prosa, men tværtimod foredrager alt med det udtryk, som er det naturligste, som rigtigst betegner og mest træffende fremstiller sagen, hos hvem derfor intet spor findes af det søgte, af jagen efter vittighed og overraskende vendinger, — som derimod ved sin mandige, kraftfulde taleform, der undgår ethvert overflødigt ord, fængsler opmærksomheden, — som ved sine tankers styrke, ved sine grundes vægt og ved den overlegenhed, hvormed han udvikler dem, ligesom overvælder forstanden«. — *Filosofien* havde dels tilført Reinhard en mængde stof dels opøvet ham i omhyggeligt at ordne, hvad han vilde føre frem. Uden filosofisk dannelse kunde man efter hans skön vel blive en ordrig sladderhank, men aldrig en god prædikant. Studiet af de gamle moral-filosofer, Plato, Aristoteles, Arrian, Plutark og Seneka havde beriget ham med menneskekundskab, som var, hvad en prædikant først og fremmest behøvede; han havde også haft udbytte af at læse de nyere moralfattere og af at sysle med, hvad digterne og historikerne havde skreven; men hine gamle forfattere var dog i hans öjne nogle af dem, der stod höjest som menneskekendere. »Jeg tilstår altså oprigtig, at *de* i stadig forbindelse med *bibelen*, som jeg vedblev at læse, har været mit *prædikemagasin*. Ved dem er jeg bleven ledet ind på en mængde betragtninger, der var lige så frugtbare som vigtige for livet; ved dem har jeg lært at finde selv i bibelens moralske forskrifter tusinde ting, som jeg uden disse vel aldrig skulde have bemærket. Ingen forarge sig over denne tilståelse! Sandhed bliver sandhed, hvor og på hvad vej man end har fundet den, og skulde en præst i vore dage ej turde øse af de samme kilder, hvoraf de indsigtsfuldeste fædre og bedste prædikanter i den gamle kirke tilstår at have øst så meget nyttigt?«

Der kan efter dette ikke være tvivl om, at *Reinhard*, der ikke blot har vunden et stort navn ved sit *system i den kristelige moral*,[1]) men også ved sine *prædikener*,[2]) efter hele sin dannelse *har været en ægte sön af Melanchton. Førte han nu også et luthersk vidnesbyrd?* Oplysning derom vil man kunne finde i fortællingen om den *sjælekamp*, han måtte gennemgå fra 1778 til 1784. At den ikke blot har optaget Grundtvig stærkt, men også andre, der har læst om den, kan man blandt andet sé af Hagenbachs forelæsninger over det attende hundredårs kirkehistorie.

Reinhard foredrog fra først af Crusius' filosofiske system. Man da han fandt det rigtigt også at göre sig bekendt med andre filosofiske tankebygninger, opdagede han en mængde svage sider ved den, han selv havde tilegnet sig. Snart skönnede han da, at han befandt sig på gyngende grund, og han blev bekymret for, hvordan han skulde få sikkert fodfæste. De stridigheder, som på den tid for alvor begyndte imellem theologerne, øgede hans uro. Og især efter at han havde påtaget sig at holde theologiske forelæsninger ved siden af de filosofiske, kunde han ikke gå udenom det spörgsmål, hvordan filosofien, den menneskelige tænkning, forholdt sig til åbenbaringen. »Det er forgæves«, — således læser vi i hans bekendelser — »at jeg vil stræbe at beskrive den sørgelige kamp, hvori jeg så mig indviklet, der fornyedes hver morgen, hver gang jeg forberedte mig til mine forelæsninger, og ofte medførte den störste forlegenhed og rådvildhed. Jeg gyste

---

[1]) Reinhards moral, der endnu i min studentertid, af professor Hermansen, blev rost som det bedste værk i den retning, udkom fra 1797 til 1815, idet femte bind ikke var færdigt ved hans død. I dansk oversættelse tryktes den fra 1803 til 1821.

[2]) I Dresden havde Reinhard fra søndag til søndag 3 til 4000 tilhørere. Hans trykte prædikener udgör 35 bind og udkom 1793—1813.

tilbage for den tanke at føre ordet for en skadelig vildfarelse og at smitte ungdommen dermed. Og dog var tusinde ting, som jeg skulde omtale, så tvivlsomme for mig, at jeg endnu ikke havde kunnet bringe det til en fast overbevisning. Med tårer i öjnene og med den varmeste bön til Gud at lede mig *således*, at der i det mindste ikke undslap mig noget ord, der var farligt for religion og sædelighed, gik jeg derfor, når klokken, der kaldte mig til min forelæsning, allerede var slået, ofte endnu op og ned i mit kammer, og ikke sjælden havde jeg den största möje med at vogte mig for, at min indre uro ikke blev synlig for mine tilhørere«.

Der var dog to grundsætninger, som stod faste for ham. I *filosofien* vilde han ikke foredrage noget, som stred imod hans sædelige følelse, og i *theologien* vilde han ikke forfægte noget, som stred imod »bibelens klare udsagn«. Bibelen var ham fra hans barndom hellig som »Guds ord til menneskene«, og det var ham en samvittighedssag ikke at gå imod den. — Efterhånden kom han til at se på, at han måtte göre et bestemt valg. *Enten* måtte han som *rationalisterne* lade forstanden være den höjeste myndighed i trossager, *eller* han måtte som *supranaturalisterne* (dem, der antager en overnaturlig åbenbaring) böje sig for skriften som den höjeste myndighed. Der var vist nok mange theologer, der hinkede imellem disse to standpunkter; men over for dem, fandt han, beholdt *Lessing* ret, når han ved alle lejligheder spottede med dette jammerlige stykværk og erklærede, at han ækledes derved, og at det slet ikke kunde tåle nogen sammenligning med den gamle følgestrænge orthodoksi. Men når så Reinhard skulde vælge imellem rationalismen og supranaturalismen, da måtte han ubetinget vælge den sidste; ti den første gav ham intet af det, hans hjærte trængte til:

»Jeg behøver i det forhold, hvori jeg står til Gud, en *frelser* og *mægler*, og just *en sådan*, *som Kristus er*.

I følge en uafladelig opmærksomhed på mit hjærtes tilstand, og i følge min moralske følelses udsagn har jeg nemlig aldrig kunnet begribe, hvorledes man kan være forvoven nok til over for Gud at pukke på sin dyd, eller endog kun dristig nok til at love sig selv Guds nåde og sine synders tilgivelse, uden at have en udtrykkelig forsikring derom af ham selv. Mig er det menneskelige hjærtes naturlige tilstand fra ungdommen af forekommen så sörgelig og forstyrret; jeg har hos mig selv og andre funden det, man kalder menneskelig dyd, så yderst mangelfuldt, så dybt under alt, hvad Gud kan og må kræve af sine fornuftige skabninger, at jeg aldrig kunde og endnu bestandig ej kan sé nogen mulig måde, hvorpå synderen kan sætte sig, uden nogen besynderlig foranstaltning og hjælp fra Gud, i et bedre forhold til ham, og vorde Guds nåde værdig og vis. I følge denne min sædelige følelses beskaffenhed er det til min beroligelse aldeles nødvendigt at *have en erklæring af Gud selv om, at han kan og vil benåde synderen*; og at kende en anstalt, hvorved dette sker på en måde, *som er Gud fuldkommen værdig og overensstemmende med menneskets moralske natur*. Den Guds indretning, ved hvilken alle syndere, som vil tage del deri, kan ved Kristus og for hans døds skyld benådes, forekommer mig at forene alt i sig, som kun kan ønskes. Mig er den altså uundværlig; uagtet bevidstheden om mine synder har jeg tillid til Gud, fordi jeg ej skal fortjæne min benådelse, men tör vente den af Guds kærlighed i Kristus«.

Dette er *det lutherske vidnesbyrd,* som var ilde hørt i de dage, men som Reinhard var frimodig nok til at vedkende sig. I begyndelsen af året 1800 havde han holdt en »reformationstale«, som gjorde stor opsigt over hele Tyskland. Han havde haft de lutherske bekendelsesskrifter med sig på sin prædikestol og eftervist, hvordan deres hovedlærdomme klart og kraftigt stadfæstedes af, hvad

apostlen Paul, i Rom. 3., havde skreven om retfærdiggörelsen af Guds frie nåde. Denne prædiken var efter höjere befaling bleven trykt og udbredt i hele kongeriget Sachsen. Men når han gentog et vidnesbyrd af lignende slags i sine »bekendelser«, da tilföjede han, at hans ortodoksi havde pådraget ham *hån fra mange mennesker*, men også havde kaldt *mænd* frem *til* hans *forsvar*, der henviste til hans stilling og til de hensyn, han måtte tage til den store mængde, når han fremsatte en tankegang, han som oplyst mand naturligvis ikke kunde have. Han havde langt bedre kunnet finde sig i *hines* hån end i *disse* »ukaldede velynderes« forsvar. —

Dette må være nok til at forklare, hvordan Grundtvig mortensaften 1812 kunde synge:

Der gik så stadselig et tog
af höje og af lave,
de agtede den bibelbog
hos Luther at begrave;
de to, så råbte vilde flok,
til fædrene var gode nok;
men vi har mod, og vi har kløgt,
vi Herrens ord og Herrens frygt
ej mer, som de, behøve.

Der flokken stod ved Luthers grav,
da tog en røst til orde:
Nej holdt! der bliver intet af,
I her den ej skal jorde.
Frants Volkmar Reinhard! det var dig,
som talte så hel dristelig;
ved Luthers grav i mørke nat
til vægter Gud dig havde sat,
det mærked du og kæmped.

Carl Christian Hall,

født 1812, død 1888.

Om den nys afdøde Bødkersön fra Christianshavn, der naaede Ærens Tinde i sit danske Fædreland, men som altid bevarede sin jævne Natur og aldrig kunde forlige sig med, hvad der var opstyltet, har en af »Danskeren«s Udgivere hørt et Par Smaafortællinger af Sognepræst *Carl Nielsen* i Nakskov, der i sin Tid var Lærer paa Herlufsholm, medens Hall var Skolens Forstander, og efter hans Ønske har Carl Nielsen siden meddelt dem skriftlig, fordi ogsaa han fandt de paagjældende Udtalelser af Hall »oplysende, og tillige karakteriserende for *ham*, der førte dem frem«. Det er altsaa Præsten Nielsen, der fortæller:

En Dag i Aaret 1863 mødte jeg Hall i Skoven ved Herlufsholm; han tog mig under Armen og sagde saa pludselig uden nogen Indledning: »Der er dog allerede at paavise en glædelig Fremgang i vort unge Frihedsliv; man hører bedre nu end i Begyndelsen. Jeg erindrer fra de første Rigsdagssamlinger den Begejstring, hvormed det store Tal af Rigsdagsmænd hørte paa Provst V's storartede Svada; men jeg har ligeledes oplevet, hvorledes Begejstringen tabte sig, og man forlod Salen, naar han talte, medens man lyttede med dybeste Taushed, saa at en Knappenaal kunde høres falde til Jorden, naar *J. E. Larsen*[1]) holdt et Foredrag, skjöndt det ikke var ham muligt at kjede en Sætning sammen uden idelige Mellemlyd og Fortalelser. Se det er Indholdets Triumph over Formen.«

Efter Krigen 1864 mødte jeg Hall en Morgen omtrent paa samme Sted, Ligeledes uden Indledning udtalte han sig saaledes: »Man har bebrejdet mig, at jeg med Krigen for Øje valgte *de Meza* til Overgeneral over Armeen. Men

---

[1]) Den bekjendte juridiske Professor.

dertil havde jeg mine gode Grunde. Hvad det først og fremmest gjaldt om, var at vælge en Mand paa den Plads, som var populær baade i Hæren og i Folket, hvis Navn kunde electrisere; en saadan var de Meza; han havde en Nimbus om sig fra Slaget ved Isted, og i hans personlige Fremtræden var der adskilligt, som vakte Opmærksomhed og interesserede — han var en omtalt Mand. — Dernæst var det om at gjöre at finde en Mand, der kjendte den Stilling, som skulde forsvares. De Meza var her selvskreven. I flere Aar havde han som commanderende General ledet Troppeøvelserne ved Dannevirke, altid med det for Øje, at det var denne Stilling, der skulde forsvares. Derved var hans Navn jo allerede forud knyttet til Dannevirkes Forsvar. — Om Meza's militære Qvalificationer stod det ikke til mig at dömme. Dette Spörgsmaal forelagde jeg Krigsministeren og fik saa tilfredsstillende Svar, at jeg uden Betænkelighed gjorde mit Valg«.

Det danske Modersmål i Nord-Amerika.

Af *L. Schrøder*.

Ifjor blev der iblandt landsmænd i Nord-Amerika stiftet et »dansk folkesamfund« med det mål at værne om det danske modersmål. Dette samfund, som også har en gren i Danmark,[1]) har vakt nogen strid blandt præsterne i »den danske kirke« derovre. Det synes, som om nogle af dem mener, det slet ikke kan hjælpe at holde igen imod, at ungdommen bliver amerikaniseret, og at man heller ikke skal tage sig det så nær, om dette sker,

[1]) Man kan blive medlem ved at melde sig hos formanden, sognepræst Jak. Holm i Vadum ved Ålborg. Medlemsbidraget er 50 øre om året. Et lille medlemsblad vil blive udgivet fra nytår.

da det jo dog over for evigheds-spörgsmålet kun har lidet at betyde, hvad tungemål et menneske taler. Disse har da ikke meget i sinde med det danske folkesamfund. Talsmændene for dette har imidlertid nylig fået en uventet håndsrækning af en *tysker, I. Maahs*, der »interesserer sig meget for norsk og dansk literatur og i særdeleshed for alle begivenheder i henseende til den danske lutherske kirke«. Denne tysker mener, at det for en del er *forældrenes* skyld, når ungdommen så hurtigt amerikaniseres. Forældrene skal tale dansk med deres börn, og »de skal lade fædrelandets sæder og skikke som en hellig arv forplantes fra slægt til slægt; de skal minde deres börn om Danmarks historie og dets berömmelse i den svundne old, vise dem, at de er börn af en stolt slægt«. Men »at delagtiggöre börnene i Danmarks literære skatte, er *skolens* skyldighed, og erfaringen lærer os, at de börn, som er grundigt uddannede, er stolte af at bruge deres modersmål«. Når »venderne« i Tyskland, skönt de tvinges til at tale tysk, og skönt de ingen literatur har, kan bevare deres vendiske modersmål, så må de danske meget lettere kunne bevare deres modersmål i Amerika. Og »*det er nødvendigt*«, at de fastholder det. De skal lægge sig grundigt efter engelsk, som nu en gang er »verdenssproget«. Men de skal samtidigen hævde deres modersmål. »Det er nødvendigt i henseende til den hele amerikanske nations held; ti det er bekendt, at det står kun dårligt til med ungdommens sædelighed her i landet, i særdeleshed med det fjærde buds opfyldelse. Det er nødvendigt, at de danske börn lever iblandt de engelske som saltet; men det er en sjælden undtagelse, at de börn, som foragter deres modersmål, ikke også foragter sine forældre, og når de så opvokser, er de de værste borgere; ti det barn, som ikke har lært at lyde forældrenes bud, vil heller ikke lyde nationens bud.« Hovedgrunden, hvorfor tyskeren finder det nødvendigt, at de danske bevarer deres modersmål, er dog »*vor lutherske kirkes fremtid*«. Ti »Guds ord og den lutherske bekendelse vil få en ublid skæbne, når det germaniske og det nordiske folk, som har fået denne bekendelse overleveret som en kristelig arv, vil glemme sit tungemål; vor skyldighed er det at overlevere denne arv til det engelske folk, at Luthers lære

kan prædikes i det tungemål, som er udbredt over hele verden; men de engelske har et andet ånds- og hjærtessindelag og er tilböjelige til at forringe og forfalske den rene bekendelse; derfor er det nødvendigt, at den tyske og den nordslesvigske lutherdom står imod det engelske; den danske lutherdom er det rensende element.« Tyskeren minder sluttelig om Grundtvigs herlige digt: »Modersmålet«, og om, hvad en anden digter har sungen:

Op fra kæmpehöjen stiger lærken let mod sky,
synger morgensang og varsler Danmark dag på ny.

Dette indlæg, der blev trykt i den amerikanske »kirkelig samler« for 9. september, fremkaldte et »venneord til vor tyske frænde« i det amerikanske »Dannevirke« for 19. september. Det er af *Fr. L. Grundtvig* og begynder med disse linjer:

Danske mænd i Vesterleden
lod af larmen her sig skræmme,
tænkte: kun i svanereden
har vel svanesangen hjemme;
som om ej den skulde følge
svaner, når mod vest de stævned
til den kyst bag havets bølge,
vore fædre Vinland nævned;
som var ej dens toner skabte
her til sletten og til skoven;
som sin ret og kraft den tabte,
da vi stævned over voven!

Da, bliver digteren ved, harmes Holger Danske. Han søger at standse dem, der vil række börnene glemsels-drikken:

„Eders moder græder så tungt under ø.
Sig: nænner I vel, hendes håb skal dø?
I byggede hus i Vesterled,
eders moder håbed så stort derved.
Hun håbed, at der hendes hjærtes bud
skulde finde vejen i verden ud.
Så lytter da nu til min harpesang,
lær barnet at elske dens dybe klang.
Så kast over skuldren den fremmede drik,
giv barnet, hvad selv I der hjemme fik."

Som digteren lader Holger tale på denne måde, bliver han den fremmede vaer, der står og lytter og hvisker: »Kan I ikke kende den gamle klang i eders bryst?« Og så fortsætter han:

Hvem er du? Jeg aldrig mødte:
»*En tysker!*« — Hvad, er det sandt?
En tysker, hvis hjærte blødte,
når Holger ej genklang fandt?

Velkommen vor frænde, du kære,
mit hjærte i møde dig slår,
o, måtte herovre vi lære,
hvor nær dog hverandre vi står!
Ja, måtte vi mødes i striden
for folkenes frihed og ret,
og kappes som åndsfrænder siden
som folk af den gotiske æt!
Da skulde vel frugter det bære
til folkenes glæde og tarv,
da skulde vel *Angul* og lære
at skatte vor hellige arv!
Hav tak for din manende tale,
hav tak for dens malmfulde klang!
Og sank her vort folk end i dvale,
vil Gud! det skal vågne en gang.

Idet jeg drager disse vidnesbyrd frem om kampen, der står for den danske sag hinsides atlanterhavet, skal jeg tilföje, at en af Fr. L. Grundtvigs trofaste våbenfæller, *Jörgen Hansen,* der fra høsten 1884 har været præst i Manistee, ved den østlige bred af Michigansøen, den 17. september er død af tyfus. Han holdt i sin tid bryllup på Askov höjskole med en pige fra Vendsyssel. Med hende satte han bo på Sjælland, hvor han har virket adskillige år som friskolelærer, sidst i Ubberup-kredsen. Han gik i lang tid med det ønske, at han kunde få en præste-gerning. Efter at han havde forberedt sig dertil, dels under et ophold i Askov, dels hos daværende sognepræst Andersen i Uldum, blev han af udvalget for den dansk-amerikanske mission sendt til Nord-Amerika. Til det, jeg ved om hans arbejde derovre, hører blandt andet, at han har virket for at få en god sang frem i de danske menigheder, og at han var en trofast støtte for karén-missionen. Jens Kristian Knudsens hustru har været börnelærerinde i hans menighedskreds. Jörgen Hansens jordefærd foregik under meget stor deltagelse fra hans menighed. Det havde været en af hans sidste glæder, at der var skaffet en kirkeklokke til kirken; den ringede for første gang over hans båre.

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

Kaffe. (Om Kaffetræet.) I vild Tilstand er Kaffetræet et slankt, højt Træ på 15—20 Fod, i Kulturtilstand derimod kun 6 à 10 Fod med en pyramideformig Krone. Kaffetræets Blade er stedsegrønne, læderagtige og glindsende. I Bladvinklerne sidde flere Blomster sammen; disse have et 5-tandet Bæger, en hvid, fladkravet 5-fliget Krone og 5 Støvdragere. De torummede, mørke Bær have et slimet Kjød af svag, sød Smag og indeslutte Frø, de såkaldte Kaffebønner. Man antager, at Kaffen oprindelig havde hjemme i Habessinien, forekom dog også vild i Arabien, hvor den først dyrkedes, men kan kun trives i Egne, der har en Middeltemperatur af i det mindste 16^0 R. Hovedproduktionsstedet er nu i Brasilien. Øen Java leverer de fineste Kvaliteter.

Kaffetræet blomstrer 8 Måneder om Året, og Frugterne er derfor af meget forskjellig Modenhed. Tre Gange om Året foretages Indsamlingen i Vestinden og Brasilien. Bærrene tørres først i Solen, derefter bringer man dem på en særegen Mølle, hvor de befries for det omkring Frøet indtørrede Kjød.

I Arabien blev Kaffe først anvendt som Drik, 1554 blev den bekjendt i Tyrkiet, 1583 gjorde en tysk Læge ved Navn L. Rauwolf den bekjendt i det øvrige Europa.

Kaffe virker oplivende på Nervesystemet og befordrer Fordøjelsen; men kan også forårsage Hjertebanken og andre nervøse Tilfælde. Her i Danmark bruger man c. 6 Pund pr. Hoved, i Norge 7 Pund, i Sverig derimod kun 5 Pund. Begrundet på et Par dårlige Høstår, har Prisen på Kaffe i de senere Åringer været temmelig høj; iår venter man derimod en god Høst i Brasilien. Priserne er derfor allerede nu nået et moderat Stade; men om de senere hen

blive så lave, som mange i Øjeblikket drømmer om, turde være et stort Spørgsmål; ti Lagrene over hele Verden er små, og Riokursen går stadig højere og højere. Tolden på Kaffe er her i Landet **12½ Øre pr. Pund.**

Kornmarkedet har fra Midten af Oktober været noget roligere, undtagen Hvede, hvorfor Noteringen i den sidste Måned er c. 1 Kr. pr. 100 Pd. højere; men idet hele er der Udsigt til, at vi hen i Foråret går bedre Priser imøde for alle Kornsorter. Nordjylland vil sandsynligvis få Anvendelse for endel Sædehavre hen i Foråret, da en stor Del af den indbjærgede Havre i disse Egne næppe egner sig for Udsæd. Det stadfæster sig, at England og Frankrig skal indføre betydelige Mængder af Korn til Dækning af deres Forbrug.

Foderstoffer holder sig gennemgående meget fast i Pris; såvel Hvedeklid som Solsikkekager og Hampefrøkager er i den sidste Måned stegne ikke ubetydelig. Rapskager, såvel indenlandske som udenlandske, er knappe; men Priserne uden væsentlige Forandringer.

Forbruget af Foderstoffer her i Landet vil iår sandsynligvis blive meget mindre end forrige År.

Markfrø vil iår, som alt meddelt i min sidste Beretning i »Danskeren«, blive betydelig dyrere end forrige År. Af hvidt Frø, gult Kløverfrø og Alsikke står vi vistnok iår over for en Misvækst. Priserne er derfor for disse Sorters Vedkommende allerede 100 pCt. højere end forrige År; men der er al Udsigt til, at vi endnu går meget højere for disse trende Frøsorters Vedkommende. Af rødt Frø har Tyskland en lille Høst iår, så dette Land bliver for Sæsonen 1889 nødt til at indføre store Mængder. Amerika melder om roligere Marked for Rødkløver; men i Tyskland betragter man i al Almindelighed denne Ro som en Børsmanøvre, der ingen Steder har hjemme; iøvrigt er man ikke misfornøjet med dette Skaktræk fra Amerikas Side,

der vil forhindre en altfor hurtig Udvikling af Konjunkturerne og bevirke en mere rolig og sund Stigning.

Rajgræs. Kvaliteten af denne Græsart bliver ikke nær så god som forrige År, Prisen noget højere, og der advares fra Skotland om at være forsigtig med Indkøbet, da meget Rajgræs derovre iår, begrundet på Fugtighed, **bliver tørret, og derfor næppe tjenligt til Udsæd.** Avlen af italiensk Rajgræs bliver lille; Priserne endel højere end forrige År.

Smør. Priserne herfor er højere; man venter i England vedvarende godt Begær, og at Kjøbenhavn atter i de kommende Uger vil forhøje Noteringerne. Fra Leith meldes, at henstået Smør fra Juli og August er placeret til gode Priser, og at alt heraf er rømmet.

Flæsk og Fedt. Amerika melder, at Svine-Tilførslerne endnu er meget små imod sidste Efterår. Amerikansk Fedt er lavere, indenlandsk Fedt snarere højere; men indtil Foråret vil vi sandsynligvis ej få væsentlig lavere Priser, end vi nu har, på disse Artikler.

Karén-missionen.

Skønt ingen nye hjælpere har meldt sig til denne mission, er *J. K. Knudsen* dog villig til at fortsætte den. Ved midten af november drager han ind i landet for at bygge hus, og ved nyårstid vil han vende tilbage til Toungoo for at hente sin hustru og Andrea Gehlert med der ind. En fynbo, *Rasmus Madsen*, der i sin tid har været i Amerika, er nu på egen bekostning rejst over til Knudsen og kan ventelig være til hjælp ved husbygningen. — Ved det københavnske fællesudsalg 27.—30. november, til fordel for flere missioner, får også Karén-missionen sit udsalg, idet der i København har dannet sig en dame-kommité også for denne mission, og i disse dage udgår en opfordring til at indsende håndarbejder og andre gaver til dens udsalg.

H. Nutzhorn.

Hans Agerbæk.

Kristelige vækkelse og vandreår.

Den agerbækske slægt er af vestjysk oprindelse. Den stammer rimeligvis fra nogle smågårde »Agersbæk« i nærheden af Varde. *Nils Agerbæk* var hjulmand i Varde. Dennes søn *Peder Nilsen Agerbæk* f. 1715 i Varde, døde 1760 som sognepræst i Snesere på Sælland. Han havde en søn *Hans Adolf Pedersen Agerbæk*, født 1755 i Snesere, der døde 1799 som sognepræst i Skydebjærg, et par mil n. ø. for Assens. Året før hans død blev hans eneste barn født, den 1. februar 1798; det var *Hans Agerbæk*.

Man har sagt, at Hans Agerbæks fader på mødrene side skulde nedstamme fra salmedigteren, biskop Hans Adolf Brorson. Hans navn Hans Adolf syntes også at tyde derpå. Der er vist heller ingen tvivl om, at det er den store hjærtelige salmedigter, som her er opkaldt. Men direkte slægtskab findes dog ikke. Hans Agerbæks farfader, præsten i Snesere, var ganske vist gift første gang med Anna Christine Nikolajsdatter Brorson, en datter af Nils Brorson, præst ved Nikolaj kirke i Kjøbenhavn, en broder til Hans Adolf Brorson. Men hun døde to år, før Agerbæks fader kom til verden. Han var søn af andet ægteskab. Det kunde ganske vist have været interessant, hvis Nils Brorson havde været oldefader til Hans Agerbæk. Ti disse to menneskers liv lignede hinanden i begavelse og hele måde at tage kristendommen på, som to dråber vand. Begge var de i besiddelse af en lille poetisk salmeåre; — de skrev hver *èn* salme, som havde en særlig lang livskraft i sig. Nils Brorson digtede: »Amen, Jesus han skal råde«. Hans Agerbæk er forfatter til: »Uforsagt vær på vagt«. — Og begge to havde en ejendommelig styrke i, trods modstand og modgang, at leve et skønt kristeligt hjæmliv sammen med deres husfolk og de af

sognefolkene, der følte trang til et kristenliv i bekendelse. Nils Brorson fik særlig lykke til dette hjæmliv i Bedsted præstegård i Mellemslesvig; Hans Agerbæk i sine fynske præstegårde. Det kunde derfor have været interessant, hvis det kunde bevises, at Hans Agerbæk var en dattersøns søn af den udmærkede kristne præst Nils Brorson. Arvelighedens lov vilde derved have vundet et nyt og veltalende eksempel fra den sjælelige verdens område. Men nu er engang de kolde ubøjelige tal derimod. Og vi får så nøjes med at tænke os muligheden af, at den levende tradition her har gjort sin virkning gennem det frugtbringende støv, som den tiderne igennem bærer under sine vinger.

Agerbæks moder, *Helene Birte Marie Bachmann*, var en datter af sognepræsten til Øster Hæsinge og Hillerslev, provst Bachmann. Efter sin mands død, giftede hun sig anden gang med distriktslæge Baumann i Assens, men døde allerede 1805, kun 32 år gammel. I dette ægteskab havde hun en eneste datter. Hans Agerbæk stod da, 7 år gammel, forældreløs i verden. Men samme år blev han optaget som plejesøn af sin yngste moster, gift med sognepræsten til Øster Hæsinge, provst *Zeuthen Ejler Svitzer*.

I 10 år havde A. nu sit hjæm i Øster Hæsinge præstegård. Sammen med Svitzers 4 sønner og 4 døtre blev han opdraget og undervist — og de kom til at betragte ham som en kær broder, ligesom han til sin sidste stund hang ved dem med broderlig kærlighed. Også præstefolkene var i mange stykker kærlige og omhyggelige for drengen. Dog led H. A. en del under sin onkels strænghed. Og der kom vistnok af den grund allerede i drengeårene noget indesluttet og tilbagetrukkent over ham. Han havde ellers haft en ikke ringe grad af medfødt munterhed. Engang han legede, gik lystigheden over grænsen, og han bed sit sødskendebarn Jette Pløyen i hånden. Provst Svitzer greb da fat i ham, og til straf bandt han drengen

fast til hundehuset midt i gården. Tjenestefolkene så derpå og hørte provsten sige barskt: »der kan Du nu stå, så man kan se Dig, hvad Du er for èn«. Men drengen tog dog situationen med en vis humor; ti når nogen kom ham nær, bèd han virkelig og sagde: »skal jeg være hund, så vil jeg bide«. Dog glemte Agerbæk ikke på sine gamle dage at fortælle dette træk om sin onkels overdrevne strænghed. Der fortælles også, at provst Svitzer vågede strængt over, at de unge var opmærksomme og stille under bordbønnen. I en ferie var Agerbæks fætter, Christian Pløyen, (død som amtmand i Holbæk) i besøg i præstegården. Han var en lystig, ung Kjøbenhavner. Da bordbønnen var til ende, sagde den gamle Svitzer til ham: »Christian, Du så op under bønnen!« — Han svarede modig: »men når onkel vèd det, så må onkel jo selv have sèt op.« —

Agerbæk og hans søskendebørn i præstegården blev underviste af forskellige private lærere. En af disse fik betydelig indflydelse på hans åndelige udvikling. Det var den senere så berømte literaturhistoriker *Nils Mathias Petersen*, den fynske husmandssøn fra Sanderum. N. M. Petersen var 7 år ældre end Agerbæk. 1808 var han bleven student og levede en del år som huslærer. Særdeles dygtig og samvittighedsfuld var han som lærer og har sikkert vakt den begavede drengs sans for historie og dansk modersmål, en kærlighed, der levede hos Agerbæk endnu på hans gamle dage. A. havde N. M. Petersen til lærer i sin sidste drengealder til han var 16 år. N. M. Petersen har siden hen ytret, at han dengang troede, at Agerbæk vilde blive professor ved universitetet, så ualmindelig en begavet elev han var. 1815 blev N. M. Petersen ansat som andenlærer ved det nærliggende Brahetrolleborg seminarium, hvor han forblev til seminariets nedlæggelse 1826.

H. A. gjorde god fremgang under denne privatundervisning og ragede i åndelig betydning frem over sine meddisiple, hvorfor han også var alle sine læreres særlige yndling. Men til legemlige øvelser var han kejtet, og han stod tilbage i lege, hvortil særegen færdighed udfordredes. Han legede ofte ene stille lege, hvortil hans rige fantasi gav ham overflødigt stof. Men han kunde også, navnlig når om søndagen flere jævnaldrende kammerater kom sammen, fuldstændig hengive sig til barnlig munterhed, være livligere end de fleste og le så hjærtelig. I påsken 1813 blev han konfirmeret i Øster Hæsinge kirke af sin plejefader tilligemed dennes ældste søn. Og i april 1815 blev han, 17 år gammel, sendt til Kjøbenhavn for at fortsætte sine studeringer i borgerdydsskolen i Kjøbenhavn under den bekendte professor Nilsens vejledning. Han boede da i huset hos gehejme-legationsråd Pløyen, der var gift med hans næstældste moster. Agerbæks halvsøster var også i huset der. Efter et års skolegang blev A. privat dimitteret som student med bedste karakter. Nu tilbragte han et par års tid i hovedstaden. Og A., som ret var vokset op som et ægte landsbybarn, fik nu lejlighed til at stifte en del mere kendskab med verden og forskellige slags mennesker. Særligt var *det pløyenske hus* meget stort og selskabeligt anlagt. Flere af datidens skønånder og berømte mænd samledes der. Navnlig var *Adam Øhlenschlæger* og professor Høyen hyppige gæster. Åndrige samtaler førtes, og når Øhlenschlæger ret kom i stemning, da kunde han tit udtale vidunderlige digtertanker og anskuelser, der som lynglimt kom frem af den poetiske grund i hans sjæl; de henvejredes vel i luften og han glemte dem snart igen selv, men de unge, der hørte på det, måtte få indtryk af, at de stod overfor en sjelden seer. Hvad han udtalte umiddelbart i øjeblikket, greben af stemningens magt og uden foregående reflektion, det var netop det

allerbedste, han kunde give.[1]) Agerbæk har fået mangt et åndsbad ved at være en opmærksom tilhører til disse samtaler. Også læste Øhlenschlæger op i det pløyenske hus sine ny digtninger, før de tryktes. Arbejder som det dramatiske eventyr »fiskeren«, digtsyklus »Frederiksberg«, »Nordens Guder«, tragedien »Erik og Abel«, må han i A.'s studenterår have læst op. Og Øhlenschlæger kunde nok begejstre de unge, når han med sin dejlige klangfulde stemme og sin rige følelse frembar sine poesier. Han havde den vane, når han læste op, af og til at løfte sine store øjne op og lade dem hvile en kort stund på tilhørerne. Jeg tænker mig, han da har truffet den unge Agerbæk som en af de stærkest fængslede.

I det pløyenske hus var der to unge livlige døtre, hvoraf den ene var særlig vittig — og så en eneste søn, Christian (død som kammerherre og amtmand i Holbæk), der var en ung, begavet, også meget morsom mand. De drog en skare af unge til huset, som vistnok havde stor frihed og råderum, da faderen, den ældre Pløyen, ofte var i klubben om aftenen og moderen var meget eftergivende overfor sine børn. I disse unges kreds var Agerbæk i reglen stille og tilbagetrukken, distrait og noget kejtet, og led vistnok af undseelse overfor de unges utvungne væsen. Ja, han kunde stundom stille sig hen for en dør, med ryggen til selskabet, uden at tænke på det uhøflige i denne opførsel. Når de unge talte til husets søn om A., kaldte de ham: »din lærde fætter«. Selv med sin søster, som han dog boede sammen med hos Pløyens, førte han sjelden samtaler, havde heller ikke ret fortrolighed til hende. Hans kærlighed til hende ytrede sig mest i venlige håndtryk og milde blik. Derimod vilde den unge student gerne tale med en af sine unge kusiner der i huset (B. P.). Han var nemlig aldeles forelsket i hende.

---

[1]) Jvf. C. Hauch: Minder fra min barndom og ungdom, s. 275.

Men da hun ikke delte hans følelser, faldt han hende en del til besvær med sin tilbedelse, der undertiden kunde tage sig pudsig nok ud. Som t. eks. da hun engang sagde til ham: »hvor Du dog har smukke tænder« — A. havde nemlig sjelden smukke tænder som ung —, og han så svarede: »jeg kunde rive dem ud af munden og give Dig dem«.

A. holdt meget af musik. Som student spillede han selv violin. En ven kom engang ind i hans sovekammer og så ingen uden en sagte bevægelse i sengegardinet. Da var det A., som tidlig om morgenen lå og spillede på sin violin.

A.'s fædrenearv vilde have været fuldkommen tilstrækkelig til fuldendelsen af hans studier, men rigsbankforordningen i 1813 berøvede ham den største del af formuen. Han nødtes derfor i foråret 1818 af økonomiske grunde til foreløbigt at forlade universitetet og overtage en huslærerplads i Gamtofte præstegård på Fyn hos daværende pastor Gomme Jakob Brandt.

Her læste han med præstens børn, to halvvoksne drenge (begge døde som præster), et par pigebørn og den yngste lille fyr *Jens Sofus Brandt*, (der 25. septbr. 1838 blev sognepræst i Ollerup). Denne sidste lærte A. at læse. Når børnene i skolestuen læste på lektierne, kunde A. gå op og ned ad gulvet, smile og le, medens han tillige slog sig selv med den skarpe kant af linealen ned ad låret. Det var A.'s drømmende liv, der kunde give sig sådant udslag. I inderlighed levede han indelukket i sig selv, så han ofte glemte alt udenom sig. Engang skulde han prædike for præsten i Gamtofte kirke. Med bart hoved gik han da ud i marken, stillede sig foran et tornegærde og holdt sin prædiken med høj røst. Men han havde ikke bemærket, at der tæt ved var en sti og en stente. Pludselig kom en mand springende over stenten; og over stok og sten løb den barhovede og befippede prædikant ned ad

marken. Manden kom så ind til pastor Brandt, fortalte hvad han havde hørt og set og mente, at den lærer var nok ikke rigtig klog.

Men trods det i sig selv fordybede og hensunkne kunde han godt deltage i en spøg og lege med børnene. Således spillede han gerne »klumsak« med tjenestekarlene og børnene. Det var nok et slags kortspil, hvor der vankede slag med en tamp i hånden på den, der tabte. A. tog da og gav tampen med et godt hjærte. Han var højt elsket i præstegården, både af gamle og unge, på grund af sin hjærtelige godmodighed og mildhed. Engang i skolen slog han i lidt ilterhed en af de ældre drenge med en bog over næsen, så den kom til at bløde. Derover blev han meget ulykkelig og søgte med den elskværdigste godmodighed atter at stille den grædende dreng tilfreds.

Hans Agerbæks syn på kristendommen havde i hans første ungdom været det rationalistiske. At leve et moralsk hæderligt og dydigt levned var ham nok. Han havde fra skoletiden i borgerdyden i Kjøbenhavn fået en inderlig ven i den to år yngre *Johan Peter Østrup.* Denne havde fra sin barndom vist en sådan bekymring for det ene fornødne, som man kun finder hos såre få. Østrups hjærte brændte fra drengeårene af nidkærhed for frelserens ære; han søgte venskab med alle fromme kristne, hvor han fandt dem, og holdt sig til de få præster af den gammeldags tro i og udenfor hovedstaden. Han vidnede med varme om sin tro for enhver, trods verdens spot og miskjendelse. Men mange kaldte hans dybe alvor i den unge alder for sværmeri. Også den unge Agerbæk anså på den tid sin vens tro for sværmeri og mente, han kunde nok finde beroligelse i sin strænge dyd og behøvede ikke at søge trøsten i Jesu forsoning. Da derfor Agerbæk kom til Gamtofte, drømte han om fred og ingen fare. Men da han efter $2\frac{1}{2}$ års forløb i november 1820 vendte tilbage til hovedstaden, var der vågnet længsler og bekymringer

i hans hjærte af allerdybeste art. Det var spørgsmålet om freden med Gud, der havde rejst sig i ham med en underlig styrke og bragt ham i en hård kamp. Men det var ikke sognepræsten G. J. Brandt, som havde vakt dette spørgsmål. Ti han var født og båren i rationalismens tid og påvirket af dens ånd, om han end besad en inderlig fromhed og hjærtelig religiøsitet. »Hvem Jesus er, det vèd jeg ikke, men det vèd jeg, at han er det elskeligste af alle væsner«, således udtrykte han sig engang. Livlig og åndrig var den gamle Brandt, i besiddelse af en poetisk åre og navnlig har han skrevet et smukt digt om herrens møde og samtale med Peder i Joh. 21. cap. Han var i sin tid bekendt som den bedste taler på egnen. Mellem ham og Agerbæk bestod der altid et hjærteligt og kærligt forhold.

Men det menneske, som ved sit vidnesbyrd kom til at røre A. på det ømme sted, var den gamle, troende præstemand i Assens, *Jens Hornsyld*, dette ejendommelige sandhedskærlige, kristelige vidne, der trods de 60 år endnu levede sit liv så ungdomsfriskt. Hornsyld og Brandt i Gamtofte stod i venskabsforhold til hinanden, uagtet de tilhørte meget forskellige åndsretninger. Hornsyld kom undertiden i Gamtofte præstegård, og da bad Brandt ham gerne at synge en salme, hvad han da også gjorde med sin klare stemme. Og det var ikke blot børnene, der så stod og stirrede på den forunderlige mand med de hvide hår, de rødmussede kinder og de store, brune øjne. Men den unge huslærer fik indtryk af, at her hørte han toner fra en højere verden. Der var kun ½ mil fra Gamtofte præstegård til Assens. Agerbæk hørte ofte Hornsyld prædike og fandt lejlighed til tit at tale med ham. Og der er ingen spørgsmål om, at den store kærlighed til biblen og den ejendommelige forstand på den, som A. senere gav så rigeligt vidnesbyrd om, blev vakt ved omgangen

med Hornsyld, som var en af dem i sin samtid, der besad det grundigste og dybeste indblik i de hellige skrifter.

Jens Hornsyld tog afsked fra sit sognekald i Assens i november 1820 i håb om, som fri mand at kunne virke ganske anderledes til gavn for vor herres rige sin sidste tid. Ved samme tid forlod Agerbæk sin fynske huslærerstilling, for i Kjøbenhavn at fuldende sine teologiske studeringer.

Da Gomme Brandt i Gamtofte var død, betroede hans hustru sin yngste søn (Jens Sofus B.), at Agerbæk ikke havde fået sin fulde løn, da han forlod sin huslærerplads. Præsten var nemlig en fattig mand og altid i pengeforlegenhed. Hun bad da sønnen om, at han og hans brødre vilde betale gælden, når de blev i stand dertil. Den tid kom så, da alle tre sønner blev præster. Og den yngste henvendte sig da engang til A., meddelte ham, hvad hans moder havde sagt, og bad ham opgive gældens størrelse, for at den nu kunde blive betalt. Men Agerbæk vægrede sig ved at modtage tilbudet, idet han ytrede, at han ikke behøvede det.

I april 1821 fik A. fribolig på regensen og blev derved sat i stand til uden afbrydelse at kunne forberede sig til embedseksamen. Men det var ikke sædvanlig eksamenslæsning, han gav sig af med. Det nyvakte liv hos ham med dets mange spørgsmål og mange tvivl førte ham til de hellige skrifters læsning, for i dem at finde lys over livet. Med en rig alvor og kærlighed kastede han sig over bibelfortolkningen og lagde dermed grunden til det levende bibelstudium, han fortsatte til sin død. Han studerede således friere og selvstændigere og i det hele på en anden måde, end de fleste andre teologer plejer van. Han hørte enkelte forelæsninger på universitetet, men ikke mange. Om aftenen læste han uafbrudt og ivrig, ofte indtil ud på natten. Men den største del af dagen sad han enten stille i dybe tanker eller spadserede, når vejret

var dertil, og bearbejdede i tankerne og tilegnede sig gennem alvorlig grublen udbyttet af aftnens læsning. Sagen var den, at under al hans studium lå på den tid studiet af hans egen syndige person og arbejdet på at vinde sig selv i troen på Jesus Kristus. Det var en sjælelig trængsels tid for Agerbæk fra hans 22de til 24de år. Barnetroen vilde til at bryde igennem i hans hjærte, men tvivl og angster lagde sig tit over ham. Da tog han fornemlig sin tilflugt til *Gud* i bønnen og stred som Jakob, der bad: »jeg slipper Dig ikke, herre, uden at Du får velsignet mig«. Og ikke mindst for bønnens vedkommende kom han til at sande, at det er godt at bære åg i sine unge dage. Han blev en bønnens mand som få. Men også hos *mennesker* søgte A. bistand og råd under sin stærke sjælekamp. Blandt de unge var det nu ganske i særdeleshed den 19—20-årige J. P. Østrup,[1]) som han åbnede sig for. Trods sin ungdom var Østrup alt begyndt at prædike — og det meget ofte — henved 100 gange i sin studentertid — mest i kirker i nærheden af hovedstaden, i kastellet, på Frederiksberg, i Hollænderbyen, i Lyngby. Hans varme ivrige tro drev ham dertil. Østrup blev nu Agerbæks bedste ven på jorden. Mangen gang følte A. sig styrket ved hans faste tro, når han selv var træt af kampen med de mange tvivl, som foruroligede ham. Ingensinde fandt han, at tidens vantro bragte vennen til at vakle; den vakte kun harme hos ham, ingen tvivl. — En anden ung ven, som han i de religiøse kampdage ofte kom sammen med, var en juridisk student Møhl. De kunde ikke undvære hinanden; timevis kunde de spasere på »kærligheds-stierne« ved Kjøbenhavn og disputere om religiøse emner. Men rimeligvis har det her været Agerbæk, der har været ivrig efter at få sin forstandige ven med over på det kristelige barnestade.

---

[1]) Jvf. nord. kirketid. 1833, s. 671 og 684.

Men den, der skulde hjælpe Agerbæk til troen på synderness forladelse i det navn, som er det eneste, der er givet mennesker til salighed og åbne hans åndelige barneøje for herrens rige, det var *Grundtvig.* Ikke at A. hørte Grundtvig prædike i nogen kirke på den tid. Ti fra 1815 var Grundtvigs røst forstummet i hovedstadens kirker. A. søgte selv Grundtvig op i hans lille tarvelige hjem. Han havde for et par år siden giftet sig på den årlige understøttelse, som Frederik den 6te havde skaffet ham for hans syslen med de gamle skjalde. Grundtvig boede så trangt, at da *Ingemann* kom og besøgte ham og så hans studerekammer, sagde han: »når Du skal sidde her og skrive, må Du vel sætte stolen i det andet værelse«. Men endnu mere trangt følte Grundtvig det i sit eget indre i slutningen af 1820 og begyndelsen af 1821. Han fuldførte på den tid sin fordanskning af Beowulfs drapen, men siger selv, at han med det samme følte den poetiske død; men hvad der var det værste: »*jeg døde* også historisk«, det vil sige, han trådte ud af al levende berørelse med den nærværende slægt, hos hvem den deltagelse, som viste sig fra begyndelsen for hans arbejder i Nordens ånd, i stedet for at vokse tabte sig i den koldeste ligegyldighed. Han følte sig »omtrent ligeså modfalden, sløv og død som Danmark i det hele«.

Det må derfor have været et lille opmuntrende lysglimt i Grundtvigs liv dengang, da den unge student Agerbæk af egen stærke drift bankede på hans dør og trådte ganske vist kejtet og forlegen ind ad den, men åbnede sikkert snart hele sit hjærte for ham og spurgte ham om hjælp til at stille de oprørte bølger derinde. Grundtvig tog kærligt imod den unge mand, gav sig gode stunder og bad ham oftere komme igen. Og ved de rige samtaler, som Agerbæk således kom til at føre med Grundtvig, klaredes i det væsentlige hans anskuelser og Gudsfreden slog rod i hans hjærte. Ikke så underligt derfor, at A. hele

sit liv igennem bevarede en dyb taknemlighed og hjærtelig hengivenhed for Grundtvig og i det væsentlige kom til at dele hans syn på kristenlivet.

Ved sine besøg i Grundtvigs hjæm kom Agerbæk i forbindelse med Berlineren *August Tholuck*. Han var et år yngre end A., men var allerede dengang, 21 år gammel 1820, bleven privatdocent i teologi ved universitetet i Berlin. T. var tillige på den tid kristelig vakt ved »fader Abraham«, den sjælden fromme og opofrende baron von Kottvitz i Berlin. Og skønt sin unge alder havde Tholuck alt på den tid, ligesom sin åndelige fader, Kottvitz, samlet en kreds af unge studenter og kandidater om sig i Berlin, på hvem han fik en vækkende kristelig betydning. De samledes hver torsdag aften i hans hjæm. Salmesang, bøn, oplæsning af skriften, fri samtaler om, hvad der hører Guds rige til, meddelelser fra hedninge- og jødemissionens mark var, hvad man samledes om. Den unge professor var sjælen i det hele vennelag og vandt sig der sit mesterskab i den særlige sjælepleje. Den første faste stok i dette tholuckske vennelag dannedes af holstenske og slesvigske studenter, deriblandt H. Egge og L. Siemonsen. Da nu Tholuck i høstferien 1821 gjorde en rejse til Norden, tildels for sin sundheds skyld, ledsaget af to sveiziske studenter, Stähelin og Fürstenberg, gæstede han sine unge venner i Holsten og kom tilsidst til Kjøbenhavn. Tholucks nærmeste tilknytningspunt i hovedstaden var H. Egge, som året i forvejen var bleven kateket ved Frederiks tyske kirke. Der var en del unge studenter, Tholuck kom i forbindelse med i Kjøbenhavn, deriblandt H. U. Boesen (død som sognepræst i Høje-Tåstrup). I de unge danskes kreds drev han på, at de skulde få regelmæssige bedetimer i stand, ligesom han havde i Berlin. Der gjordes også forsøg derpå. Den 10. novbr. skrev Boesen til ham, at bønne- og sangmøderne var trådt i kraft også for hans vedkommende, uagtet hans fader havde rådet ham derfra.

»Han, skriver B., tror, at vor regering, kanseli og universitet ikke vil finde sig i et sådant samfund, og at vi vil blive forhindret eller idetmindste blive fortrædigede i vor virkemåde for Guds sag. Alligevel er jeg, min kære Tholuck, knyttet til Eder alle ved et fast broderligheds bånd, ved et bånd, som er bunden i vor herre Jesus Kristus og sammenflettet af fælles tro, kærlighed og håb«. Alligevel opløstes denne bønneforening blandt studenterne i Kjøbenhavn snart igen. Egge skriver til Tholuck: »i din iver var Du gået for rask til værks«. Tholuck havde allerede dengang med iver og dygtighed kastet sig over studiet af den hellige skrift. Der var således en hel del beslægtet mellem ham og Agerbæk, og det var ikke så underligt, at de følte sig dragne til hverandre og jævnlig såes i den tid, Tholuck forblev i byen. Og i de følgende år har Agerbæk sikkert fulgt Tholucks bibelske arbejder med levende interesse og derigennem forøget sin egen bibelkundskab.

På grund af det stærkt indadvendte liv, som A. i sine sidste studenterår således kom til at føre, skete det også, at den distraktion, hvortil han af naturen var tilbøjelig, men som han dog i regelen kunde beherske, i denne tid ikke sjeldent fik overhånd og gav anledning til komiske scener, ad hvilke han selv siden kunde le ligeså hjærteligt som hans venner, om han end i det første øjeblik altid ærgrede sig over sig selv.

Således gik han engang på regensen ud af sine egne værelser tvers over gangen, aflukkede sin genbos dør og stak nøglen til sig i den tanke, at det var hans egen dørnøgle, som hans kontubernal havde bedet ham at tage med, når han gik ud. Genboen var en bekendt manuduktør, som sad i sit indre værelse og læste med sine manudusenter. Da nu timen var ude, og disse skulde gå, kunde de ikke komme ud, men en af dem måtte springe ud af vinduet på gaden ved højlys dag, da værelset heldigvis lå i stueetagen, og låne en nøgle hos regensportneren for

at lukke de andre ud. Ingen havde nogen anelse om, hvorledes det var gået til, før A. om middagen kom hjæm og fandt den fremmede nøgle i sin lomme, medens hans egen endnu sad i hans dør. Han blev meget ærgerlig over sin tankeløshed, men kunde dog ikke bare sig for at briste i latter, da manuduktøren leende udbrød: »Gud ske lov, det var Dem, Agerbæk. Jeg er rigtig glad ved, at det er Dem, ti så vèd jeg nok, at det ikke er sket af ondskab, og jeg var så bange for, at nogen forsætlig havde lukket mig inde af kådhed. Derover vilde jeg være bleven meget vred, men Dem er jeg slet ikke vred på.«

Den 22. juli 1822 tog Agerbæk teologisk embedseksamen og fik laudabilis, og i slutningen af samme år tog han de såkaldte praktiske prøver, også med laudabilis.

Den 19. marts 1823 blev han, 25 år gammel, præsteviet til at være personel kapelan hos sognepræsten for *Vemmeløv* og Hemmershøj menigheder i Sælland, provst Lemvig.

I denne sin første præstevirksomhed levede A. i 4 år. Særlig de tre sidste år fik en rig betydning for ham ved det samliv, han i disse fik lejlighed til at pleje med sin bedste ven *Johan Peter Østrup*. Denne blev nemlig i septbr. 1824 ansat som første lærer ved borgerskolen i Slagelse og blev året derefter tillige personel kapelan hos sognepræsten Bastholm, uagtet han endnu ikke havde fyldt de 25 år. De to venner besøgte hinanden tit. Uagtet Ø. var stærkt optaget af sit meget arbejde både i skolen og i det store præstekald, som han en tid måtte besørge alene, fik han dog lejlighed til af og til at løbe ud til Vemmeløv, som lå en mils vej fra Slagelse. Han var nemlig rask til bens. Der gik sjelden nogen uge forbi, uden de i det mindste èn gang kom sammen. Ø. var et godt stykke forud for A. i kristelig udvikling, navnlig havde han altid en urokket kristelig barnetro. Og da A. nu tillige fandt, at denne tro havde vundet i klarhed og frem-

vækst, i frimodighed, besindighed og hjærtelig kærlighed, så havde han usigeligt godt af samlivet med denne sin hjærteven og kunde aldrig glemme de mange glade, opbyggelige timer, han nød i hans selskab. Østrup blev i det sidste af disse år gift med sin ungdoms trolovede, Catrine Holm, og de levede det skønneste husliv med hinanden som to store børn. I deres huslige kreds lærte A. at kende, hvorledes bøn og læsning af gudelige bøger var den bedste vederkvægelse efter dagens arbejde.

Der har været få danske præster, der på så kort spændt en løbebane har udfoldet så rig og levende en virksomhed som Johan Peter Østrup.

Som lærer i borgerskolens 3. klasse var han ualmindelig afholdt. Når drengene kom fra de to nederste klasser op i Østrups klasse, følte de overgangen som fra et mørkt fængsel til en lys kongesal. Han behøvede ingen tamp, ti et venligt ord eller et mildt blik var nok til at skaffe ro blandt drengene. Hvor højt han var elsket, viste sig den sidste dag, han holdt skole for dem. Ti en hulkende gråd fra dem alle gjorde al undervisning umulig den dag.

Østrup var ikke alene kærlig og mild, men også fuld af brændende iver i kampen mod vantroen. Da han en dag katekiserede med drengene og vilde vise dem forskellen på den gamle kristentro og den ny lære, oplæste han salmen nr. 87 i den »evangeliske salmebog«, hvori det hedder om menneskets naturlige åndsevner, at »ved dem enhver kan kjende sig og efter dyder tragte, ved dem enhver kan stige frem og nå tilsidst sit rette hjæm hos dig i evigheden«. Men da han kom til enden. kastede han salmebogen med kraft mod skoledøren og udbrød heftig: »det er sandt for den levende Gud løgn«.

Førend Østrup blev kapelan hos Bastholm ved Peterskirken i Slagelse, var kirkegangen i den grad forsømt, at det var sjeldent at se mer end 3—4 i kirken foruden præsten, degnen og de 12 kordrenge. Præsten ved Mikaels-

kirken, den gamle Fuglsang, var rationalist til fingerspidserne. Han stod og oplæste lidt næsten uforståeligt om pligternes opfyldelse og om dyd og gode gerninger, mens tilhørerne enten sov eller sukkede efter, at han snart vilde sige amen.

Men da Østrup begyndte at prædike, fyldtes pludselig St. Pederskirken, så folk blev pakket sammen som sild i en tønde; selv våbenhuset fyldtes ofte, og stundom måtte mange gå, som selv ikke her kunde få plads. Østrup skulde prædike i St. Peders- og hospitalskirken hver søndag, men det skete hyppigt, at han desforuden prædikede i St. Mikaelskirken med om eftermiddagen, og så fyldtes også denne, når folk fik betimeligt at vide, at det var ham, som skulde prædike. Det betragtedes som et under og et vidnesbyrd om det levende Guds ords kraft, at de samme mennesker, som i ugens seks dage ikke vidste, hvad ondt de skulde nævne om denne skinhellige præst, der i stedet for, som man sagde, at han skulde forkynde Guds milde lære, talte, så kirkehvælvingerne revnede, mens han med hænderne slog prædikestolen i stykker; — de samme kunde ikke blive hjemme den syvende dag, men måtte hen at høre Østrup. Det var som om han med sikkerhed kunde knuse alle de hjærter, som den overfyldte kirke rummede. Der var ikke et tørt øje, når han prædikede. Han kunde slå ned, men han kunde også læge.

Hvor stor en åndelig myndighed denne purunge præstemand besad, fik han en særlig lejlighed til at lægge for dagen. Gamle pastor Fuglsangs moder, *Louise Abelone Nilsdatter Studsgård*, var en af de ganske få mennesker, som Østrup kunde kristeligt og hjærteligt slutte sig til, da han kom til Slagelse. Hun havde nemlig bevaret barnetroen fra fædrenes trostid, uberørt af rationalismen, som sønnen derimod og hele hans tid var gået op i. Østrup var derfor bleven hendes præst. Og da nu denne troskvinde, 105 år gammel, døde, var han selvskreven til at

tale ved hendes båre. En stor skare af præster og provster, fra unge, glathagede mænd til hvidhårede oldinger, fyldte det store kor i St. Mikaelskirke, mens Østrup, den unge mand, for enden af kisten, stod og talte med al den åndens myndighed, som bevidstheden om hans kald gav ham.

Østrup havde også en sjælden gave til at tale med folk på vej og sti, på gader og stræder om de højeste ting — på en køn, halv umærkelig måde kunde han gøre dette. Her er èt eksempel. Da han var bleven sognepræst i Gjørløv og en søndag kom kørende på vejen fra hjæmmet til Gjørløv kirke, mødte han hønsekræmmeren, stansede vognen og tiltalte manden således: »Nå, min gode Hans Jørgen, De skal ikke til kirke«. Hertil svarede manden: »Nej, hr. pastor, det er desværre ikke falden i min lod at kunne komme i kirke; ti, som præsten véd, skal jeg samle om søndagen, når jeg skal torve om onsdagen«. »Ja, sagde Østrup, men smøre og bede det sinker ikke«. Det mente manden dog var tilfældet; men Østrup vedblev: »Nej, se nu Hans Jørgen, når vi to nu vil køre til Kjøbenhavn og jeg beder i Krebskroen, Ordrupskroen og Roskilde hvile, mens De kører dør væk, hvem af os to kommer så først til Kjøbenhavn?« »Ja, sagde Hans Jørgen, det gør rigtignok præsten«. »Men husk nu, sagde Østrup, vi to er på vejen til en større og bedre hovedstad end Kjøbenhavn, det er det ny Jerusalem, og det er for alt i vort liv vigtigt, at vi når denne stad og kommer til vort bestemmelsessted«. Og nu var Østrup ad denne venlige omvej kommet til at tale med manden om det, han ønskede.

Agerbæk hørte undertiden Østrups prædikener og han glædede sig over kraften og varmen deri, som måtte henrive hjærterne, og over sproget, som var simpelt og fatteligt for almuen. A. beundrede sin vens utrættelige virksomhed. Aldrig hørte han ham klage over besværligheden af arbejdet i skolen. Det var hans lyst. Når han

stundom i 8 til 9 timer havde, så godt som uafbrudt, undervist skolens børn og konfirmander med en livlighed, der syntes ikke at kunne sløves, undte han sig derfor ingen hvile. Aftentimerne anvendte Ø. til at forberede sig på Guds ords forkyndelse eller til at besøge syge, trøste de ulykkelige og vise alle lidende kraftig bistand, hvor han kunde det. Det var også i disse år, at den store kirkekamp brød løs med sin usigelig store alvor. De to unge kapellaner må have fulgt den i sine enkeltheder med levende interesse, og i deres samtaler have styrket hinanden til at stå fast på den gode side. Agerbæk selv gav et lille bidrag til Grundtvigs og Rudelbachs teologiske månedsskrift 1825 (III.). Det var en kort afhandling om »menneskets dybe trang til en guddommelig fyldestgørelse for synden«. Det er trangen til en guddommelig fyldestgørelse, sådan som den læres i biblen og som den gives i Jesus Kristus, at han frimodig og jævnt giver sit vidnesbyrd i modsætning til de tvivl, som han af andre har hørt opkaste imod denne sandhed, og som forhen ofte har foruroliget ham selv. — Han slutter sin lille velskrevne afhandling med dette udbrud: »lovet være Gud, som har givet mig fred formedelst Jesus Kristus, min forsoner.«

For Agerbæk har dette treår særlig haft betydning, fordi han i sin vens kristelige levemåde har fundet et forbillede, som han selv nok ønskede sig at kunne nå i sit eget kristenliv.

Det var også i disse år, at Hans Agerbæk af og til gæstede sin plejefader, provst Svitzer, i Øster Hæsinge. Denne havde en søsterdatter, *Marie Frisenberg*, datter af godsejer Johannes Frisenberg til Gislingegård i Sælland. Hun var tre år ældre end A. Han syntes godt om hende; men det var nok ikke så let for ham at komme til at erklære sig. En høstferie, da begge var på besøg i Øster Hæsinge præstegård, og de to var alene sammen ude i

haven, overrakte Agerbæk hende et frierbrev og samtidig en blyant, idet han bad hende blot skrive enten ja eller nej bag på brevet. Dette skete ved et gammelt lysthus i haven, hvor traditionen siger, at flere par i familien var bleven forlovede. Marie skrev ja, men undselig og bævende, som hun var, da hun overrakte ham svaret, føjede hun til: »Men De må ikke sige det til dem derinde«. »Jo vist må jeg sige det — jeg må sige det«, råbte den heldige bejler himmelhøjt og stormede ind i huset for at fortælle slægt og venner den glædelige nyhed.

Den 23. februar 1827 blev Agerbæk udnævnt til residerende kapellan i *Thisted* og sognepræst til Skinnerup. To måneder efter stod hans bryllup i Ø. Hæsinge præstegård med Marie Frisenberg, som blev ham en kærlig og trofast hustru, der lige fra begyndelsen delte hans kristentro og kærlighed til herren og hans venner. Men medens A. slet ikke havde nogen sans for det praktiske, var hun overordentlig dygtig til at styre husvæsnet således, at det både kunde slå til, og der endda kunde blive noget tilovers til andre.

På en rejse til Kjøbenhavn i det samme forår holdt A. en fasteprædiken i Holmens kirke.

Om det var vennen J. Østrups eksempel, der smittede eller ikke — vist er det i al fald, at A. lod sig ikke nøje med sin præstelige virksomhed i Thy, men han tog sig tillige en stor skolevirksomhed på. I Thisted oprettede han nemlig *en privatskole*, som efter elevernes udsagn var en fortrinlig skole, Og kunde de end fortælle mange morsomme træk fra skoletiden om hans distraktion, så kom han dog til at stå for dem som en ypperlig lærer, hvem de kom til at skylde meget. [Blandt eleverne nævnes F. Langeland, Ulrik og Christian Carstensen, Vilhelm Ejler (pensionærer), Jørgen Prior, I. L. Grishauge og temporære L. M. Schourup, P. Kjerulf, Schak og Lehut Ejler og mulig flere]. Også Agerbæks konfirmander fik en levende under-

visning, som kom en del af dem til gode. Blandt hans første konfirmander kan vi særlig nævne èn, hvis navn har en udmærket god klang blandt mange danske. Det er nuværende generalkonsul H. Pontoppidan i Hamborg. Hans fader, Børge Pontoppidan, havde været sognepræst i Rær og Vigsø i Thy, men døde 1817, da sønnen kun var 3 år gammel. Præsten havde en ven i toldinspektør Langeland i Thisted, som tog sig af drengen. Og i justitsråd Langelands jævnaldrende søn fik H. Pontoppidan sig en god kammerat. De to vilde gerne følges ad og havde lyst til at studere. Da Langeland havde været page hos Frederik den 6te og senere som militær var bleven ven med den mægtige general Frants Bülow, håbede han på den måde at få de to drenge frit optagne på Sorø akademi. Men da håbet glippede, bestemtes det, at de begge to skulde fare til søs. Der blev derfor indgivet ansøgning om, at de måtte blive konfirmerede et år før den fastsatte tid; hvad også blev bevilliget. Og i 1827 blev H. Pontoppidan konfirmeret, kort før han skulde begynde sit omflakkende liv, først et år til søs og så til handelshuse i fremmede lande, i Tyskland og England. Men aldrig kom denne mand til at glemme Agerbæk, hvis opgave det var at advare de unge for livets fristelser og indprænte dem »moral og kristelig ånd og levemåde«. Agerbæk kendtes af ham som en sjelden human og kærlig mand, hvis råd og advarsler gjorde så dybt et indtryk på ham, at han endnu på sine gamle dage mindes ham med den største agtelse og kærlighed, og bevarer en dyb følelse af taknemlighed overfor ham.

Forholdene i Thisted var på Agerbæks tid grumme vanskelige. Han har siden selv sagt om Thisted, at han vilde kalde den »højskolen for drukkenskab«. Og han har tillige fortalt, hvor krænkende det var for ham, at han måtte gå rundt til hver især for at få sit offer. Hans

formand gik om i præstekjolen, men det vilde Agerbæk ikke; det var ham forargeligt.

Uagtet de ugunstige forhold, som kirkelivet således på den tid fristede i Thy, vakte Agerbæk dog et kristeligt liv hos nogle ved sin varme troende forkyndelse. Blandt disse stod i forreste række skomager *Kolds* hustru *Kirsten Marie Kristensdatter Jannerup*. Hendes søn, Kristen Kold, fortæller om hende, at hun ikke har elsket noget andet menneske end pastor Agerbæk. Ham holdt hun så meget af, at det var en hel ualmindelig kærlighed. Hun græd, slog i bordet og skændte på alle andre præster og oplysere, når hun kom i tanker om A. Som han var, skulde de andre være.

Det var i *Kristen Kolds* sidste drengeår fra 11—14 års alderen, at Agerbæk var præst i Thisted. Kold gik i den almindelige almueskole, der lå oppe ved kirken. Det var kun en tarvelig skole. Den gamle aflægs lærer Kyllesbæk måtte holde hjælpelærer, en Petersen. A. kom af og til i skolen, og barnlig, som han var, fortalte han da gerne børnene lidt. Kristen Kold hørte med stor opmærksomhed Agerbæk fortælle, og blev så glad ved at høre ham, at da han kom hjæm, sagde han til sin moder: må jeg ikke gå op at besøge præsten? Nej, sagde hun, det er ikke værd, hvad vil Du ham? Jo, jeg vil derop, sagde drengen; nej, det kan ikke gå an, sagde hun. Ja, men jeg går dog så ofte til provsten, svarede han. Ja, det er en anden sag, sagde hans moder; ti provst Karstensen har jeg tjent i 10 år, men til Agerbæk må Du ikke gå op. Ja moder, sagde han, jeg tror, at jeg går derop alligevel. Hvad vil Du da sige til ham, spurgte hun? Jeg vil sige, at jeg vil tale med præsten. Da Kristen Kold så gik hen til Agerbæk, var det alligevel med stor bæven. Da han kom ind i gangen, så han så mange døre; han vidste ikke, hvilken han skulde banke på, og så frygtede han for, at han skulde banke på den fejle. Da han imidler-

tid var kommen ind i præstens forstue, turde han ikke gå ud igen, ti så vilde man tro, at det var en tyv. Han bankede på, og så var det så heldigt, at Agerbæk selv lukkede op. A. sparede drengen for den ulejlighed at begynde en samtale, ti han begyndte selv at tale med ham, — og derved lettede han drengen meget, ti det var forskrækkeligt, hvor den tanke pinte ham, at han skulde begynde. Jeg har set dig i skolen, sagde Agerbæk, og derpå gjorde han ham nogle spørgsmål, som han besvarede; blandt andet, hvorledes hans moder havde det. Så forærede han Kr. Kold 4 bøger, hvoraf den ene hed »den fromme landsbypige«, som Kold læste med stor fornøjelse. Kold var så glad over sit besøg hos A. og blev ved med at være det hele sit liv, for A. sagde noget, som hans hjærte blev glad ved, og det var just ikke tilfældet med det, man til daglig brug hørte i skolen.

Også kan vi nævne drejer Lindholm i Thisted. Når han om søndag eftermiddag så Agerbæk i sin præstekjole gå til kirke, kunde han ikke andet end følge med. Ti A.'s prædikener var hjærteligere end nogen andens, han havde hørt.

Den 5. marts 1830 blev Hans Agerbæk udnævnt til sognepræst i *Brædstrup*, i hvilket embede han blev til den 12. februar 1834. Det var i denne syd-jyske præstegård, Agerbæk fik budskabet om, at hans bedste ven på jorden, Johan Peter Østrup, efter et par dages sygdom var død den 23. august 1833, kun 33 år gammel. Uagtet savnet blev tungt ved at miste en sådan ven og kristen, måtte A. dog udbryde: herren gav, herren tog, herrens navn være lovet, da han fik bud om, at vennen var sovet ind fuld af frimodighed i Jesu tro. I Lindbergs »nordisk kirketidende«, der var begyndt at udkomme det år, satte Agerbæk J. P. Østrup et lille minde, som han indledede med følgende vers:

En Kristi tjener gangen er til ro,
han var så nidkjær, og han var så tro,
nu slumrer han i tavse sovekammer.
Sov sødt, Du kære, hvil i Jesu navn!
Du med Johannes i din frelsers favn
er vorden glad og fri fra syndens jammer;
ti Du med Peder vidnede på jord
det høje, dyrebare sandheds ord:
„at Jesus Kristus, Guds enbårne søn
har frelst det arme, faldne Adams køn
fra synd og død og satans mørke rige“.
Du vidned ved dit ord og ved dit værk,
at herrens kraft er i os svage stærk,
at synden må for Jesu nåde vige.
Ved åndens kraft du kued syndens lyst
og fjendens angreb i dit eget bryst,
dog ej du vilde stolt af dyden bramme,
ej vilde du dig ved din frelser skamme,
men søgte al din trøst i ham, som for os led.
Du bejled ej til verdens falske ære,
men agted verdens ros for skarn at være
imod at vinde Kristi store kærlighed.
Du blev din dåbes pagt og nåde tro,
derfor dig skænkes nu af nåde ro.
Du har det godt; men vi, som stå tilbage,
vi græde ved en elsket broders lig,
vi savnet af en trofast ven beklage!
Ak, hvilken ven har jeg dog tabt i dig!
Ej skal jeg mere nu på denne jord
forlystes ved dit kære venneord,
ej styrkes ved din fromme alvorstale;
men du har sejret! Du har fundet fred.
Du glædes i din herres salighed!
Det sorgen kan så mildelig husvale.

* * *

Sov sødt, du kære! Hvil i Jesu navn!
Nu har du funden fredens sikre havn.
Sov sødt! til du ved Guds basuners klang
skal vågne med en liflig morgensang
og svinge dig din frelser glad imøde,
som fuglen i den klare morgenrøde.

Peter Andreas Fenger, der fra 1827 var sognepræst i Slotsbjærgby, en halv mil fra Slagelse, skrev et længere mindeord over Østrup i »nordisk kirketidende«. Da Agerbæk rejste fra egnen, var Fenger bleven Østrups nærmeste ven; og han elskede den unge præst så inderligt, at han ved dennes død skrev til Grundtvig: »Østrups bortgang har revet et sår i mit hjærte, som ikke fuldkomment heles, før jeg ser ham igen«. Østrups billede hang stadig på væggen i P. A. Fengers arbejdsværelse til hans dødsdag, og ofte, når talen kom på Fengers fortid, kom han tilbage til alt det meget, som den kære Østrup havde været for ham.

Om Agerbæks præsteår i Brædstrup er kun lidet kendt. Dog oplyser han selv om, at han på den tid fik lejlighed til at stifte bekendtskab med enkelte af de opvakte lægfolk. »Det hændte sig, at en af de opvakte bønder i Jylland kom til mig på en rejse til Fyn og blev en dag og natten over i min præstegård. Jeg fandt i ham en meget alvorlig kristen. Dog fandt jeg hos ham tillige, hvad jeg ikke havde ventet, alt for overdreven strænghed, og hans hårde domme over andre, som ikke i enhver henseende delte hans meninger om religionen, smertede mig. Siden har jeg erfaret, at de andre opvakte, som kjendte ham, ikke alene i Fyn, men også i Jylland, i almindelighed finde ham for stræng, skønt mange begejstres af hans glødende iver og uforfærdede mod til at sige enhver sin mening uden persons anseelse lige i øjnene. Var der mange sådanne, vilde almuens iver for kristendommen snart udarte til sværmeri; men at der findes en enkelt noget overdreven ivrig, kan vistnok have sin nytte i en tid, da *de fleste* ere nedsunkne i ligegyldighed for det åndelige, og mange vækkes dog ved den stærke røst, om den end skurrer lidt. I anledning af denne mand bemærkede en anden opvakt bonde i Jylland: Når et hus bygges, må flere arbejde derpå, tømmermanden, som gør stor allarm,

snedkeren, som støjer mindre, og maleren, som giver huset et smukt og venligt udseende i al stilhed. Således bruger Gud også forskellige redskaber til at vække og opbygge sin menighed. — Uagtet jeg disputerede heftig med denne Jyde, medens han var hos mig, må han dog rimeligvis have omtalt mig med kærlighed i Fyn; ti kort derefter fik jeg et besøg af en af de opvakte Fynboer, den første, jeg nogensinde så, da han på en rejse i Jylland kom forbi min præstegård. I ham lærte jeg at kende en mand, som gav mig meget høje tanker om de opvakte i Fyn. Ikke påtrængende, men stille og beskeden, kom han til mig. Snart ledede jeg samtalen hen på kristendommen, hvori han levede og rørte sig. Først da blev han ordrig, og jeg forundredes over den klarhed, med hvilken han udtalte sig om kristendommens dybeste lærdomme så simpelt, at et barn kunde fatte det, så hjærteligt, at tårerne trængte sig frem i mine øjne. Aldrig havde jeg før troet det muligt, at en bonde kunde have sådan oplysning i kristendommen. Han kom flere gange til mig. Hans selskab var ikke alene til stor velsignelse for mine tjenestefolk, men også til sand opbyggelse for mig og min familie«.

Der er i almindelighed — og vist med rette — ved denne Fynbo gættet på *Peter Larsen*, gårdejer af Skræppenborg.

Hvad denne bebuder af det fynske gudelige forsamlings folk således gav Agerbæk en mundsmag af, det skulde han kort efter blive sat midt iblandt. Hans vandreår var nemlig nu forsåvidt til ende, som han kort efter fandt den store og rette virkeplads for sin egentlige manddomsgerning. Den 12. februar 1834 blev Agerbæk kaldet til sognepræst for *Espe* og *Vantinge* i Midt-Fyn. Og fra nu af begynder den rige periode i hans liv, hvori han vandt sit store og herlige præstenavn, særligt som *de kristelig vakte Fynboers præst.*

Nogle få måneder efter, at Agerbæk var bleven præst

på sin fødeø, tilbød der sig en lejlighed, hvor han offentlig kunde aflægge vidnesbyrd om, dels at han hørte den gamle kristendom til, dels at han i ordets videste betydning var en kirkelig frihedsmand. Den 22. april 1834 udkom der en kongelig resolution, ifølge hvilken der skulde indhentes erklæring fra hele gejstligheden i riget, om og hvorvidt de måtte anse det tilrådeligt, at der foretoges forandringer i *ritualet* og den tilhørende forordnede *alterbog*, og hvilké forandringer de i sådant tilfælde måtte vide at bringe i forslag. Den fynske biskop, Faber, offenliggjorde straks denne resolution i et hyrdebrev. Og den 17. juli s. å. oplæste den ny sognepræst i Espe og Vantinge, H. Agerbæk, så nogle betragtninger over denne sag ved Salling herreds konvent i Fåborg, som han kort efter lod trykke i Westengårds og Kalkars »kristelig kirketidende«. Det er i grunden, hvad med et senere navn kaldtes præstefrihed, Agerbæk i disse »betragtninger« slog til lyd for. Hans bevisførelse er denne: dersom medlemmerne af den danske kirke endnu, som i året 1685 enstemmig antog alle de 28 artikler i den augsborgske konfession, kunde vistnok intet være ønskeligere for os end at alterbogen blev uforandret i det væsenlige, som angik læren, at den kun med yderste varsomhed forandredes i formen efter tidens tarv, og nogle få nøjere bestemmelser tilføjedes for enkelte sjældne tilfælde (f. eks. fraskiltes vielse). Men det vèd jo enhver, at de ikke gør. »Da den for almueskolerne anordnede lærebog endnu indeholder fædrenes tro, er denne vel endnu almindelig hos almuen, især på landet, skønt den langt fra ikke er så levende som før. Men blandt de mere dannede er der vel ikke mange, som er enige om de tre artikler af den almindelige kristelige trosbekendelse, og endnu færre ville være enige om de 28 artikler af den augsborgske konfession. Et ritual og en alterbog, som forudsætter denne tro, vilde altså nu kun være ønskelige for den del af den danske kirke, som

har bevaret den gamle evangelisk lutherske tro, og selv for disse kunde det ikke være at ønske, at et sådant ritual skulde påtvinges dem, der havde en anden tro; ti vor tro vandt sikkerlig intet ved, at vore medborgere forbitredes imod den, ved imod deres overbevisning at tvinges til at hylde den, hvis de ikke vilde savne den opbyggelse, som den offentlige Gudstjeneste giver.

Man kunde her måske indvende: »den evangelisk-lutherske er landets religion, skulde landets børn da ikke, når de tro anderledes, overbevises om dens sandhed ved idelig at være nødte til at høre den forkynde ved deres Gudstjeneste?« — Nej, ved tvang vindes ingen hjærter for sandheden. Ellers vilde frelseren have stiftet et verdsligt kongerige og hans apostle have foretrukket Roms kejserkrone for dens martyrkrone. Kunde Peder opvække døde (Ap. g. 9, 41), så kunde han også ved et ord kaste de romerske legioner til jorden og sætte sig på Neros trone; men korset var ham kærere; ti derved kunde han vinde sjæle, ved tvang kunde han kun forhærde sjæle. Mit rige er ikke af denne verden, siger Kristus.

Det er almindelig bekendt, at der i vort fædreland findes præster, som føle deres samvittigheder besværede ved at følge de hidtil anordnede kirkeskikke og formularer. Når nu en sådan præst har flere hundrede medlemmer af sin menighed, som ynde hans fremgangsmåde, og dele hans anskuelser i trossager, når de fleste, ja næsten alle medlemmer af hans menighed ønske at beholde ham til sjælesørger, når han er en nidkær og samvittighedsfuld embedsmand, redelig i al sin vandel; skal han da nødes til at nedlægge sit embede og bortsørge sine dage i uvirksomhed, hunger og ringeagt, fordi han ikke har den tro, som for 200 år siden var alle Danskes? En sådan strænghed kan jeg dog næppe tro kunde finde bifald af landets fader, vor ejegode konge.

På den anden side findes der præster, som vilde finde

deres samvittigheder meget besværede ved et ritual og en alterbog, som ikke var et udtryk af den gamle evangelisk-lutherske tro. Selv er jeg blandt disses tal. Skulde nu vi, som have landets religion, nødes til at nedlægge vore embeder og savne virkekreds og brød, når intet kan klages over vort forhold, og når dertil endog vore menigheder ere tilfredse med os? Den fordring vil dog enhver vistnok finde ubillig.

Endvidere gives der medlemmer af menighederne, som heller vilde gå i martyrdøden end lade deres barn døbe af en præst, der forandrede èn eneste tøddel af dåbspagten, eller nyde den hellige nadvere af en præsts hånd, som ikke erklærede den for herrens sande legeme og blod. Der gives fattige almuesfolk, som gerne bortgav enhver surt erhvervet skilling, de kunde have tilovers, for at beholde det herlige kraftige udtryk af fædrenes tro, der endnu findes i alle vor alterbogs formularer. Skulde disse savne den sjæleføde, hvorefter de hungre, ja vel endog drives til at overtræde lovene ved et ritual, som fornægtede eller fortav, hvad dér var dem helligt?

Hvorledes skulde nu alle disse vanskeligheder hæves? Kunde der måske gives et ritual, som kunde tilfredsstille alle, en alterbog, hvis formularer vare så tvetydige, at enhver kunde lægge hvad mening deri han vilde, så spejlglatte, at enhver kunde se sin egen skikkelse deri — nej — et sådant ritual tilfredsstille, hvem det vil — os, som endnu have fædrenes tro, vil det ikke tilfredsstille. Folket, der slumrer, vilde derved indlulles i en søvn så dyb, at den vilde høres til Guinea og genlyde fra Grønlands isfjælde, og den almue, der våger — Gud vèd, hvad den vilde gribe til! —

Kun èn måde vèd jeg, hvorpå disse besværligheder ganske kunde ryddes af vejen, og denne er: »orden i Gudstjenesten; men almindelig frihed i alt, hvad der angår samvittigheden, såvel for præsten som for enhver af menig-

heden.« Jeg mener dermed ikke, at der aldeles intet ritual skulde være; men min mening er denne:

1) at ritualet vel for en del kunde forandres i formen; men i henseende til læren måtte det aldeles være et levende udtryk af den evangelisk lutherske tro efter den danske kirkes symboler.

2) At når præsten fandt noget i ritualet og alterbogen stridende mod sin samvittighed, måtte det tillades ham at følge sin overbevisning i den henseende, når anmeldelse om enhver forandring, han for sin person måtte ønske, blev gjort til højere steder, for at det kunde skjønnes, at det kun var en øm samvittighed og ikke vilkårlighed, der bevægede ham til afvigelsen fra det almindelige.

3) At det ligeledes måtte være tilladt ethvert medlem af menighederne, som fandt sin samvittighed såret ved sin egen sognepræsts lære eller forvaltningen af sakramenterne at vælge til sin sjælesørger, hvilken ordineret mand, han vilde; når dette ligeledes ansøgtes på højere steder med grunde, som beviste, at det var øm samvittighed og ikke verdslige hensyn, der bevægede ham til dette skridt.«

Agerbæk sluttede disse betragtninger med den erklæring overfor sine kære herredsbrødre, hvis bifald han måske ikke havde fundet: »at min samvittighed ikke tillader mig at give mit samtykke til nogen forandring i ritualet og alterbogen, hvad læren angår, allermindst til nogen forandring i sakramenternes ord og dåbspagten; såvel hvad forsagelsen som trosbekendelsen angår; — hvor jeg ikke bør tillade mig at forandre et eneste ord«. — Det er vist temmelig sikkert, at Agerbæk i den præstekreds stod så godt som ene med disse kirkelige friheds-betragtninger, og at de fleste af hans herredsbrødre anså dem enten for en dårskab eller en forargelse.

Frederik Nygård.

Naturkundskabens Oprindelse.

Af *Poul la Cour.*

Det, der har været Menneskeslægtens Ledestjerne på Opdagelsernes Vej, er *Anelsen om, at der må være en dybere Sammenhæng i Naturen end den, der viser sig på Overfladen.* Ud fra denne Anelse eller — om man vil — Tro har man så søgt og undertiden fundet, eller man har havt et åbent og modtageligt Øje til at gribe med, når det ny måske af sig selv viste sig. Det er i denne Evne til at ane, at Menneskeslægten har havt sin Styrke, det Muld, hvori Lysstrålen kunde modtages; men man har også ofte deri havt sin Svaghed. Til en forudgående Anelse kommer let en forudfattet Mening og et Ønske om at se denne stadfæstet, ledsaget af en Eftergivenhed (Mangel på Kritik), der ofte har gjort, at Menneskeslægten, ligesom enkelte Mennesker endnu i vore Dage, har indlevet sig i store Fejltagelser, stundom lige det modsatte af Erkjendelsen af den sande Sammenhæng. Dog kan også Fejltagelserne undertiden have båret brugelig Frugt, og ikke sjelden har de været et gavnligt Gjennemgangsled til den rette Erkjendelse.

Således havde Oldtidsfolkene en Anelse om, at der særlig måtte være en dybere Sammenhæng i sådanne Ting, hvis praktiske Værdi og Betydning ikke lå klart for Dagen, sådanne Ting, som især *Stjernerne*, og til en vis Grad Skyerne, Fugleflugt, Offerdyrs Indvolde m. m. Da disse Ting nemlig ikke kunde anses for helt hensigtsløse, mente man, at de på en eller anden skjult Måde måtte være virksomme overfor den øvrige Verden. Det gjaldt da om at opdage Sammenhængen, og der dannedes lærde Laug, Præsteskaber, i Kina, Hindostan, Kaldæa, Ægypten, hvis hele Opgave bestod i at grunde, udøve og overlevere denne Kunst. Denne Bestræbelse, som man fulgte med megen

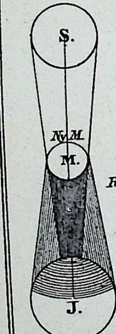
STJERNEKORT

Alignements Kort til at opsöge Stjernebillederne ved Hjælp af Taukelinier. (Man gaaer bedst ud fra Carlsvognen.)

Alle de Stjerner som ere inden for „Circompolar Kreds" vise sig stedse over Horizonten og gaae ikke ned under vor Polhöide Carlsvogn, Capella Wega etc. ere saaledes altid paa Himlen, naar Stjerner sees hvor imod Orion Sirius etc. staae op og gaae ned.

Hydra Vandslangen · Alphard · Bægeret · Ravnen · Jomfruen · Hydra · Regulus Lövens Hjerte · Denebola · Vindemiatrix · Löven (Den store) · Berenices Hovedhaar · Krebsen · Vægten · Procyon · Den lille Hund · Löven (Den lille) · Carls Hjerte i Chara · Arcturus · Den store Hund · Sirius · Pollux · Tvillingerne · Castor · Bootes (Bonden) · Sol (eller Jord) Formørkelse. · Mizar · Alcor · Den store Björn Carlsvognen · Gemma · Slangen · Scorpionen · Antares · Kronen · Mælke Vei · Betelgeuze · Dragen · Saif · Jacobsstav · Kudsken · Hercules · Bellatrix · Rigel · Orion Freias Rok · Tyrens Horn · Capella · Den lille Björn · Polarstjernen · Drage hovedet · Hovedet · Kiddene · Ophiuchus (Slangeholderen) · Aldebaran Tyrens Öie · Tyren · Hyaderne · Perseus · Cepheus · Wega · Lyren · Pleiaderne Syvstjernen · Algol i Medusa Hovedet · Cassiopeia · Svanen (Korset) · Deneb · Alamak · Flue · Triangler · Mirach · Hvalfisken · Vædderen · Andromeda · Circumpolar Kreds · Ørnen Altair · Delphinen · Mesarthim · Ecliptiken · Pegasus (Bordet) · Scheat · Føllet · Steenbukken · Fiskene · Algenib · Markab · (Dyrekredsen) · Æqvator · Vandmanden

120 · 150 · 180 · 210 · 240 · 270 · 300 · 330 · 0 · 30 · 60 · 90

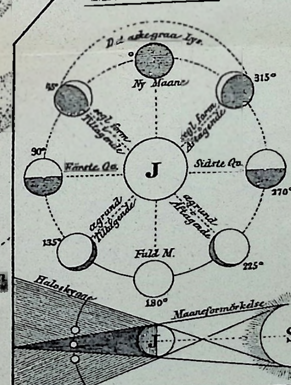
Planeterne.

		Gjennemsnit.	
Merkur.	☿	670	Mile.
Venus.	♀	1,666	—
Tellus (Jorden).	♁	1,719	—
Mars.	♂	938	—
Asteroiderne.	○	....	
Jupiter.	♃	20,004	—
Saturn.	♄	17,214	—
Uranus.	⛢	8,226	—
Neptun.	♆	7,653	—
Solen.	☉	193,030.	Mile.
Maanen.	☾	469	—

Fixstjernernes Størrelse.

1ste · 2den · 3die · 4de · 5te

Maaneskifter.

Hoffensberg. & Fr. Trap's lith. Etabl.

C. W. Stincks Boghs Forlag.

Tillægsblad til „Danskeren".

Iver — hvorom et så storartet Byggeforetagende, som exempelvis ses af omstående Fig. 1, bærer Vidne —, men rigtignok med en så forudfattet Mening, som vilde være utilgivelig for en Nutidsforsker, tør vistnok, trods alt det fejlagtige, den indeholdt, betragtes som Menneskeslægtens første videnskabelige *Bestræbelse*, og den blev i Virkeligheden Naturforskningens Vugge. Da den tilmed har spillet en vigtig Rolle i Menneskeslægtens Levnetsløb, vil vi fra denne Kant betragte den vågnende Naturkundskab.

Stjernehimlens Udseende. Med Skam at melde er der mange Mennesker, som har den Opfattelse, at der Aften efter Aften viser sig en ny Stjerneflok på Himlen. »Der er mange Stjerner *ude* iaften!« kan stundom høres som Udtryk for denne Tankegang. Ligeledes er der mange, som næsten ikke vil slippe den Mening, at det er enkelte af de Stjerner, der ses på Himlen, som af og til forlade deres Plads og glide som Stjerneskud hen over Himlen.

På den anden Side kjender næsten enhver den store Bjørn eller Karlsvognen med dens 7 Stjerner, 4 i en Firkant og 3 i en Bue, så at man følgelig kan slutte, at disse i alt Fald aldrig forlade deres Plads. Dette samme gælder så at sige alle de Stjerner, som til enhver Tid ses på Himlen. Til Undskyldning for Nordboerne kan det dog nævnes, at vor Nattehimmel langtfra frembyder et så tiltrækkende Skue som Sydens, det vil sige i mange Egne nærmere ved Ækvator. Vor Sommernat er altfor lys til at kige Stjerner i, og selv vor smukkeste Vinternat viser ikke Stjernerne så funklende klart på den mørke Himmelgrund som Sydens. Men lægger man blot lidt Mærke til Stjernerne, vil de snart ophøre at være ligegyldige Fremmede og blive gode, gamle Bekjendte, som man tilmed kan være vis på at træffe igjen med aldeles uforandret Udseende, om man end rejser Hundreder af Mile bort til fremmede Lande. Der er altid noget hyggeligt ved at

træffe Bekjendte, også i Naturens Verden, og mangen en vilde ikke fortryde på at gjøre Bekjendtskab med nogle flere end nætop Karlsvognen. For at give en Hjælp hertil følger med dette Hefte et Stjernekårt. Det vil efter dette falde let for enhver at lære de smukkeste Stjerner at kjende.

Man kan bedst gå ud fra Karlsvognen, den store Bjørn, som findes lidt over Midten af Kårtet, og som man

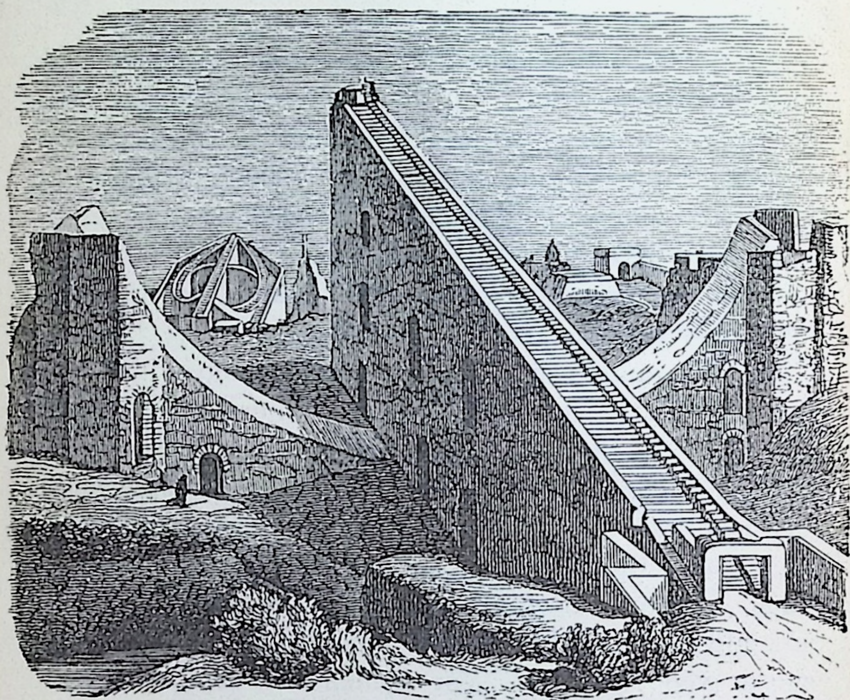

Fig. 1. Et hinduisk Observatorium i Delhi.

altid let vil kunne finde på Himlen. Regner vi dens 3 Stjerner for Vognstangen og de 4 for Hjulene, kan man dernæst tænke sig en ret Linie trukken gjennem de to Baghjul. Man vil på Kårtet se, at denne Linie træffer Polarstjernen, også kaldet Nordstjernen. Det er af Vigtighed, at man først finder denne på Himlen, idet man blot

tænker sig en tilsvarende Linie trukken gjennem Karlsvognens Baghjul og forlænget vel så langt, som fra disse til Stjerten. Polarstjernen er en ret klar Stjerne, som altså på den nævnte Måde kan findes temmelig højt på Himlen og lige imod Nord. Har man først denne, giver Kårtet let Besked om de øvrige Stjerner. Man vender sig nemlig mod Nord, holder Kårtet i Retning op mod Polarstjernen, men naturligvis med den tegnede Flade vendt imod Øjet, således at man ser Kårtets Polarstjerne i samme Retning, som den virkelige findes, og endelig drejer man Kårtet om Polarstjernen således, at også Kårtets Karlsvogn viser sig i Retning af den virkelige. Da vil det samme gjælde alle de øvrige Stjerner, om hvis Navne Kårtet dernæst giver Besked.

I klart Vejr ser man endnu mange flere, men finere Stjerner, der dog for det meste henhører under de Grupper, som dannes af de større Stjerner, og som Oldtidsfolkenes Fantasi har givet Skikkelser og Navne. De fleste og største *Stjernebilleders* Navne såvelsom de mest fremtrædende Stjerners Navne skriver sig nemlig fra en fjern Oldtid og må føres tilbage til Kaldæa og Ægypten. Andre stammer fra Grækerne og nyere Folk; ja, endnu i forrige Århundrede har man tilføjet Navne på visse Stjernegrupper, som ses fra Jordens sydlige Halvkugle.

Noget, der strax falder i Øjnene, når man lærer nogle Stjernebilleder at kjende, er, at de bevæger sig rundt om Polarstjernen, der altid ses på omtrent samme Plads. Det ser ud, som om hele Himmelhvælvingen drejer sig om denne en Gang i Døgnet eller rettere, om et Punkt tæt ved den, og som vi kalder Himlens Nordpol.

De Stjerner, der er i Nærheden af Polen (*P*, se omst. Fig. 2), såsom Karlsvognen, vil ved denne Omdrejning ikke nå ned til vor jordiske Synskreds, men altid være til Skue på Himlen. Dette er i Danmark Tilfældet med alle de Stjerner, der ligger indenfor den Kreds, som på

Kårtet er kaldt »Circumpolar Kreds«, og som på den virkelige Himmel tegnes af en Stjerne, der just rører Synskredsen (*N*, i Fig. 2).

Andre Stjerner, der er længere borte fra Polarstjernen, dukker sig en Gang i hvert Døgn lidt ned under vor Synskreds, ligesom Solen i Sommernatten, f. Ex. Tvillingerne.

Andre endnu fjernere gåer i en Bue over vor sydlige Himmel i 12 Timer og er under Synskredsen i 12 Timer, den samme Vej, som Solen gåer i et Døgn ved Jevndøgnstid, og som kaldes Himlens Ækvator. På Kårtet er den

Fig. 2. Stjernernes daglige Bevægelse.

betegnet ved en stor Cirkel med Navnet »Ækvator« nederst på Kårtet. De Stjernebilleder, der ligger i denne Kreds, f. Ex. Orion, står altså op lige i Øst, gåer i en heldende Cirkel over Himlen lige til Vest i 12 Timer og dernæst under Synskredsen i 12 Timer (*O Æ q O*, Fig. 2).

De Stjerner, der er endnu længere borte fra Nordpolen, gåer i mindre Buer over vor sydlige Himmel, og er den meste Tid under vor Synskreds.

De, der er fjernere fra Nordpolen end *S*, Fig. 2, kommer aldrig op over vor Synskreds, men går rundt om

et Sted, *p*, der kaldes Himlens Sydpol, og som ligger skråt nedad imod Syd, lige modsat af Himlens Nordpol.

Skjøndt det altså ser ud, som om hele Himlen drejer sig rundt, kaldes dog alle disse Stjerner, der indtage en *indbyrdes* uforanderlig Stilling, Fixstjerner (ɔ: faste Stjerner). Som Modsætning hertil bevæger Sol, Måne og Planeterne (ɔ: Vandrerne), hvoraf man i Oldtiden kjendte de 5, som er synlige med blotte Øjne: Merkur, Venus, Mars, Jupiter og Saturn, sig i Forhold til Fixstjernerne, medens de dog i det hele og store følger med Himlens daglige Omdrejning. Lægger man således Mærke til, blandt hvilke Stjerner Månen befinder sig iaften og atter imorgen aften, vil man se, at den er gledet et betydeligt Stykke mod Øst; ja man kan endog se denne Flytning i Løbet af selve Aftenen; og i Løbet af en Måned er Månen nået helt rundt. Det er ikke slet så let at se, at Solen flytter sig på lignende Måde, dels fordi den kun gåer $\frac{1}{12}$ så hurtigt (den flytter sig daglig omtrent dobbelt så meget mod Øst, som dens eget Tværmål, hvorved den i Løbet af et År nåer helt rundt), dels fordi man ikke kan se Solen og Stjernerne på en Gang. Hvis man dog lægger Mærke til, hvilke Stjerner der *nu* ståer på Aftenhimlen over den nedgåede Sol, og ligeså om en Månedstid, vil man bemærke, at Solen er rykket et kjendeligt Stykke mod Øst, altså den modsatte Vej af den, hvori ellers Himlen daglig drejer sig. Planeterne glide mere uregelmæssigt i Forhold til Stjernerne, så at man kan se en Planet til en Tid gå imod Øst, til en anden stå stille eller endog gå imod Vest; ja, hvis man mærkede dens Bane på Himlen, vilde denne komme til at danne sære bugtede Linier og Sløjfer.

De 12 Stjernebilleder, hvorigjennem Solen glider i Løbet af Året, er: Vædderen, Tyren, Tvillingerne, Krebsen, Løven, Jomfruen, Vægten, Skorpionen, Skytten, Stenbukken, Vandmanden og Fiskene. På Kårtet vil man finde dem omtrent langs ad den Kreds, der er benævnet »Eclip-

tiken«. Disse Stjernebilleder, hvis Tegn endnu findes udenpå vore Almanaker, blev i Ordtiden særlig påagtede, og allerede Grækerne har fået Navnene fra Kaldæerne. Den Bane, som Solen i Årets Løb tegner igjennem disse Stjernebilleder, kaldes efter disse *Dyrekredsen* (Ekliptika). Banens ene Halvdel, nemlig Solens Vej i Sommerhalvåret (fra 21. Marts til 23. September) ligger på Kårtet *indenfor* Ækvator, hvilket betyder, at den er nærmere ved Polarstjernen end Ækvator, særlig i Juni, da Solen på sin Bane mellem Tyren og Tvillingerne nærmer sig stærkt til Circumpolarkredsen, og derfor på denne Årstid kun dukker sig lidt under Synskredsen. — Banens anden Halvdel ligger Syd for (på Kårtet udenfor) Ækvator, hvor Solen altså færdes i Vinterhalvåret, da den derfor kun ståer lidet op.

Stjernetyderi (Astrologi). Alle disse Iagttagelser måtte uvilkårlig blive gjort af et Folk som Kaldæerne, der dels levede i et Land, hvor Himlen viser sig i al sin tindrende Skjønhed, dels satte sig den Opgave at tyde denne tavse Himmelskrift, som de tilmed satte i Forbindelse med deres Gudstjeneste. Stjernetyderiet, der såvel omfattede almindelig jordiske Forudsigelser som navnlig Spådomme om enkelte Menneskers Skjæbne, synes at være gået fra Kaldæa til Ægypten, blandt hvis Lærde (Præster) det ligefrem var en Hovedbestanddel af deres lægekyndige Studium. Fra Ægypten, men også direkte fra Kaldæa, kom Stjernetyderiet til Grækenland, hvor endnu så fremragende Mænd som *Plato* troede på det, men hvor dog andre med Held begyndte at bringe Stjerneforskningen ind i et ganske andet Spor, det samme, som *Kopernikus* henved 2000 År senere skulde slå ind på, efter at dette Spor hos de senere Grækere var gået i Glemme, og det gamle Stjernetyderi var vågnet til fornyet Liv og i Århundrederne havde gået endnu en Sejersgang igjennem hele den civiliserede Verden.

Også i Rom udfoldede Stjernetyderiet sig. Vel var der dem, der bekjæmpede »Kaldæerne«, som Spåmændene

dér kaldtes, således *Cicero*, *Plinius* og *Tacitus*, men Stjernetyderiet hyldedes af andre fremragende Folk som *Seneca;* og vel var der Kejsere, som forbød det, men blandt disse træffes dem, der troede særligt derpå, såsom *Tiberius.* Som et sådant Stridsæmne såvel for menneskelig Skarpsindighed som for menneskelig Magt, stundom i Højsædet, stundom i Skjul og Hemmelighed, måtte Stjernetyderiet nødvendig komme til at spille en vigtig Rolle i hele det borgerlige Liv. Den kristne Kirke måtte selvfølgelig forkaste Stjernetyderiet, som man mente måtte stride, dels imod Guds frie Styrelse af Verden, dels imod Menneskets frie Villie; men at de Kristne stillede sig imod Stjernetyderiet, gjorde dette des mere tiltrækkende for Kristendommens Fjender.

I Alexandria hos de jødiske Kabbalister og hos Mohamedanerne slog Stjernetyderiet dybe Rødder i de mystiske Sind; og med den Kultur, som den europæiske Ungdom før Oprettelsen af hjemlige Universiteter (omtr. År 1200) hentede ved de mauriske Højskoler i Spanien, fulgte også Stjernetyderiet. Således fik dette en ny Opblomstring, og nåede i det 14de og 15de Århundrede sin største Glans, idet man gav det en så videnskabelig Form og Anseelse, som måske aldrig før. Derved er det vel, at det endog har kunnet blænde en Mand som Melankton, der med sin store humane Sans sagtens har ment at burde gjøre Plads indenfor sin Kristentro for denne Videnskabsgren — et Fingerpeg blandt mange på, *at det ikke altid er så nødvendigt at skaffe Plads for, hvad der kalder sig Videnskab.*

Der var selvfølgelig også i denne Periode Folk, som bestred Stjernetyderiet, både fra Troens Side og fra Videnskabens, såsom Savanorola og Astronomen Sturm, medens Mænd som Tyge Brahe og Kepler vel drev noget Stjernetyderi, navnlig i de yngre År, men dog arbejdede sig mere ud af det. Men Stjernetyderiet var endnu istand til fra

Kongeborgene at svinge Sceptret. Således sendte i det 16de Århundrede Nostradamus sine ansete Spådomsvers ud over Verden med en sådan Kraft, at Katharina af Medici kaldte ham til sit Hof, og Karl IX gjorde ham til sin Livlæge. Vel slyngede en Pave stundom en Bandstråle mod denne Kunst, også da imod Nostradamus, der havde spået Pavedømmets Undergang, men blandt de samme Paver var der mangen en, der troede på den. Kardinal Berberini skal 1623 være bleven Pave derved, at han fremdrog den Stjernespådom, at den næste Pave kun skulde leve i 6 Uger, hvilket dog ikke slog til. — I England var det navnlig Stuarterne, hos hvem Stjernetyderiet stod i høj Anseelse; men alt som den egentlige Stjernekundskab tog til, tabte man Troen på Stjernetyderiet, der dog først i dette Århundrede kan siges at være væsentlig forsvundet fra Europa, om det end er muligt, at noget af den Overtro, som endnu af mange knyttes til Måneskifterne, må anses for Levninger af det. Derimod ståer denne Kunst endnu i Orienten i fuld Blomstring, navnlig i Persien, Hindostan og Kina.

Hvorledes selve Spådomskunsten udøvedes, skal vi ikke opholde os længe ved. De sikkreste Skildringer deraf have vi naturligvis fra Middelalderen; men da endog Tyge Brahe henholder sig til Ptolemæos' Forskrifter, må det antages, at Grundsætningerne ikke er meget forandrede. Spådommene omhandlede dels almindelige Naturbegivenheder — Storm, Torden, Oversvømmelse, Jordskjælv o. l. — dels enkelte Menneskers Skjæbne. Denne sidste troede man nemlig at kunne læse ud af Stjernernes Stilling i Fødselsøjeblikket. Næst efter at kjende dette nøjagtigt, var derfor det første, der var at gjøre, at stille Vedkommendes *Horoskop* eller *Nativitet*, eller at udregne, hvorledes Stjernerne, navnlig de 12 Stjernebilleder i Dyrekredsen og Planeterne stod i Fødselsøjeblikket. I dette tænktes Himlen delt i 12 lige store Huse, med første Hus lige i Øst, og man

regnede derfra nedad, så at 4de Hus kom lige nedad, 7de i Vest og 10de øverst på Himlen. De 12 Huse skulde da give Besked henholdsvis om: Livet, Lykken eller Rigdom, Brødre, Slægtninge, Børn, Tyende (efter andre Sundhed), Ægteskab, Døden, Religionen, Værdigheder, Venskab og Fjendskab. Sol, Måne og Planeter havde alle Betydning, men ganske særlig den, der var »Årets Regent«. Denne, der endnu for få År siden kunde træffes i Almanaken, fandtes på følgende Måde. Man delte Årstallet med 7, og eftersom man fik til Rest 0, 1, 2, 3, 4, 5 eller 6, var henholdsvis Mars, Solen, Venus, Merkur, Månen, Saturn eller Jupiter Årets Regent. (Ex. 1888 giver 5 til Rest, altså Saturn.)

Når man således først havde en temmelig astronomisk Opgjørelse, gjaldt det dernæst om at tolke Stjernernes og Planeternes Stilling i de forskjellige Huse i Henhold til den Betydning, der, således som ovenfor antydet, blev dem tillagt. Her blev naturligvis altid noget Råderum for den fri Fortolkningskunst, og når Spådommene ikke slog til, måtte denne bære Skylden. For at give et Exempel på, hvorledes en sådan Spådom kunde lyde, skal her nævnes nogle Brudstykker af den, som Frederik II befalede Tyge Brahe at gjøre m. H. t. hans nyfødte Søn Christian IV.

Først tales om Livets Længde efter Ptolemæi og hans Tilhængeres Lære, og da hverken Solen eller Månen eller »det opstigende Sted« ere i onde Stillinger, vil den unge Herre sandsynligvis opnå en høj og naturlig Alder. »På Grund af Planeternes Stilling og ifølge Arabernes Regler vil der dog være i høj Grad Fare for hans Liv i hans 56de eller 57de År, så at han næppe vil blive meget ældre, men det ståer dog i Guds Magt at lade ethvert Menneske leve så længe, som det ham behager. — Iblandt de regerende Planeter [1577 : 7 giver til Rest 2] er det i denne Nativitet den gunstige Venus, der har størst Betydning. Prindsen vil derfor få stor Tilbøjelighed til Vellyst, sandselige Glæder og Fornøjelser, samt komme til at holde af

Musik og andre skjønne Kunster og forøvrigt blive retskaffen og godgjørende. Venus vil også bevirke, at han bliver velskabt og af Middelhøjde. Dog vil Mars også få stor Betydning og gjøre Prindsen djerv og tapper samt give ham stor Lyst til Krigsvæsen, hvormed han vil få meget at gjøre . . .

At han vil komme til stor Ære og Værdighed [10de Hus, som ståer øverst på Himlen] kunde man allerede slutte sig til af hans fornemme Fødsel, men det fremgåer yderligere af den Stjernes Stilling, som i denne Henseende har den største Betydning, nemlig Alhabor, som ståer i Sirius' Mund og er den klareste og smukkeste af alle Fixstjernerne; i Fødselsøjeblikket stod den nemlig højt på Himlen. Solens Stilling bekræfter det samme . . .

Med Hensyn til Ægteskab er det vanskeligt at have nogen Mening. Dog er såvel Månen som Venus, som begge have stor Betydning med Hensyn hertil, nogenlunde godt stillet, og det formodes derfor, at Prindsen ikke vil være uheldig med Hensyn til Frieri og Giftermål, undtagen forsåvidt som nogen Uenighed og Tvedragt vil opstå deraf. Tiden, i hvilken han vil være mest tilbøjelig til at fri og tage sig en Hustru vil være i hans 20de eller 21de År; skulde det imidlertid ikke ske ved denne Tid, så måske i det 33te eller 34te År, og skulde han endnu forblive ugift, så vil han få Lyst lil at gifte sig i det 47de År — hvis det ellers ikke er for sent. Men om Ægteskab kan overhovedet ikke siges noget bestemt, da det mere afhænger af Menneskets fri Villie end af Stjernernes Stilling. Om Børnene er det endnu vanskeligere at have nogen Mening. Dog finder man, at Saturn både befinder sig i og hersker over det 5te Hus, og følger man Astrologernes Mening, så må man deraf formode, at Prindsen kun vil efterlade sig få Børn, men at disse i alt Fald ville blive af en stærk og god Natur.«

At Tyge Brahe allerede den Gang begyndte at tvivle om Stjernetyderiet, ses bl. a. af hans Slutningssætning:

»Hvad her er angivet, må dog ikke forståes, som om det nødvendigvis måtte være således, thi det er kun Formodninger. Mennesket er af Gud bleven begavet med en fri Villie, som ståer over de himmelske Indflydelser, og når det vil følge Fornuftens Stemme, som det har forud for de andre Skabninger, så er det ikke underkastet Stjernernes Indvirkning; Gud den almægtigste regerer sine Skabninger og Naturen efter sin Villie, og ham tilhører Lov og Tak alene«.[1])

Til Ære for Tyge Brahe skal det tilføjes, at han med Årene arbejdede sig mere og mere ud af den gamle Overtro. Da han måtte spå de følgende Prindser Ulrik (1578) og Hans (1583), udtalte han sig endnu stærkere imod Pålideligheden og sagde rent ud, at det hele kun var Gjætninger. Og da hans Ven, Hertug Ulrik af Mecklenburg var kommen i Besiddelse af to Forudsigelser for Året 1588 og derfor spurgte Tyge Brahe, hvilken der var den rette, svarede denne, at rimeligvis begge var upålidelige, og at astrologiske Forudsigelser er ligesom en Strømpe, der kan trækkes på hvilket Ben det skal være. »Derfor indlader jeg mig ikke gjerne derpå, men har i adskillige År beflittet mig på Astronomien, der udforsker Stjernernes vidunderlige Løb«. Og ligesom Tyge Brahes Iagttagelser blev et Vendepunkt i denne Videnskab, gjennemgik altså hans Verdensanskuelser i hans forholdsvis korte Levetid hele den Udviklingsproces, som Menneskeslægten som Helhed tog Årtusinder til.

Håndens og Tankens Værktøj. At Folk, for hvem Stjernernes Udforskning var en så højst vigtig, ja endog religiøs Sag som for Oldtidsfolkene, ikke sparede på at skaffe de fornødne udvortes Hjælpemidler dertil, er en

---

[1]) Tyge Brahe, en historisk Fremstilling efter trykte og utrykte Kilder, af F. R. Friis. Kbhvn. Den gyldendalske Boghandel. 1871.

Selvfølge; og det er gået her som andensteds, hvor man endnu ikke har erhvervet den åndelige Overlegenhed, at man mener at gjøre bedst Fyldest ved at lave Værktøjet stort. Og dog gjælder det langt mere om, at det er gjort med Snille og bruges med Snille[1]), end just, at det er stort. Selve Snillet kan på en Måde også betragtes som Værktøj, åndeligt Værktøj; men Udviklingen af dette gåer i Reglen meget langsommere end Hidskaffelsen af det udvortes Værktøj; og navnlig synes de første simple Skridt i denne Retning at have kostet Århundreder eller måske snarere Årtusinder. Hvorledes man i klare Ord skal angive en Stjernes Plads på Himlen i et eller andet Øjeblik, har fra først af været en Opgave, som de gamle Ægyptere trods al deres øvrige Kultur og kolossale Nævenyttighed kun synes at have løst på en i åndelig Henseende kluntet Måde ved at opføre store Bygninger med bestemte Retninger og Skråninger; og de gamle Kinesere synes at have båret sig ad på lignende Måde. Det er utvivlsomt Kaldæerne, der har fundet det første nævneværdige åndelige Middel hertil. At her er en Vanskelighed tilstede, vil enhver vide fra den Omstændighed, at man jevnlig kan høre Folk være uenige om, hvormange Alen der synes at være imellem to Stjerner: den ene holder måske på 3 Kvarter, den anden på 3 Alen; og de kan begge få Ret, når 3 Kvarter anbringes i en vis Afstand imod Stjernerne, og 3 Alen anbringes just 4 Gange så langt borte. Kaldæerne skaffede nu en Angivelsesmåde, hvorom der ikke kan tvistes, og som tillige lader sig udtrykke på en meget simpel, klar og nøjagtig Måde. Hvor meget nemlig den ene Stjerne er fjernet fra den anden kan angives ved at nævne, hvor stor en Brøkdel denne Afstand er af en hel Omgang på Himlen. Ståer f. Ex. den ene Stjerne lige over Hovedet, og man siger om den anden, at den er $\frac{1}{8}$ af en hel Omgang fjernet

---

[1]) Det er navnlig heri, at Tyge Brahes Mesterskab bestod.

fra hin, kan dette ikke misforståes; og Kaldæerne kom således ind på at angive himmelske Afstande, ikke i Alen eller andet sanseligt Mål, men ved Brøker, ved rene Tal, noget, om hvis Værdi der ikke kan tvistes, noget, som kan meddeles fra Mand til Mand eller nedskrives for Samtid og Efterslægt, uden at der behøver at følge nogen materiel Målestok med; man ved altid, hvad $\frac{1}{8}$ betyder, og denne kan overføres med samme Sikkerhed på Himlen igjen efter Årtusinder, selv om man ikke mere har de Gamles Målestokke, ja, selv om man ikke kjender deres Fremgangsmåde og længst forsvundne Håndens Værktøj. En sådan Opfindelse, så ubetydelig den end synes, er et langt mere storslået Menneskeværk end Ægyptens Pyramider. Det er derfor ikke mere end sømmeligt, skjøndt det er sært og ikke særdeles praktisk, at selve den Brøksangivelse, som de gamle Kaldæer brugte, ikke alene gik med deres Opfindelse til Alexandria, men senere til Europa, og at den har holdt Stand i Vinkel, Cirkel og Klokkeslet-angivelser, trods andre gode Brøker og Decimalbrøker, lige til vore Dage. End ikke den franske Revolution kunde fortrænge den, og det er den eneste Slags Målangivelse, som vistnok ingen venter nogensinde skal bukke under for Decimalsystemet. Derfor et Par Ord om den og dens Oprindelse.

Da Solen gåer rundt iblandt Stjernerne i Løbet af omtrent 365 Dage, glider den hver Dag, for at skrive det med runde Tal, $\frac{1}{360}$ af den hele Vej. Denne Brøk blev Kaldæernes Målénhed. I vore Dage kaldes den en Grad og skrives 1^0; men vi mener hermed i Virkeligheden Brøken $\frac{1}{360}$. Når vi altså siger om en Stjerne, at den er 45^0 fra en anden, så mener vi, at disse Stjerners Afstand er $\frac{45}{360}$ eller $\frac{1}{8}$ af en hel Omgang. Når vi siger, at Solens eller Månens Tværmål er $\frac{1}{2}^0$, så er al Trætte om disses tilsyneladende Størrelse udelukket, idet hermed menes, at Tværmålet fylder det halve af $\frac{1}{360}$ af en hel Omgang, så

at 720 Sole vilde kunne danne en Perlesnor, der gik helt rundt, enten som en Krans langs Synskredsen, eller med 360 Sole i en Halvcirkel over Himlen og 360 Sole i en Halvcirkel under Synskredsen.

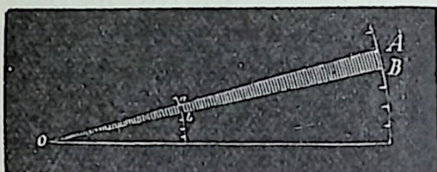
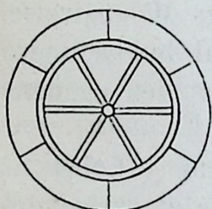

Fig. 3.

Det er nu ligegyldigt, om man forestiller sig, at to Stjerner er i *a* og i *b* (Fig. 3), eller, at de er i *A* og i *B*; thi Afstanden ab er nætop samme Brøkdel af sin Omgang, som AB er af sin. Er ab nætop 1^0, er AB også nætop 1^0 eller $\frac{1}{360}$. Man siger da også, at det *Gab* (Vinkel), som findes mellem Sigtelinierne *oa* og *ob* er 1^0, og samme klare Udtryksmåde kommer herved til at kunne anvendes, når man vil betegne Gabets Størrelse mellem to Linier; også denne angives ved Kaldæernes Brøker, Grader.

På de Gamles Efterladenskaber, navnlig på Ruinernes Billeder kan man nu se, at Kaldæerne har havt stor Tilbøjelighed til at dele Cirklen i 6 lige store Dele. Hosst. Fig. 4 forestiller således et Hjul på en Kongevogn i et Billede fra Ninive. Meget interessant er det, at man nu kan efterspore, at denne Inddelingsmåde er gået til Ægypten omtr. År 1700 f. Kr.; thi de ægyptiske Mindesmærker viser her, hvorledes de skatskyldige Asiater på denne Tid bringer Tribut, hvorpå de cirkelformige Prydelser uden Undtagelse er inddelt i 6 eller 12, medens cirkelformige Prydelser på rent ægyptiske Tegninger altid tidligere var delt i 2, 4 eller 8 Dele; men fra denne Tid begynder også Ægypterne at dele i 6.

Fig. 4.

Grunden til, at det er bekvemt at dele Cirklen i 6 lige store Dele, er den, at dette simpelthen sker derved, at det Mål (Radius), hvormed Cirklen er slået, gåer Cirkel-

omkredsen rundt nøjagtig i 6 Skridt. Kaldæerne betragtede derfor $\frac{1}{6}$ af Cirklen som en *Enhed;* og da hele Cirklen indeholdt 360 Grader, kom altså denne Enhed til at bestå af 60°. På samme Måde delte så Kaldæerne andre Enheder i 60. Selve Graden blev delt i 60 Minuter og Minuten i 60 Sekunder. Også opefter yndede Kaldæerne at tælle op i Tresindstyver. 60 Enheder kaldte de en *Sossos*, og 60 Sossos en *Saros*. En Bys Indbyggere kunde således være 7 Saros og 40 Sossos. Man har endog Grund til at mene, at denne Inddeling i 60 blev hos Kaldæerne ikke alene brugt på Cirkel-, Vinkel- og Tidsenheder, men også på Mål- og Vægtenheder, ja, at de skal have havt en vis lille Vandmængde (*Mine?*), der på en Gang var Enhed for Rum, for Vægt og (ved sit Udløb af Vanduhret) for Tid. I så Fald har de været videre med Gjennemførelsen af 60-Systemet, end Europæerne i vore Dage er med Indførelsen af Decimalsystemet; thi navnlig vil dette, som sagt, næppe nogensinde fortrænge Kaldæernes Tresindstyver af Cirkel-, Vinkel og Tidsinddelingen.

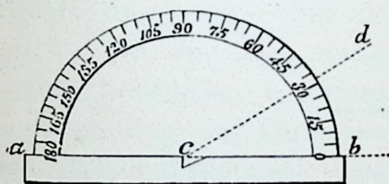

Fig. 5.

Vore Tegnebestikker er endnu forsynet med et Redskab som hosst. Vore Tabeller til videnskabelige og praktiske Beregninger er indrettet efter samme System; og Uhret, dette i borgerlig som i videnskabelig Henseende så højst vigtige Instrument, gåer fremdeles på Kaldæisk.

Når nu det foregående har samlet Opmærksomheden på et eneste Værktøj, ovenikjøbet et Tankeværktøj, Cirkel- og Vinkelinddelingen, som de Gamle skaffede tilveje, så er det, fordi en sådan Sag, hvor ubetydelig den end ser ud, både har været sværere at skaffe tilveje end Oldtidens kolossale Bygninger, og fordi den tillige blev det Tankens Værktøj, der uopslidelig har været og altid vil vedblive

at blive brugt, efterat Stjernetyderiet, af hvis Skjød den fødtes, forlængst er glemt.

Skride vi lidt længere frem i Tiden, gåer vi fra Kaldæere og Ægyptere til Grækerne, træffer vi et endnu mere beundringsværdigt Tankens Værktøj, nemlig Mathematiken, som Grækerne skabte efter kaldæiske og ægyptiske Begyndelser. Det er dette åndelige Kæmpeværk, der skulde blive det ypperlige og uundværlige Værktøj i Naturforskningens Værksted igjennem Årtusinderne. Men nu at komme ind herpå, vilde føre os for vidt.

For denne Gang må vi nøjes med at have set, hvorledes *Menneskenes Anelse om dybere Sammenhæng i Naturen end den, der viser sig på Overfladen, er det væsentlige Ophav til Fremskridt*, selv om denne Anelse til en Tid kan være på Afveje, og at *Stjernehimlen*, om hvis Unytte der endnu i vore Dage føres megen tom Tale, *har været det Opdragelsesmiddel for Menneskeslægten, der har hjulpet denne til det Tankeværktøj, hvormed Menneskene i videre og videre Omfang nåer at gjøre sig Jorden underdanig.*

Keramik.

(Lerets benyttelse i kunst og industri).

Af *L. Schrøder.*

For en halv snes år siden var *keramik* et ord, der næsten aldrig blev hørt i Danmark. Det kan ses af vore konversations-leksikoner, som jo har den opgave at give svar på alle de spörgsmål, der kan tænkes at dukke op i et menneskes hjærne ved det, han ser eller hører. I 1874 er det hefte udkommen af anden udgave af nordisk

konversations-leksikon i 5 bind, hvori bogstavet K findes; men der søger man forgæves en artikel om keramik.[1]) I forlagsbureauets kortfattede konversations-leksikon i to bind fra 1880 findes derimod en lille forklaring af navnets betydning. Sidst i halvfjerdserne har man hertillands lige begyndt at tale om keramik. Herefter vil ordet blive mere gængse, i alt fald i det tekniske sprog.

På kunstudstillingen har man i de senere år set enkelte arbejder i ler, der var modellerede og overtrukne med glassur af yngre malere, inden de kom i pottemagerens ovn. Men i sommer havde *dekorationsforeningen* udstillet en hel samling af denne slags; arkitekterne *Th. Bindesbøll* og *A. Clemmensen* og malerne *Th. Philipsen*, *Aug. Jerndorff*, de tre søskende *Joachim*, *Niels* og *Cathrine Skovgård* og *Elise Konstantin-Hansen* har især været virksomme i denne forenings forsøg på at fremkalde rent kunstneriske keramiske arbejder. Samtidig dermed kunde man i den store hal i industri-udstillingen f. eks. finde ovne af glasseret og brændt ler, ved hvis udførelse kunstnerne havde ydet de industridrivende en hjælpende hånd. Det ene som det andet hænger sammen med den nyeste bevægelse i keramikens historie. Som helhed er en fortælling om keramikens udvikling et ganske lærerigt brudstykke af menneskeslægtens kulturhistorie. Dette skulde vises på de følgende blade.

Ordet keramik stammer fra Hellas. Keramos er en pottemager, og kerameikos er navnet på den hovedgade i Athen, hvor pottemagerne har boet. Pottemageriet er imidlertid så lidt som den beslægtede brug af leret til bygningsæmne en hellensk opfindelse. Den bibelske fortælling om Babels-tårnet viser os hen til Evfrat-dalen som hjemstedet for lerets brug til mursten; og i Ægypten blev jøderne plagede med teglværks-arbejder. Evfrat og Nil

---

[1]) Under C findes heller ikke „ceramik“.

har ved deres løb aflejret det fede ler i en form, som gjorde det godt skikket til at bearbejdes. Hvor solens stråler brænder så varmt som i Kaldæa og i Nil-deltaet, kan de tildannede lerstykker törres uden kunstig ild. Man fandt dog snart på at brænde dem i *ovne*. Foruden teglsten og pottemager-arbejde må man som en kaldæisk brug af leret nævne, at retslige akter blev skrevne på lertavler, som bag efter brændtes. Billedskriftens udartning til den siden i Østerleden vidt udbredte *kileskrift* synes at hænge sammen med brugen af leret til at skrive på. I det oldhellenske heltedigt »iliaden« lignes et sted en dans med pottemagerens hurtigt omløbende skive; men *drejeskiven* er allerede afbildet på ældgamle ægyptiske væggemalerier. Endelig véd man, at både de, der arbejdede i leret i Kaldæa, i Assyrien og i Ægypten har forstået at give deres lervarer en skinnende overflade; er denne gennemsigtig, kalder man den i regelen *glassur*; er den uigennemsigtig, bruger man mere navnet *emalje*. Hellenerne har i regelen ikke brugt fremmede stoffer til overtræk over leret. Men de formede de forskellige kar, de brugte (til opbevaring af fødevarer, til blanding af vin og vand, til at øse med, til at spise og til at drikke af) på den skönneste måde, og malerierne på deres vaser af »brændt ler« (*terra cotta*) er ofte rene kunstværker. På den apenninske halvø gik man også med hensyn til denne sag i skole hos folkene på Balkan-halvøen. Men da romerriget opløstes under det virvar, man plejer at kalde folkevandringen, gik den kunst at tildanne leret i skönne former til grunde med så meget andet, som man i oldtiden i middelhavslandene havde vundet mesterskab i.

I mere end én retning blev mavrerne i Spanien det kristnede Evropas lærere, og således da også i lervarefabrikationen. De havde fra de østlige lande ført med sig en stor færdighed i at bruge glassur og emalje til at styrke og pryde overfladen af lervarerne. Det synes, at

øen Majorca har været en stabelplads for de arabiske lervarer, der førtes fra Spanien til Italien, og derfor fik de i det sidste land navnet *majolika.* Da den store blomstringstid kom for malerkunsten i Italien, var det ikke sjælden, at kunstnere ydede en håndsrækning til udsmykningen af de kar af majolika, som man dannede efter de arabiske forbilleder. Og jo mere tilvirkningen af lervarer ved deres hjælp fik præget af kunst-industri, desto större beundring vakte den hos fremmede. Til Frankrig kom lervarerne især fra den italienske by Faenza, og af dette bynavn dannedes da vare-benævnelsen *fajance.* De to betegnelser »majolika« og »fajance« minder da om ler-industriens vandring fra det mavriske Spanien til Italien og atter derfra til Frankrig. Der er imidlertid også et par enkeltmænd, hvis navne er bleven knyttede til keramikens historie i renaissance-tiden. Den ene er *Augustin Hirschvogel* fra Nürnberg, som under et ophold i Venetia havde vundet færdighed i at forme leret og overtrække det med emalje; der er kruse med figurer i ophöjet arbejde, som kaldes »Hirschvogel-kruse« efter ham; men også på de »kakler« af ler, man brugte til ovne, kan man finde prydelser, der viser tilbage til denne nürnbergske mester, som døde i Wien 1560. Den anden berömte mand, som her må nævnes, er *Bernard Palissy* fra Saintes, en lille by, der ligger nordvest for Bordeaux op imod de fra hugenotternes historie bekendte byer Rochefort og la Rochelle.[1]) Palissy var født omtrent 1510 og havde sluttet sig til den reformatoriske bevægelse i Frankrig. Han var en vel oplyst mand og har til sine tider tjænt sit udkomme ved landmåling i regeringens tjæneste. Omtrent 1540 kom han til at se et stykke italiensk lertöj med hvid emalje, og fra det öjeblik blev det en fiks idé hos ham, at han skulde finde den måde, hvorpå en sådan emalje kunde frembringes.

[1]) Smlgn. F. J. Meiers afhandling i tidsskrift for kunst-industri for 1885.

Da han var en fattig mand og havde hustru og mange börn at forsørge, kunde der for ham ikke være tale om at rejse til Italien for at lære kunsten; desuden kunde han göre regning på, at det blev bevaret som en hemmelighed, hvordan emaljen tilvirkedes. Så måtte han selv prøve sig frem, og der gik mere end 10 år hen med forgæves forsøg. Han blandede den ene gang efter den anden forskellige stoffer sammen, og han blandede dem snart i et snart i et andet forhold. Han prøvede så at brænde lerstykker, som han havde oversmurt med sine fernisser, i teglovne og i glasovne og endelig i en ovn, han med möje havde bygget med sine egne hænder i løbet af adskillige måneder. Han gjorde gæld for at kunne fortsætte med sine forsøg. Men han mødte den ene skuffelse efter den anden og blev hårdt dömt, fordi han ikke tog sig noget for, hvorved han kunde skaffe sin familie dens nødtørftige underhold. Da han til sidst — for at få sin ovn varm nok under et af sine forsøg — ikke blot brød stakitet ned om sin have og kastede det i ilden, men også begyndte at lade sit smule boskab vandre ind i ovnen, så troede hans hustru, at han var bleven gal og gik ud med börnene for at tilkalde hjælp. Da hun kom tilbage, fandt hun Palissy strålende glad. Målet var nået; fernisen var smeltet, og den dejligste hvide emalje skinnede på lerkarret. Men fra dette udbytte, som han foreløbig havde vundet af sine anstrængelser, stundede han videre frem. Han vilde fremstille forskellige farver i emalje, og han vilde anvende sine opfindelser på ting, der havde virkelig kunstnerisk værdi. Hvad man især beundrer, er de kar, hvorpå han har efterlignet natur-ting. Han tog et tinfad og limede sneglehuse, plantedele og forsteninger fast til det; derpå anbragte han firben, hugorme eller snoge på bunden eller på kanten af fadet, idet han snoede dem i smukke krumninger og bandt dem fast med tråde, der gik igennem huller, han med en syl havde boret i tinfadet. Han

prøvede sig frem, indtil alt passede smukt sammen. Så tog han et gibsaftryk af det hele og fik derved en form, hvori han kunde støbe et lerkar; men skulde det svare til hans ønsker, måtte han bagefter give de forskellige figurer en emalje, hvorved de kom til at ligne de virkelige naturgenstande, og endelig måtte han have held med brændingen. — Når det en gang havde tegnet til, at hans iver for at løse den opgave at fremstille den hvide emalje skulde føre ham til elendighed, så viste det sig senere, at hans kunstfærdighed reddede ham ud af en stor fare. Han var bleven fængslet i Bordeaux som hugenot, da den mægtige Montmorency, konnetable af Frankrig, skaffede ham titel som »kongelig opfinder af lerkar, prydede med naturgenstande«,[1]) for at unddrage ham fra den domstol, der truede hans liv. Montmorency havde opført et slot i Ecouen, lige nord for Paris, hvor nu et af de forter ligger, der hører til befæstningen om Frankrigs hovedstad, og deri vilde han have et emaljeret gulv, som han kun tiltroede »pottemageren fra Saintes« evne til at lave. For dette arbejdes skyld flyttede Bernard Palissy til Paris. Dér blev han også sat i arbejde af den berömte enkedronning, Katharina af Medici, som netop da lod arkitekten Philibert de l'Orme bygge slottet »Tuillerierne«. Det forfærdelige blodbryllup i 1572 bragte vel Palissy til at forlade Paris. Men han vendte snart tilbage og fik lov til at fortsætte sin virksomhed, til han blev en gammel mand. Da blev han atter fængslet på grund af sin religiøse bekendelse og døde omtrent 1590 i bastillen, »af nød og slet behandling«, hedder det; kommandanten på fæstningen, Bury Leclerc, skal have ladet hans lig kaste ud på volden mellem hundene.

Den udvikling, der havde fundet sted i lervare-fabrikationen, især i det femtende og sekstende hundredår, fik

---

[1]) Inventeur des rustiques figulines du roy. „Figulines" kommer af det latinske figulinus, hvad der hører en pottemager til.

en anden vending, da man ved sørejserne til Ostindien lærte de tynde, glatte, gennemsigtige og skinnende hvide kar at kende, som kineserne og japaneserne tilvirkede. Portugiserne, som først fandt vejen syd om Afrika, opkaldte disse kar efter en muslingskal, porcella, og deraf er navnet *porcellæn* kommen. Det var dog især efter at hollænderne havde fravristet portugiserne den ostindiske handel, at kinesisk porcellæn blev en søgt handelsvare i Evropa. Kineserne, som havde tilvirket porcellæn i det meste af 2000 år, för de kom til at handle med hollænderne, havde nået höjdepunktet af denne kunstindustri omtrent på samme tid, som kunsten blomstrede op i Italien, og de indrettede sig snart på at tilfredsstille de krav, hvormed de evropæiske købmænd mødte. Men på samme tid som begæret voksede efter kinesisk porcellæn, vågnede der også lyst hos driftige folk i Evropa til selv at lave porcellæn. Der gik underlige rygter om, hvordan porcellænet blev til. Hvide og fine måtte de æmner være, hvoraf det blev tilvirket; man gættede på knuste ægge- og muslingskaller, som, efter at være tilberedte, nedgravedes for i 100 år at ligge urørte hen; så længe måtte de ligge i jordens skød for at modtage de egenskaber, som man tillagde det færdige porcellæn; kar deraf skulde, blev der almindelig antaget, være så fint følende, at de sprang, når de kom i berøring med gift.[1]) I laboratorierne arbejdede man på at udfinde porcellænets sammensætning, og i pottemagerierne prøvede man på at eftergöre de kinesiske kar. Det er ganske naturligt, at hollænderne var først på færde med et forsøg af denne slags. Det var knyttet til byen Delft, og *Delfts-porcellænet* blev snart så berömt, at man andensteds søgte at eftergöre det. Hele grunden imellem den nuværende Fredericiagade, St. Kongensgade, Marmor-

---

[1]) C. Nyrop: Den danske porcellæns-fabrikations tilbliven. Særtryk af industriforeningens månedsskrift. 1878. S. 7.

kirke-pladsen og Bredgade har været overladt til en fabrik for Delfts-porcellæn, der var i gang fra 1722 til 1797; fra 1749 var den i hænderne på *Christian Gjerløv*, efter hvem den stundom bliver nævnet. Et endnu heldigere forsøg på at erstatte det kinesiske porcellæn var vel det, som englænderen Wedgwood (fd. 1730, død 1795) gjorde, da han i forening med kemikeren Bentley havde funden en til brænding særlig god lerart i Stafford-shire, hvor han 1790 anlagde en hel lille fabrikby, som han kaldte Etruria, ventelig fordi de berömte helleniske terra-cotta-kar i lang tid gik under navnet »etruriske vaser«. Man har opstillet følgende rækkefølge af lervarer, idet hvert af de følgende er mindre porøst og hårdere end det foregående: terracotta, almindelige pottemagervarer, majolika, fajance, *wedgwood* (eller »stentöj«[1]). Porcellæn var det sidste imidlertid lige så lidt som det, der blev lavet i Delft.

Derimod blev virkelig porcellæn fremstillet af en tysk farmaceut, *Johann Friederich Böttger*, (født 1685, død 1719), der blev efterstræbt af det berlinske politi, fordi han gav sig af med alkymi, men blev beskyttet af den kursachsiske regering, fordi den håbede ved hans hjælp at kunne få gjort guld. Først fandt han en mørk slags ler ved Meissen, hvoraf der kunde göres smukt rødt stentöj, og siden (1709) fandt han i pudder, der var bestemt til at komme i håret,[2]) den virkelige porcellænsjord eller *kaolin*.

Den kursachsiske regering søgte at bevare hemmeligheden med Böttgers opdagelse. Men ved en fra Meissen undvegen arbejders hjælp blev der 1720 grundlagt en porcellænsfabrik i Wien, og derfra kom hemmeligheden videre. 1750 grundedes fabriker i Fürstenberg i det bruns-

---

[1]) C. Nyrops bidrag til den danske industris historie. 1873. Side 196.

[2]) Meyers konversations-leksikon. 4 udg. IX. 1887. S. 696.

vigske og i Berlin.[1]) 1765 fandt man kaolinen i Frankrig, og fabriken i *Sèvres* ved Paris blev snart berömt frem for nogen anden. Stenbrudsinspektøren på Bornholm, *Niels Birch*, skal allerede 1755 have funden porcellænsjord ved Grødby-å i Åkirke sogn. Men den egentlige banebryder for porcellæns-tilvirkningen i Danmark er dog farmaceuten *Frants Heinrich Müller* (fd. 1732, død 1820), der tog fat på at lave porcellæn af den bornholmske kaolin en snes år efter, i den fabrik, der fra 1779 blev kongelig, og hvis mærke blev »3de bølgeformige streger, forestillende Danmarks 3de strömme, nemlig Øresund og begge Belterne, det store imellem Sjælland og Fyen, og det lille Belt imellem Fyen og Jylland«, som det hedder i den første bestyrelses protokol.[2]) — Der hvilede stadig et slør over fabrikernes virksomhed. De blev holdt oppe ved statsmidler. Deres hoved-opgave var at sprede glans over det fyrstehus, i hvis land de lå. De syslede især med at tilvirke genstande, der kunde bruges som foræringer til fremmede hoffer eller til höjt betroede statsmænd (det danske flora-danica-stel). Men det er klart, at jo flere stats-fabriker, der opstod, desto mere samlede driftigheden og kunstsnillet sig om tilvirkningen af porcellæn. Hvem der havde råd til det, lagde sig efter spisestel af ægte porcellæn og tekopper af samme stof, som var fabrikerede i Kina eller på en af Evropas kongelige fabriker.

De almindelige lervarer trådte i skygge som dem, der kunde være gode nok til fattige borger-folk og til landboerne. Kakkel-ovnene fortrængtes også iblandt dem, af jærn-ovnene. Og således fortsættes bevægelsen til over midten af det nittende hundredår.

Rigtig nok havde man allerede fra tyverne begyndt at samle på gamle kunstindustrielle frembringelser af ler. Den opmærksomhed, som man i vort hundredår i

---

[1]) C. Nyrop: Den danske porcellænsfabrikation. S. 8.
[2]) C. Nyrop: Danske fajance- og porcellainsmærker. 1881. S. 17.

det hele har skænket alle fortidsminder, har også vendt sig til keramiske sager, og på *historiske museer* er der da bleven opstillet italienske majolikaer, Hirschvogelkruse og Palissy-fade. Men der er et skridt fra at skænke en sag historisk opmærkomhed til at tage den op til efterligning. De gamle museer var et fortrinligt videnskabeligt hjælpemiddel. Men de ydede sjælden håndværkere og industridrivende den stötte, som de behøvede. Vi har i Danmark fortrinlige museer af denne slags; men vi har endnu intet industri-museum. I *Hamborg* er der i løbet af de sidste 20 år rejst et sådant (gewerbe-museum), hvori så godt som intet helt stykke regnes for godt til at udlånes til håndværkere og industridrivende, og det kan allerede påvises, hvordan en ny industriel virksomhed har fået stødet til sin udvikling ved genstande, der findes i denne rige offentlige samling. Betydelig ældre er *Sonth Kensington-museet i London*, som blev oprettet, da englænderne på den første verdensudstilling i 1851 havde erfaret, at de under deres iver for at udvikle masseindustrien var kommen bag efter franskmændene i alt, hvad der hørte til kunst-industrien. 1864 fik Østerrig sit museum for kunst og industri i *Wien*. 1867 oprettedes et kunstindustri-museum i *Berlin*. Men samlinger af denne slags er knyttede til skoler for industridrivende, og disse industrimuseer har da i forening med verdensudstillingerne virket stærkt til, at lervare-industrien er kommen frem på ny.

På verdensudstillingen i Paris 1867 var der arbejder i ler, som vakte almindelig beundring; selve porcellænsfabriken i Sévres havde brudt isen for forsøgene på at tage den gamle lervare-fabrikation op for alvor. Man var kommen til at sé, at leret var et bedre stof for kunstneren at arbejde i end porcellænet. *Dette* havde nogle ubetingede fortrin; det kunde for eksempel tåle större varme; det var en overflødig forsigtighed, når man i sin tid — som det kan sés i samlingen på Rosenborg — havde

foret kinesiske porcellæns-kopper med sølv; det, at porcellænet var hårdere og stærkere end de bedste lerkar, gjorde det mere brugeligt end disse på kemiske laboratorier og for eksempel til telegraf-klokker. Men i *kunstnerens* hånd var andre lerarter bedre end porcellænsjorden. Han kan göre tegning til et kar af porcellæn, og når det er brændt, kan han dekorere det. Men det håndværksmæssige arbejde ligger imellem. Leret derimod kan han selv forme og male inden brændingen. Der er et mere umiddelbart forhold imellem en musiker og et instrument, hvis strænge han selv berører, end imellem ham og det instrument, hvis strænge han sætter i bevægelse ved at slå på tangenter. Denne lignelse er bleven brugt til at oplyse lerets fortrin for porcellænet, når det gælder om den kunstneriske brug, Det synes, som om bornholmeren *Rasmus Ibsen* (fd. 1815, død 1860) har haft en anelse om lerets fortrin for porcellænet i kunstnerisk retning, og at det var derfor, han i steden for at gengive Thorvaldsens kunstværker i porcellæn eller biskuit, som han havde syslet med som arbejder på den kongelige porcellænsfabrik i Kjøbenhavn, omtrent 1840 forlod denne for at anvende sin fødeøs lerjord til efterligning af hellenske kar og mangfoldiggörelse af moderne billedhugger-arbejder. Men det var først efter hans død, at den terra-cotta-fabrik, han havde grundet, ret blev påskönnet. Da den fik guldmedaljen i London 1870, var lervarer allerede ved, også under andre former, at tage kampen sejerrigt op med porcellænet i den store verden. 1871 blev der holdt »en keramisk verdensudstilling« i London, ved hvilken det viste sig, at englænderne ikke stod tilbage for franskmændene i denne industri, og senere har flere og flere taget lervarefabrikationen op som kunst-industri. Majolika-ovnene er mere søgte end de porcellænslignende ovne, og der benyttes kunstnerisk bistand til modellering af kaklerne. Vaser af stentöj fremstilles med en ejendommelig grönlig

glassur, hvorved öjet bedre kan finde hvile end ved det hvide porcellæn. *Pottemagerhåndværket kommer i ære under navnet keramik.*

Det er denne bevægelse, som stærkere og stærkere gör sig gældende også hos os. Men når danske kunstnere som dekorations-foreningens medlemmer har taget de keramiske arbejder op, da mindes man vel noget om Bernard Palissys arbejder, men dog langt mere om en *påvirkning fra den ejendommelige japanesiske kunst.*

Stemninger den 15. Novbr. 1888.

Stakkels, stakkels Fædreland!
Hvorhen gåer din Løbebane?
Nærmer du dig Svælgets Rand,
som skal sluge dig og rane
Varmen af dit Hjærteblod?

Det er Livets Lov på Jord:
Enhed være må tilstede
overalt, hvor Livet boer;
kun Samdrægtighedens Kjæde
kan af enkelt skabe helt.

En Gang, dyre Fædreland,
lød der over dine Vange,
i din Skov og ved din Strand
fuldt harmonisk stemte Sange —
Ånden stemte Tonen ren.

Ak, men Braget af hint Slag,
Vætter slog vort Skjold mod Syden,

var Signalet til en Dag,
døvende af Tvedragtslyden,
Vargens Glam i Danevang.

Et for et vi Taget slap
i, hvad før vi havde fælles;
Glæden ved vor Grundlov glap,
Sangen holder på at ældes,
ligner snart kun Storm i Toug.

Tyve-femårsdagen kom;
men der ses iaften silde
ej et Folk, som Lægedom
søger ved hin Mindets Kilde,
Samlingssted for Halt og Blind.

Blind og Halt gåer hver sin Vej,
Blind for stolt, og Halt for bøjet;
Hånd i Hånd de kommer ej;
Øjet Foden, Foden Øjet
ståer ej bi, men trodser stivt.

Stakkels, stakkels Fædreland!
Mon da intet mere gives,
som det spredte samle kan,
hvorved Folket kan oplives
mer end blot til Basketag?

Jo, en Ting jeg troer endnu
fælles Virkning gjør på alle,
stemmer dem med samme Hu,
kan det spredte sammenkalde
— *Danebrog!* dit dyre Navn.

Danebrog! dit Navn indslutter
mer end Statsmandskløgt og Råd,
som om Fredens Vilkår prutter —
du kun kræver ærlig Dåd,
skjænker Freden så som Løn.

Danebrog! jeg ved det ej,
når og hvor du sammenkalder;
men når du kun viser Vej,
fylkes om dig hver en Alder:
Gammel holder Tridt med Ung.

Danebrog! du Danskes Fryd!
medens Statskunst rådspurgt bliver,
vil jeg lytte til hver Lyd,
som din Dug profetisk giver,
som om Danmarks Lykke spåer.

Danebrog! snart ene du,
du alene er den kjære:
Saml til Endragt Folkets Hu,
lad ej fjern den Time være,
du skal løftes — løfte os.

Poul la Cour.

Krigen mod Examensvæsnet erklæret i England.

Den Uvilje, som i de fleste Lande (Frankrig maaske undtaget) længe har gjæret mod Kundskabs- og Lærebogsskolen med dens smaalige Klassificeren, Nummereren og Examineren, hvor Barnets Udvikling og Lærerens Person ikke kan komme til sin Ret, har til Dato væsentlig holdt

sig inden snævrere Kredse og især vundet Fagmænd for sig. — Blandt virkelige Skole-Fagmænd regnes man ikke længer for en upraktisk Sværmer, fordi man paastaaer, at Skolens Opgave væsentlig er Udvikling og Modning af Evnerne til Dygtighed, og at selve Kundskaberne er det fuldstændig underordnede, er Midlerne, som faaer rette sig efter Maalet. — Men den offentlige Mening er endnu saare uklar i den Sag. En virkelig aaben Kamp mod Examensvæsnet, der kunde føre til Afskaffelse deraf, er ikke traadt frem før, om end den er vel forberedt. Derfor maa vi hilse det med Glæde, at hint mangearmede Uhyre endelig har faaet en ordentlig Undsigelse, og det af Folk, der kan samle en Hær om sig.

Udviklingstanken møder frem til Kamp mod Examinerne i højtideligt Optog med en Række af *Englands* bedste Mænd i sit Følge.

84 Parlamentsmedlemmer, uden Hensyn til Partifarve og Stilling i Samfundet: *Jarlen af Ashburnham*, Digteren og Diplomaten *Lord Lytton*, Forretningsfolk som *Lord Armstrong*, (der har rig Erfaring fra det storartede Skolearbejde, han har faaet i Gang ved Elswick Jærnværker) og *Baring* (Baring & Brothers) Side om Side med *Charles Bradlaugh* og den irske Politiker og Historiker *Justin McCarthey*.

134 Universitetslærere og Skolemænd, hvor vi da bl. a. kjender de 2 berømte Oxforderprofessorer: Historikeren *Edv. A. Freeman* og Sprogforskeren *F. Max Müller* samt *Edmund Gosse*, hvis Studier af det engelske Sprog har ført ham til Holland og Danmark og hvis: »Studier over nordevropæiske Sprog« har skabt ham et Navn.

Saa kommer *31 Læger*, blandt hvilke *Sir Morell Mackenzie* vel bærer det mest kjendte Navn og endelig:

100 Mænd og Kvinder, som ved deres Virksomhed har indlagt sig Fortjeneste af deres Land og udover dets Grænser.

Her træffer vi den sproglærde Digter og Journalist *Sir Edwin Arnold*, Redaktør af »Daily Telegraph« (Forf. til »a summer in Scandinavia«) som især har Fortjeneste af de to Expeditioner, han har sat i Gang: George Smiths til Assyrien og (sammen med »New York Herald«) Stanleys efter Livingstone. Vi træffer Statsmanden og Oldgranskeren Sir *H. Austen Layard* (Udgravningerne ved Ninive) og Mænd som *George Holyoake*, Opretteren af Rochdale Brugsforening og den engelske Brugsforeningsbevægelses Historieskriver, Dommer *Hughes*, der til fornylig har været Formand for »Working Mens College« og sammen med Kingsley er Grundlægger af den saakaldte »kristelige Socialisme« i England, og endelig: Sir *John Lawes of Rothamstead*, der er en af de Mænd, hvem det engelske Landbrug skylder mest, idet han han har forstaaet at fremlægge Resultaterne af 20 Aars Forsøg og Undersøgelser, der har skaffet ham evropæisk Berømmelse, paa en saadan Maade, at de er tilgængelige for enhver Landmand.

Dette er Navne kjendte ogsaa udenfor England, og de andre høre sikkert til de bedste derhjemme. Men disse 260 er kun at regne for Førere og Forgangsmænd; thi idet de har ladet deres Krigserklæring indrykke i: »the Nineteenth Century« ledsaget af 4 Bilag (fra Max Müller, Freeman, Harrison og Lord Armstrong), opfordrer de enhver, der er enig med dem, til inden 15. Decbr. at sende deres Underskrift til Bladets Contoir, for saa at faa en Adresse til Hds. Maj. Dronningen i Stand: Kampen gælder *Examensvæsenet med alle dets Ledsagere: Prisbelønninger, Karakterpedanteri samt Kursus- og Manduktør-Dressur.*

Det kunde synes, at England var det Land, hvor Protesten mindst gjordes nødig, eftersom det er det Land i Evropa, hvor, mig vitterlig, Examensvæsnet er yngst, og hvor det har haft vanskeligst ved ret at gaa ind i Folks Bevidsthed.

Snarere maa det dog undre os, at det nogensinde kom ind; thi Overtro paa Kundskaber og Underkjendelse af praktisk Dygtighed ligger Englænderen fjernt. Men det var som Middel mod Patronatssystemet ved Bortgivelsen af Embeder, at han greb til det for hans Natur aldeles fremmede System. Den Concentrations- og mistænksomme Controlleringslyst og den Mangel paa Tillid til dem, hvem man dog tør betro Embedernes Styrelse og Børnenes Opdragelse, hvoraf Examenssystemet og Bortgivelsen af Embeder efter Examen er sprunget ud, støder desuden hans Frisind, og fordi han endnu kan huske den Tid, da Systemet ikke var, kan han ønske det ophævet. Den eneste Undskyldning for dets Tilværelse er nemlig den Tilstand, det selv har skabt, idet det tilintetgjør Sansen for ærligt, dygtigt Arbejde, som ikke tager Hensyn til, om det tager sig ud eller giver Samfundspoints. Englænderne er endnu ikke øvede helt ind i Trædemøllen og vil ud, inden det bliver for sent. —

Hovedtrækkene af Erklæringens Indhold er: »en alvorlig Anke over det farlige aandelige Pres og den Vildledning af Kræfter og Stræben, som man træffer paa alle Trin af det nuværende Opdragelsessystem«, »det træffes fra Pogeskolen og op til Universitetet, kun under forskjellige Former«. Det frister Læreren til »kun at se sit Skolearbejde som en Vej til at skaffe sig Underhold af Staten« og Eleverne til at se deres Maal i Skolebelønninger og Udmærkelse til Examen.

Ene af Sundhedshensyn burde man lade det fare. Selve Legemets Væxt med sin hurtige Dannelse af Ben- Muskel- og andre Væv lægger i saa høj Grad Beslag paa Overskuddet af Kraft, at den Overspændelse og Hjerneirritation, som Belønnings- og Examenssystemet fører med sig, bliver lige saa fysisk (og moralsk) nedbrydende som Dovenskab og Mangel paa Beskjæftigelse.

Men endnu mere skæbnesvanger er Systemets Indvirkning paa den aandelige og egentlig moralske Udvikling.

Først slaaes det fast, at det *fremmer Ensformighed*, idet alle skal traineres efter samme Regler og dermed al virkelig Opdragelse tilintetgjøres: »Det kan ikke tit nok fremhæves, at Ensformighed er det samme som Stansning i Væxt, og det vil igjen sige Tilbagegang (decay); kun Afvexling giver Liv: Væxt og Udvikling uden Ende.«

»For det andet holder man for, at Examenens Virkninger tager Livet af den bedste Undervisning, idet *Læreren mister Selvstændigheden i Ledelsen af Arbejdet*«. Examen og ikke Overbevisningen om, hvad der er bedst og tjenligst, afgjør Undervisningens Indhold, og Børnene opdrages til kun at stræbe efter conventionel Skinkundskab. Det at give eller søge Kundskaber blot for Udviklingens Skyld bliver en utilladelig Luxus.

For det tredie: Examinerne med Prisbelønninger og Stipendier og Embeder *gjør det umuligt at naa de bedste Undervisningsmethoder*, idet de binde til den èn Gang fastslaaede og gjør det praktisk umuligt at prøve andre.

Endelig følger en Beskrivelse af de nedbrydende Virkninger, som det at arbejde simpelthen for at naa en saadan altafgjørende Examen har paa Karakteren, en Skildring, der paafaldende minder om de Anker, der er ført her hjemme mod »Drengevidenskabeligheden«, ogsaa med Henvisning til den Kjendsgjerning, at de unge Vidundere næsten aldrig blive til noget selvstændigt, men har levet deres Liv inden 25 Aars Alderen.

»Intet kan virke mere forædlende paa en ung Mand end Ønsket om at erhverve sig Kundskaber for at forstaa den Verden, han er sat til at leve i, de Kræfter, det er givet ham at arbejde med, og det Samfund, han skal arbejde i, altsaa om at berede sig et Liv fuldt af aandelig Virksomhed og Lykke for ham selv og forstandig Arbejdsomhed for andre. Denne Indflydelse fortrænges fuld-

stændig af Examenssystemet, der henvender sig til den laveste Side af Menneskenaturen«.

Desuden ankes der over, at Stipendier og Donationer bruges til Examensbelønninger i Stedet for til Oprettelse af Skoler og Lærerpladser, hvor forskjellig Fremgangsmaade og Tankesæt kan komme til Orde, og frem for alt mod Roden til det hele: *Statens Bortgivelse af Embeder efter de tilfældige Examenskarakterer*. Ved Uddannelse af Embedsmænd maa den praktiske Øvelse komme ind som Led og den praktiske Dygtighed som Betingelse for Valg. Saa maa en gros Indkjøbet gjennem Examiner høre op, og Valget tildels betroes de Folk Landet over, som man har betroet Styrelsen.

Man ønsker blot at tilføje, at hvad der er sagt om Mændenes Uddannelse nødvendig i endnu højere Grad gjælder Kvindernes, og at det dybt maa beklages, at deres Uddannelse er ved at blive en simpel Gjentagelse af de Fejl, man har gjort sig skyldig i overfor Mændene.

Det er deres Haab, at der med Tilintetgjørelsen af Examens- og Belønningssystemet vil fremvoxe en finere Værdsættelse, end Øjeblikkets temmelig mekaniske, af Opdragelsens gjennemgribende Indflydelse baade til godt og til ondt, og at den Lettroenhed, med hvilken dette Slægtled har givet »Boglærdom« (»booklearning«) Forrang for en omhyggelig Udvikling af Sanserne og de højere Sjæleevner, efterhaanden maa vige for sundere Synspunkter. —

Vi kan jo kun dele deres Haab, og glæde os over den Energi, hvormed Sagen er taget fat, og over, at den bæres frem af saa forskjellige og saa ansete Mænd. En Adresse i England nøjes i Regelen ikke med at være blot Tryksager eller Kalligrafi.

Jul. Plesner.

Nye skrifter af historisk indhold.

A. H. Sayce: Talende stene. Oversat af M. Laursen. 2 kr.
Fr. Nielsen: Håndbog i kirkens historie. I—II, 5. 21 kr. 50 ø. (Fortsættes).
Nicolai: Sverre præst. En gammel kongesaga, fort. på ny. 7. kr. 50 ø.
Vilh. Poulsen: Fortællinger af Norges historie. 14 hefter à 50 øre. (Fortsættes).
Fr. Rönning: Rationalismens tidsalder. I. 5 kr.
A. D. Jörgensen: Johannes Evald. 3 kr. 50 øre.
R. Petersen: For hundrede år siden. 2 kr. 25 øre.
L. Schrøder: Adam Oehlenschläger og den romantiske skole. 2 kr. 25 øre.
Christian Molbech og Nikolai Frederik Severin Grundtvig. En brevveksling. 3 kr. 50 øre.
Frits Holst og *Axel Larsen:* Felttogene i vore første frihedsår. 2 hefter à 60 øre. (Fortsættes).

I det stykke, jeg skrev i »Danskeren«s første hefte om »hundredårsfesten for stavnsbåndets løsning«, gjorde jeg opmærksom på en række betydelige skrifter, der fortjæner at påagtes af den, der vil fordybe sig i de store minder om landboreformernes begyndelse. Det var ikke min hovedsag at give en »oversigt over hin literatur«, men at fremhæve, hvad hundredårsmindet bör lægge *den nulevende slægt* på sinde; men jeg nyttede lejligheden til også at pege på hine skrifter. Med dette stykke om »skrifter af historisk indhold« er det ikke min mening at give en oversigt over den nyere historiske literatur, men kun at give dem, der selv holder af at sysle med historisk læsning eller gærne vil virke for dens udbredelse, et fingerpeg på nogle af de nyere bøger af denne slags. Enkelte af dem vil ventelig senere blive udförligere anmeldte.

Der bliver ved granskningen af oldtidsminder og indskrifter i landene ved Tigris og Evfrat og ved Nilen samt i det mellemliggende Syrien stadig fremdraget ny oplysninger, der har betydning for en rigtig forståelse af israelit-

ernes hellige skrifter; at give en kort og klar og dog fuldstændig fremstilling af, hvad der er det væsentligste i disse oplysninger, er hensigten med den bog af professor Sayce i Oksford, der har fået sit navn deraf, at de gamle *stene* ved deres vidnesbyrd bekræfter, hvad der står skrevet i bibelen. Den danske professor *Fr. Buhls* forord til oversættelsen borger for, at bogen er et brugbart og pålideligt hjælpemiddel til at få et overblik over udbyttet af disse betydningsfulde opdagelser.

Kan vi ved hjælp af denne bog få et rigt lys over det gamle Israels historie, da vil vi ved professor *Fr. Nielsens* håndbog i kirkehistorien, der hviler på et grundigt kendskab til alle de nyere videnskabelige undersøgelser over dette æmne, kunne få nyt lys over mange spörgsmål, der vedrører kristenfolkets historie.

Til den tredie af de ovennævnte bøger er knyttet et forfattermærke, som står i forhold til en tredie af vort universitets theologiske lærere. Og dermed kan det vel også passe, når det i slutningen af denne genfortælling af *kong Sverres saga* efter et fingerpeg på Sverre som den, der blandt Norges gamle konger står »i første række med sin höje ånd, sin vidt omskuende tanke, sin uböjelige vilje og sin urokkelige tro på Guds styrende almagt«, hedder: »De, som holde af at søge en dybere betydning i tingene, ville muligvis finde, at denne saga, således som den her er bleven fortalt, er en afspejling af kristenlivet, som det, støttende sig til Guds ord og forjættelser, føres fra vuggen til graven i kamp med alle onde magter for at vinde livets evige krone«.

Er vi med genfortællingen af den gamle kongesaga kommen til Norge, da kan vi tage *Vilhelm Poulsens* fortællinger i hånden og i selskab med denne også i Danmark vel kendte lærling af Grundtvig gennemvandre hele hans folks krønike; det har sikkert for adskillige noget særligt tiltrækkende at se, hvordan en varmtfølende Normand, der

ser venligt på Danmark, vil fortælle om de to rigers samliv, og dette vil i de følgende hefter blive hans hovedsag.

F. Rönnings begyndelse på »rationalismens historie« har, så vidt jeg kan se, sin særegne fortjæneste derved, at han udførligt har oplyst, hvad der hidtil næppe har været tilstrækkelig påagtet, at der fra England er udgået en stærk indvirkning på åndslivet i Danmark i det attende hundredår.

A. D. Jörgensen har for flere år siden ved det, han skrev om Evald i sine fyrretyve fortællinger af Danmarkshistorien, vakt store forventninger om, hvad han kunde have at meddele om den digter, som han ikke betænker sig på at tillægge lige så megen betydning for det danske åndsliv som Holberg og Oehlenschläger, og disse forventninger vil sikkert ikke blive skuffede ved den smukke bog, han nu har udgivet, og som i mange retninger stiller Evalds levnet i en ny belysning.

R. Petersen har til belysning af stemninger og tilstande i 1788 blandt andet fremdraget mange morsomme stykker af »Aftenposten«, et blad, som den gang blev udgivet af Emanuel Balling.

Min bog om »*Oehlenschläger og den romantiske skole*« har til mål at oplyse, hvad der er sandt, og hvad der er vildledende i den påstand, at Oehlenschläger er romantiker. Men den skulde tillige gærne give pålidelige bidrag til oplysning om overgangen imellem det attende og nittende hundredår i en let fattelig form.

Den *molbech-grundtvigske* brevveksling har jeg haft rig lejlighed til at göre mig fortrolig med, da jeg efter et ønske af den afdøde samler, professor Chr. K. F. Molbech, har besørget den trykt. I den indledning, jeg har skreven, burde det måske have været nævnt, at professor Svend Grundtvig har forhandlet med sönnen af sin faders ungdomsven om de nu offentliggjorte breve. Man vil deraf skönne, at den har beskæftiget professor Molbech i en årrække.

Den er et sidestykke til den af Svend Grundtvig udgivne grundtvig-ingemannske brevsamling og for så vidt mærkeligere end denne, som breve fra menneskers yngre år for det meste afspejler deres indre stærkere, end hvad de senere i livet meddeler på denne måde.

Er det fornöjeligt at få et pust fra de humane bestræbelsers lyseste dage for 100 år siden, — er det umagen værd at dvæle ved vor »Aladdins« lykkelige fund i romantikens verden og ved hans endnu lykkeligere fund af sig selv på den nordisk-historiske grund, — og er det både gribende og lærerigt at fordybe sig i vidnesbyrdene om de stærke gæringstider i Grundtvigs liv, — så er det til visse også forfriskende at tage sig et bad i minderne om »*felttogene*« i 1848—50, da den danske menigmand viste, at frimandsretten havde styrket ham til stormandsdåd, og at de store folkeskjalde ikke forgæves havde draget helteskikkelserne frem som forbilleder for efterslægten. Det er en vakker fortælling, der i den smukke bog gives af mænd, der har fuld sagkundskab, og ved at optage de mange billeder fra samtidens kunstneres hænder i den, har forlæggeren ikke blot givet den kunstnerisk værd, men også gjort den til en »historisk kilde« for granskerne.

L. Schrøder.

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

Kolonialvaremarkedet har i dette Efterår været usædvanlig livligt, og ikke så få Artikler er gået væsentlig højere i Pris, tildels begrundet på betydelig højere Fragter og Kurser, men vel også fordi de meget lave Noteringer, som vi i flere År har haft på en Mængde Varer, har fremkaldt et større Forbrug, og efterhånden formindsket Over-

produktionen, ligesom Prisstigningen for enkelte Artiklers Vedkommende er fremkaldt ved en mindre Høst.

Kaffe. Den Forventning, som en Mængde Forretningsfolk nærede til, at vi, begrundet på en større Rio-Høst iår, skulde få lavere Kaffepriser i dette Efterår (men som jeg på Forhånd satte Spørgsmålstegn ved) har ikke slået til, og Grundene, hvorfor denne Forventning ej er gået i Opfyldelse, skal jeg fremføre nogle af, da det såvel for Landmænd som Købmænd kan have sin Interesse at kende dem. Et anset Londonner-Hus skriver til sine Korrespondenter: »Beretningerne fra Brasilien om den kommende Riohøst 1888—89 er noget modsigende; men den overvejende Del af Brasil-Husene melde dog, at Regnen derovre gör stor Skade. — Artiklens Stilling, stærk i sig selv, vilde blive skæbnesvanger, når den næste Høst skulde blive lille, dog er det absolut for tidlig at sige noget bestemt herom nu; men vi holder de nuværende Priser på Kaffe for billige, selv uden Beretninger om nogensomhelst Skade i Brasilien, og vi støtter denne Opfattelse på følgende faktiske Kendsgerninger:

1. Efter mathematisk Beregning måtte Prisen på Kaffe idag være det dobbelte af, hvad den nu er.
2. Evropas Forråd er 76000 Tons mod 143,350 Tons forrige År. 1 Ton = ca. 2000 Pund.
3. Verdensforrådet iår ca. 142000 Tons mod 237000 Tons forrige År.
4. Vexelkursen på Rio høj — pari Kurs eller derover.
5. Små daglige Tilførsler i Rio. (I de senere Dage er de dog taget noget til).
6. Abnormt Vejr i Brasilien, syndflodagtig Regn i en Tid, hvor tørt Vejr ellers er fremherskende.
7. Arbejder-Spørgsmålet (Slavernes Frigivelse).
8. Konsumen overalt uden Forråd.
9. Revolution på Haiti.
10. Den i Amerika for Tiden bestående Velstand, idet de amerikanske Farmers iår alene for deres Hvedehøst tager c. 100 Mill. Dollars (c. 375 Mill. Kr.) mere ind end forrige År, og Kaffe er den Artikel, der absolut bruges betydelig mere af på Landet, når Landmændene har bedre Tider, hvilket den iår i Amerika tiltagende Konsum af Kaffe tydelig beviser Rigtigheden af. Priserne er i den

sidste Månedstid stegne 8 à 10 Øre, og Udsigterne er næppe for lavere Priser, men snarere for det modsatte.

Sukker. Det er vanskeligt i Øjeblikket at sige noget bestemt om denne Artikel, dog mener jeg, at den ligger sundt, og at man med stor Opmærksomhed bør følge dens videre Udvikling. Her i Danmark er der høstet mindre Kvantum iår end forrige År; Sukkerindholdet heraf procentvis det samme, men den fulde reelle Sukkerhøst er altså mindre iår end forrige Års Campagne. Fra hele Tyskland, Østrig og Holland lyder Beretningerne meget forskellige; men både Kvantum og Sukkerudbytte synes her alle Vegne at blive mindre iår end forrige År, og i forrige Uge indløb der fra Tyskland, Østrig og Holland sørgelige Efterretninger om, at den stærke Kulde, som her var indtrådt (i Østrig indtil 10° Celcius), havde ødelagt store Masser af de Roer (ca. ¼ af hele Roearealet), der endnu ej var optagne af Jorden. Nogen sikker Oversigt over Udstrækningen af den Ulykke, som Frostvejret har forårsaget på Roerne i ovenfor nævnte Lande, kan man næppe vente, førend når Tøvejret indtræder; men ret oplysende er det, at Frankrig efter en enkelt Nats 8° Frost i Novbr. Måned 1858, meldte om fuldstændig Ødelæggelse af de Roer, som dengang endnu befandtes i Jorden. I Holland har man iår indhøstet en lignende Erfaring. Fra Rusland lyder Beretningerne om en bedre Sukkerhøst iår end forrige År, og mærkelig nok har man her tilendebragt Høsten hurtigere end i det øvrige Evropa, så Frosten har her ej udøvet nogen videre skadelig Indflydelse. Fra Frankrig meldes der også om en bedre Høst iår end 1887; derimod viser det synlige Verdensforråd sig i disse Dage at være c. 500 Millioner Pund mindre end forrige År, 750 Millioner Pund mindre end 1886. Efterretningerne om Sukkerhøsten fra Kolonierne lyder nu meget tilfredsstillende. På Kuba har man fået så godt Vejr, at den Skade, som Orkanen derovre for nogen Tid siden udøvede på Planterne, tildels er hævet. Øerne Portorico, Barbados, Martinique, Guadeloupe, Philippinen, Mauritius og Sandwichs-Øerne berette om større Høst end forrige År. Sandwichs-Øerne regner iår på 10 pCt. større Høst, hvorimod Java — begrundet på store Afleveringer i August — vil afskibe betydelig mindre for denne Campagne end forrige År.

Cikorie. Priserne for denne Artikel har, lige siden samtlige danske Cikorie-Fabrikker sluttede sig sammen i en Ring, været meget høje, højere end de fornuftigvis burde være; nu er der imidlertid endelig af Hr. Johannes Lauridsen, Grønvang, rejst en Konkurrencefabrik, nemlig Cikoriefabriken »Nørrejylland« ved Vejen Station, der er knyttet til et større Landbrug, som for en Månedstid siden er trådt i Virksomhed, og som, ved Hjælp af sine allernyeste Maskiner, leverer et ganske fortrinligt Fabrikat. Denne Konkurrence har allerede trykket Prisen ca. 10 pCt.

Frugter. Mandler stiger stærkt, derimod er alle andre Frugter iår meget billige i Pris. Tørre amerikanske Æbler bruges ikke meget her i Landet, omendskønt det vist er et billigt og sundt Næringsmiddel f. Ex. til Æblesuppe.

Kryderier er i samme Tidsrum stegne, for enkelte Artiklers Vedkommende som f. Ex. Nelliker, meget betydeligt.

Kartofler og *Kartoffelmel.* Kartoffelmel er i de seneste Måneder stegen ca. 60 pCt. i Pris; men om Amerika ikke her vil komme i Vejen med en Slæde, turde være et stort Spørgsmål; ti Kartoffelhøsten på den anden Side Oceanet er iår enorm og anslåes til 216,500,000 Bushels (ca. 2 Skpr.), imod 134,000,000 forrige År. De nuværende høje Priser på Kartoffelmel er vel nærmest begrundet på den slette Kartoffelhøst i Tyskland, men har vel også nok noget med Korntolden at gøre i det samme Land; ti her har man høj Told på Korn, hvorimod Kartofler er »toldfri«. Da nu Rughøsten i Tyskland iår, som tidligere meddelt i »Danskeren«, er ringe, Priserne derfor, takket være også Korntolden, meget høje for denne Kornsorts Vedkommende, så bliver Følgen heraf let, at den store Arbejderbefolkning af den Grund tvinges til at forbruge langt flere Kartofler end ellers; og denne Eventualitet tvinger da Priserne yderligere i Vejret.

Ris. Fra Ostindien meldes om for lidt Regn fra flere Steder, fra andre større Strækninger derimod om store Oversvømmelser. Priserne på Produktionsstedet er allerede stegne 10 pCt., så vore hjemlige Priser, skønt allerede forhøjet ca. 1 Øre pr. Pund, når Hensyn tages til de nuværende høje Fragter, må anses for meget moderate.

Sago er i den sidste Måned gået ca. 13½ Øre højere.

Salpeter meget fast i Pris med opadgående Tendens.

Kornmarkedet. Med det indtrådte varmere Vejr er Stemningen på Kornmarkedet bleven mattere og Priserne for Rug og Hvede ca. 40 Øre pr. 100 Pd. lavere end forr. Måned: men i det hele besværliggøres Kornforretningen her i Landet begrundet på de slette Kvaliteter, der gennemgående er avlet iår. 2-rd. Byg flover stadig mere og mere af, Englænderne er bange for vore Varer, og mener ej, de er spiredygtige nok til Maltbrug. Mon man ikke tør forvente, at vore Varers Spiredygtighed vil bedres lidt senere hen, ligesom det navnlig viser sig tydelig på Kløverfrø, der spirer slettere i Oktober end hen i Forårsmånederne? Gennemsnitsprøver af rødt Frø viste således en regelmæssig Aftagen af de hårde Korn i Tidsrummet fra Novbr. 1884 til Maj 1885: Novbr. 25 pCt., Decbr. 18 pCt., Januar 14 pCt., Februar 10 pCt., Marts 9 pCt., April 8 pCt., Maj 6 pCt. Fra Libau noteres Rug pr. Forår noget højere end i Øjeblikket.

Foderstoffer. Priserne herfor har siden min sidste Beretning i »Danskeren« været opadgående. Klid ca. 10 pCt., Rapskager 3 à 4 pCt., Solsikkekager 4 pCt., Palmekager 4 pCt. højere. Linkager og Hampefrøkager derimod uforandrede.

Markfrø. Priserne på Kløverfrø og Græsfrø er faste, men i den sidste Måned uden synderlige Prisforandringer; kun Alsike er yderligere steget ca. 10 Øre pr. Pd.

Fedt. Amerika er flovet noget af; men Priserne er dog vedvarende at betegne som meget høje. Dansk Fedt var i Oktober Måned skruet op til en unaturlig Pris, og måtte derfor snart vige 5 à 6 Øre i Prisen; men det er sandsynligt, at vi må noget lavere endnu i den nærmeste Fremtid. Forøvrigt kan jeg henholde mig til, hvad jeg tidligere i »Danskeren« har skrevet om Fedt og Flæsk.

Smør var i Begyndelsen af denne Måned flovt med dalende Priser, som dog nærmest var begrundet i den mindre gode Kvalitet, hvori Smørret som sædvanligt på denne Årstid fremkommer. I de sidste to Uger er Begæret i England efter vort Smør imidlertid tiltaget, og denne Uges Priser er igen i Niveau med de højest betalte Priser i dette Efterår. Hvorvidt Priserne vil holde sig i December, vil meget bero på Kvaliteten og Vejret; nogen væsentlig Prisforandring vil dog næppe ske.

Odense, den 23. Novbr. 1888.

Hans Agerbæk.

Fynske præstevirksomhed og hjæmliv.

I de dage, da Hans Agerbæk blev præst på Fyn, var der hårdt brug for en sådan udviklet præstemand, som med kærlighedens forstand kunde tage sig af de kristelige lægfolk og med sin rige livserfaring og levende kendskab til skrifterne og kirkens historie kunde vejlede dem. Men en sådan ordets forkynder og præstemand var netop Agerbæk.

Fem år iforvejen, den 19. februar 1829, var de gudelige forsamlingers fader, den sjeldne prædikant, tømmermanden *Christen Madsen* fra Bregnør, død. 1825 havde den gamle *Svane* lukket sine øjne. Men der var ikke foregået nogen synderlig forandring med de gudelige forsamlinger rundt om på Fyn. De, som havde gaver og følte kald dertil, trådte i spidsen for forsamlingerne, og af disse formænd var der i året 1834 sekten på Fyn. Forsamlingerne, som hyppigst holdtes i gårdene, var snart mindre, snart større. De største ansloges til at være på 400 mennesker; de almindelige forsamlinger på 100 mennesker. Salmesang, bøn og oplæsning, navnlig af Luthers prædikener, var hvad man som oftest samledes om. I reglen prædikede ikke formændene selv, sådan som Chr. Madsen havde gjort. Den store ærbødighed for Christen Madsens minde som prædikant har sikkert bidraget til, at man var varsom med selv at prædike.

Der var på den tid enkelte kristelige præster hist og her på Fyn, der nok kunde samle de opvakte fra deres egne sogne som fra nabosognene om søndagen; men de havde alligevel ikke forstået at vinde sig nogen ret tillid hos de kristelige lægfolk, dels fordi de udenfor kirken unddrog sig fra at tale til og med dem om kristendommen,

dels fordi de slet ikke gjorde forsøg på at værge de opvaktes forsamlinger mod de løgnagtige og hadefulde beskyldninger, som offentlig fremsattes imod dem, navnlig af avisskriverne i Søren Hempels avis.

Der var særligt to kristelige præster, hvis søndagsgudstjeneste i kirken var besøgt af adskillige opvakte. Den ene var *Jens Frederik Boesen* i Vigerslev, fd. 1765; »gamle Boesen« kaldtes han gerne. Navnlig hans katekisationer om søndag eftermiddag besøgtes af mange i flere miles omkreds. Blandt hans hyppige tilhørere var også Peter Larsen fra Skræppenborg. Da Boesens hjæm var lukket for kirkefolket, sagde Peter Larsen engang: »Boesen skulde lukkes inde i kirken«.

Den anden temmelig kendte kristelige fynske præst var *Niels Christian Bendz* i Søllinge og Hellerup, født 1782. Bendz var af den gammeldags tro og stod vist i forbindelse med hernhuterne. Hver dag tog han sig et skriftsted. Han havde gennem en norsk præsteven fået en del sådanne skriftsteder anviste, som han så havde indelukket i en pose. En dag tog han hebr. 10, 36: »I have tålmodighed behov, at når I have gjort Guds vilje, I da kunne få forjættelsen«. Bendz forstod ikke, hvorfor han særlig den dag havde tålmodighed behov. Han syntes nu var alt så lyst om ham, og han havde slet ingen modgang. Men inden aften fik han bud om, at hans eneste søn, der gik på Odense latinskole, pludselig var død. — Den gamle præst havde særlig to unge venner i sognet, den ene var den nu afdøde, sjælden offervillige gårdejer i Havndrup, Jens Hansen. Dem gav han i deres unge alder hver en pose med skriftsteder. Hans eneste datter, der var en from kvinde, havde syet posen af simpelt grønt shirting, selv havde han efter sin norske vens opskrift skrevet bibelsprogene på små stykker blåt konseptpapir. Trods den udvortes simpelhed blev disse poser dog dyrebare relikvier for begge ejerne.

Men det var først, da Agerbæk 1834 blev præst i Espe, at de opvakte fynboer fik en præst, de i alle måder kunde have tillid og kærlighed til. Og det kendtes snart, at Agerbæk var kommen til Fyn. Kun et par måneder efter hans tiltrædelse lod *L. D. Hass*, der dengang var teologisk kandidat, indrykke et stykke i »nordisk kirketidende« med overskriften »andagts-forsamlinger i Fyn«. Det er en begejstret bekendtgørelse fra den unge kandidat om, »at den talentfulde, for den gamle kristne tro ivrigt virkende præst, H. Agerbæk, har begyndt sin virksomhed i Guds kraft til manges frelse«. Det synes ham ikke ubetimeligt at bekendtgøre dette, dels for at kristne, som mene det ærligt med deres dåbspagt, kunde glæde sig derover, dels for at de kunne og skulle bede til herren for ham — som for alle kristne præster — at han vil skænke dem sin helligånd, at de kunne vidne for folket, prædike højt: omvender eder og tror evangeliet, at de kunne tale fra hjærtet til hjærtet og ej dysse folkene i søvn ved nette og pænt afrundede taler. Hass oplyser om, at han for nyligt har hørt pastor Agerbæk prædike for fuldt hus. Og hertil havde fornemmelig følgende bidraget meget. Den anden søndag omtrent, efterat A. havde tiltrådt sit embede, kom en mand til ham fra hans anneks og bad ham være tilstede ved en forsamling, han ønskede afholdt i sit hus om eftermiddagen. Agerbæk tog derhen, men fandt ved sin ankomst ikke blot det hus, hvor forsamlingen skulde være, men byen så opfyldt med mennesker, at det var højst rimeligt, at størstedelen var strømmede derhen af nysgærrighed eller af andre grunde. Han iførte sig derpå sin præstekjole, lod kirken oplukke og indbød alle til at følge sig derhen. Kirken blev nu propfuld, og han prædikede for dem. Det har været en betydningsfuld stund, ret et fremtidsfyldt øjeblik for Agerbæk den søndag eftermiddag på Vantinge bys gade i den tætte folkeskare. Hvad vilde hele præsteskabet og folk i almindelighed sige, om

han nu stillede sig i spidsen for »de hellige«. Og svigtede han i denne stund, hvad vilde der så blive ikke blot af hans egen præstegerning, men også af den lille flok, som vilde komme til foreløbigt at stå uden hyrde. Der skulde mod til her at begynde. Men dette mod fik A. da også.

Den samme sommer, 1834, gjorde Jakob Kristian Lindberg en rejse omkring på Fyn til de opvakte. Han omtaler den samme første eftermiddags-forsamling i Vantinge kirke, men føjer til, at da A. endnu ikke havde noget begreb om, hvor talrige forsamlingerne kunde være i Fyn, blev han næsten bange, da han så den store mængde, men fattede sig dog straks — og talede i den propfulde kirke til folkets glæde og opbyggelse. Og siden den dag holdt så A. vekselvis forsamling i Espe og Vantinge kirker. »Og, skriver J. K. Lindberg, man kan komme på hvad kant af Fyn det være skal, man vil alle vegne træffe på folk blandt de opvakte, som har hørt A. og som med stor glæde taler om ham og hans bibellæsninger i de ovennævnte forsamlinger. Og skønt de kristne fra Kjerteminde, Svendborg, Fåborg, Assens og Middelfart-egnen vel må gøre en rejse på 8 til 10 mile for at kunne høre ham, afholder det dem dog ikke fra at komme såvel til hans prædikener som hans forsamlinger, hvor han altid har kirkerne ganske fulde«.

At Agerbæk således med det samme knyttedes i glæde med stærke bånd til sin ny og rige præstegerning, derom vidner også den kendsgerning, at han den samme sommer blev af grev F. A. Holstejn-Holstejnborg tilbudt et embede på hans godser, som var betydeligt større i indtægt end Espe, og i hvilket han vilde være kommen i nær berøring med mange af sine kristne præstevenner i Sydsælland, men han afslog det fristende tilbud for at blive i Fyn.

Og der var hårdt brug for Agerbæks nærværelse på Fyn, ti i de nærmest følgende år var det hårde tider for forsamlingsfolket, modstanden rejste sig imod det, og øvrig-

heden skred ind imod dem. Men som en køn og frimodig kristelig barnehelt stillede A. sig i gabet imod modstanden og ved sit offentlige vidnesbyrd søgte han at værge de troende lægfolk mod de grove beskyldninger for hykleri og afsindighed. I »nord. kirketid.« 1836 lod han indrykke et forsvar for de opvakte bønder i Fyn, der efter hans mening måtte tages som et vidnesbyrd ikke helt uden vægt, eftersom han nu i to år havde levet i snevert samliv med dem. — Vi vil her meddele et brudstykke af Agerbæks kønne og interessante forsvar, bygget på jævne kendsgerninger.

»Da jeg i året 1834 blev kaldet til præst i Espe, er det ikke at undres over, at jeg kom hertil med de gladeste forhåbninger om de opvakte bønder, og Gud være lovet, mine forhåbninger er ikke bleven skuffede. Det var mig slet ikke fremmed, at de, som ikke ere af denne verden, kun var lidt kendte og meget miskendte af verden. Derimod var det mig påfaldende, at også alvorlige kristne udenfor bondestanden kun havde ringe tanker om de hellige, som de her kaldes, og anså det ikke umagen værd at lære dem nøje at kende, ligesom de i almindelighed var dybt foragtede af de andre bønder, også af dem, der syntes at have lyst til Guds ord. Den eneste, som i mine menigheder holdt forsamlinger, var en fattig husmand. Om ham hørte jeg straks ved min ankomst hertil de forskelligste rygter. De opvakte roste ham, de andre havde meget at udsætte på ham. Nogle sagde, at han var afsindig, andre, at han var en dagdriver, som forsømte sit arbejde for at prædike, andre beklagede ham som en ulykkelig tungsindig mand. Nu har jeg kendt denne mand i henved to år og nøje givet agt på hele hans levnet. Han har en god, sund forstand, men den er oplyst af Kristus; hvad den tænker, må altså være dårskab for verden. Han er både en flittig og duelig arbejder; ofte har han arbejdet for mig selv til min tilfredshed. Men om søndagen arbejder han ikke, og

da han har en stor familie, er han, uagtet sin flid, kun fattig — det kan verden ikke finde sig i. De, som anså ham for tungsindig, må slet ikke have kendt hans sjæls tilstand. Jeg har set ham i meget trange kår, under hvilke de fleste vilde have forsaget; men ikke hørte jeg ham klage, altid var han barnlig glad i herren, ligeså vis på, at Gud vilde hjælpe ham, som om han havde haft sin kiste fuld af guldpenge — og hans håb blev heller ikke skuffet. Dog bemærkede jeg også straks, da jeg lærte ham at kende, at han har meget stærke følelser, som let kunde misledes. Dersom jeg havde vist mig kold og frastødende imod ham, . . . så synes det mig rimeligt, at han vilde kommet i stor fristelse til at fatte ringeagt ikke alene for mig, men for hele præstestanden, til at stole for meget på sine egne følelser, og med al sin gode vilje både selv blive en sværmer og drage andre med sig til sværmeri.

Da jeg nu følte mig forpligtet til at sørge for deres opbyggelse, som følte trang til at anvende hele søndagen til andagt, bevægede ærbødighed for anordningerne mig til, helst at vælge det opbyggelses-middel, som mest er anbefalet, nemlig at holde bibellæsning i kirken . . . Da jeg hele sommeren holdt bibellæsning, ophørte i den tid forsamlingerne i mine menigheder af sig selv . . . Mange af de opvakte bønder fra fremmede sogne kom til min bibellæsning. Efterat vi havde forladt kirken, talede jeg ofte med dem og fik nøjere underretning om deres tro, deres forsamlinger og deres hele færd. Alt hvad jeg hørte, glædede mig og bestyrkede mine gode tanker om dem. Derimod havde jeg den bedrøvelse, at mange af de andre i mine menigheder forargedes ved at se deres kirker så meget besøgte af de hellige. Dels fornærmedes nogle over, at fremmede optog pladsen for dem i kirken, dels var mange så forblindede, at de anså det for en stor skam, at deres kirker skulde være forsamlingssteder for de hellige, og

deres præst, som de før syntes at ynde, skulde få det for verden saa foragtede spotnavn: den hellige præst. Denne fordom har jeg stræbt at bekæmpe både ved mit forhold og ved samtaler. Endnu har jeg kun hos enkelte været heldig dermed; dog skylder jeg mine godmodige sognefolk det vidnesbyrd, at de desuagtet have vist mig særdeles megen velvilje og tjenstagtighed, som jeg med taknemlighed påskønner.

Da vinteren nærmede sig og dagene blev kortere, måtte jeg ophøre med bibellæsning i kirken. Savnet føltes af de opvakte, hvis ringe tal begyndte at tiltage i mine menigheder. Man klagede over, at husandagten fattedes liv. . . . Da forordningen af 13. januar 1741 tillader enhver ordenlig kaldet lærer at holde forsamlinger både i sit eget og andres dertil bekvemme huse, anså jeg det i dette tilfælde for pligt at benytte denne frihed på de søndagaftener om vinteren, når det var månelyst, og holdt snart bibellæsning i min præstegård, snart forsamling i andres huse, når man bad mig derom. Snart læste og talede jeg selv i disse forsamlinger, snart tillod jeg andre, som havde lyst og duelighed dertil, at læse en prædiken og indskærpe dens lærdom med nogle hjærtelige formaninger, hvilke ofte opbyggede mig selv så meget, at jeg med fornyet kraft kunde tale til hjærterne. Det er ubeskriveligt, hvilket liv der undertiden kan være i en sådan forsamling, hvor ingen er nødt til at være blot en stum tilhører, men enhver, som vil, kan tage virksom del i den fælles opbyggelse. Vel er der kun få, som have gaver til at tale; men Kingos, Brorsons og andre salmer ere de opvakte bønder så fortrolige med, at de kunne en mængde af dem udenad:[1]) . . .

Ved sådanne forsamlinger kan såre megen nytte stiftes. Når de, som har været i kirke, siden efter gudstjenesten i en forsamling høre en gudsfrygtig bonde med egne ord

[1]) Det var gerne langelænderne, som i stort tal besøgte disse forsamlinger, der skulde lære de andre ny salmer og ny toner.

indskærpe hovedindholdet af præstens prædiken så simpelt og hjærteligt, at man ret kan fornemme, hvor inderligt han ønsker, at både han selv og alle måtte leve derefter — hvor meget må da ikke dette forstærke indtrykket af den prædiken, de have hørt i kirken? Således har jeg flere gange i forsamlinger hørt en levende genlyd af det, som jeg har sagt i min prædiken eller katekisation. . . . Megen opbyggelse har jeg selv og min familie haft i sådanne gudelige forsamlinger. . . . Det falder mig nu ikke mere forunderligt, hvad en karl har fortalt mig om hans opvækkelse. Han havde før været en svirebroder, uagtet han var godt oplært, ja havde endog læst meget i det ny testamente. Det var ham ikke skjult, at han vandrede på fordærvelsens vej, og han havde ofte de bitreste samvittighedsnag derover. Men den gamle syndevane var ham for mægtig. Han modstod den ikke. Da kom han engang i en forsamling og hørte der en troende bonde så tillidsfuld fremsige to vers af en salme, at han fattede mod til at begynde den åndelige kamp, der var ham saa fornøden. Nu stred han mod sig selv og vandt sejr og blev siden en alvorlig kristen. Så megen velsignelse havde han af de to salmevers, uagtet han nu ikke engang kan erindre, hvilke de var; men de kom fra et troende hjærte og hævede det med sig til frelseren, hvor det fandt hvile.«

Således bliver Agerbæk ved med at drage eksempler ud af det virkelige liv for at give de opvakte sit gode vidnesbyrd. Han slutter med at sige: »I min stilling finder jeg det rigtigst selv at holde forsamlinger. Mene andre embedsbrødre, at en anden vej til opbyggelse for deres menigheder er bedre, da vælge de den. — Efter min anskuelse må jeg handle således som jeg gør; betragter nogen sagen fra en anden side, er det langtfra, jeg derfor miskender og dømmer ham. — Kun med hensyn til *mig selv*, og *slet ikke til nogen anden*, må jeg sige, at dersom jeg med den overbevisning, jeg har om de op-

vakte, af menneskefrygt eller magelighed holdt mig tilbage fra dem og nægtede at sørge for deres opbyggelse ved forsamlinger, så måtte jeg anvende på mig selv, hvad man fortæller, at en jysk bonde skal have sagt, da han kørte forbi en mark, hvor et fugleskræmsel var oprejst for at kyse ræven fra nogle får: »Se der! der står en præst! Se, hvor han står og slår ud med armene som præsten på prædikestolen! Men om ræven tager et af hans får efter det andet, det bryder han sig ikke det allermindste om, han flytter end ikke en fod for at frelse det!« —

I efteråret 1835 var der adskillige præster på Sælland og Lålland, der indgav petitioner til Roskilde-stænderforsamling om at få sognebåndet løst; men da de kom for sent, blev de ikke dengang behandlede. Fra Fyn var der kun tre præster, som skrev under. Agerbæk skriver nyårsaften 1835 derom i et brev til sin præsteven E. Mau. Foruden sin egen underskrift havde han kun fået to til: Leth og Claus Holm fra Udby, der havde været i et besøg der på egnen. Hos præsten Lassen havde han været dagen i forvejen, men han underskrev ikke petitionen, »da han befrygtede, at sognebåndets løsning vilde forårsage forvirring i kirken, ja endog åbne døren for papismen i Danmark ved den større lærefrihed, der som en følge deraf vilde tilstås gejstligheden«. A. indvendte herimod: »Vel indser jeg også, at vildfarelser mere åbenlyst vilde læres da end nu; men det mener jeg også er bedre end at de snige sig om i mørket. Jeg indser også, at når sognebåndet blev løst, vilde måske mange forlade de kristelige præster og løbe til dem, der talte som verdens øren klø; dog tror jeg ikke, andre vilde gøre det end de, hvem kristelige præster kun ere til *dom* og ikke til frelse.« Ved samme lejlighed kommer A. til at meddele sin præsteven lidt om de kirkelige forhold i sine egne sogne, som viser os, at det var ikke her, den Espe præst havde sin største virkekreds. Det hedder: »I mine sogne er opvækkelsen

kun ringe, ugudeligheden stor, og hadet til de opvakte større end jeg har ventet. Jeg kan måske regne 5 familier, alle meget fattige, som høre til de opvakte. En gårdmandsfamilie begynder at drages til dem; de fleste af de ældre i menigheden have nogenledes lyst til Guds ord, men de yngre, som her ere de herskende, ere vilde og kåde. — Hele sommeren igennem holdt jeg bibellæsning i kirken efter gudstjenesten, men havde langt færre tilhørere af mine egne menigheder end ifjor. Navnet »hellig« er så gruligt et skældsord for dem, at de skælve for at høre det. Deraf formoder jeg det kommer, at jeg har en meget talrig forsamling ved den sædvanlige gudstjeneste, men kun en liden til bibellæsning. En af de bekendteste opvakte her i Fyn, *Lars Møller* fra Vigerslev, var i sommer i Espe kirke og blev efter gudstjenesten overfaldet af to ryggesløse personer og forhånet på flere måder til stor latter for menigheden, der kom fra kirken. Dog lod man mig gå hjem først. — Man trak ham i øret, kastede ham omkuld i en grøft, bandede ham skrækkeligt og ønskede, han matte synke levende ned i helvede, før han kom ud af byen. Således behandlede de en mand, der slet ikke fornærmede dem, ja nænnede ikke engang at fortælle mig deres slette opførsel. I vinter holder jeg forsamling hos mig, når der er sidst-tjeneste i Espe, og hos en husmand i Vantinge, når dèr er sidst-tjeneste, dog aldrig uden det er månelyst og ikke længere end til kl. 7½, for bogstavelig at efterkomme anordningen. Man vil sige, at en kanselliskrivelse, som jeg igår så i »kollegialtidende«, skulde forbyde mig at lade nogen fra et fremmed sogn tale i nogen forsamling i mit sogn. Jeg kan dog ikke finde den mening i skrivelsens ord, skønt både præster og jurister påstå det. Hvad frdn. af 1741, som kun på ny er indskærpet, tillader, mener jeg ikke nu er forbudt. Men en del ubehageligheder vil jeg vel få i den anledning, og bønderne juble allerede over, at de afskyelige forsamlinger nu skulle

få en ende. — Det er dog forunderligt, hvor de kunne være så forbitrede over den uskyldigste glæde i herren, som ingen i mindste måde nøder dem til at tage del i.

For kort tid siden blev en gårdmandsdatter i Espe gift med en mand i Årslev, hvis familie var opvakt. Brudens forældre havde bedet mig om ved bryllupet at opbygge disse i den ene stue, medens nogle af gæsterne spillede kort i en anden stue og der dansedes i loen. — Her var nu sognebåndet løst, og i begyndelsen gik det godt, det ene parti forstyrrede ikke det andet. Men længe kunde de andre ikke tåle, vi skulde glædes ved Guds ord i ro. Først begyndte kortspillerne at brøle lystige viser så højt, at det var os klart, det var lagt an på at forstyrre vor andagt, siden tvang de unge gårdens ejer til at overlade dem den ved os nærmeste stue til dans, og gjorde da sådan allarm, at vi måtte holde op. Såsnart vi havde holdt op med vor opbyggelse, sagtnedes straks allarmen. De kunde godt have danset uden at forstyrre os; men det var dem ikke nok. Om fredagen gik det således til ved bryllupet, om søndagen kom de opvakte bryllupsgæster til mig i præstegården for dèr uforstyrret at kunne opbygge sig. Formodentlig har det bryllup været årsag i, at man denne jul har holdt, hvad man længe har truet med, at trække mig af i offer, vel denne gang endnu kun lidet; men det vil muligvis siden blive mere.

Hvor min kone og jeg glæde os ved Deres lykke, at De har opvakte og tillige duelige tjenestefolk. Vi ere ikke så lykkelige. Vel ere vore tjenestefolk, især avlskarlen, ret duelige, så vidt jeg har mærket det, tro, og, når vi se og høre det, skikkelige. Men de opvakte ere dem alle en torn i øjet. Kommer en enkelt af disse en søndag ind i borgestuen, må han vente at blive drillet; kommer mange derind, løber karlene ud, som det var kolerasyge, der kom, og gå enten ud i gården eller sætte sig i køkkenet og skotte hen imod borgestuen med et blik, som udtrykker

indædt harme og den dybeste foragt. Med usigelig stor bedrøvelse har jeg endog hørt fortælle, at de, som tjene den hellige præst, må, når de komme blandt deres jævnlige, redde deres gode navn og rygte ved den grueligste banden og liderligste tale for at vise, de dog ikke er af de afskyelige hellige. Min kone og jeg har dog aldrig hørt sådant af dem, der for tiden tjene os. Da jeg kender deres tænkemåde, overtaler jeg dem naturligvis aldrig til at deltage i mine forsamlinger, nægter dem ikke at gå til gilde, ja jeg går endog så vidt, at jeg, efter at have prædiket og talet en hel dag igennem, går hjem fra forsamling i et hus på Vantinge mark, 5 fjerdingvej fra Espe, for at min kusk ikke skal plages med at vente efter mig (at komme i forsamlingen tager han sig nok i agt for, hellere fryse på marken) og således fyldes med bitterhed mod de opvakte, ja mod herren selv, og fristes til at måtte redde sit gode rygte på ny ved foran nævnte skønne opførsel. Dog holder jeg aftenbøn hver aften med min familie og tjenestefolkene. Vil nogen ikke deltage deri, kan han lade være. — Et par karle vilde i begyndelsen ikke være med og sad kun og så arrigt til os andre; men da det ikke generede mig, kom de snart med og synes nu endog at have lyst dertil. — Opvakte folk har jeg hidtil ikke kunnet få, en enkelt frygter for at komme mellem de andre. Til sommer skal jeg dog have en opvakt pige. Gud styre det således, at det må blive til hendes og de andres gavn, og ikke til hendes fald. Næppe vil hun blive fri for slemme drillerier.

Her har De nu en kort skildring af min stilling i det åndelige. I verdslig henseende er tienden omtrent 180 td. korn, pengeindtægter omtrent 230 rd., præstegårdens jorder 60 td. land god jord, men udyrket og meget besværlig at drive. Mine udgifter i rede penge er 500 rdl., førend jeg får noget til min familie, dog er deri folkeløn medregnet. Altså ser De, jeg heller ikke i den henseende kan vandre

på roser. Mine flytninger og dermed forbundne nådensår have sat mig i 1200 rdl.s gæld, præstegårdens indløsning medregnet. Hidtil har jeg dog i rette tid betalt enhver sit og håber ved Guds nåde også at kunne gøre det i fremtiden. Desværre lader jeg mig altfor let nedslå af næringssorger«. . . .

Blandt de opvakte, der langvejs fra søgte Agerbæks kirke og bibellæsning, var også *Peter Larsen fra Skræppenborg.* Han kom gerne kørende med et svingende læs af kirkegængere. Det var Peter Larsen, der skaffede A. det første opvakte tyende i ovennævnte opvakte pige, en datter af skomager Knebus i Pugestræde i Odense. Gamle Knebus' hjæm var på den tid samlingsplads for de troende. Peter Larsen kom der jævnligt. En dag kom Peter ind og sagde, at Rikke Knebus nu skulde rejse ned og tjene A. Hun var dengang 18 år.

Det suk, som A. og hans hustru begge i lige høj grad følte efter at få troende tjenestefolk, for at det kristelige hjæmliv kunde blive så fyldigt som muligt, opfyldtes også snart. Tre år efter at de var kommen til Espe, var alle tjenestefolkene i præstegården, tre karle, en røgter og tre piger, kristelig vakte mennesker.

Der var en ældre karl, *Mads Jørgensen* fra Vantinge, som tjente på herregården Nordskov. De gudelige forsamlinger hos *Rasmus Knudsen* — det var husmanden på Vantinge mark — havde tiltrukket sig karlenes opmærkmærksomhed på Nordskov. De vilde så derover en aften for i samling at drive løjer med de hellige. Mads Jørgensen var i deres tal. Rasmus Knudsen, som straks skønnede, hvad disse fyres hensigt var, tog meget mildt imod dem. Han bad dem venligt om deres huer, idet han føjede til: »I ser jo, vi har kun lille plads her i huset, men så skal jeg gæmme huerne så længe«. De måtte nu udlevere deres hovedtøj og vare således bundne. »Vær s'go og drik engang«, sagde R. K. så til dem, idet han rakte

dem ølkanden, »I skal ikke være bange, der er ingen hellighed i øllet«. Dermed blev de flove og afvæbnede med det samme. Men Mads Jørgensen blev så tiltalt af forsamlingen, at han fra den tid var en stadig gæst der og blev således vakt. 1837, da Mads var lidt over de 30, kom han til at tjene Agerbæk for avlskarl. Samtidig med Mads kom en 19-årig pige fra Vejstrup, *Johanne Hansdatter*, til at tjene i præstegården. Hun var af troende slægt. Hendes fader var en fattig husmand ved siden af Vejstrup kirke. De gudelige forsamlinger havde alt grebet om sig på hendes fødeegn. Da hun skulde ud at tjene, vilde hendes forældre gerne have hende et godt sted, hvor hendes kristelige barnetro kunde blive bevaret. Johanne kom da til Agerbæk i Espe.

Hjæmlivet i præstegården var såre skønt. Alle skulde dele det bedste med hinanden. Og nu kunde de det også. Jævnligt samledes begge præstefolkene og deres tyende om aftenen i folkestuen og talede med hinanden om kristelige ting. Men særligt var det »madammen« og Mads avlskarl, som var ældre end de andre tjenestefolk, mellem hvilke ordskiftet gik livligt. Og det var et sådant værdifuldt ordskifte, at de unge måtte lytte dertil.

Agerbæk sad en stor del af dagen i sit studerekammer. Hans hustru derimod, som var en elskelig troende kvinde, var stadig i virksomhed i dagligstue, i køkken og kælder. Undertiden kunde hun opmuntre manden til at gå ud i marken og se til folkene, navnlig i høstens tid, men A. gik ind i sit studerekammer. Han overlod hele gårdens drift til Mads og kunde dristig gøre det. »Madammen« var af naturen ilter i sind og kunde stundum blive meget hæftig. Men når hun som hos den unge tjenestepige Johanne, der var stille af naturen, mødte sagtmodighedens tavshed, når hun skændte, så lagde bølgen sig snart igen, og så kunde hun bagefter nærme sig så ydmygt og kærligt for at gøre det godt igen. Og på den måde voksede der

med tiden et inderligt venskab op mellem præstekonen og den simple tjenestepige. Og når så Agerbæk kom ud af sit kammer, hvor bøn og studering havde fyldt hans tanke, og gik ind i husfællernes kreds, så var det som mildhedens sol lyste ud over dem alle med velsignelse i sit følge. Men navnlig åndede den rige stille fred ud over dem alle, når han i vinteraftnerne samlede alle husets folk om sig i dagligstuen, sang med dem de gamle kærnesalmer og læste højt for dem enten af Luthers postil eller af Hofackers prædikener, som ved slige lejligheder var hans yndlingslæsen.

Det kønne, patriarkalske hjæmliv, som førtes i Espe præstegård, og som måske var A.'s største smykke, fortsattes i *Øster-Hæsinge* præstegård, hvorhen han forflyttedes 1841.

I Øster-Hæsinge vilde Agerbæk ikke selv drive jorden. Han forpagtede den ud til sin gamle avlskarl, Mads, der siden hen er kendt iblandt de opvakte fynboer under navnet *Mads forpagter*. Ved samme lejlighed stod Mads' bryllup med Johanne. De fik en længe af præstegården at bo i. A. gjorde deres bryllup. Af deres eget tarvelige og sparsomme indbo gav præstefolkene de nygifte, hvad de kunde undvære, senge og sengklæder, stole og folkestuebordet o. s. fr. »Madammen« flyede den vordende forpagterkone brød og smør og ost m. m., og sagde til hende, det skulde hun nu skære af om morgenen til bryllupsgæsterne. Disse bestod i nogle enkelte slægtninge, men ellers var det troende venner fra Espe og Vantinge og omegn. Gildet stod hos præstens, og ovenpå sang de og holdt kristelige taler —; der var ikke dans og slig morskab, men udelukkende »kristelig opbyggelse» til at fejre højtidsdagen med.

Præstefamilien og hans forpagterfolk delte nu fremdeles i barnlig fortrolighed og kærlighed alt det bedste sammen. Det var, som der kun var èt hjæm. Om jule-

aftenen samledes de alle i præstens stuer. A. læste da højt for dem, som oftest »missionsberetninger«, og de sang julesalmerne med hinanden, og A. holdt en hjærtelig, mange gange gribende bøn, hvori han takkede herren, fordi han i sin kærlighed havde ladet sig føde til verden i julenatten —; og så bad han så inderligt herren om, at han nu fremdeles vilde bo i deres hjærter. — Skærtorsdag aften samledes de også alle i præstegården. Der blev talt og sunget om Jesu lidelse og piner, man fulgte ham i mindet og med tårer på hans gang ind i Getsemane, og gik aldrig den aften i seng før efter klokken 12. — Når høsten var endt og »mikmus-nadveren« var nydt hos Mads forpagters, mødte hele præstens familie med alle høstfolkene i Mads' små stuer til en lille forsamling, hvor A. så stod frem og takkede Gud for høsten. — Julemorgen og nyårsmorgen begyndte de gerne med et bønnemøde i forpagterboligen.

Fra 1842 og i halvfjerde år var *Hans Jørgen Marius Svendsen* huslærer for Agerbæks børn. Det var navnlig sønnen i huset, med hvem de selv havde læst, at A.'s hustru gerne nu vilde have huslærer til. »Vi får vel råd til det, Agerbæk«, sagde hun. Foruden A.'s to børn kom Svendsen tillige til at læse med et par andre børn; deriblandt var en plejesøn af A., Schroll. Da det en dag kom til forhandling om, hvad A.'s søn og plejesøn vilde være, ønskede sønnen at blive landmand, hvad han også blev. Plejesønnen derimod forbavsede de fredelige beboere af præstegården med, at han vilde være militær; det var hans bestemte ønske. Straks var A. ikke glad ved det — og trak sig tilbage i sit studerekammer. Da han atter kom ned i dagligstuen, var han undergået en hel forandring og ligesom besjælet af en krigerisk ånd. Da fòr han også op og ned i stuen i fyr og flamme over Napoleon den stores felttog, som han fortalte om. — Ja, plejesønnen måtte blive militær; men på den betingelse,

at han skulde blive general! Det lykkedes også mange år efter. Plejesønnen blev kommanderende generalmajor i den danske hær.

Den 26-årige unge teologiske kandidat, som var en indfødt Kjøbenhavner, havde tidlig hørt Grundtvig og følt sig tiltalt af hans vidnesbyrd. Men han vilde nu gerne en tid, inden han selv blev præst, leve ude på landet for at komme i nær berøring med kristenlivet, som det teede sig der. Derfor valgte han lærerpladsen i A.'s hjæm. I begyndelsen smagte det gudelige forsamlingsliv ikke den unge tankerige og tankeklare Svendsen, der alt dengang stod fuld af livskraft. Men en opvakt gårdmand fra Horne, Mads Larsen, som selv var en såre stærk natur og som var en stadig gæst i præstegården, fik indflydelse på Svendsen og det sådan, at han kom op for forsamlingerne. Men i A.'s hjæm og kirker vilde Svendsen dog ikke deltage i de gudelige møder som taler. Dertil følte han altfor meget sin egen ringhed overfor den ældre og udviklede A. Men ved møder udensogns kunde A. undertiden bede den unge mand tale et ord til slutning, hvad han så også gik ind på og gjorde det friskt og godt. — Derimod var Svendsen en hyppig gæst hos Mads forpagters. Og i de år, han var i præstegården, var det stadigt ham, der julemorgen og nyårsmorgen holdt den egenlige bøn hos Mads'. Mads, som selv var usædvanlig barnlig og sjæleglad i sin kristendom, plejede ved den lejlighed gerne van selv at slutte med en lille enfoldig bøn.

Et vidnesbyrd om den barnlige patriarkalske tankegang hos Agerbæk er også følgende lille træk. Det var et forår, mens han var i Espe; der faldt slet ingen regn, og markerne var så tørre. Da lyste A. til Gudstjeneste en fredag, uden for reglen. Den dag holdt han en prædiken og bad om regn. Og fra den tid og til sin død holdt A. stadig en gang om foråret på en hverdag »*sædeprædiken*«. Så hændte det sig i Øster-Hæsinge en vår, at man

kom til at trænge hårdt til regn. Sognefolkene kom og spurgte Mads forpagter: »Vil præsten dog ikke snart holde sædeprædiken«. — Også de ikke-troende i sognet håbede på deres præst i dette stykke. — Da fredagen kom, holdt A. sin sædeprædiken, bad Gud om regn; — og straks efter faldt regnen fra himlen.

Mads forpagter var A. til hjælp på flere måder. Der skulde rides fastelavn efter gammel sæd og skik af de unge i Ø.-Hæsinge. Men de kom først ind til Mads for at høre ham, om det kunde gå an for den ny præst at ride også ind i præstegården, da han var hellig. Det kan I godt gøre, sagde forpagteren, men præsten vil holde en formaningstale til Eder. Herom skøttede de unge ikke og blev borte. — Alt som avlskarl i Espe var Mads gerne ude om søndagen at se til de syge i sognet, især de gamle, som lå for døden. Han kunde tale så umiddelbart frisk og barnligt til dem, at flere af dem fik godt af hans sjælepleje. Da Mads var bleven gift, skulde han gerne, når det var måneskinsaftner ud på sådanne sygebesøg. Hans hustru var glad derved — for som hun sagde ham — så fik hun så meget godt at høre, når han kom tilbage. Engang kom Mads meget oplivet hjæm fra en gammel mands dødsleje. »Nu skal han nok gå frelst og glad bort«, sagde han. De unge i huset skøttede ikke om de »hellige«, men den gamle havde desuagtet bedt Mads blive ved med at komme til sig. — Selv kunde Mads ikke synge, men han bad da Hans, der var karl hos A., at følge med sig, han kunde nemlig synge kønt for de syge. Samme Hans kom forresten siden til at tjene Frits Bojsen i Skjørpinge.

Agerbæk var glad ved denne lille virksomhed blandt sognets syge, som Mads havde sin store glæde i. Det lå nemlig ikke for A. selv at være noget for de syge, med mindre der kom særligt bud efter ham. Dertil var A. for undselig. Den »gamle grevinde« på Arreskov kom hyppigt

i kirke i Øster-Hæsinge. En dag fik A. bud gennem en troende pige, som tjente grevinden, at hun var meget syg, om han ikke vilde se til hende. Det var pigen, der på egen hånd havde sendt dette bud. Men A. lod så først forhøre hos grevinden, om hun ønskede, han skulde komme. Ja, det vilde hun gerne, men først den næste dag. Da var hun død.

Om foråret og efteråret ved de store altergangstider havde A. det strængt. Han kunde vånde sig som i den største nød over de mange, der da kom til herrens bord, men som til daglig levede et vantro og gudforladt liv.

Den 30. september 1841 kaldtes Hans Agerbæk til sognepræst i sit gamle barndomshjæm *Øster-Hæsinge* og *Hillerslev*. Dette præste-embede havde i over 100 år været som et stamhus i familien. Før A. kom til at tilbringe sine sidste 28 år i dette kald, havde hans fætter, senere stiftsprovst Svitzer i Odense, været præst der; før denne hans fader, den ældre Svitzer, før ham hans svigerfader, provst Bachmann, som atter efterfulgte sin svigerfader, provst Hee. Egnen var fuld af minder, der gik som overlevering fra slægt til slægt. I et hult træ på vejen til Arreskov var kærlighedsbreve mellem en af præsternes døtre og hendes tilkommende mand, dengang huslærer på Arreskov, lagt hen til stadig brevveksling. I et gammelt lysthus i haven var flere par i familien bleven forlovede. Agerbæk kunde her leve i minder fra sin slægt på alle kanter.

Præstegården lå i en frodig og venlig egn; en fjerdingvej derfra lå den store Arreskov sø med det gamle Arreskov og en halv mil borte Trolleborg med sine store skove foruden flere andre herregårde med deres kønne omgivelser. Men sans for naturens skønheder havde A. ikke meget af. Det undrede stundom hans slægt, når de fik ham med ud til et smukt sted i egnen og selv var fulde

af beundring, da var han i reglen fraværende med sin tanke.

Det kostede A. stor overvindelse at søge Ø.-Hæsinge sognekald. Forholdene i Espe var nemlig efterhånden bleven helt fredelige. Den tid var forbi, da sognefolket kastede sten mod kirkevinduerne, når han holdt sine bibellæsninger derinde for de mange udensogns folk. Enten var de blevne blødgjorte eller var sløve i det. Befolkningen i Øster-Hæsinge derimod var hård og stridbar af sig. A.'s fætter havde ligget i stadig kamp med dem. Han ømmede sig derfor meget ved at søge det embede; men da det — som sagt — halvvejs betragtedes som et familieembede, gik han i Guds navn ind derpå.

Det var et grumme tarveligt hus, Agerbæks førte i Ø.-Hæsinge. Man skulde nok vanskeligt finde noget mindre æstetisk skønt end stuerne i deres præstegård. De fleste værelser var kun hvidtede og med bræddeloft. I de daglige opholdsværelser var der sand på gulvet. Møblerne var noget af det mindst smagfulde, man kunde se. Sofaerne hårde som et brædt. Kun præsten havde en umagelig kurvestol, ellers var alt gamle stole. Der blev så at sige aldrig anskaffet et nyt stykke til huset. Man studsede ved en sådan tarvelighed. Storstuen var bogstavelig kun møbleret med store, malede dobbelt-klædeskabe, hvoraf i det mindste det ene tilhørte en af tjenestepigerne. Også husholdningen var yderst simpel og ensformig, men alt rigeligt. Den eneste luksus, der brugtes, var et glas meget dårlig vin, som A. daglig drak til sin mad. Haven var som huset tarvelig og ensformig, passede væsenlig sig selv, med stive, lige gange, med ribs og stikkelsbær på siderne.

Men uagtet al denne ligegyldighed for de mange småting, der gør livet til daglig skønt og tiltalende, blev Øster-Hæsinge præstegård et underligt rigt og betydningsfuldt sted for adskillige både af slægten og omegnens folk, ikke

mindst blandt den opvoksende ungdom også fra de store gårde i nabolavet. Slægtens børn fra hovedstaden og andetsteds fra, som i sommerferien gæstede »onkel Agerbæks«, var betagne af dette hjæms glans. Ti her kunde de nyde den ubundne frihed. De måtte lege, tumle sig, spise frugt, køre i marken på kornlæs, endog komme for sent til måltiderne uden at høre et straffeord derfor. Det var frihedens lykke, der gjorde Ø.-H. præstegård til deres ønskers mål. Og når så de unge af slægt og kendinger kom ind under dette præstetag, så måtte de mer eller mindre bevidst have følelsen af den ånds magt, der udgik fra den stille, tavse præstemand og fra hans alvorlige, kristelige hustru, »tante Marie«. A. talte kun sjeldent med dem, men når de mødte ham i have eller stue, havde han et forunderligt mildt og kærligt blik, som viste dem, at han trods sin tilbagetrukkethed dog havde øje og hjærte og interesse for den enkelte. Såvel den tavse bordbøn før måltidet, hvor han altid sad dybt hensunken, som den højtidelige følelse, når han kom ind i præstekjolen og fulgtes med dem til kirke og de hørte ham prædike med stor kraft, hørte hans smukke messe fra alteret og til slutning altid sang: »Så vil vi nu sige hverandre farvel« — alt dette gjorde, at der knyttedes for dem en stille andagt til opholdet i Øster-Hæsinge præstegård. Men for en enkelt af dem, der i en ældre alder efterhånden selv kom ind under stærk religiøs vækkelse, gik det mere og mere op, at i Agerbæks hjæm dèr virkeliggjordes et sandt kristenliv, dèr levedes der i bøn og tro, dèr var dette livs fristelser overvundne, så vidt det kan ske på jorden, dèr levede man enfoldig som menigheden i de første tider, så tarveligt, jævnt og nøjsomt, så ligestillet med bønder og småfolk og så parat til at hjælpe enhver, der trængte. Og hvor dette syn klaredes hos den yngre, som gæstede A.'s hjæm, der kom også modet til at spørge præstemanden om de dybeste tings forståelse. Og A. gav altid

et forunderlig klart og tilfredsstillende svar, tillige meddelt så mildt og beskedent, som var han den yngres ligemand. Og kom der præster eller oplyste lægfolk i besøg i præstegården, så var det godt at sidde og lytte til samtalerne, som ikke førtes i fornem tilbagetrukkenhed i studerekamrets aflukke, men inde i dagligstuen, tilgængeligt for kvinder og børn, bønder og tjenestefolk. Det var som kilder til forfriskelse for den enkeltes åndsliv, der under disse samtaler vældede frém. Det var en »dagligstuekristendom«, hvor man under den daglige beskjæftigelse med håndarbejde, tegning o. s. v. eller under måltiderne fik de dybeste indblik i Gudsrigets tanker, som gjorde, at det gik op for èn, hvorledes kristendommen skal være surdejgen, der gennemtrænger og forklarer det hele hverdagsliv — eller hvad Spurgeon vilde kalde »mandagskristendom« og ikke blot »søndags-kristendom«.

Med egnens præster havde Agerbæks så at sige ingen omgang. Bendz i Søllinge var en tid den eneste, der besøgte dem sammen med sin fromme datter. Derimod fik de af og til i ny og næ besøg af præster langvejs fra, navnlig sådanne gode præstemænd, som gæstede de fynske kristelige forsamlinger.

Jak. Kr. Lindberg besøgte A. i trediverne på en af sine fynske rejser og talte i kirken i Vantinge. Lindberg havde først været i Odense for at tale med biskop Faber om de gudelige forsamlinger. Han ringede på døren og fik at vide, at bispen var hjæmme. Faber kom ud og spurgte, hvem han var. Men da svaret lød: »Jeg er magister Lindberg«, sagde bispen: »Med Dem vil jeg ikke tale«. — »Jo vist skal De tale med mig«, sagde Lindberg. Nej, bispen vilde ikke. — »Jeg forlanger, at De som biskop skal tale med mig«, gentog Lindberg. Og nu måtte Faber lade ham ind og samtale med ham. — På denne rejse talte Lindberg i Gæstelev kirke. De opvakte fra lang omkreds vare mødte. Men Lindberg kildrede ikke deres øren.

Han talte nemlig flydende og med kraft om de dødes rige efter sin milde, klare oplysning. Det huede slet ikke de opvakte. Og da Lindberg sluttede sin tale med at give dåbspagten sit vidnesbyrd, kunde de aldeles ikke få godt deraf, da han lige iforvejen var gået imod deres mørke forestillinger om dødsriget. — Dog mødte de opvakte fuldtalligt, da Lindberg et par dage derefter prædikede i Agerbæks kirke i Vantinge.

A. hørte til den præstekreds, der ved frivillige vennegaver støttede Lindbergs hus. Da i de samme år madam A.'s søster i Kjøbenhavn blev sindssyg, sendte de Mads avlskarl og Rikke derind. De tog ind på et gæstgiversted, hvor Peter Larsen just i de samme dage logerede. Om aftenen hørte de ham oppe i skænkestuen disputere med nogle gendøbere; men den næste dag var han inde hos maleren Scheuermann og stredes med ham mod Grundtvigianismen. Den samme dag var A.'s pige ude hos Lindbergs på Frederiksberg med en gave fra A.'s, der bestod i en otting smør, en fjerding gryn og en gås. Det var en rig gave efter deres små kår; men »Guds børn vilde dengang gerne dele med hinanden«.

Medens *Frederik Helveg* var huslærer på Lammehave i S. Højrup sogn, var A. engang en rejse i Kjøbenhavn. De opvakte i Espe bad da Helveg om at holde forsamling i Espe præstegård. Han gik ind derpå. Han var stærk i ånde. Ved slutningen af sin tale råbte han ud over forsamlingen: »Alle de, der har Jesus kær, kaster Eder i støvet med mig og beder«. — Fr. Helveg kastede sig da på knæ — der gik en sitren gennem dem alle, de tøvede et øjeblik, men snart lå selv de, der ellers ikke havde med troen at gøre, bøjede i knæ, medens Helveg bad. Da de rejste sig op, var der nogle, som kom til at tænke på, om det nu også havde været ret, især da Agerbæk ikke var hjæmme. De bleve da enige om at skrive til A. derom. Mads kunde ikke skrive, men så fortalte Johanne

A. i et brev om dette optrin. Han havde intet at indvende derimod.

I året 1841 kom *P. A. Fenger* fra Slotsbjærgby og *I. G. Willemoes* fra Herfølge (den gang 60 år gl.) på en rundrejse i Fyn til Espe præstegård. Det var en stor fest — også for tjenestefolkene, ti de fremmede præster slap ikke for at bære et godt ord frem i præstegården i den lille improviserede forsamling om aftenen, hvortil de enkelte troende i nabolavet blev indbudt af »madammen« ved en af hendes piger. Ved samme besøg sørgede »madammen« også for en af sine tidligere piger, Rikke Knebus, der nu tjente i Tommerup præstegård. Madam A. bad nemlig Willemoes, når de kom den næste dag til Tommerup, da at hilse på denne pige og tage sig lidt af hende, eftersom hun gik så ene derovre. Om formiddagen var der så Gudstjeneste i Tommerup kirke. Peter Fenger talte fra korsdøren. Om eftermiddagen skulde der være forsamling på Skræppenborg hos Peter Larsen. Rikke gik ude i præstegårdshaven ved »buskegangen«; Willemoes kom ud til hende, klappede hende på skuldren og talte venligt til hende. »Du er nok her i ørkenen, min pige«, sagde han. Hun måtte bekræfte det. Da begyndte Willemoes at fortælle hende om Gud, som var mægtig til at føre sit folk gennem ørkenen ind i Kanaan. Det blev så til en hel prædiken — idetmindste for Rikke — og det en sådan, som hun længe havde godt af. Willemoes spurgte hende, om hun gerne vilde med til forsamling om eftermiddagen, og da hun havde stor lyst hertil, gik han ind til præstens kone og skaffede hende lov til at følge med til Skræppenborg. Her var der over 400 mennesker samlede fra alle kanter. Peter Fenger og Willemoes talte. En bøsse var hængt ud, hvori Peter Larsen samlede penge til Kristiansfelderne[1]). Rikke havde engang som ganske

---

[1]) Denne bøsse kom frem ved „Løventhals møde" i Dons. Peter stod frem og sagde, han havde en gammel bøsse, han ikke længe

ung hjæmme i Odense bragt et pengebrev på posthuset fra Peter til Kristiansfeld med 50 rdl. i.

Blandt andre præster, som således gæstede Agerbæk, kan nævnes Mau, P. K. Algreen og *Frits Bojsen*. I sommeren 1842 kom F. Bojsen på hjæmvejen fra en rejse i Jylland ind til sin ven i Øster-Hæsinge præstegård. Og Bojsen slap ikke for at holde forsamling. Dette gav anledning til, at der senere fra de opvakte Fynboer kom en opfordring til F. Bojsen om at søge det 1844 ledigblevne embede i Brahe-Trolleborg, hvor grev Reventlow havde kaldsretten. Bojsen, som var bleven anbefalet til greven af grevinde Holstein, foreslog, at man dog først skulde høre ham prædike, og han rejste da derover, ledsaget af sin ven, præsten Emil Clausen. De vilde overnatte i Ø.-Hæsinge. Men de kom så silde om aftnen, at A. var gået i seng. Men han stod gerne op igen og klappede tilmed i hænderne af glæde over at få sådant besøg. Den næste dag gik vejen til Trolleborg. Her prædikede Bojsen i kirken for en meget stor forsamling, og greven var så glad derved, at han straks vilde have sagen ordnet. Da Bojsen kom tilbage til A., sagde han imidlertid: »Nej, nu får jeg ikke embedet, fordi jeg ikke vilde give slip på djævlen«. Han havde nemlig i Trolleborg hos doktoren været sammen med en del indflydelsesrige mænd. Talen var falden på djævlens personlige tilværelse, som Bojsen holdt på, mens de andre var derimod. Hans anelse var også ret, ti medens han endnu var hos Agerbæk, fik han bud fra greven, at hvis han vilde være præst der, måtte han ikke mere holde nogen gudelig forsamling. Det kunde han ikke gå ind på; derimod holdt han den samme aften i præstegården en dejlig forsamling, hvis glansfulde minde holdt sig i lang tid.

Foruden *Peter Larsen*, *Jens Dyrholm*, *Lars Møller*

---

havde brugt. Den blev nu hængt op i lindetræet udenfor — til missionen.

og adskillige andre af de mest kendte lægprædikanter gæstede også *Jens Jørgensen fra Bjerregård* engang imellem Agerbæk. Han var den gang hård i filten, navnlig overfor »madammen«. Strikkede hun på sin strømpe om søndagen, foreholdt han hende det som en sabbatsbrøde. Engang spurgte han hende, om han kunde overnatte i præstegården eller han skulde søge andetsteds hen. Hun svarede: »De kan jo gå ud i byen — og kan De ikke der finde plads hos andre, så kan De jo komme igen og blive her«. »Nej«, sagde Jens Jørgensen, »så bliver jeg her med det samme, da jeg hører, De har plads i præstegården.« —

Agerbæk var en varm fædrelandsven. I treårskrigens begivenheder tog han del med stor hjærtelighed. Det var dagen efter Istedslaget. Den unge skomager S. P. Sørensen fra Odense, som af og til vandrede den lange vej til Hillerslev for at høre A., kom med sejrsbudskabet. Agerbæk stod udenfor kirken, og da han modtog den stolte efterretning, slog han hænderne sammen og sagde: »Gud ske lov, Gud ske lov«; og bad så degnen læse budskabet op for den samlede mængde. I anledning af krigernes hjæmkomst holdt A. en prædiken i Ø.-Hæsinge den 27. februar 1851 og i Hillerslev dagen efter. I denne prædiken udtalte han det, at aldrig havde Danmark siden Valdemarernes dage haft så strålende en hæder som i den krig. Men han føjede også til, at det var Gud fader, som skulde have æren derfor; thi fra ham var heltemodet og sejren kommet.

Det var kun en sjelden gang, Agerbæk gjorde den lange rejse til Kjøbenhavn. Men når han derinde besøgte sin halvsøster og slægt og venner, var det en stor fornøjelse ikke mindst for børnene. Han var nemlig så barnlig, at han morede sig ved at se alt, hvad der var at se. Hvert panorama og vokskabinet på Vesterbro, hvoraf dengang var enkelte i »de små allèer«, skulde han se, og

han tog da med glæde børnene med. — I Tivoli var han begejstret for nogle Arabere, som havde gjort kunster, og hvis sorte hår og udprægede træk han beundrede. Men også på museerne og malerisamlinger skulde han. Og medens hans sans for naturens skønhed kun var lille, så havde han ikke så ringe kunstsans. Malerier, især religiøse, havde han megen kærlighed til og kunde gøre træffende bemærkninger om dem, ligesom han havde stor kærlighed til musik. — På en af sine Kjøbenhavnsture havde han en masse småpenge løse i lommen. Da han kom sejlende til hovedstaden fra Fåborg, løb nede ved havnen en gadedreng hen og vilde tage hans tøj, og flere fulgte efter den første. De var vante til, at èn blev tagen og de andre skubbede til side som påtrængende, hvad de også var. Men da A. med sin bedste vilje kun kunde bruge en af dem, stak han hånden i lommen, som raslede af penge, og gav hver af dem nogle med en så elskværdig, skjælmsk mine i forståelse med dem, at selv drengene fik et andet udtryk derved. At der kom flere til behøver ikke at tilføjes. —

A. kunde le så hjærteligt, at det var aldeles smittende at høre derpå. Og så kunde han, når han var oppe derfor, fortælle med et mageløst humor. Og aldrig glemte han pointen i den morsomme historie. Engang fortalte han et lille træk fra en overrejse over søen. Han lå inde i herrekahytten og var meget søsyg og har formodenlig skåret ansigter under disse kvaler. Thi en fremmed herre spurgte ham høflig: »Tillader De, at jeg ler ad Dem?« — »Ja, med største fornøjelse«, sagde A. og lo af hjærtensgrund, når han fortalte derom. Det var også med megen humor, han fortalte en drøm, som han engang havde på et besøg i Kjøbenhavn. Der var om aftenen bleven talt om Søren Kierkegård, og A. havde udtalt sig stærkt imod dennes angreb på menigheden. Så drømte han om natten, at han stod på perronen på en jernbanestation. Da

kom et tog brusende hen foran perronen, og forrest på lokomotivet stod Søren Kierkegård, rakte hånden ud efter A. og sagde: »Nu rejser jeg ad det hede helvede til — og *Du skal med!«* — A. fortalte det med oplevelsens sikkerhed og lo selv højt derad.

Agerbæks hustru, *Marie Frisenberg*, hvem han elskede i høj grad, havde ofte stået ham bi i hans åndelige kampe. Hun var nemlig fuld af religiøs og dyb alvor. Hun var ham en uundværlig støtte i alt det praktiske, som han stod grænseløs fremmed over for. Også var hun meget begavet, og engang imellem kunde hun ligefrem være så morsom og med stort lune frembringe megen tør vittighed. Men i årenes løb var hun bleven tungsindig og fuld af anfægtelser. Det var dels sygdom i blodet, dels vanskeligheder med èt af hendes børns opdragelse, som måske tildels skyldtes hendes eget strænge sind, der førte hende ind i smerternes land og voldte hende lidelser både på sjæl og legeme. Det var dog ellers ikke hendes natur at være stræng; kjendte man hende nøjere, svandt det ofte som tågen for solstrålerne. Hun trængte nu til stadig støtte og hjælp hos sin mand. Og hun fandt den i rigeligt mål i hans store tålmodighed og sagtmodighed, hans stadige bøn for og med hende og hans kærligheds trøst til hende. Når det var hendes fødselsdag i disse trange år, plejede A. gerne at skrive en ny salme til hende. Ved en af disse lejligheder var det, han digtede sin herlige salme:

Uforsagt, vær på vagt
Jesus haver det alt fuldbragt.
Han har vundet det store slag,
satan bundet til dommedag,
åbnet os himmerigs port.

Navnlig i det vers, hvor han synger: han kan dig trøste i al din vè, han er dig nær, skønt du ej kan se Jesus, din trofaste ven, mærker vi nok, han har sin lidende hustru for øje. Da han kom ned i stuen, gav han hende

den og sang den for hende med sin gode stemme og store inderlighed. Da Roskilde konvent salmebog kom ud, sagde en af hans veninder til ham, at det undrede hende, at der kun var optaget èt vers af hans salme. Han svarede beskedent, at det undrede ham, der dog var optaget et vers af den; »desuden« — tilføjede han lidt ironisk — »er den slet ikke poetisk«. A. skrev ikke mange digte, og stor poetisk værd har de vel heller ikke, men den lille digteriske åre randt ud fra hans hjærligheds rige væld. Ved en anden af sin hustrus fødselsdage skrev han følgende salme:

Jeg kender ingen glæde,
o Jesu, uden dig,
jeg sukke må og græde,
når du går bort fra mig;
når skal jeg se dig smile
til mig, når skal jeg hvile,
o herre, ved dit bryst!

Ved jorderiges møje
jeg segner modløs hen,
det sortner for mit øje,
o Jesu, sjæleven.
O, kom og stil min klage
den tid, jeg har tilbage,
du blive må hos mig!

Du vil og kan mig værge
mod fjendens magt og list,
min tro kan flytte bjærge
ved dig, o Jesu Krist.
Du al min sorrig kender,
i dine frelser-hænder
er hele verden lagt.

Min frelser vil du være,
fra synd, fra sorg og savn,
og alle mine kære
jeg lægger i din favn.
Du vilde for os bløde,
Du elskte dig til døde,
Du vil os ej forsmä.

O, lad os med hverandre
dog holde fast ved dig,
og tag os, når vi vandre
herfra til himmerig,
hvor i din faders rige
vor frydesang skal stige
med tak, o Jesu Krist.

Nu sige selv du amen,
o herre, til vor bøn;
og lær os alle sammen
at elske dig, Guds søn,
og når vor tid er omme,
så lad og alle komme
til dig i frydens hjæm.

Disse fødselsdagsdigte glædede A.'s hustru meget; hun viste dem gerne til tjenestepigerne, og de fik lov til at skrive dem af. Når hun var stærkt anfægtet og nedbrudt

på sindet, kunde hun stundum gå over til Mads forpagters. De skulde da synge med hende særlig den salme af Nils Brorson:

Hvor skal jeg vel lindring finde
i min store nød og trang?
Mon jeg vel og nogensinde
bliver ret tilfreds engang?
Ja, der fordres kun dertil:
at jeg vil, hvad Jesus vil.

Det svalede så en stund hendes syge sind; men snart brød tungsindet sig atter vej i hende. Engang gik hun hen til et af Mads forpagters småbørn, strøg det på håret, klappede det på kinden og udbrød: »Å, du kære lille barn — havde jeg dog blot så roligt et sind som Du har; mit vil slet ikke være stille«. Det var hjærteskærende for hendes kære at se på. Tilsidst tabte hun helt modet på at leve, lagde sig til sengs og kunde i lange tider være så hårdt anfægtet, at hun slet ikke kunde græde, hvor meget hun end ønskede det. Både i det indre og ydre levede hun sine sidste år for nedrullede gardiner.

Men Agerbæk hængte hjærtelig ved hende til det sidste. Mange år efter hendes død kunde han rives ud af sin dybe distraktion, hvori han tit sad hensunken, når nogen nævnede hende og lagde minder fra ungdomsdagene hen til ham.

Den 1. marts 1854, en onsdag morgen i fasten, inden det blev lyst, blev der kaldet på Agerbæk. Hans hustru lå for døden. Han sad ved hendes seng og gav hende det sidste farvel. Man sagde, at han græd sådan, at hans vest var helt våd og måtte hænges ud at tørres. Da døden først var kommet, havde han tørret øjnene og været helt rolig, og så skyndte han sig at klæde sig om for at nå til Hillerslev til først-tjeneste. Undervejs mødte han dr. Krohn, som fra sin vogn råbte over til ham: »Hvordan har dog deres kone det?« Han havde været hentet aftnen før og mente ikke, hun kunde overleve natten. »Jo tak«,

råbte A. til svar, »nu har hun det godt, for nu er hun hjæmme«.

Foruden hustruens død måtte Agerbæk nogle år efter også friste den store sorg at miste begge sine voksne børn; men har bar det alt med stor fromhed og tro. Rimeligvis knyttede det ham mere og mere til den hinsides verden, hvor han nu levede sit meste tankeliv, og gjorde ham mere fremmed for, hvad der hørte til dette liv. Han har givet en ypperlig karakteristik af sig selv i sin ensomhed i en salme, han skrev et af sine sidste leveår. Det er denne:

I verden fremmed er jeg, ak så fremmed,
jeg iler vild i verdens travle færd,
ak, hvor jeg længes efter fædrehjæmmet
og efter ham, som er mit hjærte kær.

Dog vèd jeg vist, at skjult han med mig følger
igennem verdens farefulde land,
igennem ørken og de vilde bølger
han fører uskadt mig til Kanaan.

O skjønne land, hvor freden evig varer,
hvor broder ej med broder kives mer,
hvor glæden deles af de frelste skarer
og øjet altid fredens fyrste ser.

O skjønne land, som skjult i tåge dølger
din ynde og din rosenklædte strand
bag gravens mulm og dødens sorte bølger,
jeg elsker dig, du er mit fædreland.

Der har min Jesus kjøbt mig ret at være,
da han på korset lod sit liv for mig
og bar min store skyld, hans navn ske ære!
Han vil mig favne i sit himmerig.

Der skal jeg hvile ved hans frelserhjærte
og se ham i hans store herlighed
og glemme jordens lyst og jordens smerte
ved himmellivet i hans kærlighed.

Der skal ej mere synden med mig følge,
ej mer den skal i hjærtet vække strid,
den druknet er i dødens sorte bølge,
og Jesus har mig iført klædning hvid.

Der skal jeg se de forudgangne kære,
som gik herfra i Jesu Kristi tro
og kom til ham for salige at være
og evig glade i hans rige bo.

Der skal med himlens engle èt vi være
omslynget fast med kærlighedens bånd,
og til et evigt liv i sandhed lære
at kjende fader, søn og helligånd.

Der verdens lyst ej mer mig skal bedåre,
thi Jesu! salighed jeg har i Dig.
Der skal ej satans pil mig mere såre,
thi han er husvild i dit himmerig.

Hjælp Jesu, at den tid jeg har tilbage
tålmodelig dit kors jeg bære kan
og leve til din ære alle dage,
til Du mig kalder til mit fædreland.

O lad mig høre da din røst og følge
trods dødens rædsler, hvor du fører mig;
o slip mig ej, men gennem dødens bølge
din nåde bære mig til himmerig.

Der var imidlertid 15 år fra Agerbæks hustrus død og til han selv fik afløsning fra sin post hernede.

Imidlertid blev A.'s virksomhed som fynsk præst langt fra så omfattende som den havde været fra den første dag, han i 1834 kom i fynsk præsteembede. Fra at være alle de vakte fynboers præst blev han nu nærmest kun sognepræst i Ø.-Hæsinge og Hillerslev. Han havde nemlig fået en stor arvetager i den ny præst, der i foråret 1849 var bleven sognepræst i Ryslinge, *Vilhelm Birkedal*. Ved ham skulde den kristelige udvikling på Fyn føres et stykke

videre, om end i det gamle spor. Og det viste sig også snart, at det gav en stor vending i forholdene. Ti størstedelen af A.'s mange udensogns venner sluttede sig nu om den ungdomsfriske, rigt begavede Ryslingepræst. Men A. så kun mildt dertil — og der opstod snart et kønt og inderligt venskab mellem ham og Birkedal. Denne erkendte nemlig i Agerbæk den gamle præst for menigheden, »en folkemand, som talte jævnt i folketonen«, som »stod ved ordets elv« og »som man stedse foran så, *da troens morgen brød sin tåge*«. Også var der en mærkelig lighed imellem Agerbæks og Birkedals naturer og hele udvikling, der ligesom gjorde dem fortrinlig skikkede til at være fynboernes ypperste præster i rækkefølge, den ene efter den anden. Begge havde de personligt i deres unge dage gået i Øhlenslægers skole, var senere kommet i nær berøring med Grundtvig og havde dog bevaret deres ejendommelighed. Begge havde de offentlig trådt op som kirkelige frihedsmænd. Begge havde de en lille poetisk åre og et deraf udspringende billedsprog; — og begge kunde de så godt parre alvor og gammen med hinanden i det daglige liv. — Men det var forskjellen, at den ene var yngre, ikke blot i alder, men også i syn; de bånd, som den ældre præsteslægt som oftest måtte lide under ved ordets fri forkyndelse, dem kendte den yngre ikke til.

A. havde den skik at læse prædikenerne op, men gjorde det forøvrigt (når undtages, at imellem, når bladene skulde vendes, det gik småt) ualmindelig lidt som oplæsning, kraftigt, højt, varmt og inderligt. Indholdet var altid ægte grundkristeligt med en baggrund af ydmyghed og væsenlig pegende på nåden og atter nåde. Der var mangen gang ny og rige tanker i hans prædiken, som enkelte af tilhørerne sent glemte. Således gjorde han engang i en prædiken om farisæeren og tolderen opmærksom på tolderens bøn, hvorledes han udpegede sig selv stærkere end vor bibeloversættelse får det frem, idet der i den græske

tekst står: »Gud, forbarm Dig over *mig*, *synderen*«. I en anden prædiken gjorde han opmærksom på, at der i de ord, at herren på dommens dag vil skille fårene fra bukkene, lå så megen trøst deri, at i en fårehjord er så mange får og kun få bukke.

Siden hustruens død sad Agerbæk i nogle år som en ensom mand i Ø.-Hæsinge præstegård. Mads forpagters var flyttet adskillige mile hen til en lille selvejendom, de havde købt. De fleste gamle venner blandt bønderne kom der ikke mer. Præstebesøget var også sparsomt. Han havde fremmede til at holde hus for sig. Som oftest sad han hjæmme i den gamle lænestol, røgende, grublende, dybt inde i sine tanker, hvis han da ikke sad i sit studereværelse, om aftenen i halvmørke ved det osende talglys, som han i timevis glemte at pudse.

Og dog var der i dette ensformige liv enkelte strålende lyspunkter for den aldrende, elskelige præstemand. A. fik nemlig en stor og rig åndelig indflydelse netop i disse hans eremitår på nogle kvinder fra herregårdene i nabolavet, hvad der var ham til megen glæde og oplivelse.

En gammel adelskvinde — adel ikke blot af stand, men af hjærte og sindelag — skriver i en dagbogsoptegnelse af 21. august 1857:

»I går gik jeg den kønne spadseretur langs med skoven og stentevejen over markerne til Øster-Hæsinge. Jeg vilde besøge min gamle præst, pastor Agerbæk. Det er længe siden, jeg så ham. Han er plaget af svimmelhed, beængstelser og alle slags lidelser. Da han kom ned i dagligstuen til mig og havde fortalt mig, hvor ringe han var, både med beklagelse og med små skæmtsomme indlæg, så jeg nok, at han var affældig og betydelig taget af. Dog mærkede jeg, at sjælen var sund og uforandret, så da han sank sammen som en blød klump i det ene sofahjørne, mens vi andre talte sammen, gik jeg hen, satte mig i sofaen hos ham og slog på de strenge, jeg vèd

altid give klang hos ham. Han udbrød straks med stor varme: »Ja, om Guds rige kan jeg tale!« Og det var virkelig, som om han kom sig, mens han talte, som om det var et forfriskende bad for ham. Der var netop i de sidste dage kommen uro i mine tanker angående flere af mine hensovede kære, af dem, jeg havde elsket, hvis hjærter havde været så fulde af kærlighed, men for hvem herrens ord ikke var det ene fornødne.

A. har nu slet ingen frygt for de kære hensovedes sjæle. De ere i Guds hånd, og den vil heller end gerne frelse. A. siger, at der tales om en yderste dom, hvor de, som ej ville tro, overgives til fordømmelsen, men ikke om, at de hensovede ej kunde omvendes i det andet liv, som de efter hans formening visselig kunde. Desuden er der en frelsende kraft i dåben, for hvem der ej spotter og modsætter sig den helligånds virkninger. Ofte findes troen dog, mere end vi vide, gæmt hos andre, og, om også sent, kan den bryde frem. Er hjærtet istand til at elske, og hører man til de ydmyge, så er Gud fader selv jo kærlighed og ser, hvad der er skjult for vore øjne. Der har for længere tid siden været en periode, hvor der ligesom var kristelig død og vantroen regerede. De unge, der voksede op dengang, bar mærke deraf og led derunder, alt som hjæmmene vare. Da måtte f. eks. djævlen ikke nævnes, ja selv af den anden artikel i trosbekendelsen udelukkedes de ord »nedfòr til helvede«; men — udbrød Agerbæk med et livligt smil — der spørges intet sted: »tror du på djævlen«? men vil du forsage djævlen?

Vi talte også om synden mod den helligånd. Det er åbenbar trods, viljens modstand, djævelskab. Han er af den mening, at når et menneske øvede denne synd, måtte dette menneske dø, og anfører som bevis: Ananias, der faldt død om, da Peter tiltalte ham. — Vi kom også til at tale om det sted, Kristus nedfòr til helvede at tale frelsens ord til ånderne i de dødes rige. A. sagde, da var

han endnu ikke opfaren til faderen. Ej heller kom han ene, »ham fulgte så faver en skare« — dog stansedes han på sin himmelflugt af Maria Magdalenes brændende kærlighed og bønner, en kærlighed, der var så besejrende, at han, rørt af hendes smerte, viste sig for hende og nævnede hendes navn; men da hun vilde ile til ham og i sin salige glæde gribe ham, siger han: »Rør ikke ved mig (stans mig ikke), jeg er endnu ikke opstegen til faderen. Således forklarer A. dette sted, hvorover han har tænkt meget. — I de dage, Jesus talte med disciplene om de ting, som hører til Guds rige, sagde han: »Se jeg lærer et nyt bud, at I skulle elske hverandre«; men dette er ikke et nyt bud — og på hebraisk lyder ordet »at« *for*at — forat I skulle elske hverandre. Dette ny bud må være dåben, en fast regel, han gav dem om indstiftelsen af hans menighed på jorden, da han talede med dem om de ting, der hører til Guds rige. Derfor regner Agerbæk kirkens indstiftelse fra påsken, da han åndede på dem og gav dem den helligånd, hvis virkninger senere viste sig i pinsen. Med denne åndens gave må den evne være givet apostlene at se menneskene ind i hjærterne«.

Den samme kvinde spurgte ved samme lejlighed Agerbæk om hans syn på »troen«; og A. nedskrev da til hende sit syn i en lille artikel, han kaldte »*om troen på vor herre Jesus Kristus*«. I denne skriver han bl. a: »At Kristus havde givet sine apostle en sådan trosregel, viser det ny testamente på mange steder, af hvilke vi kun vil bemærke nogle få — apost. g. 1—3: »Han blev set af dem i 40 dage og *talede* om det, som hører til Guds rige«. — Når Kristus imellem sin opstandelse og himmelfart vilde meddele sine apostle, hvad de skulde forkynde al verden til salighed, så har han visselig ikke gjort dette så dunkelt, ubestemt og vaklende, at de troende kunde strides derom til verdens ende; men han, som er verdens lys til det evige liv, *må* have beskreven dem troen med klare og

bestemte ord, som skulde opbevares til alle tider. Rom. 10, 6—8: »Den retfærdighed, som er af troen, siger således: sig ikke i dit hjærte: hvo vil fare op til himmelen nemlig for at hente Kristus ned? eller hvo vil fare ned i afgrunden, nemlig for at hente Kristus op fra de døde? Men hvad siger den: ordet er dig nær i din mund og i dit hjærte, nemlig *det troens ord*, som vi forkynde«. Her taler Paulus om et troens ord, som alle sande kristne altid kunne have i deres hjærte og jævnlig bekende med deres mund, et ord, hvorved *Kristus selv* altid var dem nær, når dette troens ord *var i deres hjærter*. Hvad er nu det for et ord? Er det alle de prædikener, som apostlene have holdt? Hvo kunde huske alt det og gæmme det alt sammen i hjærtet? Er det det ny testamente? — Det var ikke skrevet dengang. Er det en ubestemt lærdom, hvoraf de hørte noget èn dag, noget en anden? Nej, den lærdom, hvori vi skal have *Kristus*, må være bestemt. Ham må vi have til alle tider og vi kan ikke nøjes med en halv Kristus. Det troens ord, som apostlene forkynde, *kan* ikke være andet end *dåbens pagt*, som alle *kristne* kendte, som alle *kristne* let kunde huske, som alle *kristne* idelig må gæmme i deres hjærter; thi det var den betingelse, under hvilken Kristus blev deres i dåben«. — — —

Et stort lyspunkt i Agerbæks ensomme år kom til syne, da han fik nogle unge, ukonfirmerede piger fra herregården i nabosognet at læse privat med hver tirsdag.

På den tid, disse piger kom i præstegården, var A. yderst nervesvag.

Hans store, tunge legeme blev rystet igennem som af elektriske stød, og han påstod altid, at »der var torden i luften«, som lagde et gruligt tryk på hans hoved. Det var ham umuligt at stå stille blot, mens han messede, han gik frem og tilbage foran alteret og var lige så urolig på prædikestolen. Hjæmme fòr han jævnligt ud i haven og løb op og ned ad en lang gang. Når nogen så mødte

ham, råbte han: »Kom ikke for nær, for jeg er et lokomotiv, og jeg løber alting ned«.

Han havde altid været meget ubehjælpsom, men nu, da han havde så lidt herredømme over sit legeme, blev det naturligvis værre.

Det var ham t. eks. en ren umulighed at lægge i en kakkelovn. Oppe i sin stue vilde han gøre det selv, og han rodede også i den, til han havde aske op til albuerne, men det brændte aldrig.

Han følte godt sin ubehjælpsomhed, og den gjorde ham i forening med en høj grad af nervøs ængstelse usikker i mange forhold. »Jeg har en proces på halsen« var under de fredeligste forhold et meget jævnligt udbrud, og med halv komisk fortvivlelse overfor kommunale anliggender kunde han sige: »Næst djævelens væsen er fattigvæsenet det værste!«

Der skulde venner fra hans unge dage til for at have mod til at gå lige på og med velberåd hu se at få ham ud af dvaletilstanden. Men det kunde lykkes, og så var det, som når tæt tåge ruller bort for solstrålerne, og hans ansigt kunde da lyse mildt og venligt.

Så kunde han give sig til at tale og til at fortælle, være barneglad og munter og tit så inderlig vittig. Når enten han selv eller andre fortalte en morsom historie, så lo han, så at tårerne trillede, og hele manden rystede, men der var det underlige ved det, at det aldeles brat, som slog man en bom for, gik over til dyb alvor.

Agerbæk havde undertiden ondt ved at slå ind i den rette tone med folk.

Da en mand beklagede sig over, at han havde mistet en hest og var meget ked derad, kom A. til at sige: »De skal ikke være bedrøvet, jeg er vis på, at De nok igen skal få Deres hest at se og blive samlet med den«.

Skønt svaret jo rammer ved siden, var der aldrig nogen, som virkelig gjorde nar af det. Sagen var, at A.

trøstede, som han selv var blevet trøstet, og han følte det som en usigelig trøst, at hele den stakkels skabning, som sukker og er i smerte, skal genrejses til et nyt og evigt liv sammen med alle Guds børn. Han talte tit om dette.

Når Agerbæk, generende galant, lod de unge herregårds-pigebørn gå foran ind i sit studereværelse og så lukkede sin dør, så havde de ham, hvor de helst vilde.

Han begyndte altid timen med troen og fadervor. Mens han bad fadervor, krummede han sig sammen som en snegl, foldede hænderne fast og så ned; men når han bekendte troen, så han frejdigt op og bredte halvvejs armene ud.

Han sagde dem engang, hvad det skulde betyde. Han syntes, han var så rig og glad, når han rigtig kunde sige: »Jeg forsager og jeg tror«, og han måtte ligesom brede armene ud efter alt det, han i troen kunde kalde sit; men når han bad fadervor, så følte han sig i den grad som den lille, der kom til den store, så at han måtte bøje sig, og så foldede han hænderne fast for rigtig at holde på alt det, som hans fader gav ham, mens han bad.

Den ene time blev gerne til to eller halvtredie. De havde Balles lærebog og bibel- eller kirkehistorie, men de holdt dem kun lidt til bøgerne og blev aldrig overhørt. Agerbæk talte, — ikke sjældent mere til sig selv end til børnene.

Meget af det, som var tænkt i de tavse timer, myldrede frem som dybe betragtninger eller store billeder. Guds store kærlighed, som vilde, at intet måtte gå tabt, var grundtonen, og for rigtig at få den strøget tilbunds, drog de viden om både på hjærtets og historiens dybder.

Alt, hvad han sagde, var oprindeligt, det var førstehånds tanker og førstehånds følelser, og selv om mange sagde det samme, var intet traditionelt, når han gav det. Folk kunde blive blege. når han fortalte om Kristi lidelse. Han malede hele situationen, som havde han selv været

tilstede, med ord og også ved med fingrene at strege i støvet på bordet. Man kunde her anvende: »Kun hvad Du har set, Du maler, kun om hvad Du vèd, Du taler«. I sine salmer var A. næppe nogen stor digter, men i sin fremstilling af hjærtets og folkenes historie var han det sikkert.

Han mærkede snart, at herregårds-børnene omtrent ingen ting kunde, uden hvad han lærte dem; og derfor tog han så meget, som det lod sig gøre, af verdenshistorien — så vidt den vedkom de åndelige bevægelser — ind under kirkehistorien. Han nævnede således Voltaire, Rousseau, Goethe og Schiller. Han betragtede Voltaire som en forsætlig spotter og nærede en virkelig alvorlig frygt for, at han skulde i helvede.

Agerbæk kunde vist nok godt have givet sig til brændende varmt at bede om, at Voltaire måtte blive salig. — Ingen måtte gå tabt; og Agerbæk skal have ytret i sammenhæng dermed: »Jeg har det håb til Gud, at han vil unde mig at blive missionær i de dødes rige«.

Men nu børnene; ja, de troede, at de forstod alt, og de levede dag og nat på disse forestillinger, der optog deres tanke og tid. Men da de dog også måtte lege lidt, så kunde det godt falde dem ind at afgjøre dybsindige kirkelige spørgsmål ved at prøve kræfter på, hvem der havde ret.

Denne sundhed var deres lykke, for i grunden var det jo slet ikke affattet efter børns behov. De forstod ikke halvparten.

Agerbæk elskede og agtede Grundtvig og malede ham for børnene som den stærke kæmpe, der stillede sig ene mod vantroens storm.

Han vilde også gerne kaldes Grundtvigianer og delte Grundtvigs mening om trosordet og meget andet; men til partiet hørte han alligevel ikke helt, for her kom hans

oprindelighed og gjorde ham til den eneste i sit slags — til uafhængig personlighed.

Børnene derimod blev Grundtvigianere på en hals; grundtvigske salmer og grundtvigsk snit, om det så bare var bløde hatte eller røde livbånd til hvidt liv, fandt de højst bedårende.

Skønt hørende til et andet sogn, blev de konfirmerede i Øster-Hæsinge kirke.

De sidste gange før konfirmationen læste de sammen med de andre konfirmander. Og her kunde de ikke lade være at se A.'s uheldige upraktiskhed. Han kunde slet ikke sætte sig på børnenes standpunkt, men gik op og ned og talte så dybt og så tankevægtigt, så at de umulig kunde tage stort af det.

Pigerne sad artigt og pænt, men drengene gjorde grin bag hans ryg. De havde fået fat i ordet »kærlighed«, og enten A. spurgte: »Hvorfor vilde Gud frelse menneskene« eller »hvorfor fristede djævelen dem«, kunde man vente et kor, som brølte: »af kærlighed«. Han hørte godt, det var galt fat, men var for ubehjælpsom til at sætte sig i respekt.

Timerne inde i A.'s studereværelse var naturligvis det af alt, som havde mest betydning for de unge piger fra herregården; men de var dog også meget ivrige på at komme i kirke hos ham. Dèr blev gerne altid brugt de samme to salmer: »Alene Gud i himmerig« til at begynde med og »Gud helligånd i tro os lær« efter prædikenen. Han kunde ikke lide de flade omskrivninger, som mange af de ældre salmer har fået, og han beklagede meget, at de ikke mere kunde synge: »At vi mod dødens grumhed må *i Jesu dybe vunder få*« (istedetfor: i Jesu Kristi samfund få).

Agerbæk messede meget kønt, men stod jo på grund af sin sygelighed ikke et øjeblik stille. Han havde aldrig hverken messesærk eller messehagel på. Det var altsammen

brændt sammen med præstegården 1844. Og da han havde ondt nok ved at bevæge sig i de klæder, han var nødt til at have på, så var han helst fri for, at der skulde anskaffes flere gevandter endnu til ham. Hans gang var påfaldende tung, og han tog så fast i rækværket ved prædikestolen, at det så ud, som hivede han sig op ad trappen. Når han først var deroppe, bøjede han sit hoved dybt og så begyndte han med overordenlig inderlig og harmonisk stemme: »Herre, vor Gud og himmelske fader«. Indledningsbønnen endte han altid med fadervor og med: »O, søde Jesus lad din ånd vort hjærte helliggøre, og ved din egen almagts hånd vor afmagt hjælp tilføre; da skal vor gerning priselig ved Dig *alene* blive, og Du af nåde himmerig os skænke skal og give«.

I sin tale brugte han ofte ordet »dog«, og der var noget sært indtrængende derved, som ved et lille sikkert slag på et søm: »O væk os dog til stadig at leve i dåbens nåde«, — »hjælp os dog, at vi må blive salige«, — »lader os dog ty til Guds nåde« o. s. v. — I det sidste vers af hans salme: »uforsagt« har der også fra først af stået: »Lad os *dog* bruge den kostbare tid«, og for dem, for hvem Agerbæks »dog« havde en vis betydning, blev det et savn, at det pæne »da« afløste det.

Hovedindtrykket af A.'s prædikener var, at det var en troværdig tale, fuldkommen værd at tage imod, og at den var fast bygget på sakramenterne, trosordet og biblen.

Der var ikke spor af nogen forceret religiøsitet i det daglige liv i Ø.-Hæsinge præstegård, og det var lige imod A.'s vilje at lægge bånd eller tynge på nogen. Som et lille bevis kan anføres en samtale med en af gårdmændene.

Gårdmanden sagde til ham, at han helst vilde køre korn om søndagen, når det var vanskeligt vejr, og han mente også, at han bedre kunde tænke på vor herre, når han var ved kornet, end når han sad i kirken og bare længtes efter at komme ud til det.

»Ja, min gode mand«, indrømmede A. straks, »jeg tror også, at det er bedre at sidde på sit kornlæs og tænke på sin herre og frelser end det er at sidde i kirken og tænke på sit korn«.

Men sådan en enkelt udtalelse har mindre at sige end hjæmlivet i det hele. Især i sommerferierne, når de unge slægtninge fra Kjøbenhavn samledes i det kære Hæsinge, kendtes den gamles frisind. De unge havde deres frihed i den højeste grad, og ikke blot det; A. kunde være meget fornøjet ved at være tilskuer eller tilhører ved deres kvikke lege og samtaler.

En aften i sommerferien, da de sad om det lange aftensbord i storstuen — A. passede sin blålige vin og sit smurte smørrebrød — kom de unge i livlig disput om, hvordan havfruer så ud, og skalaen blev vist gennemløbet fra »mageløs yndige« til »rædsom grimme«.

Så på en gang faldt A. ind og sagde med hele sin betagende overbevisning: »De er dejlige«. Der var ingen tvivl om, at han måtte have set dem, for dette »dejlig« var selvoplevet, — set dem et sted helt inde i sin rige fantasi. — Al disput forstummede, det afgørende ord var jo sagt.

I alle forhold vilde Agerbæk virkeliggøre idealet. Det kom også stærkt frem overfor hans store gavmildhed. Alle fattige — og desværre ikke mindst de uværdige — holdt sig nær til ham, og der var vist ingen, som har fået afslag. »Giver, så skal Eder gives«. Og A. løb fra sit studereværelse, hvor den fattige var gået ind, ned i sovekammeret, hvor den gamle kommode stod, hvori han havde sine penge; og der blev sagt, at det sjælden var under en specie, at han hentede. Han måtte passere dagligstuen, og nu gjaldt det om, at ingen måtte ane, at han var i begreb med at give en gave, så han holdt altid hånden med pengene knyttet på ryggen og strøg som en tyv, der havde stjålet, afsted i fuld fart. Det kan også være, at

det gik så hemmelighedsfuldt til, fordi ikke engang hans venstre hånd måtte vide noget om, hvad han havde i den højre.

Når han så kom op til den fattige med sin meget rundelige skærv, så hændte det ikke sjeldent, at denne forlangte mere og forsikrede præsten om, at han var nødt til at tage livet af sig, eftersom han ikke kunde ernære sin familie, når han ikke fik et langt større bidrag.

Naturligvis kunde det falde A. ind at protestere, men når manden så, som blev han ude af sig selv, begyndte at skælde og sige »Hans Agerbæk« og »Du«, og atter gentog sine selvmordsplaner, så føjede præsten sig alligevel efter ham.

Dette er et af de grelleste eksempler, men et virkeligt. Men kun at betragte den gamle præsts eftergivenhed overfor dette og mange andre mindre udprægede tilfælde af lignende art, for tossegodhed, rammer ikke det rette.

Hovedmotivet var, hvad man kunde høre ham udtale, når nogen af hans slægt søgte at få ham lidt retvendt på dette punkt, at han ikke turde tage det på sin samvittighed, om et menneske virkelig følte sig udstødt i fortvivlelsen, fordi han ikke fik den fornødne hjælp.

En dag kom der en enke med en lille datter på en tretten-fjorten år ind i præstegården. Hun fandt det passende, at A. opfødte dette pigebarn, til hun blev voksen, og det uagtet moderen ikke havde spor af anden adresse til ham, end at hendes fader var den ældste præst i Danmark. De forærede A. et litografi af denne ældste præst, og han tog sig af barnebarnet. Han kunde nok slå nogle krøller på næsen og sige: »Det er dog så virkelig for galt«, men han gjorde lige godt, hvad folk forlangte.

Efterat Agerbæk i tolv år fra sin hustrus død havde siddet som den ensomme mand og hans hjæm til daglig

havde været halv lukket for omverdenen, skete der en stor forandring med ham og hjæmmet fra januar 1866, da han fik til kapellan den 30-årige *Aksel Bay*, ret en dyb karakter med store evner og et rigt hjærtelag. Bay bragte igen friskhed og lykke til den gamle præst. Ikke alene kom hovedstadsblade og bogpakker, forskellige religiøse tidsskrifter og hele den tids gode bogmarked til huse, gav anledning til levende debatter og forøget interesse hos den gamle for, hvad der rørte sig i Danmark og andre lande, for missionen o. s. fr. Men samtaler med en åndsbeslægtet, ligestillet og dog yngre, der bragte de senere års kirkelige og teologiske udvikling med sig, og tillige var fuld af interesse for poesi og kunst i det hele, — mest dog fællesskabet i menigheds-virksomheden — bragte som nyt liv og ungdom ind i Agerbæks liv, og vakte ham af dvale.

Gennem Bay levede A. atter i og med menigheden, tog også med ham til forsamlinger som i sin krafts dage, og det endog i de samme egne, hvor en del af hans manddomsgerning var falden, i Espe og Vantinge, hvor der endnu var mange åndelig vakte, som med glæde tog mod vidnesbyrdet fra den gamle og unge Øster-Hæsinge præst. Også præstegården blev nu atter et hjæm for menigheden, som den havde været i de gamle dage. Der blev igen holdt husandagt hver aften, hvori tjenestefolkene kom ind og tog del. Mange af de ny salmer blev her sungne ind, for derfra at udbredes videre ved forsamlinger eller selskabelige sammenkomster. Agerbæk sad da og sang med med sin smukke, klangfulde stemme; enkelte sange, som Wexels »farvel, farvel udlændighedsland«, sang han alene og det så kønt; den hørte til hans yndlinger.

Det var som en sommerdag i efterhøst, der således lagde sig med sit lys, sin fred og glæde over den gamle præstemands sidste år.

Agerbæk havde frygtet for døden — ikke for det,

som lå forude, når den var stridt igennem, men for et langvarigt sygeleje og for selve dødsøjeblikket. Han blev skånet for det altsammen. Om søndagen havde han med alle sine husfolk i Ø.-Hæsinge kirke været til alters hos præsten Leth fra Horne. Han følte slet ikke til sygdom uden hævelse i benene den sidste uge. Den 13. september 1869 vågnede han glad og rask og satte sig som sædvanlig på sin stol i dagligstuen, spøgende med sin lille datterdatter, der blev opdragen der, og var endog gladere end ellers til morgen. En timestid efter fandt man ham siddende syg, uden at tale, på samme sted. Han prøvede da — som så tit, når han følte sig ilde, endnu engang at gå op og ned i stuen, — et øjeblik, hvor han kunde udbryde: »Jesus har gjort det godt altsammen!« — og så et så vel rettet nerveslag, at det hele var forbi; han segnede om og døde i sin unge vens, Aksel Bays, arme.

Ved Agerbæks jordefærd den 20. september vistes en ualmindelig deltagelse; og den store sorg over hans død gav sig rigt vidnesbyrd. Blandt de mange mindetalere ved hans kiste var *Vilh. Birkedal*, som holdt hovedtalen og gav et ypperligt billede af den afdøde. Det lød bl. a. fra V. Birkedal således:

»Der var en tid, da Agerbæks navn lød med særegen velsignelse fra mund til mund i de troendes kreds heri Fyn. Det var dengang, da det ikke var så let som nu at bekende herrens navn, da de, der vilde være kristne mer end af navn, forfulgtes på alle måder. Da var der èn kirke, hvorhen de fremfor alle stundede og flokkedes på herrens dage; der fik de et godt ord at høre; — det var den kirke, hvor denne mand, dengang i sin manddomskraft, stod på prædikestolen, ved døbefont og alter og forkyndte den troværdige tale, aldeles værd at modtage, at Kristus Jesus kom til verden at gøre syndere salige; — i andre kirker fik de tit onde ord —; da var der èn præstegård, hvor de troende blev modtagne som venner

og brødre, og hvor de havde søde timer. Andre lukkede dem i fængsel, her blev de lukkede ind i hjærte og i hus; andre overgav dem til øvrighedens straf, her blev de overgivne til Guds kærlighed. Det skal ikke glemmes; og når den danske folkekirkes krønike skrives, da er der èt navn, som skal stå der i velsignet ihukommelse; det er Hans Agerbæks navn.«

Fr. Nygård.

Forudsætter Bønnen om jordiske Ting et Brud på Naturlovene?

Dette Spørgsmål er mødt mig som Lærer i Naturkundskab fra Lærlinger, som, ved at fæste Blikket på Nåturens lovbundne Orden, deri fandt Bevis for, at det var meningsløst at bede om noget, der henhører til Sanseverdenen; thi alt i denne har jo sin bestemte Gang og vil falde ud på samme Maade, hvad enten vi beder eller ikke.

Ved et Møde »for Videnskabens Fremme«, som afholdtes i Manchester den 4. Septbr. 1887, holdt 3 Biskopper Tale for, hver på sin Måde, at give Rum indenfor Kristendommen for Evolutionstheorien. Blandt disse fremdrog Biskoppen af Manchester også foranstående Spørgsmål og besvarede det afgjørende med, at vi ikke må bede om nogetsomhelst, der hører Sanseverdenen til; ja, han priser Naturvidenskaben, fordi den har lært de Kristne dette bedre end tilforn, idet den har nødt dem til at se sig bedre for i Bibelen, og Biskoppen mener virkelig ved nærmere Eftersyn at have fundet stadfæstet, at vi kun må bede om åndelige Ting. I Glæden over denne Opdagelse udbryder Biskoppen:

»Hvor langt åndeligere er ikke et Evangelium som dette end den populære Forestilling af samme, hvilken Videnskaben har lært os at berigtige! Det var denne Forestillings udtrykkelige Tendens at fæste Menneskenes Opmærksomhed hovedsagelig på de materielle Fornødenheder: på Penge og på, hvad der kan kjøbes for Penge — på den Skat, som Møl og Rust kunne fortære, og som Tyve kunne bryde ind og stjæle. Og hvis et Menneske hovedsagentlig blot beder om Føde, Klæder og legemlig Sundhed, hvis han bestandig overhænger Gud om at fylde hans Bord og hans Lader, hvorledes kan han da undgå at synke ned til en blot sanselig Skabnings Stilling med lave Fornødenheder og sneverhjærtede Bekymringer? Jeg siger ikke, at han, så længe han er i den jordiske Tilværelse, kan ustraffet undlade at bede om timelig Velsignelse. Men så længe han trænger til denne, vil det sikkerlig være hans Pligt at kaste denne Sorg på Gud; og det sømmer *os* vel, der vide bedre, at bære over med sådanne Bønner, der idetmindste altid ville minde os om vor egen absolute Afhængighed af den Lovmæssighed, som den guddommelige Kjærlighed har fastslået for den Verden, hvori vi leve. Men lad os dog ikke glemme, at en Tro med en ufuldstændig Kundskab, hvor god og nødvendig den end er for ham, der føler den, dog altid mer eller mindre vil være overtroisk, kjødelig og ufuldstændig, og at der for den, der endnu er bunden i verdslige Ønskers og Bekymringers Lænker, ikke er nogen Bøn så nødvendig og gavnlig som denne: at Gud vil befri ham fra sådanne Ønsker og fra Nødvendigheden af at anråbe om deres jordiske Tilfredsstillelse, idet han istedet herfor med hele Bønnens Inderlighed bør søge hine Nådegaver af guddommelig Visdom og Kjærlighed, der udgjøre Himmerigets skjulte Skatte. — Forsåvidt vi have lært denne Sandhed — den højeste i Kristi åndelige Skole — tror jeg, at vi i ikke ringe Grad skylder denne vor Fremgang den nyere

Videnskabs Advarsler og Tilskyndelser, og at på denne Måde det Lys, der skinner i enhver oprigtig Sandhedssøgers Sjæl, har vist os Vejen til Menneskets sande Liv — Kristus.«

Først kan nu hertil siges, at der ikke i denne Henseende er noget at takke Videnskaben for. Ganske vist bygger den på den Sandhed, at alt foregåer efter faste Regler, og at det gåer imorgen, som det gik igår. Men heri er der ikke Spor af nyt. Dette har Lægfolk til alle Tider vidst, og herefter har man altid indrettet sig, og dette med ligeså sikker Overbevisning som den, hvormed Fysikeren og Kemikeren arbejder i vore Dage i sit Laboratorium. At Lægfolk overhovedet bruger et Ord som »Mirakel«, viser bedre end nogetsomhelst andet, at Opfattelsen af Verdens Regelbundethed er dem fuldstændig klar. At give Plads for Miraklet er i og for sig noget, der er ligeså svært for en Lægmand som for en Lærd. Naturforskningen kan ikke gjøre noget særlig Krav på Taknemlighed i denne Henseende, ligeså lidt som den kan bære Skylden for, at Folk i dens Navn optræder imod Kristendommen. Det er ganske vist, at en Lærebog i Naturkundskab godt kunde opføre som den første Naturlov, at Naturlovene er regelbundne og uforanderlige. Men man opfører det nu en Gang ikke, og Grunden er uden Tvivl den, at enhver Forfatter vèd, at dette behøver han ikke at fortælle noget fornuftigt Menneske, så, skjønt fysiske og mathematiske Lærebøger ellers ikke er bange for at begynde med noget, som er almindelig kjendt eller indrømmet, har endnu, så vidt jeg ved, ingen fundet det Umagen værd at begynde med denne Lov, der er Grundlaget, ikke alene for al Naturforskning, men for alt muligt fornuftigt Menneskeværk.

Biskoppen undersøger nu nogle Skriftsteder — forresten ikke synderlig mange — og finder, at de taler for Rigtigheden af hans Påstand om, at de Kristne kun bør bede om åndelige Ting. Herpå skal jeg imidlertid ikke

komme ind, da Forståelsen alene beroer på Fortolkningen, og da Biskoppen egentlig ikke fåer hævdet andet, end hvad Kristne forlængst har vidst, at Kristi Rige er ikke af denne Verden, og at det skulde være Mennesker om at gjøre, »først at søge Guds Rige og hans Retfærdighed«, medens Biskoppen ikke fåer påvist det, som han egentlig har foresat sig, nemlig, at Kristne ikke må bede om nogetsomhelst andet, end hvad der hører Guds Rige til.

Men nu vor Herres egen Bøn! Den handler om lutter himmelske og åndelige Ting. Ja, Bønnen om »dagligt Brød« kunde jo rigtignok synes at gjælde også sanselige Ting, men her slutter Biskoppen sig til de Fortolkninger, som gjennem Kirkefædreskrifter hævder, at der ikke ved det »daglige Brød« må tænkes på nogetsomhelst sanseligt.

Vilde man imod Biskoppens Opfattelse anføre Joh. 16. Kap. 23. V.: »Sandelig, sandelig siger jeg Eder, at hvadsomhelst I beder Faderen om i mit Navn, det vil han give Eder«, så vilde han rimeligvis bortfortolke Ordet »hvadsomhelst« med den Bemærkning, at man i Jesu Navn ikke *kan* bede om andet end åndelige Goder, uagtet han dermed vilde slå de Millioner af Kristne på Munden, som virkelig har bedt og endnu beder i Jesu Navn om Ting, der har Forbindelse med Sanseverdenen.

Om alt dette skal jeg imidlertid ikke føre teologisk Argumentation, så meget mere som jeg ikke har noget teologisk Studium at støtte mig på. Kun mener jeg, at det gåer mange andre Kristne som mig, at vi ikke ved Fortolkningskunst lader os berøve noget, som åbenbart vilde gjøre et stort Skår i Barneforholdet til vor himmelske Fader. Der gives i Virkeligheden næppe nogen Kristen, uden at han har erfaret, at når han blev stedt i sådanne jordiske Forhold, at han derom måtte ty til sin himmelske Fader i Jesu Navn, da tjente Bønnen — om den end gjaldt jordiske Ting — til at knytte ham des fastere til Faderfavnen. Og det er ligeså sikkert, at ingen vilde kunne

ty derhen med den Tryghed og Tillid, når man skulde mene, at alt det, som for Tiden ligger èn selv stærkest på Sinde, er ligegyldigt for Gud, er noget, som man ikke må »overhænge« ham med, for at bruge Biskoppens ejendommelige Ord derom. — En anden Ting er det, om man så under Bønnen altid fastholder det, hvorom man gik til Gud, eller om man måske under Bønnen fåer sådan Vejledning af Ånden, at man lægger det helt i Guds Faderhånd, ikke fordi man tvivler om, at han kan eller vil gjøre det eller give det, men af ens egen fri Villie, fordi det bliver levende for èn, at Gud både vèd og vil det bedste. At nå derhen, så at der ikke alene er fuld Sandhed i, at man overlader Gud Afgjørelsen, men at man af Hjærtens Grund ønsker og beder, at han vil tage Afgjørelsen i sin Hånd, det er ganske vist det videste, der kan nåes i Bønnen. Men det er vist ikke meget dagligdags, at man nåer så vidt, og det vilde ske endnu sjeldnere, om overhovedet nogensinde, hvis vi ikke havde Troen på den umiddelbare Faderlighed, som vil give os, hvadsomhelst vi beder om, — hvis ikke denne Faderlighed så at sige kom os imøde og tog os ved Hånden dèr, hvor vi færdes i denne Sanseverden, ikke på Skrømt, men for ramme Alvor, og bragte os til overhovedet at bede. Matth. 7, 7—11.

Dette må være tilstrækkeligt til at sige, at fra et kristent Standpunkt opgiver man ikke gjerne Troen på, at vi tør bede om hvadsomhelst, når det sker i Jesu Navn; men inden jeg gåer over til at undersøge, om der virkelig er nogen videnskabelig Grund til denne Opgiven af Bønnen om jordiske Ting, vil jeg først bemærke, at de, som i Videnskabens Navn gjør Indvendinger mod Kristendommen, alligevel ingenlunde vil blive tilfredsstillede ved denne Opgiven. Der er nemlig fra deres Standpunkt lige så lidt Mening i at bede om åndelige Ting som om jordiske; thi for dem er Ånd kun en Talemåde for de kemiske og elektriske Fænomener, som foregåer i en menneskelig

Hjerne, og disse er underkastede de selv samme Naturlove som alt andet i Verden, så at også disse gåer deres Gang efter de ubønhørlige Naturlove. Fænomenerne, siger de, er blot noget mere sammensatte og derfor vanskeligere at beregne og forudsige, og derfor bruger man Talemåder, som f. Ex. fri Villie, og opnåer derved at slippe udenom Beregningens Vanskelighed; men det er ikke andet end Mangel på Kjendskab til alle Enkelthederne, der gjør, at man ikke f. Ex. kan beregne, at det og det Menneske imorgen erklærer sig for omvendt til Kristendommen.

Nej, Sagen er den, at medens de Kristne aldrig skal vægre sig ved at give Plads for ærligt og sandhedssøgende Arbejde — og dette vil de sikkert aldrig behøve at frygte som noget, der skulde kunne rokke deres Saligheds Grund — så skal de ikke tage, hvadsomhelst der bydes dem i Videnskabens Navn, for gode Varer[1]). Hvad her bydes, Naturlovenes Urokkelighed, kommer som sagt højst uegentlig i Videnskabens Navn, da den erkjendes ligeså fuldt af alle andre; men desuagtet kan der være Anledning til at overveje denne Sag, dels fordi den ligger alle Mennesker nær, og dels fordi den fra den nævnte engelske høje Talerstol sagtens vil gå ud over Verden med en vis Autoritet både i videnskabelig og i kristelig Henseende.

Det vil nu straks bemærkes, at Undersøgelsen bliver ikke mindre streng, fordi den bliver bragt ned af sin foregivne videnskabelige Trone. Det drejer sig nemlig om intet mindre end, om der er en *Selvmodsigelse* i at mene, at alt i Verden gåer efter ubønhørlige Love, og samtidig at mene, at Gud tager Hensyn til Bønner. En Selvmodsigelse er ikke alene fra et almenmenneskeligt Standpunkt utilladelig, men særlig skulde de Kristne ikke kunne have

---

[1]) Jvfr. „Danskeren“, Side 169.

dermed at gjøre; thi at lade Ordet træde i Strid med Ordet er Løgnerens Væsen, og dermed kan man mindst befatte sig, når man i Jesu Navn gåer til Gud.

Når imidlertid nogen finder en Selvmodsigelse på dette Punkt, så er det, fordi man tager Mål på Gud med sine endelige Målestokke, uden at betænke, at *det uendelige ikke lader sig måle med det endelige.* Navnlig glemmer man gjerne i denne Forbindelse, at for Gud er Tiden ikke således som for os; og om vi end fra vor Barnelærdom kjender Ordene *al*mægtig, *al*vis, *al*god som jevne Udtryk for den Magt, den Visdom og den Godhed, som ikke kjender Grændser, altså som er så stor, at intet kan ligge udenfor deres Område, så er man dog så ofte tilbøjelig til ikke at fastholde disse Ord i deres rene Betydning, men blot at tænke på noget meget stort.

Når vi beundrer en menneskelig Visdom, som Salomos, da han dømte de to Kvinder imellem og gav Barnet til dets rette Moder, så er det en sådan Visdom, som på en Gang vèd at træffe det rette i flere Henseender. Det er ikke blot den Snildhed, vi beundrer, hvormed Solomo udfandt, hvem der var den rigtige Moder, og det Retsind, der lod Retten have sin Gænge, men også den Måde, hvorpå han lod den urette Moder slippe Barnet; thi i samme Øjeblik, som hun sundede sig på, at hun havde forsømt at værge Barnets Liv, medens den rette Moder uvilkårlig gjorde det, måtte det gå op for hende mere, end det kunde ske ved lange Forestillinger, at det slet ikke var nogen Lykke for Barnet at få hende til Moder, og derfor heller ikke for hende at blive dets Moder. Også til de tilstedeværendes Sind kan Dommen have havt Ærinde; og jo mere alsidig gavnende en Foranstaltning kan være, des visere kalder vi den.

Således er det en borgerlig vis Lov, som afstedkommer så meget godt som muligt og forebygger så meget ondt som muligt; men det vilde ikke være at vente, at

nogen menneskelig Foranstaltning skulde kunne fyldestgjøre alle de særlige Tilfælde, der kan indtræffe, end ikke indenfor det Område, hvor Foranstaltningen er bestemt på at skulle virke.

Men dette må den Foranstaltning kunne gjøre, der skal kunne bære Navn af alvis eller uendelig vis. Det er i Mathematiken og det må ligeledes for den almene Opfattelse være Kjendemærket for *det uendelige*, at der ikke kan tænkes noget så yderligt eller enkelt, at det jo rummes deri. Vi kan ikke med vor *Anskuelse* omfatte det uendelige; thi vi anskuer altid kun stykkevis, så vi kan f. Ex. ikke anskue Rummets Uendelighed; men vi kan dog ligefuldt med *Tanken* erkjende den; thi skulde der være nogen Grændse, hvor Rummet skulde høre op, da vilde vi strax sige: ja, men der må da også være Rum udenfor Grændsen. Idet vi derfor, ikke anskuer, men erkjender, at der er en Uendelighed i Rum, må vi tillige indrømme, at der gives ikke det mindste Rum, hverken i den skjulteste Krog eller i den yderste Yderlighed, uden at det er indbefattet i denne Uendelighed; thi det er netop dennes Væsen, at den har ingen Grændser, hverken i det små eller i det store.

Når man nu vil filosofere over sådanne Spørgsmål som det foreliggende, hvor man drister sig til at tage Gud op i sine Tankeslutninger, så er det nødvendigt, at man holder sig hans Uendelighed for Øje, hans Uendelighed i Magt, Visdom og Godhed, som i alt, hvad der betegner hans Væsen. Det er endvidere nødvendigt, at man, som anført, heller ikke begrændser ham af Tiden, hvad der måske kan falde endnu sværere for vor Anskuelse, skjønt vi dog selv jevnlig erfarer, at end ikke vi, ɔ: vort Sjæleliv, er begrændset til Nutiden, men vi kan leve i Fortid eller Fremtid. Også dette må vi for Guds Vedkommende tænke os udstrakt i Evighed, uden Grændse i det små og uden Grændse i det store, og dette således, at hvad

vi kalder Fortid, Nutid og Fremtid i lige Grad og lige levende rummes i den guddommelige Evighed. — Man kan nok *fra vort endelige Stade* sige, at Gud *en Gang har* skabt Verden, og *nu* opholder han den; men fra Guds Evigheds Stade er der ingen Modsætning mellem dette »en Gang« og dette »nu«; al den uhyre Mangfoldighed af Tildragelser *i Tidernes Løb*, hvoraf Historien kun maler et forholdsvis mat Billede for *vort* Øje, ståer Gud for Øje i Evighed ligetil den allermindste Enkelthed og mere levende end det mest levende »Nu« kan opleves af os.

Sammenholder man alt dette, vil man ved Skaberens almægtige, alvise og alkjærlige Foranstaltninger ikke kunne tænke på Verden som en Maskine, der en Gang for alle er sat i Gang, en fortræffelig Maskine, der ligesom en borgerlig Foranstaltning i de allerfleste Tilfælde udretter, hvad den tilsigter, men overfor hvilken man dog må finde det rimeligt, at der gives Tilfælde, hvor den ikke strækker til. Nej, er Gud alvis, må dette sige, at der ikke gives noget så småt og så gjemt, at han jo i Evighed tager (fra vort Standpunkt set: har taget) Hensyn dertil, og dette må da ikke mindst gjælde en Kristens Bøn til ham i Jesu Navn, det Navn, hvori vi ved hans egen Anordning træder i Barneforhold til ham. Han tager i Evighed Hensyn til, om vi beder eller ikke, og behøver ikke nu at udstede en Undtagelseslov.

Man skal nu ikke prøve at *anskue* dette, ikke prøve at forestille sig, hvorledes de enkelte Love for Verdens Stoffer og Kræfter kan være tillæmpede således, at der er taget Hensyn til de Tusinder af Forhold, hvori de Milliarder af Mennesker i Tidernes Løb kommer. Dette vil være ligeså umuligt for den menneskelige Anskuelse som at anskue Rummets Uendelighed. Men ligesom vi i sidste Henseende giver vor Tanke Medhold ligeoverfor Fordringen om Anskuelse, så må vi også tankestrengt sige, at *gaves der i Tidernes Løb noget eneste Forhold, hvortil Gud*

ikke i Evighed tog Hensyn, så omfattede hans Visdom ikke alt, så havde den Grændser, så var Gud ikke alvis.

Det kan tilføjes, at denne Måde at gjøre Slutninger på så langt fra kan siges at være uvidenskabelig, at det i Virkeligheden er denne Tankegang, som den tankesikkreste af alle Videnskaber, Mathematiken, følger, når den behandler Uendelighedsbegrebet; og dens Resultater stadfæster dens Berettigelse til at gjøre, som den gjør.

Det er blot menneskelig Kortsynethed, der bestandig kommer med sine små Målestokke og vil tage Mål på Gud; og den Grubler, som vil gjøre dette, har i Virkeligheden ingen Undskyldning deri, at vi jo dog i alt vort menneskelige Arbejde ikke kan erkjende andet for sikkert, end hvad vi kan gjennemskue med Legemets og Sjælens Øje; thi man må huske, at når vi taler — ikke om Sanseverdenens endelige Ting og Forhold — men om den evige, uendelige Gud, så slåer vort Anskuelsesværktøj ikke til. Møder vi alene med dette, da må vi svimle og falde. Her er der intet andet, der blot i nogen Måde kan bruges, intet mindre end *Ordet,* den Guddomsgnist, som alene er givet Mennesket, og som bringer et Lys i hans Tanke, der ikke ståer og falder med Sanseverdenens og Anskuelsens Lys. Og følger vi Ordet, tro mod dets egne, evige Love, som ikke har med Løgn og Selvmodsigelse at gjøre, men som kun åbenbarer Sandhed, da skal vi altid finde, at det er så langt fra, at de evige Sandheder rummer nogen Selvmodsigelse, at vi netop kommer til den Erkjendelse, at Selvmodsigelsen kun stak i vor Anskuelses Kortsynethed.

Jeg ved ikke, om dette har været for tankesvært for en og anden. Til Gjengjæld tror jeg i alt Fald at vide af Erfaring, at der er mangen en, som trænger til, at hans Tanke fåer Lov til at løbe Linen ud, og det er dette, jeg

gjerne vilde give nogen Anvisning på, medens jeg dog ingenlunde vil anbefale Fok at komme mere ind på at *gruble* over disse Ting, end de tilforn gjør, men hellere anbefale at bruge Anskuelse og Tænkeævne til den Slags Arbejde, vi her på Jord er sat til. Dermed vil de tilmed øves og styrkes, hvis der skulde blive Brug for dem til noget større.

Desuden er det ikke fornødent, at man får de guddommelige Sandheder ransaget med sine Tanker: thi den enfoldigste Kristen bliver af selve Sandhedsånden vejledet til at fatte Guds uendelige Faderlighed. Den enfoldigste Kristen har sine Tankeveje, selv om de ikke er så stykkevis sammenkjædede som den mere filosofiske; men hvis den sidste ellers arbejder forsvarligt, vil han ikke underkjende de evige Sandheder, som den enfoldige modtager mere umiddelbart. Det er vel hertil Grundtvig sigter i den lille Sang, hvis første Vers med sin *erkjendende Bekjendelse* er bleven særlig kjær for mange, medens andet Vers slåer lidt på de Tankestrenge, som også jeg her har forsøgt at bringe til Lyd:

Intet så stort, han det jo kan,
intet så godt, han det jo vil;
det overgåer al vor Forstand,
at der en sådan Gud er til,
er dog ej mer, end i Børnesko
alle de små kan yndigt tro,
er netop nok til Sjælero.

Kunde han ej, hvad ret er stort,
så noget større tænkes ej,
da havde kan ikke al Ting gjort
over og under Mælkevej,
da kunde ej, trods al Verdens Harm,
Verdens Ustyr og Verdens Larm,
han skabe Ro i Kristnes Barm.

Poul la Cour.

Tanker om Tiden.

(Fremførte paa Ollerup Højskole den 4. November f. A. af *J. P. Kristensen-Randers.*)

Alle Mennesker har vistnok, naar de er paa en længere Vandring, Hang til en Gang imellem at se tilbage for at kunne sammenligne den Vej, der er gaaet, med den, som ligger for. Vejen selv kan baade hemme og fremme dette Hang. Kommer vi let hen over den, vender vi os ikke saa tit, som naar det gaar tungt: op ad stejle Bakker eller gjennem trættende Søle. Saaledes ogsaa med vor Gang i højere Forstand. I lyse og lette Tider staar man Fare for at leve let, medens derimod »de Tider, som langsomt skrider«, vækker Eftertanke og faar os til at grunde over Vejen, der gik, og Vejen, der staar tilbage. Da Lykkens Hjul gik lystigt rundt under Griffenfeldts Æresvogn, tænkte han vist ikke synderlig dybt over sit Livs Kaar; men aldrig saa snart laa han med den væltede, sønderknuste Vogn i Grøften, før der meldte sig Alvorstanker. Det var som Kastelsfange, han ridsede de velkjendte Ord i èn af Fængslets Ruder:

„Da Verden blev mig gram, da lærte jeg at kjende
for Alvor først min Gud, mig selv, min Ven, min Fjende.“

Den nærværende Tid kan ikke regnes blandt Danmarks lyse og lette Dage. Intet Under da, at vi drives til at tænke over vort Folks Vej. Lad os se tilbage, ud over den Vandring, de tre sidste Slægtled har gjennemlevet.

Der er dem, der vil kalde Hundredaaret fra 1788 til nu en **Tabenes Tid**, og de har Grunde nok til at støtte Navnets Rimelighed med. Da Englænderne havde taget vor Flaade 1807, var der vel mange, »som stirrede med vemodig Harm paa den tomme Svanerede«. Og der skulde kun gaa 7 Aar, til vi led et nyt Nederlag, i det Norge blev løst af de Baand, der længe havde bundet det til

Danmark. Halvtredsindstyve Aar senere plukkede man Hertugdømmerne fra os, deriblandt Tiendedelen af det Folketal, som den danske Tunge omfatter. Saa kom 1866, da en Ædelsten i Danmarks Riges Grundlov blev pillet ud af den, nemlig Ligheden mellem Vælgerne til Rigsdagen. Knap 10 Aar derefter blev det klart, at Folket har et drøjt Stykke Vej at gaa, før det med Rette kan juble over sin borgerlige Myndighed. Hvad Side man end staar paa i den politiske Kamp, maa man indrømme, at de sidste Aars Tildragelser paa Tinge har voldt et Skaar i det danske Folks Frihedsglæde.

Med fuldt saa megen Føje, som vi dvæler ved Tabene, kan vi dog se paa det sidste Hundredaar som en **Gavernes Tid.** Stavnsbaandets Løsning 1788, de raadgivende Stænders Indførelse godt og vel 40 Aar efter og 5. Juni-Grundloven er *politiske Gaver*. Hundredaarets store Skjalde, Mænd som Thorvaldsen, Rask og H. C. Ørsted og nye Midler til Folkets Udvikling, som den frie Skole for Børn og Højskolen for voxne, er tilsammen *en rig Oplysningsgave*. Og Præsten Grundtvig med sine stærke Ord om, at Guds Værk til Synderes Frelse sker ved jævn og enfoldig Tale til vore Hjærter, lige saa vel som Søren Kierkegaard med sit indtrængende Krav paa personlig Sandhed og Inderlighed fra Menneskets Side, *de er begge dyrebare Gaver til Kirkefolket*. Jeg nægter ikke menneskelig Vilje og menneskeligt Arbejde den Ære, der tilkommer dem for Fremgangen i Stat, Skole og Kirke; men naar jeg bruger Ordet Gave her, tager jeg Sigte paa to Ting. For det første mener jeg, at for Flertallet af vort Eolk maa de store Indskud af nyt i Udviklingen staa som noget givet og ikke som noget, det selv i sidste Forstand har arbejdet op fra Grunden af. Og dernæst synes det mig, at en lykkelig Udvikling med store Resultater altid er noget gaadefuldt, som til syvende og sidst skyldes andre Magter end vort

bevidste Arbejde, stammer fra ham, der raader Folkenes Skæbne.

Hvorfor har vi lidt saa store Tab, som Tilfældet er, vi, der har faaet saa rige Gaver? Et Svar, der holder sig til Hovedsagen, vil lyde paa, at *vi har levet over Evne* i adskillige Stykker og *levet under Evne* i andre. 1807, 1814 og 1864 minder os om det første. Vi vilde have vor lille Mundharpe med i den store evropæiske Koncert, vi evnede ikke at gjøre os gjældende i den, men blev til Spot og Spe og maatte selv punge ud med Spillemandspenge. 1866 og 1885 viser nærmest, at vi har levet under Evne. Havde Folket for Alvor brugt sin Tid til at samle fornøden borgerlig Oplysning og sat sine Kræfter ind paa at styre sine egne Sager, saa havde det sagtens set mindre ilde ud med den politiske Lighed, end det gjør, og saa havde vi vel haft mere Haand i Hanke med Statskassen, end vi har.

Hvad vi nu maa lære, er *at leve efter bedste Evne*. En af Herrens Lignelser lyser særlig op over dette. Han fortæller om en Tjener, som fik 20,000 Kr. at virke med, om en anden, som fik 8000, og om en tredje, der fik 4000. Da Regnskabsdagen kom, mødte hver af de to første ikke blot med Gaven i velholdt Stand; men deres Virksomhed med det givne havde bragt dem Frugter, der stod i Forhold til Gavernes Størrelse. Derimod kom den tredje Tjener kun med de 4000, han i sin Tid havde faaet, og skinnende blanke, som han modtog dem, gav han vist ikke Møde med dem; thi de havde ligget i Jorden længe. Et Liv efter bedste Evne gror kun dèr, hvor Livets Gaver *modtages* og *bruges*. Til Livets Gaver hører ogsaa den Tid, vi faar tildelt, og det er trøsteligt at vide, at Livets Herre tager Hensyn til Gavens Størrelse. Den Tid, som kun er 8000 værd, kræver han ikke 20,000 af. Først gjælder det om, kan vi skjønne, at tage ret imod det givne, med glad Taknemlighed; men det gjælder ikke

mindre om at faa det gjort frugtbringende. Det, som vi ikke bruger, mister vi. Orla Lehmann skrev i et Brev til Tscherning: »For Resten er min egentlige Hensigt med dette, som med alle mine Breve, kun den at tvinge Dem til at skrive til mig, fordi De er èn af de faa Erindringer fra lykkelige Tider, som jeg nødig vilde have skulde blegne — *men det gjør alt, naar det ikke plejes*«. Hvor sandt og smukt har ikke Lehmann skrevet her! I alle Livsforhold er den første Friskhed en Gave; men Friskheden holder sig kun hos dem, der tager Livet som en Opgave. For alle andre bliver Livet et Træ med stedse tiltagende Løvfald, saa det endelig efter Tab paa Tab staar afløvet og grenetomt.

Naar jeg nu, særlig med Henblik paa jer unge, som skal sidde paa Skolebænk i Vinter, stiller det Spørgsmaal: Hvad vil Højskolen? saa svarer jeg: Give jer et dybt Indtryk af, at Livet er baade en Gave og en Opgave. Der er mange Mennesker, som grumme sjælden føler legemligt Velbefindende; egentlig føler de heller ikke Ildebefindende; man kan nærmest udtrykke deres legemlige Tilstand ved at sige, at de befinder sig slet ikke. Kunde de pløje og saa, tale og skrive, kort sagt, være Mennesker paa Jorden uden at have et Legeme nødig, saa gav de vist gjærne Afkald paa det, de har. Men det er en Skam, at det er saaledes. De Legemsøvelser, som drives paa Højskolerne, skal hjælpe til, at Folk kommer til at modtage deres Legeme som en god Gave, det er en Glæde at eje. I Flugt hermed kan det siges om den Oplysning, som bydes paa Højskolerne, at den skal hjælpe de unge til at opdage sig selv; naar, for at nævne det vigtigste, Historiens Billeder af Menneskenaturens Art og Vilkaar, oprulles for dem, skal det hjælpe dem til at se, at de ejer noget, der er af samme Art som det bedste hos de ædles Æt. At faa Smag paa god Oplysning betyder blandt andet og ikke mindst, at man har faaet Lyst til Rejser i det Aandens

og Naturens Rige, som man selv er en lille Del af. Men Højskolen skal tillige pege paa, hvorledes Gaverne kan plejes under vor Tids Vilkaar. Gaa ind paa Enkeltheder her, kan jeg ikke, men vil kun sige, at Gaverne kan gjøres rentebærende i mange forskjellige Stillinger, baade lave og høje, bare Troskaben mod *Sandhed* og *Kjærlighed* bliver Baandet, der binder vor Færd sammen til et Hele. Jeg vil ønske jer unge den Følelse, som fik den 28-aarige Grundtvig til at skrive til Vennen Molbech: »Saa adskillige end de Veje ere, som Menneskene kaare sig for at komme i Harmoni med sig selv, lade de sig dog alle henføre til de tvende, paa hvilke Jesus med sin dybe Visdom henpegede, da han sagde til Èn: du bekymrer dig om de mange Ting, Èt er fornødent. Det er vist, Noget maa Mennesket bekymres for, enten det Ene eller det Mangfoldige; hvo som kaarer dette, forvirres stedse mere af de mange Ting, hvem det undes at kejse hint, er fri for det Mangfoldiges Bekymring og føler sig rolig og glad midt i sin Bekymring« (se den af L. Schrøder udgivne Brevvexling mellem Molbech og Grundtvig).

Tiden kræver af os, at vi enkelte kommer til at leve efter bedste Evne, hverken over eller under Evne. Bøjer vi os for dette Krav, da vil ogsaa Folkets Virksomhed paa de store Felter blive lykkelig.

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

Kolonialvaremarkedet har siden min sidste Beretning i »Danskeren« gennemgående, for de fleste Artiklers Vedkommende, været ret fast, men Forretningen, som altid

på denne Årstid, hvor Konsumen er stærkt forsynet, har ligget rolig; forhåbentlig vil der atter indtræde mere Liv, når vi kommer ind i det nye År.

Kaffe gik i Slutningen af November til henimod Midten af December atter endel højere; men en telegrafik Meddelelse, der indgik for nogle Dage siden fra det velansete og pålidelige Rio-Hus, Johnson & Co., og som meldte, at Høsten iår vilde blive den største, man nogensinde havde havt, ca. 8 Millioner Sække, virkede som en kold Vandstråle på de ophidsede Børsspekulanter, og Priserne flovede strax noget af. Verdensbeholdningerne af Kaffe er imidlertid kun meget små, og da den kommende Riohøst kun anslåes til en cirka Middelhøst, så er der næppe nogen Udsigt til lave Priser på Kaffe i den nærmeste Tid.

Man venter i Rio herefter rigelige og regelmæssige Tilførsler af Kaffe, så den sunde og forsigtige Forretningsmand kan jeg kun råde til at operere med stor Varsomhed, og til at købe fra Hånd og i Mund; ti Priserne er nu høje, og det er uberegneligt, hvad Spillemarkedet kan finde på.

Enhver Forretningsmand vil desuden endnu have levende i Erindring, hvor Haussen (det Børsparti, der arbejder for høje Priser) for nogle Måneder siden, ved Kunst drev Priserne så vældig i Vejret, at Baissen (det Børsparti, der arbejder for lave Priser) tabte umådelige Kapitaler; sidste Parti ligger naturligvis på Lur for at benytte den første givne Lejlighed til at tilbageerobre sine tabte Penge, og det må derfor stå klart for den forsigtige Kjøbmand, at under sådanne Forhold, som ovenstående beskrevne, gør man klogest i at operere med stor Varsomhed. Et anset Hus skriver i disse Dage ganske interessant om Spillemarkedet og om dets allerseneste Bedrifter: »Vi kunde ikke dele den Indignation, som den store September-Corner (et Parti, der gør et yderligtgående Skaktræk) i Hamborg fremkaldte. Når den Forretningsgang, som

Terminsmarkedet har indført, kan medføre, at Pengemarkedets ledige Kapital som en Græshoppesværm kan kaste sig over en enkelt Handelsartikel, til Ruin for den redelige Handel og til stor Skade for Konsumenterne, er de radikaleste Repressalier fuldt berettigede; ti kun derved kan man gøre sig Håb om, at merkantile Udskejelser kan holdes indenfor sådanne Grændser, at Lovgivningsmagten ikke tvinges til at skride ind imod den frie Handel.« Jeg er tilbøjelig til fuldstændig at dele denne Anskuelse.

Sukker. Min sidste Beretning over Sukkersituationen har givet mig Vink om, hvor vanskeligt det er at skrive Handelsberetninger; det gamle Ord: »Mennesket spår, men Gud råder«, må her, som ingensteds, lades ude af Betragtning. Den hjemlige Sukkerhøst stiller sig nogenledes som af mig opgivet i »Danskeren«s December-Hæfte, hvorimod den stiller sig noget anderledes for det øvrige Evropas Vedkommende. Den store Skade, som man befrygtede, at Sukkerroerne havde lidt ved det i November Måned tidlig indtrådte, stærke Frostvejr, *har vist sig som ubegrundet.* Sukkerhøsten 1888 i Evropa stiller sig nu, efter forskellige Statistiker, fra 300 til 800 Mill. Pund Sukker mere end forrige År; men da Verdensforbruget hvert År stiger med ca. 400 Mill. Pund Sukker, så vil Overskudet for denne Kampagne ej blive synderlig stort, selv om Sukkerhøsten 1888 skulde give et + af 600 Millioner mere end forrige År. Den vestindiske Høst tegner vedvarende godt. Sukkerpriserne gik i Slutningen af November og første Halvdel af December noget højere; men den nys offentliggjorte Oversigt over Sukkerhøsten for iår, har atter tvungen Priserne noget ned. Markedet sluttede dog idag noget fastere med lidt højere Notering. Udsigterne er i Øjeblikket for vedvarende moderate Priser på Sukker.

Cikorie. Atter har Cikorieringen, takket være den nye Cikoriefabrik »Nørrejylland«s Konkurrence, nedsat sine Priser på Cikorie med ca. 12 pCt. Konsumenterne må

være taknemlige overfor denne ny Fabrik; ti den har allerede tvungen Ringens Priser over 20 pCt. ned.

Høsten heri Landet af Cikorierødder er lille iår, kan ikke dække det hjemlige Forbrug, og hvad der skal indføresaf Råvarer fra Udlandet, vil blive til en Pris, der nu er ca. 40—50 pCt. højere end den, hvortil man har købt de hjemlige Roer i Efteråret, så der er næppe Udsigt til, at de nuværende lave Priser på Cikorie vil holde sig ret længe.

Mandler holder sit høje Prisstade, *Rosiner* flove, amerikanske, tørrede *Æbler* er atter lavere, og jeg kan kun gentagende anbefale Husmødrene at anvende denne prægtige Artikel til jævnligt Brug i Husholdningerne. 1 Pund tørre amerikanske Æbler, anvendt til Æblesuppe, er nok for indtil 20 Mennesker, og vil således hver Portion, veltillavet, ikke komme over 4 højst 5 Øre.

Kryderier. Nelliker stiger. For *Kardemomme*, der i mange År har ligget flov og upåagtet hen, synes der nu at røre sig en væsentlig bedre Stemning; Artiklen ligger fast, med Tendens til Stigning. *Peber* flovt.

Kartoffelmel. Det gik, som jeg nok tænkte, og som jeg i min sidste Vareberetning antydede: Artiklen er nu flov og noget lavere.

Ris uforandret.

Sago atter højere — Stigningen andrager nu ialt 2¾ à 3 Øre pr. Pund.

Kornmarkedet er stille; men Priserne er uforandrede. Den nuværende Ro i Markedet er nærmest en Følge af de forestående Helligdage. — Forårsnoteringerne ret faste.

Foderstoffer. Priserne på *Klid* er flovede noget af, Tilbudene fra Udlandet rigelige, og får vi ikke Vinter, men beholder vedvarende mildt Vejr, som vi nu har, vil Forbrugen tage af, og de nuværende Priser næppe holde sig. Frostvejr vil derimod stramme Markedet. *Kager* uforan-

drede, med Undtagelse af Linkager, der er knappe og 25 Øre højere pr. 100 Pd.

Markfrø. Priserne på Kløverfrø og Græsfrø er faste, men Markedet er roligt; efter Nytår venter man atter livligt Begær, og Frøpriserne kunde da gerne til den Tid avancere.

Fedevarer. *Talg* meget efterspurgt, Priserne opadgående. Amerikansk *Fedt* og *Flæsk* rolig, dansk Fedt 3 Øre lavere.

Smørmarkedet i Novbr. Måned har været livligt med opadgående Priser. Ligeledes var Markedet for Smør godt de første to Uger i Decbr., da der som sædvanlig gjøres større Indkjøb fra England til Julebrug, medens den tredie Uge mødte med ringe Begær, men dog uforandrede Priser. Topnoteringen er nu *14 Øre pr. Pund højere end i den tilsvarende Uge ifjor.* Den sidste Uge i det gamle År bliver næppe god, og det er højst rimeligt, at vi får lavere Priser.

Fondsmarkedet (ved Rubin & Bing, Kjøbenhavn, den 20. Decbr. 1888).

Obligations-Handelen har i den senere Periode i det store og hele været meget begrændset. Publikum er utilbøjelig til at købe de forskellige Kreditforeningers 4 pCt. Papirer af Frygt for muligt forestående Konverteringer, og de 3½ pCt. Fonds er endnu ikke rigtig indgroede i den almindelige Bevidsthed. Børsen lever således så at sige i et Overgangsstadium, der i høj Grad lammer Forretningen, og Følgen deraf har været, at Stilstanden som sædvanlig under sådanne Forhold har trykket Kurserne, der gennemgående er dalede fra ¼ til ½ à 1 pCt. Skarpest er Nedgangen fremtrådt i de første Terminsdage. Som yderligere Grund hertil bidrog og det store Materiale af nye Kreditforenings Obligationer, hvis Fremkomst denne Gang mere end sædvanlig har koncentreret sig om Dagene mellem 11. og 18. Debitorer i ældre Serier, der, for at udnytte

den lavere Rentefod i sidste Serie, vilde skifte Serier, var nemlig nødte til at ordne denne Transaktion ved, inden den 18., kontant at indfri det ældre Lån og samtidig få nye Obligationer udleveret, der således i store Parter udbødes til Salg. De *store Købere* kommer imidlertid *aldrig ret i Markedet før efter* den egentlige Termins Slutning, nemlig efter at Pengene for forfaldne Kupons og opsagte Obligationer samlede er indgåede; tidligere er dette, som anført, gået Hånd i Hånd med Fremkomsten af ny Obligationer, idet Berigtigelsen af Kreditforeningens Udlån ganske naturligt udtrakte sig over et længere Tidsrum. Følgen af denne Forrykkelse af den sædvanlige Situation har altså, som antydet, været et Tryk på Kurserne, men på den anden Side har man derefter Lov til at slutte, at når nu Købeordrerne efterhånden efter al Sandsynlighed indløber, vil Priserne igen hæve sig, og man tør derfor i den nærmeste Fremtid, forsåvidt intet uforudset skulde indtræffe, kunne påregne en jævn Stigning i rentebærende Effekter. Af 4 pCt. Papirer har der navnlig været endel jyske Land-Kreditforenings 6. Serie fremme, for hvilke der til de noterede Kurser var forholdsvis ganske god Købelyst, særlig fordi disse i Øjeblikket er de billigste 4 pCt. Obligationer ($100\frac{1}{2}$ à $100\frac{3}{4}$), og en eventuel Konvertering derfor kun vil medføre et uvæsentlig Kapitaltab. Af $3\frac{1}{2}$ pCt. Fonds er store Parter omsatte udenfor den officielle Notering og synes disse i det hele taget i de seneste Dage noget mere begært. Af nye Sorter er i Terminen optaget på Kurslisten $3\frac{1}{2}$ pCt. Kbhvn. Kreditf. Obligationer, der uden Omsætning noteredes $95\frac{1}{4}$ à $\frac{3}{4}$, ligesom $3\frac{1}{2}$ pCt. Stockholms Hypothek- og Stockholm $3\frac{1}{2}$ pCt. Kommune Obligationer nu endelig var antagne til Notering; de sluttede efter nogen Forretning henholdsvis $95\frac{1}{2}$ og $97\frac{1}{2}$. Inden Årets Udgang ventes officiel Bekendtgørelse om Konvertering fra 1. Juli 1889 af Jyske og Østifters Husmands- 4 pCt. Kreditforenings Obligationer, der med dette for Øje ikke har kunnet

hæve sig over 100¼. For russiske 5 pCt. Obligationer har der været endel Købelyst, og der er ligeledes omsat adskilligt i de forskellige Sorter 4 pCt. danske private Prioritets-Obligationer. På det ved Privatbanken fremlagte 4 pCt. russiske Statslån siges der at være indløbet temmelig store Tegninger og forventer man Meddelelse om Resultatet af Subskriptionen (vistnok 25 pCt. i Udlandet, *men fuldt her*) i de nærmeste Dage. Forretningen i Prioriteter i kjøbenhavnske Ejendomme har været væsentlig mindre denne Gang; der er Penge nok, der ønskes anbragt i gode Sikkerheder til 4 à 4¼ pCt.; men der mangler i høj Grad Tilbud af Panter. Penge, af hvilke der omkring den 11. var stærk Afgang til Provinserne, var allerede nu vendt tilbage og Markedet er derfor særdeles villigt til den bestående Diskonto af 3 pCt. Udlandets strammere Renteforhold har været uden Påvirkning på vor Plads. På Aktiemarkedet har der været endel Liv i Sukkeraktier, hvis Pris daglig har svunget, alt eftersom Sukkerpriserne på de toneangivende Varepladser var gåede op eller ned. De forskjellige Sorter Bankaktier ligger temmelig fast og større Beløb er tagne ud af Markedet til Kapitalanlæg. For Dampskibspapirer har der efter den stærke Opgang vist sig en lille Reaktion; men Grundtonen må vedblivende karakteriseres som fast. Industripapirerne er iøvrigt nærmest upåagtede og den mindre Spekulation fra Dag til Dag har i Terminsdagene været stille og uden Interesse.

Odense, den 21. Decbr. 1888.

Et højskoleskrift af N. F. S. Grundtvig.

Meddelt af *A. D. Jørgensen.*

De i året 1872 udgivne »Småskrifter om den historiske højskole af N. F. S. Grundtvig« falder, når bortsès fra et par mindre udtalelser fra senere år, i to tidsgrupper: 1836—39 og 1847—48.[1]) I den første træder tanken frem i sine mere almindelige træk, som et stort, hele Norden omfattende fremtidsprogram; i den anden er det kong Kristian VIII's interesse for sagen og de deraf følgende forhandlinger om dens virkeliggørelse, og senere dens opgivelse under Frederik VII, som danner midpunktet.

Men midt imellem begge ligger der endnu en yderligere, hidtil ubekendt udtalelse, der i værd neppe står tilbage for nogen af de andre, ja i sammentrængt klarhed måske endog overgår dem alle. Den er rettet umiddelbart til kongen, og de ydre forhold ved dens fremkomst var følgende.

Den 11. Decbr. 1842 døde professor Georg Holger Waage, som i året 1837 var fulgt efter H. F. I. Estrup som direktør for Sorø akademi, opdragelsesanstalt og skole, og posten som sådan henstod foreløbig ubesat; Ingemann, som alt havde overtaget forretningerne i Waages sygdom, frabad sig konstitution, da han ikke kunde tænke sig at træde i forhold til opdragelsesanstalten og skolen. Den 10. Januar 1843 skriver han i den anledning til Grundtvig: »Til den længe påtænkte reform synes mig ellers nu øjeblikket var for hånden. Skolens adskillelse fra akademiet skal der være tænkt på, og det var vist meget ønskeligt; men frekvens og åbne døre for højskolen måtte nødvendig følge dermed. Har Du ingen lejlighed havt til at tale et ord med i sagen? Din mening kender man vel.

---

[1]) „Bøn og begreb om en dansk højskole i Soer“ er ikke optaget i samlingen; den udkom 1840 og må regnes til den første gruppe.

men nu gælder det om at få den bedste mening realiseret. Hvad der mest er at befrygte, er — hvad universitetet helst ønsker — akademiets opløsning og midlernes inddragelse i det almindelige universitets- og skole-fond, hvorved muligheden af en folkelig højskole vilde gå i lyset. Som jeg hører, har dette ørstedske projekt dog en kraftig modstander i kongen selv.«[1])

Som naturligt satte dette Grundtvig i stærk bevægelse. Hans broders død et par dage efter hindrede ham vel i strax at komme nærmere ind på sagen; men i brev af 28. Januar taler han indtrængende til Ingemann om at benytte øjeblikket til at virke for højskoletanken. En anden tildragelse bidrog vistnok til yderligere at lægge glød i Grundtvigs fædrelandske iver. Den 11. November havde Peter Hjort-Lorenzen talt dansk i den sønderjydske stænderforsamling og derved vakt et overordenligt røre over hele landet; i nyårsdagene opholdt han sig i København for at tale sin sag hos kongen og de store, og der blev holdt fest for ham af den nationale bevægelses ledere. At også Grundtvig var reven med af den stemning, som den tysksindede stænderforsamlings forhånelse af det danske modersmål havde fremkaldt, ses af hans sang om »hr. Peder fra Sønderborg« med omkvæd: »Nemmer I snart det danske?« trykt som »Nyårs-ønske i danske samfund«.[2]) Det lyder også gennem hans »sang ved 11. Februars minde i danske samfund«: »Axelstad med grønne volde!« i hvilken han ikke blot mindes hin kamp mod en overmægtig fjende (1659), men også priser hovedstaden for, hvad den har ydet til vækkelse af den nordiske ånd og det danske sindelag. Med sin fine følelse for, hvad der var til liv eller til død for vor folkeånd, så han vistnok bedre end de fleste, hvad hint sammenstød på Slesvig rådhus havde at betyde og hvilke kampe det bar i sit skød. Han skriver

---

[1]) S. Grundtvig: Grundtvig og Ingemann, s. 255.

[2]) Poetiske skrifter, VI, 452.

til Ingemann om sin plan med Sorø: »Men det er da også en sag, der slet ikke kan kaldes *min*, uden for så vidt jeg er *dansk;* og trængte *de danske* til en skarpere spore for at sætte sig på bagbenene end de slesvig-holstenske ryttere nu har sat os i livet, da måtte de vel også have opgivet ånden.«

Grundtvig havde i sit brev pålagt Ingemann at fremsætte sit ønske om akademiets fremtid enten offenligt, eller ved betænkning til direktionen, eller i privat brev til kongen, eller endelig på en fjerde måde, når det kun skete; men han stolede neppe på, at den forsigtige ven vilde efterkomme denne opfordring, og han fattede derfor et par dage efter den beslutning selv at gøre et forsøg. Kongen skriver derom i sin dagbog under 1. Februar: »Pastor Grundtvig bragte mig sit nyårsønske i det danske samfund og anbefalede en dansk højskoles oprettelse i Sorø«. Den her meddelte afhandling af 9. Februar er en følge af denne samtale, i hvilken altså vistnok Hjort-Lorenzens optræden var udgangspunktet. Den fandtes mellem kongens papirer.

Grundtvigs indlæg forfejlede ikke helt sin virkning. Direktionen for universitetet og de lærde skoler (Lavrids Engelstoft, I. O. Hansen og Kolderup-Rosenvinge) gjorde kort efter indstilling om den bedste ordning af forholdene i Sorø; men ved sin resolution af 3. Marts bifaldt kongen kun tildels dens planer. Det første indstillingspunkt blev vedtaget: »Sorø akademis opdragelsesanstalt og skole skal som et séregent institut være adskilt fra den akademiske læreanstalt«. Men istedenfor at udnævne en rektor ved skolen og overdrage akademiets bestyrelse til lektorerne med en skiftende decanus, befalede kongen, at Ingemann skulde fungere som direktør, og en rektor indtil videre konstitueres (hertil beskikkedes den 7. s. m. dr. Bojesen). Og endelig tilføjedes følgende nye resolution: »Iøvrigt ville Vi allernådigst have Vor direktion pålagt at

overveje og at indkomme med nærmere allerunderdanigst forestilling angående hvilke forandringer der i Sorø akademis organisation kunde ansès ønskelige.« Det var således slået fast, at *akademiet* som en selvstændig institution under Ingemanns ledelse *skulde omdannes*, og det er altså den kongelige resolution af 3. Marts 1843 med hvad der gik forud for den, fremsættelsen af Grundtvigs forslag af 9. Februar s. år, som danner udgangspunktet for de senere alvorlige forhandlinger om oprettelsen af en historisk højskole i den gamle klosterby.

Om Indretningen af Sorø Academi til en Folkelig Høiskole.

Majestæten har allernaadigst tilladt mig at udvikle mine Tanker om, hvordan *Academiet i Sorø* kunde blive en Anstalt til almindelig, *folkelig* Dannelse og Oplysning, aldeles *skildt* fra *Latin-Skolen* og Kostgængeriet, hvormed det nu er forenet, og skiøndt jeg neppe har Mod til at skrive meer om en Sag, der i de fleste Lærdes Øjne er barbarisk og næsten i Alles Øine fantastisk, saa byder dog min faste og velgrundede Overbevisning om Sagens Vigtighed, ja Nødvendighed, baade for Kongen og Folket, mig med Taknemmelighed at benytte Tilladelsen, om det dog maaske kunde lykkes mig at stille Sagen i sit rette, lige saa klare som uskyldige Lys.

Forudsætte maa jeg imidlertid her, hvad jeg saa tit har stræbt at vise, at hvor Almeen-Oplysning skal være mere end et tomt Ord eller et blot Skin, hvor Regiering og Folk virkelig skal lære at forstaae hinanden, hvor Styrelsen skal blive folkelig og Folke-Stemmen efterrettelig, og Videnskabeligheden frugtbar og paaskiønnet af Folket, der maa findes hvad jeg kalder en »Folkelig Høiskole«, men hvad der omtrent skal være mig lige kiært under

alle Navne, naar kun Ungdommen der kan lære at kiende og elske sit *Fædreneland* og sit *Modersmaal*, og oplyses om det *Borgerlige Selskab*, de tilhøre, som en herlig Skabning til fælles Bedste, hvori alle Stillinger kan være lige hæderlige og glædelige, naar man kun faar Øie paa deres giensidige Uundværlighed, og lærer af Erfaring, at sand menneskelig Dannelse og aandelig Nydelse lader sig forene med alle Stillinger, og kan fattes i dem alle.

Dette maa jeg forudsætte, ikke fordi jeg tør sige, det er almindelig erkiendt iblandt os, men fordi en gientagende Udvikling heraf kun vilde trætte Majestæten, som heller neppe tvivler om Ønskeligheden af en Anstalt til saa stort og godt et Øiemed, men kun om Udførligheden og Frugterne deraf.

Hvad nu Frugterne angaaer, da giælder det om enhver Indretning som om ethvert Træ, man planter, at *Frugten* deraf kan kun *Tiden* vise, og at Lykke vil der til Alt, som skal lykkes og trives, saa *Udførligheden* er det Eneste, man forud nogenlunde kan beregne, og for mine Tanker derom udbeder jeg mig Majestætens allernaadigste Opmærksomhed.

I Alt hvad der skal udrettes ved Mennesker er efter mine Tanker ikke Forskrifterne, men Menneskerne selv Hovedsagen, thi hvad de *ikke kan*, det *giør* de *ikke* heller, om de end nok saa stærkt forpligtes dertil og nok saa hellig love det, og hvad de *ikke vil*, det giør de saa *slet*, som de tør, og det bliver i al *aandelig* Virksomhed det sletteste muligt. Anvendes dette paa Academiet i Sorø, da følger deraf, at om det end befales Professorerne der at virke udelukkende for den Danske Ungdoms folkelige Dannelse og Oplysning, saa skedte det dog slet ikke, hvis de ikke kan og kun yderst slet, hvis det ej var med deres gode Villie, og jeg formoder, at netop den Betragtning har indskudt Majestæten Tvivl om Udførligheden.

Det er nemlig klart, at skiøndt man neppe kan nævne

noget Kundskabsfag, der jo kunde blive meer eller mindre frugtbart til Ungdommens Oplysning og Dannelse, saa maatte dog Alt paa en *folkelig* Høiskole drives *levende* og *folkelig*, medens vore fleste Videnskabsmænd ei kan meddele deres Kundskaber uden i et barbarisk Konstsprog og med et Pedanteri, som om alle Tilhørerne skulde blive ligesaadanne *Professorer* i Faget, som de, og desuden maa ved en folkelig Høiskole *det* altid blive Hovedsagen, som ikke blot kan være nyttigt og lysteligt for enkelte Faa i en vis Stilling og med særegne Anlæg, men for *Alle*.

Hvad vi nu Alle, baade Høie og Lave, Lærde og Læge, kan og skal have tilfælles, er unægtelig kun *Menneskelighed*, *Fæderneland* og *Modersmaal*, saa derom maa paa den folkelige Høiskole Alting dreje sig, og, skal Indretningen lykkes, dreie sig derom med Liv og Lyst, og selv *Menneskeligheden* maa betragtes *folkelig*, da det kun er *enkelte* høitbegavede Sjæle, der virkelig kan fatte og føre et *høiere* Menneske-Liv, end der er det Folk eget, de tilhøre, saa, vil man giøre Menneskene i det Hele til mere, giør man dem kun til mindre, ligesom man ved at ville giøre Alle til Videnskabsmænd giør de 99 af 100 til Narre.

Naar nu *Folkelighed*, *Fædreneland* og *Modersmaal* skal være den levende Middelpunkt for Dannelsen og Oplysningen, man stræber at opelske og udbrede, da maa der i det mindste være *Een*, som, forholdsviis, er Mester i *Modersmaalet*, ikke blot som det findes i *Bøgerne*, men fremfor Alt, som det lever i Folkemunden, med hele sin Rigdom af fyndige Ordsprog og mærkelige Egenheder, og dette sit fortrolige Bekiendskab med det fælles Modersmaal maa han stræbe levende at meddele Ungdommen til dens Gavn og Glæde, vel vidende, at Een eller Ingen af disse skal være Professor eller Skribent, men de skulle alle, om mueligt, forstaa hvad de høre, tænke ordenlig og kunne tale tydelig og flydende om, hvad de tænker og hvad de veed.

Een i det Mindste maatte der ogsaa være, som baade kiendte og elskede *Fædrenelandets Historie*, og kunde fortælle den livlig, thi Ungdommen skal jo ikke plages med Navne, Aarstal og alle haande Smaating, der i det Høieste har Værd for en enkelt *Professor,* men skal blive opmærksom paa, hvad Stort og Godt der er skedt i dens eget Land, hvilke Farer det har giennemgaaet og hvad Ære, det har vundet, saa det kan føles, hvad Krav det har paa os Alle, og hvad Haab vi tør nære om dets Fremtid.

Een i det mindste maatte der ogsaa være, som kiendte og elskede *Folkesangen* baade i sin ældre og nyere Skikkelse, og som enten selv kunde være *Forsanger*, eller havde dog en fast Medhjelper, som kunde være det, thi skiøndt man ligesaalidt maa lægge an paa at danne hele Ungdommen til Konst-Sangere, som til Lærde, saa er dog Folkesangen, naturlig benyttet, fra Arildstid det frugtbareste Dannelses-Middel, og maa spille en Hovedrolle hvor Ungdommen skal være og lære med *Lyst*, og er især hos os baade saa rig og almindelig afholdt, at den, fremmet med Liv, vilde, som i Grækenland, bringe Stenene til at dandse i Takt.

Een i det Mindste maatte der ogsaa være, som havde seet sig godt om i *Fædrenelandet* og kiendte ikke blot Stædernes Beliggenhed og Egnenes smukke Udsigter, men ogsaa Folkene, deres Sysler, Næringsveie og herskende Tankegang, thi saa kiedsommelige som en geografisk Beenrad og statistiske Tabeller er for Ungdommen, saa morsom og lærerig er derimod en levende Forestilling om Fædrenelandets og Folkets hele Beskaffenhed, deres Næringsveie og Hjelpekilder.

Endelig maatte der vel saare ønskes en *Lovkyndig*, der, uden at bryde sig om Romer-Retten, kunde og vilde give Ungdommen en sand og levende Forestilling om *Fædrenelandets Statsforfatning og Lovgivning*, fordum

og nu, men da en saadan »Dansk« Jurist nu neppe er at finde, maatte den, der fortalde Ungdommen Fædrenelandets Historie i det Hele, see til at giøre Afsavnet saa taaleligt som mueligt.

Hermed er slet *intet udelukt* af den folkelige Kundskabs-Kreds, men kun ligesom indstreget hvad der *maatte* findes for at giøre den tilsigtede Nytte og give Anstalten sit eiendommelige Præg, som den ikke faar ved hvad den har tilfælles med Universitetet, men ved hvad den har for sig selv.

At saaledes en *levende* Meddelelse af mangehaande Kundskaber, lingvistiske og mathematiske, natur- og verdenshistoriske, ogsaa paa den folkelige Høiskole kunde nytte og fornøie Endeel, og at fremfor Alt Bekiendskabet med den folkelige, især poetiske og historiske Del af *Fædrenelandets Literatur* maatte og vilde mægtig udbrede sig og skabe os en splinterny *Læseverden*, følger af sig selv, men det maa dog huskes, at *Alt* er *ei* for *Alle*, og at *Boglæsning* ei engang for Embedsmændene, endsige da for *hele Folket* kan eller maa være en *Hovedsag*, naar Enhver skal være dygtig i sit og passe paa sin Hylde, eller naar *Livets* mangehaande daglige *Sysler* skulle drives med *Lyst* og *Flid*, saa det er en sand borgerlig Ulykke, naar man tænker, Folk blive dygtigere til Alting, jo mere de læse, skrive eller regne, da de meget mere derved snart kan blive udygtige til alt *andet*, selv til at tænke og tale.

Om nu *Sorø*, som saa rigelig har de *udvortes* Midler til Indretningen af en folkelig Høiskole, ogsaa har de *Indvortes*, kan vel ei siges for vist, før Prøven viser det, men da kun en *Enestes*, nemlig *Ingemanns*, Virksomhed der har været beregnet paa *Fædreneland* og *Modersmaal*, og da heller Ingen af de Andre, saa vidt jeg veed, har viist nogen Varme for den folkelige Sag, saa er det ikke at formode, Indretningen vilde lykkes, med mindre *Inge-*

mann fik i det Mindste tre, fire dygtige Medhjelpere, men dermed kunde man ogsaa godt begynde, og lade Tiden vise, hvilke folkelige Kræfter Academiet desuden muelig giemmer i sit Skiød, og hvor stor Søgningen vilde blive.

Hvorledes nu Ungdommens Ledere bedst skulde bære sig ad med at opelske og udbrede folkelig Dannelse og Oplysning, er vist nok et meget vigtigt Spørgsmaal, men som først Erfaringen kan lære, thi hvor det giælder om at lære endel Bøger udenad for saa at overhøres i dem og faae »godt eller slet« skrevet paa sit Skudsmaal, der kan man sagtens forud bestemme, i hvad Orden og under hvilke Former dertil skal arbeides, men hvor Opgaven er at vække og nære Ungdommens *Fædrelands-Kiærlighed* og *Opmærksomhed paa Livet*, og at veilede dem til en Dannelse og Oplysning, der skal være sin *egen Løn*, fører *ikke* til noget »Levebrød«, men maa selv forrente sig i *Livet*, der er det Tingen at finde dygtige, livfulde, *paalidelige* Redskaber og give dem al muelig Frihed til at prøve deres Kræfter og giøre deres Bedste. Især i *Førstningen* er dette aldeles nødvendigt, da selv de af os, der er klogest paa Livet og Lovene for dets Udvikling, maa bekiende vor Uvidenhed eller Uvished i mange Henseender, ja, kan tit vide, hvad der var det bedste, men fattes Evne til at udføre det.

I vort Land kan man nu vel ei godt tænke sig en Oplysnings-Anstalt, hvor der ikke skulde være *befalede* Prøver (Examiner) baade ved *Indgangen* og *Udgangen*; men at man ved den folkelige Høiskole enten maa opgive *dem* eller opgive *den*, er dog soleklart, thi tænke vi os Udsigten til »*Levebrød*« eller *Eneretten* til at drive en vis Konst og Næringsvei borte fra Examinerne ved Universitetet, da er vi visse paa, Faa eller Ingen vilde underkaste sig dem, og vil man altsaa have den folkelige Høiskole besøgt og benyttet, uagtet der *hverken* er Levebrød eller Enerettigheder at lokke med, da maa Besøget være

aldeles frit for alle dem, der vil føre sig skikkelig op. Det er altsaa en *Nødvendighed* at holde alle *befalede* Prøver borte fra den folkelige Høiskole, men det er *ingen sørgelig* Nødvendighed, thi dels beviser *Tydsklands, Frankerigs* og *Engelands* Exempel, at vor Examens-Tro er en ugrundet Overtro, og dels kan man paa den folkelige Høiskole ved at indføre *frie* Prøver høste al den Nytte af Examiner, de muelig kan yde uden at lide den Skade, de hidtil har stiftet. Den eneste Nytte, *saadanne* Examiner muelig kan stifte, er nemlig at vække Kappelyst, og den vækkes allerbedst, naar Væddeløbet, som ved de Olympiske Lege, er en fri Sag og Dygtighedens Løn kun en Oliekvist.

Hvad nu endelig *Bestyrelsen* angaar, da maatte den, *under* Majestæten, saavidt mueligt, findes paa *Stedet*, og fremfor Alt *ikke* i Directionen for Universitetet og de lærde Skoler, som, selv med den bedste Villie, umuelig ved Siden af kunde bestyre en Anstalt til *folkelig* Oplysning og Dannelse, uden enten at kvæle den i Fødselen, eller dog aldeles forknytte den i Vexten. Ligesom det *Ridderlige Academi* havde sin *Hovmester*, saaledes maatte det *Folkelige* ogsaa have sin nærværende, og naar det blev en ædel og nogenlunde folkelig Mand, da, jo høiere paa Straa, des bedre, thi hele Folkets Ungdom trænger til at have Adel og Ridderlighed for Øie, og den Deel af Ungdommen mest, som staar mest Fare for at blive pøbelagtig.

Dog, dette vil vist være nok til at vise Majestæten, hvordan *jeg tænker* mig den virkelige Udførelse, og kun dertil var disse Linier bestemte, thi naar *Majestæten* allernaadigst havde besluttet, at Academiet i Sorø skulde indrettes til en Anstalt for Ungdommens folkelige Dannelse og Oplysning paa Modersmaalet, og da vilde nedsætte en Commission af Mænd, der blot ikke (som saa mange af vore Lærde) var Fiender af Ideen, og der undtes mig en Stemme deri, da vilde Maaden, hvorpaa det hele i det

mindste *foreløbig* bedst lod sig ordne og indrette, sikkert kunne træde langt klarere frem for *Majestæten* end blot i min Fremstilling; thi, blandt andet, er det høist rimeligt, at jeg, ved i mange Aar at være næsten ene om Ideen, ogsaa betragter den noget eensidig og overseer Adskilligt, der baade kunde klare Forestillingen og maatte ved Udførelsen tages i Betragtning.

Kun tillade *Majestæten,* som allernaadigst har skiænket Sagen Opmærksomhed før nogen Anden, lige siden jeg første Gang havde den Lykke at nævne den for *Prindsen*, at jeg paa det inderligste gientager min Bøn om, at *Sagen* maatte vinde *Majestætens* allernaadigste Bifald, saa *Konge-Ordet* kalder en Indretning tillive, der sikkert vil have det Kaar, »at den aldrig skal døe«, hvormange Klædninger den end maa opslide, og vel heller aldrig taale, at den *Kongelige Stifters* Navn taber Glandsen, det levende deler med alle Folke-Heltenes fra Arildstid!

Hvorfor min Bøn nu er mere paatrængende end nogensinde før, vil *Majestæten* ogsaa her allernaadigst tillade mig at nævne.

Som Historiker har jeg længe seet, hvad nu er soleklart, at *Nationaliteterne* i dette Aarhundrede daglig mere vaagne overalt baade med deres Dyder og Lyder, og at derfor en Anstalt til folkelig Oplysning og Dannelse er nødvendig allevegne, naar ikke det *Parti*, der giver sig selv Bestalling paa at være *folkeligt*, men er dog intet mindre, skal komme til at giælde derfor og undergrave det Borgerlige Selskab. Hvor nu Regieringen ikke, besjælet af Folkets virkelige Aand, tager Sagen i sin Haand, der bliver enten Folkemængden liggende i sin grove Vankundighed, til et Rov for Dagbladene og egennyttige, herskesyge eller dog vildfarende Ledere, eller om der end reiser sig en folkelig Oplysnings-Anstalt, bliver den en *Partisag* med skæv Retning. Det Sidste vilde sikkert blive Tilfældet her, hvor Ideen er oprundet og maa tiltale Folkets histo-

riske Natur, saa, hvis mit store Haab om den *Kongelig* Danske Høiskole glippede, vilde jeg have det store Uheld at have medvirket og maatte fremdeles medvirke til Noget, der sagtens kun blev lidt af hvad jeg ønskede, men meget af hvad jeg har bedt Gud bevare Danmark fra! Saaledes seer jeg Sagen indvikle sig og skiønner ikke rettere, end at det nu er den yderste Time for en Kongelig Dansk Høiskole at lykkes i, men ogsaa det *allergunstigste* Øieblik, da Folket begynder at føle sit Savn, da Partiet selv maa indrømme det, og er dog endnu baade indvortes og udvortes for smaaligt til enten at fatte eller udføre en *stor* Idee.

Derfor beder jeg nu ret inderlig *Majestæten* skænke *Danskheden*, den fra Vuggen, ja, af Modersliv mageløs kongelige og kongetro Danskhed Sorø Academi, saa den ikke skal oversvømmes af Pøbelagtigheden, fuul under alle Navne og Skikkelser, men oplives og klares til Ære, Gavn og Glæde baade for Kongen og Folket! Ja, det give Gud!

Allerunderdanigst

N. F. S. Grundtvig.

9. Februar 43.

Det sociale spörgsmål og den kristne menighed.

Af *L. Schrøder*.

I vore dage taler man stadig om *det sociale spörgsmål* som et nyt spörgsmål, og dog er det et ældgammelt spörgsmål, som i det mindste èn gang har været fremme i en langt gruligere skikkelse end nu.

Det sociale spörgsmål er det, som vedrører det sociale, samfundet, eller, bestemtere, forholdet imellem de forskellige dele af samfundet. I Sverige taler man om overklassen og underklassen, i Tyskland om kapitalisterne og arbejderne, her i landet stundum om »de fine og de grove«. Der er en kløft imellem de to klasser i samfundet; kan denne kløft udjævnes, eller kan der rådes bod på de værste ulæmper, der følger med kløften? Dette er det sociale spörgsmål. Men det er ikke noget nyt. Da apostlen Pavl gik ud fra menigheden i det lille hebræerfolk for at bringe den kristne tro til hedningerne i det store romerrige, forefandt han en kløft i samfundet, der var dybere end den, vi kender. Det var den kløft, der skilte imellem de få frimænd og de mange trælle — den, der havde gjort alt legemligt arbejde til en trællesyssel, som ingen fribåren mand kunde røre. Den gang var det krigsmagten, der havde draget skellet mellem de fri og trællene; nu er det pengemagten, der har uddybet kløften i samfundet.

Spörger man om grunden til, at pengemagten har udviklet sig så stærkt i vore dage, da bliver man gærne henvist til to forhold. Naturkræfterne er i större omfang end för bleven udnyttede af menneskene; dampen er bleven taget i brug som bevægkraft, og en mængde arbejdsmaskiner er bleven opfundne; *derved* har det rene håndværks-arbejde mistet en stor del af sit værd, og der skal penge til at drive et værksted med dampkraft og arbejdsmaskiner. Enkeltmandsfriheden (individualismen) er samtidig bleven sat i höjsædet som den, der skulde grunde den menneskelige lykke; selvopholdelsesdriften er bleven fremhævet som den stærkeste drivkraft i det menneskelige arbejde; det uindskrænkede fri kappeløb (den fri konkurrence) er bleven anerkendt som den mægtigste løftestang for fremskridtene på alle områder; — *derved* er imidlertid de svage bleven trængt tilbage af de stærke, de lidet begavede af de lyse hoveder, de, der har haft uheld eller sygdom

at kæmpe med, af dem, som lykken har været gunstig. Når nu maskinerne og den fri konkurrence har voldet ulykkerne, så er det ikke underligt, at de er bleven gjort til genstand for voldsomme angreb fra deres side, der følte sig brøstholdne. For et halvt hundrede år siden var det ikke sjældent, at man under arbejder-uroligheder i England slog maskinerne i stykker, og det er vel ikke 20 år, siden en nu afdød fabrikant i Kjøbenhavn, hædersmanden N. F. Larsen, fortalte mig om de vanskeligheder, der var forbundne med at indføre handske-tilskærermaskinen i hans bedrift; nu hører man sjældnere om sligt. Desto oftere møder det en, at folk raser imod enkeltmandsfriheden. Individualismen har kaldt socialismen frem som sin modsætning. Snart er det arbejderne, der ved en sammenslutning, under hvilken der kun bliver lidet rum for enkeltmandsfriheden, søger at holde kapitalen stangen. Snart er det statsmagten, der som leder af samfundsudviklingen vil sætte snævre skranker for de enkeltes fri virksomhed. Snart danner arbejderne samvirkende foreninger, forsikringsforeninger, forbrugsforeninger og tilvirkningsforeninger (produktionsforeninger). Snart endelig træder staten støttende til, hvor arbejderne søger at sikre sig imod nød, fremkaldt ved sygdom, ulykkes-tilfælde eller alderdom, men sætter da gærne som vilkår, at den vil have en större eller mindre indflydelse på ledelsen af foreningerne.

De enkelte kristne vil som *statsborgere* på mange måder blive optagne af de spörgsmål, der sættes i gang under arbejdet med at råde bod på de vanskeligheder, den nyere udvikling har ført med sig, og det må ønskes, at de tager virksom del i alt, hvad de kan støtte, uden derved at komme i strid med, hvad de som medlemmer af menigheden har kald til at virke for. Et er imidlertid, hvad de har at göre som gode statsborgere, og et andet, hvad der følger med deres stilling som *menighedsmedlemmer*. Har de da også i denne sidste egenskab noget at

göre under de nærværende tiders gæring? *Maner det sociale spörgsmål den kristne menighed til en særlig virksom optræden?* Dette spörgsmål bör sikkert besvares med ja. Men lige så lidt som det sociale spörgsmål er noget nyt, lige så lidt er det, menigheden har at göre, noget nyt. Det er det selv samme, som apostlen Pavl og hans venner gjorde, da spörgsmålet var fremme i en endnu grellere skikkelse.

Det er navnlig på tre måder, at apostlen Pavl tog kampen op med det sociale spörgsmål. Han forkyndte det *samme* glædelige budskab for trælle som for fri mennesker, for kvinder som for mænd, for enfoldige som for vise. Han søgte at adle det strænge *legemlige* arbejde, der var kommen i foragt som trællesyssel, og han opmuntrede til at opbygge *hjemlivet*, som i hedenskabet var bleven ødelagt.

Hvor apostlens prædiken fik indgang, blev de troende sig det bevidst, at de alle var Guds börn i Kristus Jesus; ti, som han skrev til menigheden i Galatien, »I har iført eder Kristus, så mange som er døbte til Kristus; her er ikke jøde eller hellener, *ikke træl eller fri*, ikke mand eller kvinde; ti I er alle èn i Kristus Jesus.«

I Efesos, fortæller Lukas, tog man af apostlen Pavls klæder og bragte til de syge, for at de kunde vinde deres helbred tilbage. Men de klædningsstykker, han nævner, er dels linklæder, der brugtes til at vidske sveden af ansigtet, altså hvad vi kalder lommetörklæder, dels stykker til at binde halvt om livet, altså hvad vi kalder forklæder eller skødeskind. Det er sådanne af apostlens ejendele, der nævnes, som tyder på, at *han arbejdede som håndværker i sit ansigts sved.* Det er måske værd at lægge mærke til, at begge slags klæder nævnes i Lukas' på græsk skrevne apostelhistorie med navne, der hører hjemme i romersproget (sudaria og semicinctia). Man har vidst om apostlen, at han ikke blot var en ordets mand og en

skriftklog lærer, men at han tillige var romersk borger. Måtte det undre hedningerne, at den store taler og skriftkloge gransker sad de sögne dage ved væven for at tilvirke det grove töj, der brugtes til telte, så har det endnu mere undret dem, at den romerske borger gav sig af med det, der ellers kun var trællesyssel. En romersk borger var stillet så höjt i asiaternes öjne, som en engelsk lord kan være det rundt om i verden i vore dage. At han, der havde rettigheder som romerne, som jordens fyrster, bandt forklædet om sig, som om han kunde være en romersk træl, og sled i arbejdet, så han stadig måtte törre sveden af panden, det har forekommet hedningerne fra begge sider af samfundskløften, fri og trælle, som et vidunder, og klædningsstykkerne, han derved brugte, er bleven hellige i *deres* öjne, som skönnede, hvilken velgerning det vilde være for dem alle, om de frifødte fik lov til at afbryde deres ledíggang, og trællene kom til at føle, at arbejdet ikke satte dem på dyrenes trin. Pavl har ikke ført stærke ord imod trældommen; men han har ved sin dåd tilföjet den dødsstødet. Hans lommetörklæder og skødeskind har bragt helbredelse til det samfund, som næsten kun bestod af ørkesløse dagdrivere og elendige trælle.[1])

Apostlen Pavls tidligere breve var fornemmelig rettede

---

[1]) Der har i sin tid været ført en strid imellem theologiske professorer i Kjøbenhavn, om hvor vidt apostlen Pavl i 7. kapitel af 1. korintierbrev (v. 21) anbefalede den træl, der var bleven kristen, at blive i sin trællestand, selv om han kunde få friheden. Sammenhængen synes mig at tale for, at apostlen har advaret imod at haste med at vinde en ny stilling i den udvortes verden. Han sendte jo også den bortløbne, men af ham kristnede, træl Onesimos tilbage til sin gamle herre Filemon. — I det niende kapitel af første korintierbrev har apostlen hævdet sin ret til „at leve af evangeliet“. Når han ikke — som andre missionærer i de dage — benyttede den, da tænker jeg, det blandt andet hænger sammen med hans særegne stilling som romersk borger. Fordi han var dette, havde det så stor betydning, at han med möje og besvær arbejdede nat og dag for ikke at være nogen til byrde (2 thes. 3,8).

til kristne, der var påvirkede af jøderne; i dem har han ikke dvælet meget ved de ydre opgaver, som er stillede menigheden. Men i dem, han skrev fra Rom til de troende i Efesos og i Kolossæ, fandt han det nødvendigt at pege på disse opgaver. Da han skrev disse breve, var den jødiske indflydelse trængt tilbage, og de hedenske fristelser havde begyndt at göre sig gældende iblandt de kristne, særligt da fristelsen til en falsk åndelighed, der lod hånt om de udvortes og nærmeste krav. I sine breve til disse menigheder formaner apostlen til et virksomt og dygtigt menneskeliv. Men det er da *hjemmene*, som han beder de troende om at bygge med hverandre. Han vender sine formaninger til ægtefolk, til forældre og börn, til husbonde og tyende. Den kristne menighed har det særlige ærinde at bygge hjemmene; fra dem kan der så udgå en fornyelse til det hele menneskeliv. Hjemmet er jo borgersamfundets vugge.

Det er i disse tre retninger, at apostlen Pavl og den ældste menighed i det hele virkede for løsningen af *det* sociale spørgsmål, som de forefandt i det store romerrige, og det er i de samme tre retninger, den kristne menigheds virksomhed i vore dage må gå, når den vil arbejde for løsningen af det sociale spörgsmål.

Hvor der göres alvor af *de troendes lighed* som börn i den himmelske faders hus eller som lemmer på èt legeme, hvis hoved er Kristus, eller som stene i et tempel for helligånden, dèr vil i vor tid, som med föje er kaldt en skoletid, ønsket nødvendig vågne om, at det ikke blot er den kristne börnelærdom, der er en for dem alle fælles oplysning, men at der også er almindelig adgang til lys over det stormenneskelige levnetsløb, som det er ført i de svundne tider under Guds forsyns styrelse, og om de vilkår, hvorunder det nu er stillet. De kristne må arbejde for *en omfattende oplysning på det modersmål*, der kan forstås i de höje sale som i hytten, en oplysning, som

kan give dem magt til at færdes med »lige værdighed i borg og hytte«, svarende til, hvad den kirkens mand, der hos os stærkest har ført ordet for denne sag, udtrykte i verset:

> Hvad solskin er for det sorte muld,
> er sand oplysning for muldets frænde,
> langt mere værd end det røde guld
> det er sin Gud og sig selv at kende.

På dette er der i alt fald gjort en begyndelse her i Norden. Går vi så til den anden retning, hvori menigheds-arbejdet skulde gå i apostlens spor, da er der tegn i nutiden, som tyder på en almindelig forståelse af, at der er lægedom at finde for samfundets nød, hvor det legemlige arbejde kommer til ære. Det er dog vel et tegn af denne slags, når der går ord så vide om den russiske stormand og digter, *Leo Tolstoy*, som efter at have levet i pragt og herlighed, har taget det op selv at sysle med det grove legemlige arbejde, — og når man lægger nöje mærke til, hvad han skriver om kvinderne og mændene i de höje kredse: hine har ikke unddraget sig fra at være hustruer og føde börn med smerte, og derfor har de bevaret deres menneskeværdighed og magten, som dermed følger; disse har derimod unddraget sig fra at følge, hvad der var deres kald, at arbejde med möje og besvær, og derfor er det ude med deres magt som mennesker. Det er ikke noget nyt, som Leo Tolstoy kan sige til pris for det legemlige arbejde. Apostlen Pavl og mange andre i hans spor — her skal kun peges på benediktinermunkene i middelalderen — har vist, at et ægte åndeligt menneskeliv og en virksomhed for dets fremme hos andre ypperligt kan forenes med strængt legemligt arbejde. Men at den russiske forfatters færd og hans sidste skrifter gör så stor opsigt, vidner om en almindelig forståelse af, eller modtagelighed for, den tanke, at det strænge legemlige arbejde skal adles. Menigheden har et kald til at tage sig af den

sag, ved at virke for, at de kristne börn, hvad der så ellers skal være deres fremtids gerning, lærer at bruge deres lemmer, som Israels skriftkloge lærte det. I denne retning står vi endnu langt tilbage.

Hvad endelig den tredie retning angår, da er der også tegn, som tyder på, at der vil være mere forståelse at finde, for hvad der kan siges derom, end det længe har været tilfældet. Når den norske digter *Björnson* har sunget til pris for de tusinde hjem, som bar et land frelst ud af feltslaget, for hjemmet, hvis pulsslag midt i travlheden bærer landet gennem fredens dage, for hjemmet, hvor kun det barnesande møder os, og for hjemmet her, hvorfra der står åbne døre til hjemmet hist oppe, da har han anslået beslægtede strænge i hjærterne trindt i Norden.[1]) Men der er mange andre vidnesbyrd, som kan pege på, at der i samtiden er forståelse af, at vi trænger til, at hjemmene og det hjemlige kommer til sin ret. Francke byggede sit *wajsenhus* i Halle, og hvor *den* åndelige strömning kom hen, som han var ordfører for, fulgte man dette spor. Det var store stiftelser, man opførte, og man tog det sikkert ikke nöje med at indskrænke sin virksomhed til »forældreløse« börn. Nu bygger vi ikke wajsenhuse, men *börnehjem*. Har börnene forældre, der lever sammen på en måde, så deres hus fortjæner navn af et hjem, drager vi dem ikke bort derfra. Og vi stiller det krav til de steder, hvor de virkelig hjemløse anbringes, at de dèr kan få det så hjemligt som muligt. Vi vil gærne have kvinder til at lede börnehjemmene, og ønsket kommer

---

[1]) Der er en anden norsk digter, som har meget at göre med spörgsmålet om hjemmet. Det er *Jonas Lie*. Hans sidste bog, *Maisa Jons*, er en ypperlig skildring af de kår, hvorunder en hæderlig sypige i Kristiania kan blive stillet, når hun ikke har et hjem til at værne om sig. Det er et opråb til alle dem, der har hjærte for de enligt stillede, til at tage fat på en enkelt del af det sociale spörgsmåls løsning.

ikke sjælden frem om, at börnehjemmene ikke må være for store; er de store, kan der blive gjort forsøg på at fordele börnene mellem forskellige opdragerinder. I vore dage er der bygget et *lærlingehjem* for unge mennesker, der uddannes til håndværkere i Kjøbenhavn, og der er indrettet *höjskolehjem* i adskillige byer, hvor de, for hvem en folkelig og kristelig oplysning, vel forligte, er bleven noget hjemligt, kan finde det igen. I havnestæderne indrettes *sømandshjem*, og der går vide ord af den svenske kvinde, som gör det hjemligt for nordiske søfolk i London. *Soldaterhjemmene* åbner sig for det unge mandskab, der skal øves i våbenbrug. *St. Peders gæstehjem* i Kjøbenhavn tager imod sådanne håndværkssvende, som trives bedst, hvor der er rum for et godt ord. I Kjøbenhavn er der *værnehjem* for unge piger, *Martha-hjem*, *sygehjem* o. s. v. Hver ny indretning med hjemmets navn aflægger sin hylding til de virkelige hjem. Derfor kan det antagelig nu møde forståelse, når der peges på, at menigheden har en stor opgave at løse i hjemmenes verden.

Der er nylig fremkommen en *skrivelse til Danmarks biskopper* med en henstilling til dem om at opmuntre til at indrette *menighedspleje* rundt om i landet; derved skulde de kristne give deres bidrag til løsningen af *det sociale spörgsmål*. Mit navn findes også under denne skrivelse. Jeg havde forskellige betænkeligheder at overvinde, inden jeg satte det dèr. Dem skal jeg ikke komme ind på. Men når jeg overvandt dem, da var det, fordi jeg fuldt ud er enig i, at det gælder for dem her i landet, der tager det alvorligt med deres kristne tro, om at vise det ved at tage kraftigt del i løsningen af det sociale spörgsmål, og fordi jeg holder for, at en menighedspleje, som særligt drager omsorg for, at *hjemmene* kan trives også iblandt fattigfolk, hører til, hvad der nu ligesom i aposteltiden må ligge kristne mennesker særligt nær at arbejde for.

Men skal jeg så göre rede for, hvordan der efter mit skön skal begyndes med denne omsorg for hjemmene, da vèd jeg intet bedre at anbefale end at begynde med ivrigere end för at tage sig af *de* fattige hjem, hvor sygdommen har forenet sig med armoden for at göre tilstanden fortvivlet. Jeg vil opmuntre kristne mennesker til at danne *frivillige sygeplejeforeninger*. Navnet siger ikke så meget. Men det er bedre, at der holdes mere, end der loves, end at man bag efter skal sige: loven er ærlig, men holden besværlig. Der er vel de steder, hvor de kristne danner et samfund, som frimodigt kan vedkende sig navnet menighed. Men jeg er vis på, at ligesom der er mange enkelte kristne, der er for bly til at kalde sig »hellige«, således er der mange kredse, der ikke tör begynde med at kalde sig med navnet »menighed« og sin virksomhed med navnet »menighedspleje«, men som dog kan være med i en gerning i en retning, der ligger naturligt for kristne mennesker. Det kan jo vel tænkes, at nogle, som ikke tager det alvorligt med deres kristne tro, fra først af vil gå med i den frivillige sygeplejeforening; men det skal man ikke være betænkelig ved. I tidens længde vil det vise sig, at de, der selv føler, at de trænger til Guds barmhjærtighed, vil have mest barmhjærtighed med andre mennesker, — at det vil være dem, som holder ud i længden med at tage sig af de fattige hjem. Og det tör ventes, at de under det vedholdende arbejde dermed vil finde hverandre som dem, der trænger til indbyrdes samliv og samvirkning, som lemmerne på det samme legeme trænger dertil. De vil da måske frimodigt kunne tage navnene menighed og menighedspleje op.

En stor vinding ved at begynde med en frivillig sygeplejeforening er, at man så kan knytte sig til noget, som allerede er til stede i fuld virkelighed, i alt fald på landet og i små købstæder. Naboer er vante til at hjælpe hverandre, når de er i nød. Selv de fattigste kan göre over-

ordentlig meget for hverandre, når der kommer sygdom i et af deres huse.

Vor tids navnkundigste talsmand for menighedsplejen, den skotske præst og professor *Thomas Chalmers* (født 1780, død 1847), havde til sit valgsprog: »Det gælder ikke om penge, men om mennesker«. Når han vovede, uden hjælp af en tvungen fattigskat, at tage kampen op med armoden først i et fattigt sogn i Glasgow, da han var sognepræst dèr og stod i sin bedste manddomskraft, og siden i den usleste del af Edinburgh, da han var en gammel mand, men følte sig kaldet til at vise, at han ikke, *fordi han var udtrådt af statskirken,* agtede at opgive arbejdet med »at forbedre de ørkener af uvidenhed, irreligiøsitet og ryggesløshed, som er spredt over hele landet«[1]), — både i de nærmeste år efter 1817 og 1844 var det mange *levende menneskers kraftige bistand* og ikke enkelte formuende venners pengemidler, han benyttede for at løse sin opgave.

Jo bedre vi forstår at tilegne os Chalmers' valgsprog, desto mere nænsomme vil vi være overfor alt det, som vi har taget i arv fra de foregående slægter af hjælpsomhed imellem mennesker, der ikke har pengemidler, men væsentlig kun deres personlige kræfter at støtte hverandre med. Derfor er det mit råd, hvor man vil danne en större sygeplejeforening, at man først skaffer sig kundskab om, hvad der er i gang af virksomhed for at hjælpe på naboer, når der kommer sygdom i deres huse. Lad så dem, der allerede har vist sig som de virksomste til

---

[1]) *Fr. Nielsens:* Statskirke og frikirke, s. 266. Smlgn. *Thomas Chalmers'* bog om »*den kirkelige fattigpleje*«, der efter en forkortet tysk udgave nylig er oversat på dansk af præsten *Julius Friis-Hansen* og udkommen hos Karl Schønberg. I den er spörgsmålet underkastet en mangesidig drøftelse, blandt andet også fra et statsøkonomisk standpunkt. På Konrad Jørgensens forlag har *Julius Friis-Hansen* udgivet et lille skrift om »*de nødlidende og folkekirken*«, hvorpå jeg med det samme vil henlede opmærksomheden.

at lede sygeplejen i deres omgivelser og da navnlig hos fattigfolk i deres nabolav, fremdeles være ledere af sygeplejen i deres kreds! Det vil næsten altid være kvinder. Men sørg for, at det dernæst bliver undersøgt, om der er nogen, som bor så ensomt eller af andre grunde er kommen til at stå så ene, at han ikke vèd, hvor han under sygdomstilfælde skal søge hjælp uden hos det offentlige fattigvæsen! Findes der en eller flere sådanne, da må man enten se at drage dem ind under en af de småkredse, hvor der allerede er virksom sygepleje, eller man må sè til for deres skyld at få ny kredse dannede. Når vi kunde gå til bunds i det, så vilde vi sikkert finde, at den hjælpsomhed imellem naboer, som jeg her har peget på som det grundlag, hvorpå en kraftigere sygepleje måtte bygges, er bevaret igennem de svundne tider ved den kristne menigheds hjælp eller står som en svag levning af et menighedsliv, der för har rørt sig kraftigere i den enkelte egn. Desto naturligere er det at bygge på denne historisk givne grund, når man ønsker at nå frem til en blomstrende menighedspleje.

For ikke at gribe forstyrrende ind i den skönne hjælpsomhed, som tit allerede nu er til stede, og for at få de mange virksomme menneskers bistand, som behøves, når opgaven skal løses, må vi bygge på, hvad der allerede er i gang. Men vi skal samtidig göre vor flid, for at den sygepleje, som allerede finder sted, kan blive udviklet til bedre at göre fyldest. Dette kan nås, når de frivillige hjælpere støttes med råd af vel oplærte og erfarne, alvorlige og kærlige *sygeplejersker*, som det bliver en hovedsag for sygeplejeforeningen at underholde.

Det er ganske vist det første vilkår for at kunne øve sygepleje at have lyst og håndlav til at have med det at göre. Men dette er ikke nok, når gerningen skal lykkes. Den, som ikke er oplært, kan tit stå rådvild ved et sygeleje. Det er en vanskelig sag, hver gang dette indtræffer,

at sende bud efter lægen. Det lettes overordenligt for lægen at sætte en god sygepleje i gang, når der er en kyndig sygeplejerske, som ser til de syge, og hun vil bedst kunne sige, når der indtræffer en vending i den syges tilstand, som gör det nødvendigt at tilkalde lægen på ny. Lad mig minde om hende, hvem man vel kan kalde den nyere tids berömteste sygeplejerske, og om hvad hun har sagt om kundskabens betydning for denne virksomhed.

Florence Nightingale er en datter af en rig engelsk godsejer. Hendes morfader hørte til forkæmperne for negerslaveriets afskaffelse, og moderen havde tidlig vakt hendes sans for al slags virksomhed, der sigtede til at hjælpe de fortrykte. Som ung pige besøgte hun jævnlig engelske skoler, hospitaler og redningsanstalter for ulykkelige. Fra 1849 opholdt hun sig en tid lang på diakonisseanstalten i Kajserswerth og søgte bag efter at vække sine landsmænds opmærksomhed for betydningen af denne opdragelses-anstalt for kristelige sygeplejersker. Siden brugte hun en god del af sin formue til at få et hospital for lærerinder i London sat i bedre skik. Medens hun var optaget af dette arbejde, fik hun en forespörgsel fra det engelske krigsministerium, om hun vilde overtage tilsynet med lazareterne i Skutari (Konstantinopels asiatiske forstad) og i Balaklava (på Krim); så skulde hun få al den støtte til at ordne forholdene på dem, som hun begærede. Hun var 34 år gammel, da dette ærefulde forslag blev gjort hende, og der var mange, som fandt, det var det urimeligste af verden, at en sådan ung kvinde skulde stilles i spidsen for den engelske hærs lasareter. Men hvad der end var bleven indvendt derimod, så lykkedes det at bringe tvivlerne til tavshed, så fortræffeligt løste hun og de sygeplejersker, hun havde taget med sig fra England, deres opgave. Hendes brittiske landsmænd viste, hvordan de påskönnnede hendes virksomhed i krimkrigen, ved at indsamle 900,000 kroner og stille dem til hendes

rådighed. Men denne sum brugte hun til en sådan omdannelse af st. Thomas-hospital i London, at det kunde blive en skole for sygeplejersker, der nogenlunde kunde svare til hendes ønsker. For Florence Nightingale var sygeplejen en *kunst* lige så vel som malerkunsten og billedhuggerkunsten. Hvad var vel det at arbejde med farver eller i ler i sammenligning med at arbejde med menneskelegemet, Guds ånds tempel? For at være maler eller billedhugger må man ikke blot have naturlig begavelse, med inderlighed hengive sig til kunsten og dyrke den med ihærdig flid; man må også gennemgå en god skole. De samme vilkår bör kræves af den, der vil hengive sig til sygeplejens kunst.

Når man møder den slags udtalelser fra en af de kyndigste sygeplejersker, som har haft med en mængde andre sygeplejersker at göre, da kan man vel komme til at tænke over, at det vil have betydning for den frivillige sygepleje i de små kredse, når de, der øver den, kunde have lejlighed til jævnligt at få vejledning og i vanskelige tilfælde en håndsrækning af en omhyggelig uddannet og erfaren sygeplejerske. Men den, som skal göre fyldest på denne plads, må ikke blot være dulig i sit fag. Hun må også kunne sætte sig ind i fattigfolks kår og under de tarveligste forhold være i stand til at hjælpe på, at den syge kommer til at ligge nogenlunde bekvemt og renligt og i god luft, at han får føde, som passer til hans tilstand, og at han ikke bliver forstyrret for meget af sine omgivelser. Hun må kunne træde hensynsfuldt op over for dem, der gærne vil göre deres bedste for den syge, men kun magter såre lidet. Hun må være meget tålmodig og kunne glæde sig ved at indføre ganske små forbedringer i forholdene ved sygelejet. Foruden de egenskaber, som en god hospitals-sygeplejerske må have, er der adskillige andre, der må stå til hendes rådighed.

Sygeplejersken måtte have sygeplejeforeningen i ryggen ikke blot som den, der skulde give hende bolig, kost og lön og befordre hende til fjærnt boende syge, men også af den grund, at der måtte være nogen, som kunde skaffe sådanne redskaber til veje, hvorved den syges lidelser kunde mildnes. Det hører til hverdagshistorierne under et længere sygeleje, at den syge behøver en luftpude, fordi han har »ligget sig igennem«. Men det hører også til hverdagshistorierne på landet, at man ikke har et godt leje at byde den syge. Der findes i regelen kun dobbeltsenge; halmen danner oftest det væsentlige af underlaget, og en tung, stiv dyne dækker over dem, der benytter lejet. Om nu den syge kunde få *egen* seng og en seng med gode madratser og tæpper eller en let overdyne? Sygeplejeforeningen vilde have en taknemlig opgave at løse ved at stille til sygeplejerskens rådighed, hvad hun behøvede for at rede de syges leje så godt som muligt. Men alt, hvad der i denne retning var ønskeligt, kunde ikke skaffes fra først af eller på en gang. Lettere vilde det være at hjælpe hende med, hvad hun behøvede for at kunne skaffe de syge fordöjelig kost. Imidlertid måtte sygeplejersken berede sig på at vise tålmodighed ikke blot over for den syges nærmeste omgivelser, men også over for foreningen, der havde sat hende i virksomhed. Det kunde for alvor behøves, at det var en from kristen kvinde, der påtog sig denne gerning, en diakonisse af gavn, selv om hun ikke var det af navn. Og fandtes en sådan, da vilde der komme mere ud af sygeplejen end den blot legemlige hjælp, om det end i regelen var *den, hvormed der skulde begyndes*.

Vilde nogen benægte dette sidste, da vilde jeg atter henvise til sygeplejesagens historie. Det er *Theodor Fliedner*, der for godt 50 år siden grundede diakonisse-anstalten i Kajserswerth, hvor han virkede til sin død i 1864. Han havde selv fået stødet til sin frugtbare livsgerning ved at

træffe sammen med den store banebryderske for forbedringen af fængslerne og stiftelsen af fængsels-selskaberne, Elisabeth Fry. Denne kvinde plejede at sige: »Kærlighed til sjælen er sjælen i al kærlighed«, og dette var visselig også Fliedners overbevisning. Men desuagtet fastholdt han det som en grundregel for diakonissernes virksomhed, at de altid først skulde begynde med at hjælpe på den udvortes nød; det var derved, at man måtte bane sig vej til at få ørenlyd for et ord om den usynlige verden; den, der først havde vunden den syges tillid med hensyn til hjælpen for den legemlige sygdom, kunde også vente at blive spurgt til råds med hensyn til, hvad der tyngede sjælen. Kunde sygeplejersken göre fyldest i denne retning så vel som i hin, — hun behøvede ikke at være bekymret for, at hun ikke skulde få med sjæleplejen at göre. Snarere vilde hun få den sorg, at det var så lille og fattigt det ord, hun kunde sige til de syge. Men så måtte hun søge støtte hos kristne venner, præster eller lægfolk, og formå dem til at komme til de syge, som hun skönnede, kunde have et ærinde at udrette dèr. Det skulde vel vise sig, at sygeplejen kunde udvikle sig til en menighedspleje, hvor forudsætningerne for en sådan var tilstede. Hvad der var begyndt hos de syge og deres frænder, vilde blive fortsat hos de sunde og i videre kredse.

Det er med flid, at jeg har fremhævet, at sygeplejersken ikke måtte møde med store krav på heldige ydre forhold hos de syge, som hun skulde sè til, og hvis frænder og naboer hun skulde give råd med hensyn til deres pleje. Men når man tænker over, hvor meget der i de allerfleste tilfælde vil mangle i, at den syges hjem vil kunne måle sig med et offentligt sygehus med hensyn til gode indretninger, så kan der spörges, om det ikke var bedre at göre det til en regel, at alle syge blev forplejede på *offentlige sygehuse.* I Frederiksborg amt er man særligt ivrig for at indrette sådanne sygehuse, og hvor megen vægt

man lægger på denne understøttelses-måde af de fattige, fremgår blandt andet af, at det dèr i regelen ikke anses for nødvendigt at lade kommunen yde tilskud til »de fattiges kasse«. Men også anden steds i Danmark rejser det ene sygehus sig efter det andet, og fordommen imod at benytte disse indretninger begynder at tabe sig. Skal man ikke hilse denne bevægelse med glæde og ønske, at sygehusenes benyttelse måtte blive regelen og sygepleje i hjemmene, i hvert fald i de fattige hjem, kun en undtagelse? Dertil vil jeg svare, at det sikkert er et stort fremskridt, at der nu er virkelig gode sygehuse rundt omkring. Operationerne må jo næsten altid henvises til sådanne anstalter, og mange tilfælde af smitsom sygdom må henvises til forplejning der; endelig er der jo mennesker, som iforvejen er ude imellem fremmede, og som i sygdomstilfælde bedre kan forplejes på et hospital, end hvor de ellers er. Det er dernæst værd at påskönne, at man nu tit søger at få diakonisser til at forestå sygeplejen på sygehusene, hvorved der sikkert mangen gang er kommen en del af hjemmets hygge ind på disse steder. Men virkelige hjem kan de dog aldrig blive for de syge. Og der er det, selv i et fattigt, men virkeligt hjem, som kan bøde på store mangler i de ydre indretninger. Man skal betænke sig vel, inden man, uden tvingende nødvendighed, flytter et sygt menneske bort fra sine nære frænder.

Theodor Fliedner plejede at spörge den kvinde, som meldte sig til ham for at blive uddannet til diakonisse, om hun ikke havde et hjem, der krævede hendes nærværelse; hun måtte vel betænke, at pligterne mod hjemmet stod i første række. Han vurderede ikke diakonissegerningen höjere, end at han satte arbejdet i hjemmet foran denne. En kvinde, der har en betydningsfuld stilling af lignende slags, har sagt til mig, at hvor god plejen end kunde være i et hospital — og det i alle retninger — skulde man dog betænke sig vel på at flytte en syg

derhen fra sit hjem. Og — vil jeg tilföje — man skal betænke sig vel derpå, ikke blot for den syges skyld, men også for hans frænders skyld. Man skal overveje, hvor svært det er for dem kun i ny og næ at spörge til den kære syge eller en enkelt gang at se til ham, og man skal overveje, hvad velsignelse de kan have af at pleje ham, at også for dem livet ved sygesengen kan blive vejen til menighedslivet.

Det er sygeplejen i hjemmene, jeg må anbefale, således at man på ethvert sted bygger på det historisk nedarvede, men dels giver det en udvidelse, så at man kan være nogenlunde sikker på, at ingen fattig inden for det område, man tager sigte på, i sygdoms-tilfælde kan komme til at føle sig forladt, dels stötter sygeplejen i de små kredse ved en större forening, som kan underholde en diakonisse eller en anden vel uddannet og erfaren, tålmodig og hensynsfuld sygeplejerske, og som kan sætte hende i stand til at göre sit bedste. Det er, hvad man i kunstsproget kalder *en ambulatorisk (omvandrende) sygepleje, hun skulde øve, og det ikke blot i de fattiges, men også i alle de mere velståendes huse, der indtrådte som bidragydende medlemmer i sygeplejeforeningen.*

Var man godt i gang med dette, da vilde det i tidens løb vise sig, om der også var trang til at få kvinder fra den egn, hvori foreningen virkede, uddannede til at overtage *den stadige pleje af enkelte syge*, og om der var råd til at sætte sligt i værk. Der kunde også blive tale om at bygge et hus til sygeplejersken, og om deri at indrette oplagssted for de redskaber, der skulde lejes ud til sygeplejeforeningens medlemmer eller lånes ud til de fattige, som den tog sig af, disinfektionsovn, badeværelser og mulig et par sygestuer, hvor sådanne syge kunde anbringes, som lægerne erklærede for uhelbredelige, og som derfor ikke vel kunde få plads på et offentligt sygehus, der jo er en helbredelsesanstalt, men som det ikke kunde

forsvares at lade blive i det hus, de tilhørte. Man kan godt fra først af have slige större mål for öje. Det kan virke til, at man ikke holder sig til en enkelt kommune, men hellere søger at samle medlemmer til sygeplejeforeningen indenfor to eller flere kommuner, så at der kan komme noget virkelig betydeligt ud af det. Man kan have noget stort at stile efter. Men *det gælder om, at man ikke begynder med mere, end man kan magte.* Hvad der i det foregående er fremhævet, om dannelsen af de små sygeplejekredse, om hovedforeningen og dens omvankende sygeplejerske, er næppe mere, end man de fleste steder kan tage fat på, når man kun ikke vil holde sig til en altfor snæver kreds.

Det kan man, vil jeg til slutning bemærke, trygt lide på, at jo mere man får med det at göre, i alvor at vandre i den gamle menigheds spor med løsningen af det sociale spörgsmål, desto mere skal man også få deltagelse for og blive skikket til at tage virksom del i alle mere almenmenneskelige (humane) bestræbelser for at skaffe dem, der har med det strænge arbejde at göre, mere udbytte af det, og i det hele hjælpe på de vilkår, hvorunder de lever. Derom turde en dansk bog, der bærer samme titel som Leo Tolstoys verdensberömte bog — »*Livsspørgsmål*« — der nylig er udgivet af en unævnt forfatter, bære vidnesbyrd.[1]) —

Tidsregningen.

Af *Poul la Cour.*

Lysets Skifte *fra Nat til Dag* gjør sig gjældende både på Planter, Dyr og Mennesker. Planten lever og

[1]) *Livsspörgsmål.* Samfunds-studier af h—s. Brødrene Salmonsens forlag. Pris 1 Kr.

ånder om Dagen på sådan Vis, at den opsamler Kraft, som lånes den af Solens lysende og varmende Stråler, medens Planten om Natten tærer på den opsparede Kraft. Ligeledes nødes Dyret til at læmpe sin Levevis efter Døgnets Tidsdeling, der anviser det, når det skal jage og æde, når det skal hvile og sove, når det skal vandre, parres osv. Også Årets Skifter er bestemmende for både Planter og Dyr. Men i alle disse Tilfælde er der kun Tale om en Leven i Nu'et. Træffer vi end Dyr, som synes at være forsynlige og samle sig Forråd i den rige Tid til at leve af i den fattige, så kan dette dog ikke antages at hænge sammen med en klar Bevidsthed om den Tid, som er i Vente; og den ene Dag er for Plante og Dyr det samme som den anden, det ene År som det åndet.

Menneskets Liv derimod er i højere Grad historisk, end at dette blot er en Leven i Nu'et uden anden Forbindelse med Fortiden end de Mærker, de forløbne År selv har indskrevet på os, og uden anden Forbindelse med Fremtiden end den Forsynlighed, hvormed man, når det kommer højest, fylder sit Forrådskammer til den kommende Vinter. Mennesket er, for at bruge den gamle Chevreuls Ord, det eneste perfectible Væsen på Jordkloden, det eneste, hvorom der tilgavns kan siges det jevne Ord: »Man skal lære, så længe man lever«, det eneste, der har Betingelserne for en ustandselig Udvikling, hvorom tilmed alle de, der troer på et evigt Liv, mener, at selv Døden ikke afbryder Udviklingen, men kun gjør dens Spor usynlig for de efterlevende.

Tidens Løb er derfor noget ganske anderledes *virkeligt* for Menneskene end for Dyrene, og kun hvad der bærer Præg af Virkelighed gjør man sig den Ulejlighed at holde Regnskab med. Men at Menneskene så langt tilbage, som vi kan forske, har bestræbt sig for at føre en Tidsregning, viser, at Menneskene har erkjendt Tiden for noget virkeligt, eller, med andre Ord, erkjendt sig selv

som stående i Forhold til Fortid og Fremtid, erkjendt sin historiske Stilling i Verden.

Ugen. Døgnet melder sig ganske naturligt som Enhed. Hvorledes dette igjen er bleven inddelt i Timer osv., skal ikke meddeles denne Gang, men kun, hvorledes man har optalt Døgnene eller Dagene.

Spörgsmålet bliver nu først, efter hvilket *Talsystem* Optællingen er foregået.

Ved alle andre Optællinger har så at sige Alverdens Folkefærd brugt det System, som er anvist os ved Antallet af vore Fingre. Næsten overalt træffes Titalsystemet: man tæller til 10, og så begynder man forfra igjen. Der gives Folk, som har foretrukket 20, navnlig i Amerika Aztekerne og Mayaindianerne, som have et gjennemført 20-Talsystem, så at 20 Gang 20 bliver, hvad de kalder med et særligt Navn (svarende til vort Hundrede), ligesom de også har et særligt Navn på 20 Gang 20 Gang 20, ja, på 20 Gang 20 Gang 20 Gang 20. Men også i den gamle Verden (hos Armenierne, Kelterne og os selv, Goterne) findes Spor af Tyvetælling (Tresindstyve, Firsindstyve osv.).

Fingrene har altså været afgjørende i alle Talsystemer så langt tilbage, som Historien rækker. Kun et Folk, nemlig Ny-Seelænderne, synes at danne en Undtagelse. De vender ikke ved 10, men først efter at have talt 10, altså ved 11.

Trods denne vidtstrakte Udbredelse af Titalsystemet, synes *alle Oldtidsfolk*, som overhovedet har havt noget System, hvorefter de *talte Dagene op*, at have brugt *7-talsystemet.* Man kjender i hvert Fald intet andet fra den fjerne Oldtid; og man ved, at det ikke alene var Jødefolket, der havde en Uge på 7 Dage, men det samme var Tilfældet med Ægypterne, Kaldæerne og Kineserne, ja selv med Folk hinsides Atlanterhavet, såsom de gamle Peruanere.

Hvad er Grunden til denne mærkelige Overensstemmelse? Jøderne og de Kristne have Svaret på det første

Blad i den hellige Skrift. Men andre har spejdet efter en Forklaring i *Naturtingene;* og da den øvrige Tidsregning, som vi skal se, er knyttet til Himmellegemerne, navnlig Sol og Måne, har man også villet forklare Ugens Længde ud af disse.

En Forklaring, der gives, gåer ud på, at der er omtrent en Uge fra Nymåne til første Kvarter og atter en Uge herfra til Fuldmåne. Denne Forklaring har dog den Skavank, at et Måneskifte på det nærmeste varer 29½ Dag, noget som Oldtidsfolkene vidste god Besked om. Men når dette Tidsrum skal underafdeles, så tør det næppe siges, at 7 frembyder sig naturligt; thi der bliver alene i 1 Måned 1½ Dag tilovers. Mere naturligt vilde 10 tilbyde sig; thi da vilde der i 1 Måned kun blive ½ Dag for lidt; og hvis man vil holde sig til Oldtidens mest astronomiske Folk, Kaldæerne og Ægypterne, så inddelte de aldrig Himmelafstande og lignende i 7, men vel i 6, 8 o. fl. (jvfr. »Danskeren« Side 176). Det måtte da for dem ligge naturligere, når det gjaldt om åt dele de 29½ Dag i Uger, at gjøre denne Deling i 6, eller at optælle Ugedagene i 10, og begge disse Inddelinger vilde ligefrem have passet bedre end 7; men dog ved vi, som sagt, med Sikkerhed om disse Folk, at deres Uge var på 7 Dage.

En anden Forklaring er givet af en græsk Forfatter i det tredie Århundrede efter Kristus ved Navn *Dion Cassius;* men da han ene dukker op så langt hen i den historiske Tid med denne Forklaring og ikke nævner sin Kilde, kan man have en vis Ret til at anse Forklaringen for »lavet«. Den lyder således. Det er den Omstændighed, at der er 7 bevægelige Himmellegemer, der har gjort, at man har givet Ugen 7 Dage, hvis Navne derfor også ere lånte fra disse. Dion Cassius opstiller nu Sol, Måne og de i Oldtiden kjendte 5 Planeter (jfr. »Danskeren« Side 167) efter Længden af den Tid, de bruger til et Omløb, nemlig: Saturn, Jupiter, Mars, Solen, Venus,

Mercur, Månen. I denne Orden skulde nu hver af Døgnets 24 Timer helliges til en af disse, således at Saturn fåer første Lørdagstime, Jupiter anden Lørdagstime, Mars 3die, Solen 4de . . . Månen 7de, Saturn 8de, Jupiter 9de osv., indtil Mars 24de Lørdagstime. Altså fåer Solen første Søndagstime, Venus anden, osv. indtil Mercur 24de Søndagstime, så at Månen fåer første Mandagstime, osv. Ved således at fortsætte og ved at give Dagen Navn efter det Himmellegeme, hvilket *den første Time* er helliget, fåer Lørdag, Søndag, Mandag, Tirsdag, Onsdag, Torsdag, Fredag Navn efter Saturn, Solen, Månen, Mars, Mercur, Jupiter og Venus.

Hvad Ligheden mellem Dagnavnene og Planetnavnene angåer, kan Forklaringen, som vi strax skal se, nok lade sig høre. Men der er den Hage ved, at man ikke vèd noget, om Kaldæerne havde Navne på Ugedagene, og at man vèd, at Jødefolket i alt Fald ikke havde Navn på andet end Sabbaten, men betegnede de søgne Dage ved de første Bogstaver i deres Alfabet. Derimod kaldte Ægypterne ganske vist de 7 Dage efter de 7 bevægelige Himmellegemer. Disse Navne kom senere med 7-Dages Inddelingen til Grækerne, der tidligere havde havt en 10-Dages Uge, og til Romerne, der havde havt en 9-Dages Uge, idet disse dog oversatte Navnene til deres egne Gudenavne. Den første Kristenhed havde ligeså lidt som Jøderne Navne på Søgnedagene. Kun den første Dag i Ugen kaldtes til Minde om Kristi Opstandelse »Herrens Dag« (dies dominica); de andre Dage nøjedes med en simpel Numerering, noget som Portugiserne bibeholdt, medens iøvrigt de romerske Gudenavne væsentligt blev brugt, ligesom man i gote-germanske Sprog valgte nogenlunde tilsvarende Gudenavne af hjemlig Art, idet Mars blev erstattet ved Tyr, Merkur ved Odin, Jupiter ved Thor, Venus ved Freja.

Gåer man til andre Sprog, kan man finde yderligere Stadfæstelse på, at Ugedags-Navnene skriver sig fra Gude-

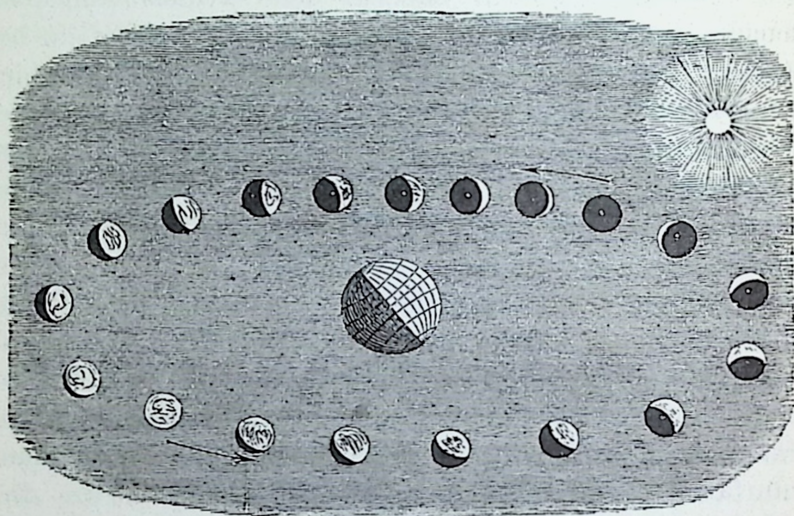
navne, og at disse ere de samme som Navnene på Planeterne; men dermed er Dion Cassius' Forklaring ikke stadfæstet; thi en Ting er det, at man i den forhistoriske Tid skulde have indrettet en Uge med 7 Dage, *fordi* der var 7 synlige bevægelige Himmellegemer; en anden Ting, at man længe senere kan have fundet det passende at bebenævne de 7 Ugedage, som man nu en Gang havde, efter de 7 Himmellegemer, man kjendte.

De to Forklaringer på Ugeinddelingen, som man således har forsøgt, den ene, at den skyldtes Månedens Længde på 29½ Døgn, den anden, at den skyldtes de bevægelige Himmellegemers Antal 7, overbyde altså ikke hinanden i Sandsynlighed. Den første søger at hefte sig ved et fremtrædende Naturfænomen (Måneskifterne), men den er temmelig unøjagtig; den sidste søger ikke Forbindelse med Naturfænomer; thi i Virkeligheden vedkommer f. Ex. Planeten Mars (Tyr) ikke mere Tirsdagen end alle de andre Dage; denne Forklaring må nærmest kaldes psykologisk historisk; men da Dion Cassius ikke har givet nogensomhelst historisk Redegjørelse for sin Påstand, og den ikke heller senere er funden, gjør man vist rettest i at give Afkald på at udlede Ugeinddelingen enten af de nu kjendte Naturfænomener eller af menneskelig Opfindsomhed. *Anordningen af Ugen må fremdeles stå udenfor Videnskabens Område.*

Dette er sagtens også en Grund til, at Syvdagsugen var en af de Ting, der blev afskaffet under den franske Revolution og afløst af »Dekaden« eller Tidagsugen ved Konventets Beslutning af 24. Novbr. 1793, en Beslutning, som dog kun stod ved Magt i omtrent 12 År. Syvdagsugen vil sikkert vise sig idetmindste ligeså hårdnakket som Kaldæernes Timeinddeling (jfr. »Danskeren« Side 177).

Året og Måneden har derimod sit *naturlige* Grundlag ligesom Dagen. Medens den hele Himmelhvælving med alle Stjerner, Sol og Måne i et Døgn synes at dreje sig

en Gang rundt om et Punkt tæt ved Polarstjernen således, at alle Stjerner ståer op i Øst og gåer ned i Vest, følger Sol og Måne vel i det hele taget med; men Solen glider dog i dette Døgn et lidet Stykke den modsatte Vej, og Månen et adskilligt større, således, at Solen vinder rundt i Løbet af et År, Månen i en Måned. Hvis nu Solen på sin Vej altid vedligeholdt samme Afstand fra Polarstjernen, så vilde dens Vandring være uden nogensomhelst borgerlig Betydning for os. Årskifterne vilde kun mærkes på, at

Månen på dens Vej om Jorden, og oplyst af Solen.

man til forskjellige Tider af Året så forskjellige Stjerner på Himlen om Natten, navnlig dem, der er på den modsatte Side af den, hvor Solen er. Men Solens Vej er skrå, så at den ikke alene skrider frem mod Øst, men på en Årstid (Foråret) nærmer sig Polarstjernen, på en anden (Efteråret) fjerner sig fra den (jfr. »Danskeren« Side 167—168). Heraf afhænger de i borgerlig Henseende så vigtige Fænomener: Dagenes Længde og Årstidernes Varmeforhold.

Hvad Månen angåer, så er dens Vej blandt Stjernerne ganske vist også skrå (ikke meget langt fra den, som Solen

gåer); og denne Skråhed har ganske vist Betydning med Hensyn til, hvor længe Månen i hvert Døgn er på Himlen, og altså på Klokkeslettet for Månens Opgang og Nedgang; men det er dog selve Månens Bevægelse fra Vest mod Øst, der spiller den største Rolle i Månens borgerlige Betydning; thi da dens Bevægelse er meget hastigere end Solens, vil den til en Tid være omtrent i samme Retning som Solen, set fra Jorden; en Ugestid efter er Månen nået langt mod Øst, $\frac{1}{4}$ af Vejen helt rundt, atter en Uge efter er den på den Side af Himlen, der er modsat den, hvor Solen er, og den er altså gået den halve Vej, og i Løbet af en Måned har Månen atter indhentet Solen. Da Månen selv er mørk og kun lyser med den Del, der beskinnes af Solen, og da Månen er os meget nærmere end Solen, vil vi have Nymåne (usynlig Måne), når Månen omtrent ståer i samme Retning som Solen, første Kvarter en Uge efter, Fuldmåne atter en Uge senere osv. (se Tegn. S. 308).

Måneskifterne er et i borgerlig Henseende ret vigtigt Fænomen, også bortset fra den Overtro, som på mange Måder knytter sig til Måneskifterne. Dens Evne til at være Lygte for os Jordboere om Natten beroer jo nemlig på, hvor stor en Del af den, der er belyst, samt på, hvilken Tid af Døgnet den er på Himlen. Sammenlignes Betydningen af Solens skiftende Fænomener, Årstiderne, med Måneskifterne, skjønnes det vel strax, at hine er de i borgerlig Henseende mest indgribende, og derfor er også Året af de fleste Folk betragtet som Hovedinddelingen; men det må dog bemærkes, at der gives Steder på Jorden (nærmere ved Ækvator), hvor Årstiderne ikke er nær så afvigende som hos os, og hvor Månen på den næsten altid klare Himmel spiller en større Rolle end hos os. Dette må mindes, når man vil forstå den forholdsvis større Vægt, som adskillige Folk har givet Måneskifterne ved Tidsinddelingen.

Hvad der nu har gjort Menneskeslægten mest Bryderi med Hensyn til Tidsregningen, er den Omstændighed, at den Tid, Solen bruger til at vinde en Gang rundt, navnlig fra Forårsjevndøgn til næste Forårsjevndøgn, er ikke noget helt Antal Dage, men *365 Dage 5 Timer 48 Min. 48 Sek.*, og at den Tid, som Månen bruger om at komme i samme Stilling igjen i Forhold til Solen, heller ikke er noget helt Antal Dage, men *29 Dage 12 Timer 44 Min. 3 Sek.*, samt endelig, at *disse to Tidsrum ikke ståer i noget simpelt Forhold til hinanden.*

De, der har værdiget Månen Hovedafgjørelsen, er Araberne og derefter flere af Mahomedanerne. De fastslog en Måned til skiftevis 29 Dage og 30 Dage; og 12 sådanne Måneder udgjorde så hos dem 1 År. Dette År bliver altså kun 6 × 29 + 6 × 30 eller 354 Dage, så at det ikke vil stemme med Solåret. Har man derfor havt Forårsjevndøgn ved en vis Måneds Begyndelse iår, vil man altså næste År først få Forårsjevndøgn 11 Dage hen i Måneden. Næste År indtræffer det ligeså meget senere igjen osv., så at Årstiderne efterhånden vil glide igjennem Månederne, og *om 33 År vil de være gledet helt rundt*, så at man igjen har Forårsjevndøgn ved samme Måneds Begyndelse. Da Måneden imidlertid ikke burde være 29½ Døgn, men 44 Minuter 3 Sekunter mere, vilde også med Tiden selve Måneskifterne blive forskudt i Forhold til Månederne; og man anbragte derfor en Skuddag i den sidste Måned af 2det, 5te, 7de, 10de, 13de, 16de, 18de, 21de, 24de, 26de og 29de År eller 11 Skuddage i 30 År. I dette Tidsrum er der nemlig ialt 30 × 12 eller 360 Måneder, og da hver Måned burde være 44 Min. 3 Sek. længere, blev der i de 30 År at indskyde 360 × 44 Min. 3 Sek., hvilket bliver omtrent 11 Dage. Således lykkedes det Araberne at få Tidsregningen afpasset efter Månen, — Solen fik det så at være med!

Jøderne tog det ikke så astronomisk, men lod det mere bero på et Skjøn. De regnede, at Måneden begyndte, når Månen viste sig »tændt« efter Nymåne; og Året regnede man så efter Omstændighederne enten til 12 Måneder eller til 13. Men de »Omstændigheder«, man tog Hensyn til, var Høstudsigterne; thi de første Bygax skulde offres til Jehova i Påsken, der faldt i Årets første Måned (Nisan).

Efterat Grækerne havde prøvet forskjellige mindre nøjagtige Tidsregninger, spurgte Athenienserne Oraklet og fik til Svar, at Året skulde rette sig efter Solens Gang, Måneden og Dagene efter Månens; men det var ikke let at bringe disse to Hoveder (Solen og Månen) under 1 Hat. Man havde den Gang skiftevis Måneder på 29 Dage og på 30 Dage, hvorefter Året kun blev 354 Dage. Man besluttede da i 8 År at indskyde 3 Skudmåneder på 30 Dage hver, så at 3die, 5te og 6te År (af de 8) fik 13 Måneder. Da nemlig hvert År vilde blive 11¼ Dag for kort, vilde de 8 År blive 90 Dage for kort, så at, når de 3 nævnte Måneder indskydes i de 8 År, er man efter disses Forløb atter i Orden med Hensyn til Solen. Men regner man efter for Månen, finder man, at den i disse 8 År kommer 1½ Dag til kort. Derfor vedtog man efter 2 Gang 8 År at indskyde 3 Dage. Så blev det rigtigt med Månen; men så var det galt med Solen.

Endelig fremkom *Meton* ved de olympiske Lege 432 f. Kr. med et Forslag, der skulde forlige de gjenstridige Tidsangivere. Meton havde udregnet, at når man i 19 af de tidtnævnte Måneår på 354 Dage indskød 6 Skudmåneder, hver på 30 Dage, samt 1 på 29 Dage (hvorved altså 7 af de 19 År blev 13-månede), så vilde efter denne Tid både Sol og Måne være i Orden. Forslaget blev modtaget med Akklamation og tillige optaget i alle Kolonierne. Udregningen deraf blev anbragt med Guldbogstaver på de offentlige Pladser til Vejledning for Borgerne. Derfra skriver Navnet »*Gyldentallet*« sig. — Metons Kyklos (Kreds, Om-

gang, Periode) på 19 År viste sig imidlertid ikke helt rigtig, hvad Månen angik. I 4 Metonske Kykler, ɔ: 76 År, kom Månen en Dag til kort. Man vedtog da at skjære 1 Dag af hver 4 Kykler.

Men om man end bærer sig nok så kunstigt ad, er Solens og Månens Omløb dog ikke absolut forenelige; og da det nu vilde være urimeligt med Araberne at slippe Solen, må vi slippe Månen.

Et temmelig nøjagtigt Kjendskab til Solens Omløbstid træffes hos de gamle Ægyptere, som allerede i det 14de Århundrede f. Kr. vidste, at Året er omtrent 365¼ Dag. Ikke des mindre bestemte de det til 365 Dage. De var sig vel bevidst, at Solen således vilde komme et lidet Stykke til kort hvert År, så at f. Ex. Forårsjevndøgn bestandig vilde indtræffe på en senere og senere Dato, nemlig en Dag senere for hver 4 År, og at Jevndøgnet altså vilde være rykket et helt År fremad i Løbet af 1460 År. Om så lang Tid vilde man altså få Årstiderne igjen på de samme Dage som nu. Dette store Tidsrum blev kaldt den *sothiske Periode* eller et *stort Hundeår*, fordi dets Begyndelse blev sat på en Tid, da Hundestjernen (Sirius), som Ægypterne kaldte Sothis, ved Periodens Begyndelse stod op samtidig med Solen.

I Rom brugte man først Albanernes År, som kun var 304 Dage fordelte på 10 Måneder; men allerede Numa forbedrede 717 f. Kr. Kalenderen ved at indføre et Måneår med Januar på 29 Dage, Marts 31, April 29, Maj 31, Juni 29, Kvintilis 31, Sextilis 29, September 29, Oktober 31, November 29, December 29 og Februar 28, ialt 355 Dage. Der skulde så desuden hvert andet År indskydes en Skudmåned Mercedonius, skiftevis på 22 og på 23 Dage. 4 på hinanden følgende År fik således 355, 377, 355, 378, ialt 1465 eller gjennemsnitlig 366¼ Dag. Dette var en Dag formeget om Året, og hertil kom andre Vilkårligheder af den gejstlige Øvrighed, hvorved Kalenderen både var

bleven forskudt i Året og kommen betydelig i Uorden, da *Julius Cæsar* besluttede at forbedre den på et Tidspunkt, som han kaldte 708 År efter Roms Anlæggelse, nemlig 46 År f. Kr. Det var den alexandrinske Astronom *Sosigenes*, der var den videnskabelige Rådgiver ved denne Forandring. Det sidste År i den gamle Tidsregning — man har kaldt det Forvirringens År — lod man få 445 Dage.

Året skulde nemlig herefter begynde med 1ste Januar, på hvilken Dag i det første År første Nymåne efter Vintersolhverv indtraf. Forårsjevndøgn vilde herefter blive den 24de Marts. Månederne blev nævnte og fik Dagetal således, som vi endnu har dem; dog er Kejsernavne Juli og August senere indførte istedenfor Kvintilis og Sextilis. Man har en gammel Remse her i Landet, som holder Rede på Månedernes Dagetal. Den lyder

> **Tred've Dage har November,**
> **April, Juni og September;**
> **de øvrige har Tred've og en,**
> **undtagen Februari alèn'.**

En anden bekjendt Måde består i, at man tæller på Knoerne og disses Mellemrum: Januar (Pegefingrens Kno), Februar (Mellemrum), Marts (Langfingrens Kno), osv. . . Juli (Lillefingrens Kno), August (forfra: Pegefingrens Kno) osv. Alle Månederne på Knoerne har 31 Dage, alle de i Mellemrummene har 30, undtagen Februar. Denne Måned har som Regel 28 Dage, men hvert fjerde År 29, idet den da fåer en Skuddag. Denne var hos Romerne den 24. Febr., som blev regnet dobbelt, og som derfor endnu i vore Almanakker bærer Navn af Skuddag, medens vi dog ellers har en 29. Februar.

Denne Tidsregning, *den julianske Kalender* eller *gammel Stil*, holdt sig hos Romerne og blev også optaget af den kristne Kirke; men den er endnu ikke ganske rigtig. Hvis Solen havde brugt nætop 365 Dage 6 Timer, vilde

Kalenderen have været nøjagtig, men Solens Omløb er 365 Dage 5 Timer 48 Min. 48 Sek.; altså bliver hvert År af den julianske Kalender gjennemsnitlig 11 Minuter 12 Sek., ɔ: 672 Sekunder for langt. Da der gåer 86400 Sek. på et Døgn, vil Kalenderen altså blive 1 Døgn fejl i 129 År.

Denne Fejl blev påpeget af *Roger Baco* (1214—1292), som forgjæves anbefalede Paven en Forandring, og som i mange Henseender var forud for sin Tid og derfor led en hård Behandling fra pavelig Side. Et Par Hundredår senere begyndte atter enkelte Røster at hæve sig om en Forandring; og endelig nedsatte Pave Gregor XIII en lærd Kommission, efter hvis Forslag der udgik en pavelig Bulle, som angav Reglerne for *den gregorianske Kalender* eller »ny Stil« som Modsætning til *den julianske Kalender* eller »gammel Stil«.

Siden Julius Cæsars Tid var der forløbet omtrent 13 Gang 129 År. Man havde altså havt 13 Dage for mange, hvorved Jevndøgn nu ikke mere faldt på den 24. Marts, men på den 11. Marts. Man udregnede imidlertid, at på den Tid (325 f. Kr.), da Kirkeforsamlingen i Nikæa bestemte, at Påskesøndag skulde være den første Søndag efter første Fuldmåne efter Forårsjevndøgn, var Jevndøgnet allerede forrykket fra 24de Marts til 21de Marts. Gregor vilde nu kun føre Jevndøgnet tilbage til denne Dag, og der var derfor kun 10 Dage (ikke 13) at rette. Bullen befalede derfor, at man i Året 1582, efter den ene Dag at have skrevet 4. Oktober, den følgende Dag skulde skrive 15. Oktober.

For at nu Fejlen ikke oftere skulde indsnige sig, bestemtes følgende Regel:

Året har 365 Dage (Februar 28 Dage).

Undtagelse: Hvert År, hvori 4 gåer op, er Skudår og har 366 Dage (Februar 29 Dage).

Undtagelse fra Undt.: Århundrederne er, skjøndt 4 gåer op, ikke Skudår.

Undt. fra Undt.s Undt.: De Århundreder, i hvis Hundredtal 4 gåer op, skal dog være Skudår (f. Ex. 1600, 2000).

Således rettet vilde Kalenderen holde sig aldeles rigtig, dersom den julianske Kalender havde været 3 Dage fejl i 400 År eller 1 Dag fejl i $133\frac{1}{3}$ År; men den var, som sagt, 1 Dag fejl i 129 År. Den gregorianske Kalender må altså atter i Årtusinderne findes at være lidt urigtig, og det blev derfor bestemt, at År 4840 e. Kr., som ellers skulde have været et Skudår, kommer til at undvære sin 29de Februar; men så er der nok indtil videre ikke truffet nærmere Bestemmelser, medens man dog vel ved, at man fremdeles i hvert 3600 År kommer til at bortkaste en Skuddag.

Så vanskeligt har det været blot at komme tilrette med Solen, og under alt dette har man rent måttet opgive det græske Orakels Fordring om også at tage Hensyn til Månen. Denne må nøjes med, at Almanakken ganske tørt beretter om dens Skifter, Opgang og Nedgang.

De protestantiske Lande viste sig imidlertid tilbageholdne overfor alt, hvad der kom fra pavelig Side, og man nølede derfor længe med at gå over til »ny Stil«. Således var Protestanterne i Løbet af de næste 118 År hele 10 Dage bagefter de romersk Katholske. Året 1600 gjorde nemlig ingen yderligere Forandring; thi dette skulde både efter gammel og ny Stil være Skudår. Men til Året 1700, der truede med at gjøre de to Tidsregninger en Dag mere uens, idet Protestanterne skulde have sig en 29de Februar, men de romersk Katholske ikke, fik de fleste af hine sig dog betænkt. Her i Landet og flere Steder skrev man da i Året 1700 den ene Dag den 18de Februar og den næste Dag den 1ste Marts.

Tilbage er dog endnu de græske Katholiker. De kom fremdeles en 12te Dag tilkort i Året 1800, da de havde Skudår, men vi ikke. Når Russerne skriver til andre Europæere, må de derfor skrive f. Ex. $\frac{5}{17}$ Februar eller $\frac{\text{24. Marts}}{\text{5. April}}$.

Mon ikke dette Århundredes Damp- og Telegrafsvæsen skulde bringe dem til at betænke sig indtil Året 1900, der ellers vil lægge en 13de Dag til?

Johannes Evald og hans samtid.

Af *L. Schrøder.*

A. D. Jörgensen: Johannes Evald. Med digterens portræt efter Kleve. Gyldendalske boghandels forlag. 263 sider.

Vilde nogen spörge, hvad folk i almindelighed vèd at fortælle om *Johannes Evalds* liv fra hans fødsel, den 18. november 1743, til hans død, den 17. marts 1781, da måtte svaret blive, som følger:

Han var sön af *forældre, der ikke stemte med hinanden*, idet faderen var en strængt pietistisk, stuelærd og jærnflittig præst, og moderen »et flygtigt, letsindigt og hårdt verdensbarn« eller »en smålig, forfængelig og pjanket natur«.

Efter sin faders død fik han en *uheldig opdragelse* af »en tör filolog«, den pedantiske rektor for den tyske skole i Slesvig, fra hvilken han en gang løb bort for at opleve et lignende æventyr som Robinson Krusoes på en ø i verdenshavet.

Som ung student forelskede han sig i en omtrent jævnaldrende kvinde. For så hurtigt som muligt at kunne møde som en værdig bejler til hendes hånd gik han med i syvårskrigen; men de halvandet år (til oktober 1760), da han var soldat dels i preussisk dels i østerrigsk tjæneste, førte ikke til det mål, han havde sat sig, og *Arense* giftede sig med en anden. Med udsigten til at vinde hende mistede han ikke blot sin lyst til alvorligt arbejde; men

også »hans sæders renhed tabte sig«. »Vinen og poesien var det eneste, der kunde for en tid holde ham oppe, fri ham ud af det mørke tungsind. Han drak for at *finde* mod til at digte«.

Ved sin kantate over Frederik den femte viste han sig som en höjt begavet digter. Alligevel *skönnede hans samtid ikke på ham* og lod ham fattes den understøttelse, han behøvede for at have et sorgfrit udkomme. Den samme regering, der gav Klopstock en rundelig understøttelse (600 daler årlig), lod Evald stå hjælpeløs. Han var »genstand for vanrøgt« og »måtte tjæne penge ved at skrive lejlighedsdigte«.

Digteren, der havde pådraget sig en gigtsygdom ved sin deltagelse i syvårskrigen, og hvis sygdom stadig forværredes ved hans »mindre ordentlige levemåde«, faldt sin *moder* til byrde; hun var rig; men hun var hård imod den syge digter. I Rungsted, hvor hun en tid havde tinget ham i kost, havde han det vel nogenlunde godt. Men da »han faldt på at ville gifte sig med en pige der på stedet«, besørgede hans strænge familie ham i efteråret 1763 flyttet til *det uvenlige Søbækshus* ved Kronborg, »hvor han tilbragte et par sørgelige år«, idet han »savnede al bekvemmelighed, pleje og deltagelse«; opholdet her var »fuldt af en forvisnings lidelser: trang, sygdom og udeltagende omgivelser«.

I de sidste seks år af sit liv havde han blidere kår, takket være den yngre slægts beundring for hans digtninger. —

Der er ganske vist gjort en anden betragtning gældende. *Welhaven* har i sin afhandling om »Evald og de norske digtere« skreven, at digteren »forkom mellem hænderne på sine velyndere, og medens enhver af dem indså, at han ej kunde reddes, fordi *han stod i selvfortærelsens brand*, vilde dog nogle af dem have hans nød betragtet som miskendelsens martyrdom«. Welhaven har set det

uheldige i, at denne forestilling om »miskendelsens martyrdom« er bleven den herskende. Men han har ikke kunnet frembringe en afgörende vending i den herskende danske opfattelse af Evalds levnet. Forhåbentlig vil dette lykkes for gehejmearkivar *A. D. Jörgensen*, og derved vil den ubillige dom, som nu i lang tid er bleven gjort gældende over for dem af Evalds samtidige, der havde indflydelse på hans skæbne, endelig en gang blive rettet. Når jeg fremsætter denne forventning, da er det ikke blot, fordi A. D. Jörgensen har taget den hele undersøgelse af Evalds levnet op fra grunden af og ført beviser for, at blandt andet digterens egne meddelelser trænger til at prøves nöje, men navnlig fordi ingen kan have skattet Evald höjere som digter, end A. D. Jörgensen har gjort det; når *han* drager sløret bort fra sin yndlingsdigters skrøbeligheder, da har der været tvingende grunde for det.

Evalds forældre har *ikke* været så forskellige, som man har antaget. *Enevold Evald*[1]) (fd. 1696, død 1754), der havde gået i Tønder skole og studeret i Halle og Jena, holdt gudelige forsamlinger i sit fødesogn Höjst ved Tønder, inden han 1727 blev lærer og siden tillige præst ved vajsenhuset i Kjøbenhavn, som den gang lå på Nytorv, hvor nu råd- og domhuset ligger. På Gammeltorv lå der et hus, som kaldtes »den gyldne okse«, og der boede enken efter tömmerhandler og øltapper Mathias Wulf, hvis pigenavn var Marie Hansdatter Martens. Hun havde i regelen to gange om ugen gudelige forsamlinger i sit hus, og hun er, så vidt man véd, den eneste kvinde, der i de dage er bleven tiltalt for sligt. Præsten Evald har været stadig deltager i mad. Wulfs forsamlinger, og han har kendt hendes datter *Maria* (fd. 1715, død 1791) nöje, inden han 1739 som 43-årig enkemand giftede sig med hende. Der er ingen

---

[1]) Navnet Evald er ikke andet end Enevoldsen. Stamfaderen Enevold Lavrentsen var født i Ribe og blev student fra skolen der 1627.

grund til at tvivle om, at hun, som der stod i et ligvers over vajsenhuspræsten, »har opfyldt hans håb« og været en sådan hustru for ham, som han har ønsket sig.

Johannes Evald var som skoledreng i Slesvig (1754—58) i huset hos rektor *Licht*, der elskede dansk sprog og literatur, og fik, efter at Licht havde taget sin afsked, til lærer hans eftermand, *Kraft*, der især var dygtig i de gamle sprog. Digteren har uden tvivl kunnet modtage lige så meget »lys« og lige så stor »kraft« i Slesvig domskole som i nogen anden af tidens latinskoler.

Ved sin moders andet ægteskab i januar 1759 med islandsk købmand, hörkræmmer og overformynder i staden Kjøbenhavn, *Peder Thomsen Hulegård*, der boede på det sydlige hjörne af Kultorvet og Frederiksborggade, kom Evald i et slags slægtskab med *Anna Arense Hulegård*, hvis moder som enke havde giftet sig med den rige islandske købmand og hörkræmmer *Oluf Mandix* på Vestergade (nuværende nr. 33). *Arense blev hans forlovede*, da han efter sit uheldige felttog i en fart havde taget theologisk embedseksamen (1762). Når hun alligevel 11. juli 1764 ægtede hörkræmmer Rasmus Riber, da følger ikke deraf, at man har lov til at gå hårdt i rette med hende for troskabs-brud. At Evald selv ikke har gjort det, må forekomme enhver rimeligt, som tænker på, hvordan han siden kunde skildre hende, *ikke blot* som »en dejlig, en fin og skarpsindig, en ædel, en majestætisk Arense, en af disse skyggefulde skönheder, hvis smil er som solens igennem en regnfuld himmel, hvis vink er en gennemtrængende, en uimodståelig stråle af tungsindet dyd, en af disse bydende, mægtige, fortryllende brunetter, som man ikke kan se uden ærefrygt, — en Arense med store mörkebrune, strålende öjne, med en lille kroget næse, en mund, hvorpå gratierne syntes at skertse, tykke kastanjebrune lokker, som beskyggede en snehvid hals«, — *men også* som »en Arense med *en dydig, en vittig, en sat*

og en höj sjæl, — en Arense med *det ömmeste hjærte, som nogen tid har slået.*«[1])

Evald kom tidlig i forhold til de betydeligere mænd i Danmark. Præsten A. B. Poulsen i Gentofte førte ham sammen med *Jens Schelderup Snedorf* (død 1764), der i visse måder må nævnes som fortsætter af Holbergs gerning. I sine epistler havde Holberg anstillet betragtninger over alle slags spörgsmål, der rørte sig i samtiden, og dette gjorde den ældre Snedorf med stor dygtighed i sin »patriotiske tilskuer«. En anden beundrer af Holberg var kapelmesteren *Johan Adolph Scheibe* (død 1776), der har oversat »Peder Pårs« på tysk. Han fik ligesom Snedorf tidlig öje for Evalds store begavelse, og både Snedorf og Scheibe har digteren nævnt med tak for, hvad han har lært af dem. Evalds »lykkens tempel« er en efterligning af, hvad Snedorf havde skreven. Med hensyn til Scheibe kan det erindres, at Hostrup, i sine foredrag om Holberg, Evald og Oehlenschläger, særligt har fremhævet »det musikalske« som det fortrinlige ved Evalds digtning; men selv har Evald bevidnet, at om der findes noget i hans poetiske arbejder, som i hensigt til det musikalske kan fortjæne bifald, så har han Scheibes »lærerige omgang, hans kærlige undervisning« ene at takke derfor. Der var andre tyskfødte mænd, som fik endnu mere at betyde for Evald end Scheibe. Lybekkeren, gehejmeråd *Adolph Gotthard Carstens,* der var en af hovedmændene i det 1759 stiftede »selskab til de skönne og nyttige videnskabers forfremmelse«, blev i den grad regnet som en beskytter og vejleder af Evald, at Fr. Høegh-Guldberg ved hans død (1796) kunde skrive:

---

[1]) Mødet mellem den gifte Arense og den syge digter, der stundum henføres til Evalds ophold i Rungsted, har efter A. D. Jörgensen fundet sted för denne tid, medens han boede hos Nils Viborg i Vingårdsstræde.

Fra dig gik Evald ud, hin dalens første skjald,
og dansk er kransen, han har flettet til dit minde;
og den er eviggrön, og Rolf som Baldur skal
med lavrbær Aristarkens navn omvinde.[1])

Da Evald boede i Rungsted, besøgte Carstens ham halve dage igennem for at bringe »Balders død« i en skikkelse, så det kunde spilles på teatret. Den theologiske professor og hofpræst *Johan Andreas Cramer* var en virksom beskytter af digteren; han har læst »Adam og Eva« for den beskikkede censor, professor I. K. Kall, inden denne skrev, at han fandt digtet »aldeles værdigt til trykken«, og han synes at have bragt det til *Klopstock*. Omgangen med *denne* mand var af stor betydning for Evald, har han selv bevidnet; men at han fik öjet vendt til nordiske æmner, skyldte han dog måske endnu mere en anden tysk digter, *Hans Vilhelm Gerstenberg*. Dersom grev J. H. E. Bernstorf, der var solen i den store tyske kreds, hvori især Cramer, Klopstock og Gerstenberg hørte til de mest lysende vandrestjærner, havde beholdt sin höje stilling, da vilde Evald mulig være bleven sendt ud på opdagelsesrejser efter sange af samme slags som de ossianske, der den gang gjorde så stor opsigt i og udenfor England. Nu førte forholdet til disse mænd blandt andet med sig, at han, som fra først af havde søgt at uddanne sig som digter i franskmanden Corneilles og de romerske digteres spor, ikke blev stående ved at læse Shakespeare i Wielands tyske oversættelse, men både fordybede sig i denne og andre engelske digteres værker på deres modersmål. Blandt de yngre mænd af betydning, der sluttede sig nær til Evald, kan nævnes de tre officerer, *Verner Abrahamson*, *Frederik Karl Schleppegrel* og *Frederik Arnsbach*. Af mænd, der havde med teatret at göre, og som søgte

---

[1]) Carstens blev kaldt „Nordens Aristark". Aristark fra Samotrake var en berömt aleksandrinsk grammatiker og kritiker fra det andet hundredår för vor tidsregning.

Evald som forfatter, kan nævnes *Nils Bredal* og *Kr. Fr. Jacobi*. Denne sidste var efter Struenses fald forelæser hos Kristian den syvende; senere blev han medlem af teaterdirektionen og har som sådan forfattet den berömte overskrift over den danske skueplads: »Ej blot til lyst«. Når han besøgte Evald, medbragte han stundum den store hund, der var kongens yndling og derfor udnævnt til »konferensråd«. Blandt de danskfødte anmeldere af poetiske værker, som først fik öje for Evalds betydning, kan man nævne *Jakob Baden*. Han var ansat ved Helsingørs lærde skole, da Evald blev flyttet fra Rungsted til Søbækshuset, og allerede dette kan oplyse, at han her ikke har været så helt forladt. Men at dette slet ikke var tilfældet, fremgår af, hvad A. D. Jörgensen har fået opklaret, blandt andet ved undersøgelser af kirkebøgerne. *Søbækshuset* var et »lyststed« ved Sømøllen eller Tipperup-mølle, som den gang blev beboet af forvalteren på Krågerup gods, Herman Lem. Da en datter af denne mand blev døbt, var generalinde *Hauch* fra Kronborg gudmoder; hun var søster til kammerherre *v. d. Maase* på Krågerup, som var død, inden Evald kom til egnen; kammerherreinden var en født *Moltke*, datter af general Johan Georg Moltke, der atter var broder til grev Adam Gottlob Moltke på Bregentved. Evald havde som theologisk kandidat og alumnus på Valkendorfs kollegium undervist kammerherreindens broder, *Frederik Moltke*, og denne var nu juridisk kandidat og kammerjunker hos enkedronningen. Når hun var på Fredensborg, kunde Fr. Moltke besøge Evald i halve dage på Søbækshuset. »Som en solstråle«, skriver A. D. Jörgensen, »var den skönne, fint dannede yngling kommen til ham for at lytte til hans digtning og bringe ham hjælp og trøst. Han blev for den halv udlevede digter et modstykke til Arense, den livsfyldige pige, som havde set de første glimt af hans digterlue og havde stået for ham som

billedet på alt det skönne og ædle i livet«.[1]) På Søbækshuset, hvor Øresundets vover rullede for digterens fod lige så skönt som i Rungsted, har der nok endda ikke været så ulysteligt. — *Man vil efter alt dette forgæves lede om en tid i digterens liv, da han særligt var genstand for miskendelse af fædrelandets betydelige mænd.*

Var Søbækshuset ikke noget uhyggeligt forvisningssted, så falder dermed også den væsentligste bevisgrund for den påstand, at *Evalds moder* har handlet ukærligt og hårdt imod ham. A. D. Jörgensen har nu desuden påvist, at et digt, hvorom man har gjort gældende, at Evald havde skreven det på bestilling til en datter, der vilde vise sin taknemlighed mod sin moder, er udtrykket for hans egne følelser over for den kvinde, som har båret ham under sit hjærte, for »den dybe kærlighed til sin moder og velgörerinde, som lå på bunden af hans sjæl«. Deri har han blandt andet skreven:

Du, som forvandlede min smerte
til slummer og til håb om lyst,
fortolk du selv mit fulde hjærte,
læs din erindring i mit bryst!
Dèr, elskte, som jeg ånder ved,
min tro, min eneste veninde,
dèr skal du se dig selv og finde
et genskin af din kærlighed!

Og den alvidende skal mærke
mit suk og agte på min bön,
han den algode, han den stærke,
han være selv din store lön.

---

[1]) Det vil måske være nyt for nogle af læserne, at Evalds beundrer, Frederik Moltke, hørte til de stormænd, der stillede sig venligt til Grundtvig, da det ellers hørte til god tone at vende ham ryggen. Fr. Moltke (fd. 1754, død 1836), som havde været statsminister 1810—14, var stiftamtmand i Ålborg 1815—24 og erklærede på foranledning, at han ikke havde noget imod, at Grundtvig blev præst i Ålborg. Smlgn. det 37te foredrag i „kirkespejl“ og tilegnelsen i 4. bind af „Dannevirke“.

Hans nåde give, at du må
med glæde sildig sè tilbage,
med tak erindre disse dage,
hvis kreds vi nu begynde på.

Det var ved nytårstid 1773, at han kaldte moderen »sin tro, sin eneste veninde«, — på en tid, da der måske mere end ellers har været anledning til misforhold imellem dem.

Hvad der nu er meddelt, må være nok til at vise, at den almindelige fremstilling af forholdet imellem Evalds forældre, af hans forfejlede opdragelse, af hans fejlslagne ungdomshåb, såvel som af hans stilling til samtidens toneangivende eller ansete personer og til hans moder trænger til at rettes helt igennem. Men så melder spörgsmålet sig, om *hvad* der har været anledningen til digterens ulykke, til at han mistede Arense, til at han, hvor höjt han end blev påskönnet af sin samtid, ikke kunde ernære sig selv, og til, at forholdet til den moder, han dog elskede höjt, så vel som til hendes præst og hans egen ven, *Joh. Kr. Schønheyder*, tit syntes at være uredt? Lad ham først selv svare på dette spörgsmål.

I oden til Moltke bekjender han:

Mig har krigslyd og vinen og elskov
altid mægtig fortryllet —!

I et brev til den samme ven har han skrevet: »Jeg har i disse sidste otte dage været i mit sædvanlige fjerdingårs hurry-durry —. Min imagination nemlig, min hele lunefulde indbildningskraft kan holde det ud omtrent i to måneder og tre uger at gå et jævnt trotte eller höjt en kort galop under religionens, fornuftens, dydens og sædernes töjle; men kommer den fjærde uge i den tredje måned, da tager den i almindelighed for sig selv, bruser og sprudler, sætter over gærder og grøfter, og da — må fanden kunne holde den«.

»Fra den første tid af«, har han fortalt, »hvori jeg kan erindre mig selv, og hvori jeg kendte *stærke drikke*,

har jeg altid været en determineret elsker af dem«. De, der vilde lære mennesket at kende, vilde have særligt udbytte af at fordybe sig i et bestemt afsnit af hans levnet, hvori de vilde finde »dels stigende, dels efterhånden faldende grader af en barnagtig, en sand og dydig, en romansk, en vellystig, men fin og smagfuld, og *en blot vild og brutal elskov*«.

Med disse vink for öje må vi vel med A. D. Jörgensen finde det sandsynligt, at hvis Arense skulde have holdt det ud med ham, måtte det have været i en opofrende selvforglemmende kærlighed, som den vist nok såre sjælden findes. »Hun måtte have været rede til at rejse ham efter ethvert fald, dele hans selvforskyldte bryderier og tåle hans talløse tilsidesættelser«.

Lad mig gengive et par af de fortællinger, A. D. Jörgensen har meddelt, som viser, at Evald ikke har tegnet sit eget billede for mørkt, hvor han melder om fristelsen til de »stærke drikke« og til den »blot vilde og brutale elskov«.

Når han gik hjem fra et godt lag om aftenen, kunde han drage sin kårde, slå i brostenene, så gnisterne stod ham om hovedet, og råbe: »Nu grasserer poeten Evard!« (Han udtalte l som r). En aften blev han taget af vægterne og hensat på »riddersalen« (d. e. »den sal, hvori pøbel af den laveste og ureneste art blev henvist om natten af vægterne«), og han måtte sidde der til op ad næste eftermiddag; sligt kunde ikke let hændes en theologisk kandidat og stifsön af stadens overformynder, dersom han ikke havde forset sig meget groft. — Det var ventelig, da han havde fået en 300 kroner for sine kantater over kong Frederik den femte, at han lod sig køre omkring i en prægtig vogn og sagde til kusken: »Spörger nogen dig, hvem du kører for, skar du svare: for kavareren Evard!« Da han en anden gang, måske ved Kristian den syvendes salving, havde fået et mindre honorar, end han havde ventet, kastede han de dukater, lakajen havde bragt ham,

hen ad gulvet og svor på, at han ikke vilde hvile, för de var fortærede i lystighed. Da 1767 de 5 år var forbi, i hvilke han lå på Valkendorfs kollegium, boede han en tid hos en enke i Badstuestræde, som han kaldte »madam Seneca«, fordi hun altid læste i en oversættelse af den latinske forfatter Senecas skrifter. Denne enke havde en smuk datter, som var forlovet, men ikke des mindre opførte sig noget uforsigtigt og derved vakte kærestens skinsyge. Evald fik hende en dag med sig ud at spadsere i Filosofgangen. Der kom en tom hyrevogn forbi dem, og da han var træt, steg de ind i den. Nu kørte kusken efter Evalds anvisning langsomt igennem flere gader og holdt omsider udenfor et bekendt beværtningssted på Kongens-Nytorv. Evald foreslog den unge pige at spise til aften med ham. Hun havde betænkeligheder, men lod dem falde, da han sagde hende, at de kunde få et værelse for dem selv. De kom først hjem ved midnat til den urolige moder. Evald har selv fortalt denne historie til skuespiller Rosings hustru og forsikret, at ikke blot Ceres og Bakkus, men også hans »bedre følelser« havde fulgt med ind i værelset, hvor de spiste sammen. Imidlertid kunde han ikke have brugt et middel som det nævnte for at advare den unge forlovede pige, dersom »han ikke var vant til at færdes i tvetydige forhold« og »hans moralske følelse var stærkt svækket eller tildels tabt«[1]). I foråret 1770[2]) kom Evald til at bo i Farvergade. Dèr plejede han at lade en del beboere i huset af den lavere klasse komme til sig om aftenen tillige med en violin; de tilbragte så en del af natten ved dans, drik og sang, medens han lå i sengen, morede sig over dem og drak med dem; værten i huset måtte sætte en stopper for disse löjer. —

---

[1]) A. D. Jörgensen, s. 86.

[2]) En tid havde han boet i nuværende nr. 24 i Åbenrå, i nr. 9 i Rosengården, i nr. 27 på Vestergade, og så hos godsforvalter Torkel Baden på Rygård i nærheden af Bernstorf slot.

Fra hans ophold i Vingårdsstræde nr. 10 hos Nils Viborg, der var fuldmægtig hos assistentshusforvalteren, er der bevaret flere fortællinger om hans udskejelser. For at komme ind til ham måtte man både gå gennem køkkenet og gennem familiens sovekammer. En dag havde han på sit værelse besøg af et par kvinder, som han havde anmeldt for sin værtinde som bekendte fra landet. Madam Viborg opvartede dem da med vin og karbonade. Aftenen forløb med megen munterhed, til der kom en pige med en lygte for at afhente landsbyfrøkenerne. Da Evald havde fulgt dem ud til trappen, og han gennem køkkenet vendte tilbage til sit værelse, gned han sig i hænderne af glæde og sagde med en ed til kokkepigen Ane, at det var »Cæcirie«. Men Cæcilie var navnet på en af Kjøbenhavns mest bekendte skøger. — Da Evald i marts 1773 havde tjænt en hel del penge ved opførelsen af sit stykke »Pebersvendene«, kørte han næste morgen ud i fuld puds. Da det blev sent, og han ikke kom hjem, måtte Nils Viborg ud at lede om ham. En sön af gårdens ejer, den senere meget bekendte brændevinsbrænder, *Peder Spendrup*, der var theologisk kandidat og Evalds gode ven, vidste, hvor digteren plejede at komme; han fulgte da med Nils Viborg. De fandt Evald hos en vært i en berygtet gade, hvor han sad fordybet i en samtale med to »damer«. Gulvet var overstrøet med sølvpenge, og Viborg fandt sig da i at drikke puns med Evald, medens Spendrup samlede op, hvad der endnu kunde reddes af skibbrudet. — Ved slutningen af Evalds ophold i Rungsted fik han det indfald at gifte sig; men Schønheider kunde ikke billige en forbindelse med »en pige, som nu i ham er falden på en ny elsker, der skal blive en af de sidste i snesen«; passer denne skildring af hende, som der er al grund til at tro, kan man ikke fortænke digterens moder i, at hun var enig med hans præst om at modsætte sig udførelsen af denne letsindige plan. Misstemningen over, at den var

brusten, har været en hovedgrund til, at Evald var så tung i sindet i den første tid, da han var på Søbækshuset. En anden lidelse synes han at have pådraget sig ved at fornærme den kvinde, der skulde pleje ham, og som ved ikke at vise tilstrækkelig omhu for ham i höj grad kunde øge hans den gang meget store legemlige smerter.

Det er mulig disse lidelser, der har bevirket, at han i sine sidste leveår ikke gjorde sig skyldig i sådanne udskejelser som tidligere. Ganske vist holdt han endnu af stærke drikke; Rahbek har været vidne til, at han lærte madam Rosing at blande tre dele muskatvin med en del kirsebær-brændevin. Men der meldes ikke om noget, der ligner historierne fra Vingårdsstræde, og medens Nils Viborg og hans hustru blev kede af at have ham på kost, holdt tömmermester-enken *Ane Kirstine Skou* trofast ud med at pleje ham (i Skindergade nr. 20), fra den tid, han kom fra Søbækshuset, til han døde, hvad den syge digter i höj grad påskönnede. I disse sine sidste år har han også særlig vakt medlidenhed og beundring hos de mange, som han henrev med »Fiskerne«. Men man kan vel forstå, at Guldberg, som tit har taget forargelse af, hvad der var bleven fortalt ham om Evald, aldrig kunde komme over at opfylde hans ønske om at få professor-titlen. —

Er det på denne måde af A. D. Jörgensen godtgjort, at Welhavens udtryk om, at Evalds velyndere indså, at »han ej kunde reddes, fordi han stod i selvfortærelsens brand«, synes at have ramt sandheden, så melder der sig et nyt spörgsmål hos dem, der ikke vil stille sig som selvgode farisæere over for den syndige digter: *Hvordan kan det forklares, at Johannes Evald kom på de vilde veje?*

Der kan henvises til hans *ubændige digter-natur*. Der er forskel på de höjt begavede mennesker og på folk, som de er flest, også med hensyn til fristelsernes styrke. Det er bleven mig fortalt, at præsten Peter Rördam i

Lyngby en gang sagde: »Hvert menneske er sammensat af en hel del stykker; hos de små mennesker er det små stykker; men det er store stykker, hvoraf de store mennesker er sammensatte; derfor kan man bedst se deres fejl.« — Holberg lader endog »Jeppe på Bjærget« udlede sin drukkenskab derfra, at han er et godt hoved; havde han været en dumrian, vilde han ikke have taget sig det så nær, at alle slags ulykker væltede sig ind over ham; men efterdi han havde et godt nemme, så han til bunds i sin hele elendighed, og det syn kunde han ikke bære; folk i herredet talte meget om, at Jeppe drak; men de sagde ikke, hvorfor han drak. — Vilde man fordybe sig i de höjt begavede digteres levnetsløb, i Shakspeares, i Goethes eller i Byrons levnet, for kun at nævne nogle udlændinge, da vilde man møde det hos dem alle, at der med store gaver følger store fristelser. Imidlertid vil dette ikke være nok til at forklare Evalds ulykke. Både hans ældre broder, der døde i Vestindien, hvorhen han var kommen som hvervet soldat, efter at han flere gange havde ladet sig hverve og frikøbe, og den yngre broder, hvis letsindighed voldte moderen megen sorg og store pengetab, har haft lignende fristelser at kæmpe med, uden at der hos dem har været digtergaver.

Der kan spörges, om Evald i sin ungdom er kommen i dårligt selskab, som har fordærvet hans fra hjemmet gode sæder. A. D. Jörgensen har fortalt, hvem han især holdt omgang med i sine læreår. Til dem hørte to studenter fra Lolland, *Ditlev Ludvig Rogert*, der var 15 år om at tage sin juridiske eksamen, og *Povl Danchel Bast*, der var 11 år om at tage theologisk eksamen. At det trak ud med deres embedsstudier, kan ganske vist tyde på, at de ikke har overanstrængt sig med læsningen. Men Rogert blev siden landsdommer på Bornholm, og Bast blev stiftsprovst i Kjøbenhavn. De er da ikke kuldsejlede i de unge år, men har bedre end Evald forstået at holde sig *inden*

for stregen. Det er muligt, at den digterisk begavede *Peder Magnus Trojel*, der som hovmester hos grev Vedel-Vedelsborg — de kongelige prinsessers overhofmester — den gang var knyttet til hoffet med dets lette lediggang og ørkesløse tidsfordriv, kan have været en mere farlig omgangsven for Evald, og der kan altid være noget betænkeligt ved hans venskab med vinhandleren *Thomas Wissing* på Vestergade. Men i det hele kan man ikke sige, at det var dårlige kammerater, han havde til sin egentlige omgang. De har måske snarere holdt ham tilbage fra udskejelser end det modsatte. Har der været en særligt farlig tid for hans følgende liv, må det vel snarere have været hans soldatertid end hans studenterdage og hans kandidatår på Valkendorfs kollegium. —

Når der skal peges på, hvad der kunde føre en begavet og navnlig fantasirig yngling som Johannes Evald ind i fristelser, hvori han ikke kunde bestå, da må man gå udenfor de snævre kredse, han tilhørte, både familiekredsen, studenterkredsen og forfatterkredsen. Vi må sè på hele samtiden. Med kong Kristian den sjætte havde pietismen stået for styret. Teatret havde været lukket, og al sund livsglæde havde været tilbagetrængt. Da kongen døde, var det, som om alle sluser blev åbnede, den opstemmede flod fik frit løb, og den gik over alle bredder. Hoffet førte an; den udsvævende og som følge deraf vanvittige Kristian den syvende viser bedst, hvad der kom ud af vildskaben i de höje kredse. Men noget lignende gentog sig i middelstanden. Klub-livet begyndte at blomstre, og de lystige drikkeviser begyndte at lyde. Forholdene var måske farligere i de år, da den hurtige overgang fandt sted imellem den tyske pietismes og den franske letfærdigheds herredömme, end senere, da man havde vænt sig til at tilbringe aftenen ved punsebollen under skemt og lystig sang. Evald levede i denne farlige overgangstid; han havde dybe livsrødder i den pietistiske

tid, og han blev hvirvlet med af den letfærdige tid, som afløste den. I hans sang kendes det, hvad der var den inderste kærne i hans liv; men i hans ydre færd viste det sig, at han altfor stærkt var smittet af, hvad der rørte sig imellem dem, der nu gav tonen an.

Vi skal ikke frikende Evald; men vi skal ikke heller dömme ham. Vi skal ikke være ubillige imod hans forældre, hans elskede og de höjtstillede i samtiden, for at han kan komme til at stå i et bedre lys; men vi skal heller ikke i ham se et i höjeste grad vanartet menneske. Han levede i en tid, der var farefuld i sædelig retning frem for de fleste andre tider, og dobbelt farlig for en livfuld digterisk begavet yngling; og så faldt han.

Jo mere man ser på, hvad der førte Evald i fristelse desto mere kan man have grund til at påskönne, hvad der, med hensyn til at få det menneskelige og det gudelige liv vel forligte, er udrettet af den digter, med hvem A. D. Jörgensen nærmest stiller Evald sammen, N. F. S. Grundtvig.

Jeg kunde have lyst til at gå ind på A. D. Jörgensens bemærkninger om forholdet imellem Evald og Grundtvig, særligt da på hans vink om, hvad der gjorde, at disse to kunde blive folkedigtere både frem for digtere som Oehlenschläger og fremfor de såkaldte »realister« (side 235 f.). Men jeg må indskrænke mig til at pege på disse bemærkninger så vel som på sammenstillingen mellem nordboerne Evald og Bellmann og de samtidige tyske digtere Klopstock og Wieland (side 191) som vidnesbyrd om, at der lige så fuldt er meget at lære af det, A. D. Jörgensen har skrevet om *Evalds digtning*, som af det, han har oplyst med hensyn til hans levnet.

Den danske læseverden har god grund til at være taknemlig for den smukke bog: »*Johannes Evald*«.

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

Af Hamborgs Handelskammers Årsberetning for 1888 er der adskilligt at lære for os danske. Den udtaler sig f. Ex. om Smørnoteringen på følgende Måde:

Da Prisnoteringen for Smør har en vidtrækkende Betydning, tog Handelskammeret for nogle År siden Anledning til at optræde som vejledende under en Forhandling om en ny Fremgangsmåde ved Smørnoteringens Fastsættelse. Resultatet, der fremgik af disse Forhandlinger, var, at Noteringsudvalget fik Bemyndigelse af Handelskammeret til at forsyne Noteringerne med dettes Signatur, dog på den udtrykkelige Betingelse, at Noteringen og Prisen, der betaltes Landmændene, skulde på en ren Ubetydelighed nær, være ens.

Imidlertid — at love er et — at holde er noget andet. Løfterne til Handelskammeret blev ikke holdte; Overprisen: Forskellem imellem den *virkelig betalte, højeste Pris* og den højeste Notering blev så betydelig, at Handelskammeret af den Grund unddrog Smørnoteringsudvalget sin Signatur, allerede et År efter, at den ny Noteringsmåde var indført. Imidlertid udviklede Smørforretningsforholdene sig til at blive så utålelige, at man bestemte sig til at gå til Kanossa; Smørhandlernes store Flertal måtte bøje sig for Handelskammerets Fordring. Nu er altså Forholdet fra 1. Januar 1889 i Hamborg således, *at den officielle Prisnotering for Smør er de virkelig betalte Priser.* Noteringens Rigtighed kontrolleres af Handelskammeret, og dette har pány givet Smørnoterings-Udvalget sit Stempel. De forhenværende Ulemper ved Smørnoteringen i Hamborg er hævede, og man forventer, dette vil bevirke et solidere Forhold imellem Hamborgs Handelsstand og Tysklands

Landboere. Mon vi ikke også herhjemme kunde nå så langt? Thi det virker næppe heldigt, at Noteringerne er èt, og Prisen, der i Virkeligheden betales, noget helt andet.

Handelskammerets Beretning udtaler endvidere: At begrundet på en betydelig voksende Købeevne på de oversøiske Pladser, der nu fandt bedre Afsætning for deres hjemlige Frembringelser end hidindtil, var den tyske Industri hele Året igennem livlig sysselsat med Arbejder for Eksporten, og i flere Tilfælde opnåede man derfor højere Priser. Overproduktionen, som man ellers i de senere Åringer har havt at slås med, var nu kun en Saga. Beretningerne er næsten helt igennem af frihandelsvenlig Natur, og den udtaler endvidere sin Tilfredshed med den voxende store Indførsel, der igen skaber den naturlige Betingelse for den store Udførsel. Hamborgs Skibsfart og Skibsbyggeri har forrige År havt et betydeligt Opsving. Trafikken er endogså tiltaget så stærkt, at dets nys anlagte, overordentlig imponerende og vidtudstrakte, man kan også gerne sige fremtryllede Frihavnsanlæg, allerede 1889 skal udvides.

Her er sandelig noget at lære for os danske; men Enighed må der til, og særlig gælder det om, at vi sætter Ryg imod Ryg, snakker mindre, men slåer et Slag, som kan mærkes; — dristig vovet, er halv vundet.

Varemarkedet er gennemgående vedvarende meget fast, men har, som i Slutningen af forrige År, i den første Halvdel af Januar bibeholdt sit rolige Stade; dog synes flere Tegn at tyde hen på, at vi, når Konsumen i den nærmeste Tid gør sine Krav gældende, må blive understøttede af Spekulationen; thi Statistikken for ikke få Varers Vedkommende opfordrer dertil, og da ville vi sandsynligvis atter få en livlig Forretning, som i forrige Efterår.

Kaffe. Slavernes Frigivelse i Brasilien synes at komme til at spille en større Rolle, end man fra første Færd har tænkt sig Muligheden af. Fra Rio Janeiro melder man,

at der ligefrem hersker et Kaos i Arbejderforholdene, en Løshed imellem Arbejdsgiverne og Arbejderne; de nylig frigivne Slaver er dovne, gider intet bestille, går fra og til Arbejdet, som det behager dem bedst, og Udsigten i Øjeblikket er for, at en Del af den rige Høst 1888 ej bliver indbjerget. Meddelelserne fra Rio går nu ud på, at Høsten iår (1888) ej tør anslåes højere end ca. 6½ Mill. Sække (for en Måned siden opgav Johnston & Co. i Rio den til 8 Millioner), og at den kommende Rio-Høst 1889 vil blive meget lille, kun ca. 4 à 4½ Million Sække. Beholdningen af Kaffe i Europa er idag cirka 700,000 Sække mindre end forrige År, og er den mindste Beholdning vi har havt siden 1879.

Hvis ovennævnte Meddelelser holder Stik, er der stor Sandsynlighed for, at ikke få af de mere formuende Plantere vil holde en Del af dette Års Høst (1888) tilbage fra Konsumen, i Håb om næste År at opnå endnu højere Priser, og Stillingen vil da blive meget alvorlig. De nuværende Noteringer vil da ikke alene være fuldt berettigede, men Sandsynligheden taler for endnu højere Priser. Situationen står på: »Tør man fuldt tro på Rio-Beretningerne?« Alene Tiden vil kunne give Svar herpå.

Sukker. Sukkerhøsten 1888 viser nu mindre godt Udbytte for Tysklands og Frankrigs Vedkommende end oprindelig antaget; men Deficitet, som her opstår, udlignes omtrent ved så meget bedre Beretninger fra Rusland.

Fra London meldes, at Artiklen, efter nu foreliggende Statistikker, langtfra ligger ugunstig, og at man tilråder med stor Opmærksomhed at følge denne Artikels videre Udvikling hen i Foråret.

Cikorie. Priserne på Cikorie uforandrede. I disse Dage er den ny Cikoriefabrik på Fyn begyndt sin Virksomhed under Navnet »Fyns Cikoriefabrik«. Nu kan vi da for Fremtiden få Cikorie nok her i Landet; men det kan

måske være heldigt nok, hvis Kaffe, som det synes, skulde blive meget dyr i den nærmeste Fremtid.

Sago og *Sagomel*. Beholdningerne er iår på Hovedpladserne ikke stort mere end Halvparten imod forrige År, hvorfor disse Artikler synes at ligge gunstig.

Ris uforandret.

Krydderier. Beholdningerne i London af Kassia og Nelliker tager betydelig til; af Kardemomme derimod er Lagrene aftagende.

Frugter. Beholdningerne af Frugter i London er iår gennemgående mindre end forrige År. Mandler stiger stadig.

Kornmarkedet vedvarende flovt. Beholdningerne af Hvede i Amerika aftager nok noget, ligeså formindskes Tilførslerne fra Indlandet af denne Sædart i Frankrig; men desuagtet kan der endnu ej komme Fart i Artiklen. Berlin og Amsterdam er lavere med Rug; Lagrene i Amsterdam skal være store. Byg flovt. Havre holder bedre Position. Majs uforandret.

Foderstoffer er gennemgående flove, og den milde Vinter, vi indtil nu har havt, har bevirket lavere Priser på så godt som alle Artikler, navnlig gælder det om Hvedeklid, der i den sidste Måned er falden ca. 5 à 6 pCt. Får vi streng Vinter, vil Priserne sandsynligvis atter hæve sig.

Markfrø. Efter nu foreliggende Beretninger viser det sig, at såvel England som Tyskland har sågodtsom Misvækst af Kløverfrø iår; Rusland kun lidet at eksportere. Frankrigs Overskud skal England allerede tildels have disponeret over. Udsigterne er for høje Priser på Kløverfrø, Humleagtig Sneglebælg, Alsike og hvidt Frø. Timothe bliver næppe dyrere end forrige År. Amerik. Timothe billigere. Hundegræs en Del under forrige Års Notering. Rajgræs noget højere.

Smørmarkedet. Det er mere de underordnede Kvaliteter, der i den sidste Tid har været efterspurgte i Eng-

land. Priserne herfor er meget faste med opadgående Tendens. Til Skotland eksporteredes i den sidste Tid endel fint dansk Smør, og vedbliver Begæret herfra at holde sig, vil vore nuværende gode Smørpriser nok foreløbig blive stående.

Fedevarer. Amerikanskt Fedt betydelig lavere, cirka 5 à 6 Øre under forrige Måneds Notering; men til de nu gjældende Priser er Markedet fast. Amerikansk Flæsk uforandret, dansk Fedt ligeså; men det næppe rimeligt, at de nuværende Priser kan holde sig ret længe.

2 Ringe. Papirfabrikkerne her i Landet have slået sig sammen i en Ring, ikke for at levere et bedre og mere fuldkomment Produkt, end hvad der hidindtil er bleven fabrikeret her i Landet, men for at udelukke al Konkurrence, lave en lille Verden for dem selv og om mulig putte hele Beskyttelsestolden i deres egne Lommer. Slig Herlighed, som her er lavet, og som Publikum med rette er fødte Modstandere af, varer sjældent ret længe; *thi Ringe skaber altid naturlig Eksistens for ny og fri Virksomheder*.

Endelig har vore tre store Petroleumsimportører her i Landet slået sig sammen i en Ring. Dhrr.s Tanke er at bygge Sisterneskibe, ɔ: Fartøjer, der bliver indrettede således, at Petroleumen kan pumpes op i Skibene, og tilføres Europa på denne Måde. En Del Fragt vil spares derved; men om denne Fremgangsmåde ellers kan betale sig, vil Tiden vise. Denne sidste Ring kan næppe blive farlig for os.

Odense, den 21. Januar 1889.

Kjærnen i Virksomheden for Kvindernes Frigjørelse.

(Foredrag i et nydannet Kvindesamfund, af *J. P. Kristensen-Randers.*)

Hvis nogen spørger mig: »Hvad synes du om Kvindesagen?« svarer jeg med et nyt Spørgsmaal: »Hvilken Kvindesag?« Thi det stemmer ikke godt med Virkeligheden *nu* at tale om Kvindesagen, som om Kvindernes Frigjørelse kun var noget enkelt; vi kan nemlig let skjønne, at den er noget mangfoldigt. At tale om »Kvindesagen« eller »*Kvindens Emancipation*« var for en Del Aar tilbage uhyre let, bare man havde den rette Tro og var i den rigtige Stemning. Talen skulde for det første rumme en Række kraftige Udfald mod Mændenes Magtsyge og derpaa udmale den frie Fremtidskvindes Herlighed. Den Slags Taler har sagtens gjort Gavn som vækkende Trommehvirvler og Trompetstød. Men tidssvarende er de næppe længer.

Vort Solrige med alle sine Kloder har en Gang, menes der, været en glødende Urtaage, som Stofferne flød om i uden nogen fast Skikkelse og Orden. Saaledes har ogsaa »*Kvindesagen*« i sin Tid været et glødende Taagehav; men Taagestoffet har længe holdt paa med at danne sig til flere særskilte Skikkelser. Kvindernes Opdragelse og Uddannelse, deres økonomiske Selvstændighed, deres kommunale og politiske Rettigheder, ja endog deres Maade at klæde sig paa, alt dette er Verdner, der har skilt sig ud fra Kvindesagens Urtaage. For Klarhedens og Udbyttets Skyld gjør man nu bedst i ikke at tale om Kvindesagen i blaa Almindelighed, men at vælge sig en enkelt af de mange Kvindesager og søge at lyse op over den efter Evne. Det baader vistnok Taleren og Tilhørerne mest. Jeg kunde

derfor meget have ønsket, at jeg ved denne Lejlighed havde faaet den Opgave at tale om en enkelt Klode i det store Rige, hvis Fællesnavn er: Kvindernes Frigjørelse. Nu maa jeg gaa efter et Skjøn om, hvad Kredsen her kan have godt af at høre. —

Da vort Solsystem dannedes, blev Urtaagens Kjærne til det Himmellegeme, som vi kalder Solen. Om den drejer alle Planeterne og deres Maaner sig. I Lighed dermed er der ogsaa en *Kjærnesag* blandt Vrimlen af Kvindesager, og om den maa alle de andre samle sig, hvis ikke det hele skal ende i et stort Virvar. Hvorledes finder vi Kjærnen? Hvor sidder Solen? Jeg for min Part lytter nøje til, naar en stor Digter udtaler sig om noget nyt; thi jeg tror, at »ikkun det kan fremad leve, som en Digters Sang kan hæve«, og om den store Digter tror jeg, at han ejer et gjennemtrængende Blik, saa at han, trods alle Fejlsyn, gjærne har Øje for det inderste i en vidtrækkende Sag. Naar jeg har hørt hans Mening, sammenligner jeg denne med den Virkelighed, jeg kjender, og kan disse to gaa i Spænd sammen, da er jeg nogenlunde vis paa at have ramt det rette. Men hvad udpeger nu vore store Digtere som Kvindesagernes Sol og inderste Kjærne? *Hjemmenes Lykke!* Og deres Lykke er et rigt Samliv mellem Mand og Hustru, Forældre og Børn. Her er Kjærnepunktet. —

Lad os se nogle Vidnesbyrd i denne Retning af Nordens største nulevende Digtere.

For over tyve Aar siden fremkom *Bj. Bjørnsons* lille Skuespil »De nygifte«. Hovedpersonerne er Amtmandsdatteren Lavra og den juridiske Kandidat Axel. De har nylig holdt Bryllup; men den unge Mand føler sig slet ikke lykkelig. Lavra er nemlig et forkjælet Barn, der ikke har anden Vilje end Faders og Moders. Hun mener, at hun ikke kan trives andre Steder end i Barndomshjemmet under Forældrenes Øjne. Den Hengivenhedsevne, som

kun selvstændige Personligheder ejer, raader hun ikke over. Men Axels Krav er netop: »Du maa flytte ind, hvor jeg bor, og lege, hvor jeg tænker, og le, hvor jeg længes«. Amtmanden har den Agtelse for Lov og Ret, som er en Embedsmands skjønneste Pryd, og derfor siger han: »Skal Manden forlade Fader og Moder og holde sig til sin Hustru, da skal ogsaa Hustruen følge sin Mand«. Og Lavra følger Axel til et nyt Hjem, langt fra det gamle. Efter et Aars Strid med sig selv staar hun med saa megen Kraft i sin Vilje, at hun kan give sig frit hen til sin Mand. Da udfolder der sig, tør vi tro, et rigt Samliv mellem de to, og netop dertil vilde Digteren føre dem.

For en 8—9 Aar siden sendte *Henrik Ibsen* »Et Dukkehjem« ud i Verden. Bankdirektør Helmer og hans Hustru Nora staar i et Forhold til hinanden, der, foruden at det fra begge Sider er let og legende, tillige fra hans Side er den overlegne, selvgode Formynders og fra hendes den underordnedes, præget paa en Gang af det sky og det snedige. Helmer mangler Alvor i alle sine Forhold. Han har ikke stort mere at sige sin Hustru end Kjælenavnene: »Egern!« »Sangfugl!« »Lærken!« Han ynder sin Omgangsven, Dr. Rank, særlig fordi dennes Ulykke afgiver en passende mørk Baggrund for hans egen Lykke. Hans Uvilje mod den stakkels Sagfører Krogstad har mere sin Grund i, at han er Dus med ham fra deres unge Aar af, end i Krogstads mindre hæderlige Sagførervirksomhed. Og han regner en Broderenaal for et bedre Redskab end en Strikkepind, bare fordi Broderenaalen føres finere end Strikkepinden. Nora har ikke den fortrolige Hengivenhed i Forholdet til Helmer, som en Hustru burde kunne have. Hun gnaver Makroner, naar hun bare kan faa fat i dem, skjønt Helmer har forbudt hende denne Nydelse, da den vil ødelægge hendes smukke Tænder, og hun lyver sig fra Makronerne over en lav Sko. Men værre er det, at hun bag sin Mands Ryg har sat et falsk Navn under et

Gjældsbevis til Krogstad for at faa Penge til en Udenlandsrejse sammen med Helmer, da han var syg. I et Øjeblik, da der ingen Fare er paa Færde, ønsker Helmer, at hans Hustru rigtig maatte komme i Trang for hans Hjælp; han vilde da vise hende, hvor stor hans Kjærlighed til hende er. Netop i samme Øjeblik faar han Oplysning om hendes strafbare Brug af en andens Navn, og nu, da de begge er i Klemme, raser han raat og gruelig egenkjærligt imod hende. Det kommer saa til et Opgjør imellem dem, og under dette siger hun til ham: »Er ikke èn Ting dig paafaldende, saaledes som vi to sidder her. Det er første Gang i otte Aar, at du og jeg, Mand og Hustru, taler alvorligt sammen om alvorlige Ting«. Hun gaar bort fra sit Hjem, fordi hun fandt ikke »*det vidunderlige*« dèr, da det trængtes mest. Og det vidunderlige i et Hjem er nok et Samliv, som gjør Sorger og Glæder, Byrder og Hvile til fælles Eje. —

For et Aars Tid tilbage sendte *Jonas Lie* Bud til mange Hjem med sin Bog »Et Samliv«. Vi følger Sagfører Jakob og Fru Alette Mørk lige fra deres Ægteskabs Hvedebrødsdage til deres Sølvbryllupsfest, og vi ser, at det, som Aarene gaar, bliver mer og mer Skik hos dem, at hver bærer sine Byrder paa en Maade, som kom de slet ikke den anden ved. At Hjemmet er paa den økonomiske Afgrunds Rand en Gang, er noget, som Mørk holder for sig selv. Først paa Sølvbryllupsdagen hører Alette det af en fremmeds Mund. Hun skjønner med et bittert Sind, hvor ene og fattig hun dog i Grunden har været. De to Ægtefæller faar derpaa en Samtale om deres Ægteskab, og det kommer for en Dag, at Manden i Grunden heller ikke har følt sig glad og rig i sit Hjem. Han har tiet med meget, siger han, fordi han vilde spare sin Hustru. Dertil svarer hun: »Ja, jeg er sandelig sparet! Men om du havde sparet mig lidt mindre, havde jeg kanske ikke staaet saa fattig nu«. —

Disse Fingerpeg af nordiske Digtere taler højt nok om, at Samlivet i Hjemmet er Kvindesagernes Sol. Men jeg kommer da helt naturligt til at gjøre et nyt Spørgsmaal: Hvad er det hjemlige Samlivs vigtigste Forudsætninger? Henrik Ibsen har i sit sidste Skuespil: »Fruen fra Havet«, ladet Lyset falde stærkt paa to Ord: *Frihed* og *Ansvarsfølelse.*

Det Samliv bliver kun fattigt, der leves af Folk, som ikke valgte hinanden med Hjærtets frie Vilje, og til en fri Vilje hører nødvendigvis Klarhed over, hvad det er, man vælger. Den unge Kvinde, der skal kunne vælge et Hjem *frit*, maa for det første være saa selvstændig i økonomisk Henseende, at Tanken om Udkommet ikke kommer til at spille Hovedrollen ved hendes Ægteskab. Det er kun simpel Retfærdighed, der kræves, naar Kvinderne siger til Lovgivningsmagten: Luk Dørene op for os til flere Erhverv! Men glemmes bør det dog ikke, at der er mangen Syssel allerede, som Kvinder kunde lægge sig efter, men som de, saa vidt jeg vèd, har lagt sig meget lidt efter, saasom: Bogbinderi, Skomageri, Guldsmedarbejde og Urmagerhaandværket. Naar Kvinder ikke er alt for kræsne i Valget af den Gjerning, som de skal tjene deres Brød ved, saa faar de maaske Raad til at være mere kræsne ved Valget af en Mand. — Sammen med den økonomiske Selvstændighed bør findes den aandelige Selvstændighed. Saaledes skulde det helst se ud i vort Land, at unge Mænd og Kvinder som Regel fandt hinanden i alvorlig Samtale om alvorlige Ting. Mon Hjemmene ikke hvilede paa nok saa god en Grund, naar aandelig Samstemning fik lige saa meget at sige ved deres Grundlæggelse, som en udvortes Tiltrækning har nu! Vi maa have andre Vaner frem! Nu kan en ung Pige og en ung Mand næppe tale sammen, uden at Sladderen og Pjattet faar travlt med dem. Saa megen Alvor burde der vises over for unge Folk, at de kunde faa Ro til at tale sig sammen

eller tale sig fra hinanden, hvilket det nu kunde blive. Nu er de ikke sjælden henviste til at danse sig sammen. Hovedkravet i Henseende til Kvindernes aandelige Selvstændighed i Valget af en Mand maa lyde paa: en fyldig Almendannelse, der sætter dem i Stand til gjennem alvorlig Tale og Tænkning at dømme mindre overfladisk om Mændene, end det alt for tit er Tilfældet nu. Den Kvinde er ikke fri i sit Valg, som savner Modenhed til at skjønne alvorligt om den, hun vælger. —

Naar jeg har nævnt Friheden og Selvstændigheden som nødvendige ved et Samlivs Grundlæggelse, vil jeg nævne Ansvarsfølelsen som det største, hvor Talen er om at vedligeholde Samlivets Friskhed. Der er intet, der ødelægger Ansvarsfølelsen mere end Jaget efter fjærne Drømmemaal, naar dette Jag er skilt fra dagligt trofast Arbejde, og der er intet, der ophjælper Ansvarsfølelsen saa meget som det at sætte sin Kraft ind paa de nærmeste Kravs Fyldestgjørelse. Det er derfor Kvindernes Pligt — i al Almindelighed taget — at dygtiggjøre sig i huslig Gjerning og at kjende noget ordentligt til Opdragelsens Grundsætninger og Hovedformaal. Det er ikke for ingen Ting, at Ibsen lader Nora i »Et Dukkehjem« og Ellida i »Fruen fra Havet« være saa temmelig uvidende om de huslige Tings Gang, og at han lader den sidst nævnte af dem staa i et køligt og løst Forhold til Hjemmets Børn; Ellida er langt fra at være som en Moder for disse — de gaar og skjøtter sig selv. Det er dog ikke blot Hjemmets daglige Gjerninger, der kalder paa Kvindernes Ansvarsfølelse; i vore Dage vinker det offentlige Livs Styrelse ad dem. I Samfundsarbejdet som i Hjemmene gjælder det, at Drømmene om fjærne Maal svækker Ansvarsfølelsen, naar de optager os saa stærkt, at vi glemmer de nærmeste Krav. Jeg tror, at Kvinderne helst en Tid maa sysle med saadanne Sager som Fattigforsørgelse og Skolevæsen, inden de holder ivrigt paa med at tilkæmpe sig Valgret og Valg-

barhed til Landets lovgivende Forsamlinger. Under Ansvarsfølelsen for det mindre, det nære og kjendte, som man kan overskue, opøves Kræfterne til heldig Brug i det større. Der er sagtens dem, som vil møde denne Udtalelse med en Paastand om, at den minder om Drengen, der ikke vilde gaa i Vandet, før han kunde svømme. Men jeg nægter at være i Slægt med hint for sit Liv alt for omhyggelige Drengebarn. Jeg holder i Modsætning til Drengen paa, at man *skal* i Vandet, inden man er Mester i Svømmekunsten; men jeg indser ikke det heldige i at fare langt ud fra Kysten for at lære de første Tag paa favnedybt Hav.

For at afværge en Mistydning af det allerede sagte er det vist ikke af Vejen, inden jeg slutter, at udtale følgende: Retfærdighedsfølelsen stiller sig paa Kvindernes Side i deres Kamp for Ligestilling med Mændene; men Hensynet til Menneskelivets Lykke kræver, at Kvinderne under denne Kamp husker paa, at de — som Regel — bliver Mødre og bør være dem, der særlig skaber og bærer den hjemlige Hygge. Pavli Ord: »Alt er mig tilladt; men ikke alt er mig nyttigt«, kan med Rette indskrives paa Fanen, som bæres foran dem, der strider for Kvindernes Frigjørelse.

Endnu en lille Lignelse — saa er jeg færdig. Der er nogle Børn, som kaldes Vidunderbørn; deres Geni slaar tidligt ud i store Flammer — som Flammerne af en Straaild, og det ender tidligt i den kolde Aske — som en Straaild. »Kvindesagen« er et Barn af vor Tid; den maatte nødigt blive et Vidunderbarn. Den skulde gjærne vise sig at være et rigtig sundt og naturligt Barn, der helt jævnt tager til i Klogskab og Kraft, alt som Aarene skrider.

En afhandling om darwinismen.

I 8. hæfte af »Charles Darwins liv og breve«, der i oversættelse udgives i »Bibliotek for de tusen hjem«, findes en meget interessant afhandling »Om modtagelsen af »arternes oprindelse«« af darwinisten og Darwins personlige ven, professor *Huxley*, som jeg gærne vil henlede opmærksomheden på, da den indeholder synsmåder, jeg tror, er værd at påagte.

Det er dem, jeg i korthed vil meddele; et egentligt uddrag af afhandlingen er det ikke meningen at give. Den er kun 30 små sider stor og derfor nem at gennemlæse for den, der får fat i bogen, og det gør vel de fleste, hvem darwinismen optager lidt ud over det bare gadesnak om den.

Hvad Huxley bestemt slår fast, er dette, at der er absolut forskel på den naturvidenskabelige og den naturfilosofiske darwinisme. Kun den første er i medfør af sagen selv; den sidste drager sine materialistiske slutninger på fri hånd. — Han afviser aldeles afgjort enhver løsning af tilværelsens inderste gåder udfra hvilketsomhelst »videnskabeligt fornuftsræsonnement«. Da han i 1850 var bleven bragt nærmere ind på artsspørgsmålet, havde han allerede, om end gennem mangen en kamp, opgivet Mosebøgernes »skabelsesteori«. Men det var ikke af blotte (aprioriske) fornuftgrunde, der både nu og da syntes ham sagen uvedkommende. »Det forekom mig«, siger han side 218, »den gang (som det forresten gør endnu), at »skabelse« i ordets almindelige betydning er en fuldkommen forståelig ting. Jeg kan ikke finde nogen vanskelighed ved at indrømme, at denne verden ikke eksisterede i en tidligere tid, og at den fremstod på seks dage (eller pludselig, om man hellere vil) som en følge af et forhen eksisterende væsens

vilje. Den gang som nu syntes de såkaldte aprioriske beviser imod teismen og — ifald man indrømmer en guddoms tilværelse — imod skabelseshandlinger mig at være blottede for fornuftig grund. Jeg havde den gang — og har heller ikke nu — den ringeste aprioriske indvending at gøre imod den fremstilling af dyrs og planters tilblivelse, der gives i »Paradise lost«, i hvilket digt Milton så levende sammenfatter Mosebøgernes naturhistoriske mening. Det være langt fra mig at sige noget sådant som, at det er usandt, fordi det er umuligt«. Det eneste, han forlanger, er »den allernødtørftigste skygge af bevis for, at de nu eksisterende arter af dyr og planter opstod på denne måde«.

Så længe der ikke var givet noget kendsgærnings-bevis (empirisk b.), var det derfor både »rigtigt og fornuftigt« at indtage en afventende kritisk holdning overfor evolutionslæren, hvortil jeg kun skal knytte den forbigående bemærkning, at professor H. herved pålægger darwinismen den egentlige bevisbyrde. At antage den, *fordi* en skabelse af en personlig Gud i sig selv er fornuftstridig og umulig, er selv ufornuftigt. Den menneskelige fornuft er ikke en højesteret, der uvægerlig hævder den filosofiske evolutionslære kontra den bibelske skabelseslære. Huxley har — selv som darwinist — fra denne side set intet imod skabelsen. Den har ikke forsynet ham med nogetsomhelst våben imod denne. Darwinismen er bare en stor opdagelse af en udviklingslov indenfor naturen selv. Den har kun, som han mener, gjort det videnskabeligt klart, at de særskilte og særegne arter, som de på hinanden følgende geologiske lag indeholder, er fremkomne ved en påviselig lov for »natural selection« i modsætning til hvad f. eks. »Agassiz sagde ham, at de livsformer, som efter hverandre havde eksisteret paa vor jord, var legemliggjørelser af Vorherres tanker, og at han havde udslettet en gruppe af disse legemliggjørelser ved en forfærdelig geologisk omvæltning,

eftersom hans tanker antog en fuldkomnere form«, eller til »hvad en anden fremragende anatom sagde ham, at arterne havde afløst hinanden i kraft af en stadig virkende skabelseslov«.

Selvfølgelig skal jeg ikke indlade mig på en undersøgele af darwinismens *empiriske* holdbarhed overfor dens naturvidenskabelige modstandere, men kun fremhæve, at en af dens berømteste tilhængere i England aldeles afviser dens familieskab med den filosofiske materialisme og vantro naturalisme, den navnlig i Tyskland er bleven optagen som støtte for, hvor — efter Huxleys sigende — ikke blot dens styrke, men »måske også dens svaghed« har vist sig i al sin glans og trækkes ud i alle sine konsekvenser.

Dette er i virkeligheden det eneste afgjørende spørgsmål, som der kan blive kristendommen og »darwinismen« imellem. Når man fra darwinismens side vil bortskaffe det, er vi mer end villige til at gøre det fra kristendommens og overlade den alle de sejre, den måtte vinde på naturvidenskabens eget område.

Det skal også i sammenhæng hermed fremhæves, at udgiveren af »Charles Darwins liv og breve«, hans egen søn, bestemt bestrider berettigelsen til at kalde hans fader »ateist«; han var »agnostiker« ɔ: han var i disse ting en »uvidende«. Men om nu Darwins naturvidenskabelighed havde ført ham personlig bort fra kristendommen, er dette dog ikke et bedre bevis imod kristendommen, end om man vilde sige, at darwinismen havde afskaffet digtekunsten, fordi Darwin selv efter egen tilståelse i sit senere liv mistede al sans for den. Han »tabte al glæde ved at læse digte af enhver art — Shakspeare ikke undtagen«, siger han i sin selvbiografi (anf. værk s. 41).

Både af brevene selv og af Huxleys afhandling ses det, at den berømte geolog *Lyell*, der — efter H.'s sigende — i sit hovedværk: »Principles of geology« ryddede vejen

for Darwin og efter fremkomsten af »Arternes oprindelse« bøjede sig for dens konsekvenser også i det, der havde været ham det sværeste, nemlig i spørgsmålet om menneskets afstamning, dog alligevel til trods for Darwins indvendinger fastholdt »nødvendigheden af en skabende krafts vedblivende indgriben« (se brev fra D. til L. s. 201), ligesom han udtaler, at han »tror, at »skabelse« i den gamle betydning er lige så nødvendig som nogensinde, men den må naturligvis antage en ny form«, når man går ind på darwinismen (s. 225).

Det er ikke skabelsen i »begyndelsen« (1. Mos. 1, 1), her er tale om; det er den skabende krafts »vedblivende indgriben«.

Hvordan man skal tænke sig den »nye form«, beror vel på, hvorledes man tænker sig den gamle. Men at *skabelses*begrebet, når det skal finde anvendelse på en allerede tilbleven natur, må ses i sammenhæng med *udviklings*begrebet, er indlysende, og jeg tror, at man gør den mosaiske skabelseshistorie megen uret, når man ikke vil se, at den antyder dette. Ord som: »Og Gud sagde: jorden lade fremvokse o. s. v.« (v. 11), »og Gud sagde: jorden frembringe o. s. v.« (v. 24) er dog virkelig ikke nogen støtte for en vedvarende 6-dages skabelse »af intet«, men fremhæver jo udtrykkeligt, at *jordens egen frembringelseskraft* kommer i virksomhed på Guds ord. Vi står her ved et punkt, hvor ingen kan nå længere end til antydninger og subjektive formodninger ad videnskabens vej. Og videre end til denne tilståelse vil ingen videnskab kunne nøde nogen troende, der ikke alene godt kan forlige udviklingskraften i jordens skød med troen på ham, »der bærer alle ting ved sit krafts ord« (Hebr. 1, 3), men for hvem denne kraft netop er en nødvendig bekræftelse på denne tro. — Lyell er et eksempel på, at selv klart bevidste naturforskere kan tilegne sig de rent naturvidenskabelige konsekvenser af darwinismen, uden derfor at

slippe »skabelsen i den gamle betydning«, selv om man ser den iklæde sig den her antydede »ny form«, der dog efter min mening ikke er ny, men gammel, så gammel som selve det første kapitel i bibelen.

Og jeg ser ikke, hvorfor Huxley med sine forudsætninger ikke kan gøre det samme, så meget mere som han dog selv indrømmer, at fuldt godtgjort er darwinismen endnu ikke den dag i dag (s. 230). At udelukke udviklingsbegrebet af jordens dannelseshistorie er vist nok fra denne dag umuligt; men at udelukke skaberkraften lader sig aldrig gøre, uden i kraft af den slags aprioriske fornuftgrunde, som H. selv ikke vil have tillagt nogen vægt.

Han har en interessant påvisning af, at »antagelsen af en evig, almægtig og alvidende Gud« medfører de samme »virkelige eller indbildte vanskeligheder, som flyder af forestillingen om verden som en (lov)bestemt mekanisme« (s. 236). Den her nævnte vanskelighed er vel bekændt på sin vis fra teologernes skole, hvor spørgsmålet om »traducianisme« (at alt liv er nedarvet) og »creatianisme« (at alt liv er nyskabt) længst har været behandlet, men naturligvis er ligeså videnskabelig åbent i dag som fra begyndelsen. Darwinismen vil heller ikke kunne løse det, i det mindste ikke før vi får de mennesker med en helt »anden menneskenatur end den, vi kænde«, som prof. Høffding i sin »Etik« (s. 251) nok synes at håbe på, kan fremkomme, men som det vel foreløbig er bedst at lade være at tale om.

Den »allernødtørftigste skygge af bevis« for, at skaberkraften ikke lader sig udelukke, er selve *troen på den levende Gud*, som Huxley indrømmer, at darwinismen ikke har kuldkastet eller kan kuldkaste. Men dette »bevis« er selvfølgelig og kan ikke være empirisk. Det skal heller ikke gå nogen »empiri« i vejen. Det vender sig til naturforskeren og ikke til hans videnskab, uden i det etiske forhold, hvori mennesket al tid står til sin gerning. Huxley udtaler selv meget træffende, at antagelsen af en »stadig

virkende skabelses-lov« betyder i grunden ikke andet, end at man efter behag kan dele ordet, så at »lov« står for videnskabsmandens skyld og »skabelse« for de rettroendes. Men jeg ser intet til hinder for, at *mennesket* kan være begge dele. Den eneste utilladelige måde at ville forene tro og videnskab på, er, når man enten i denne sidste vil forlade det empiriske grundlag for løse gisningers skyld eller ikke vil forstå grænsen for al iagttagelse af de sanselige kendsgærninger.

Denne grænse kender professor Huxley som en ægte videnskabsmand godt. »Det kendte«, siger han s. 237, »er begrænset, det ukendte ubegrænset; åndelig talt står vi på en holme i det uforklarliges ubegrænsede hav«. Men ligger det »ubegrænsede« da helt udenfor det »begrænsede«, det »ukendte« helt udenfor det »kendte«? Jeg tror, at enhver virkelig videnskabsmand vil sige nej hertil. Han vil sige om den *samme* ting: jeg vèd det og jeg vèd det dog ikke. Langt, langt videre må naturvidenskaben, langt ud over netop det grundlag, den med sikker takt nu har valgt sig, om den nogensinde skal kunne sætte en udvortes grænse mellem, hvad den vèd, og hvad den ikke vèd, og så længe grænsen er indvortes og findes på hvert eneste punkt i verdensordenen, i al dens viden, så længe er den aldeles ude af stand til at afvise både skabelsen i »begyndelsen« og den »stadig virkende skabelses-lov«, når den ikke skal tage sin tilflugt til »fornuftræsonnementer«, der kun af navn er videnskabelige.

Dette er i virkeligheden Huxleys indrømmelse, og der er slet ingen, der forlanger af ham, at han i sine empiriske undersøgelser af naturen på den videnskabelige darwinismes grund skal lade sig lede af andet end, hvad han ser eller mener at se. »Med hensyn til filosofiens store gåder«, siger han s. 237, »står den efter-darwinske slægt i en vis forstand akkurat dèr, hvor de før-darwinske slægtled stod. Disse gåder er og bliver uløselige«. »Udviklings-

læren er hverken teistisk eller antiteistisk. Den har simpelthen lige så lidt at bestille med teismen som med første bog af geometrien.«

Dette er imidlertid ikke noget bevis for, at første bog i bibelen så lidt som første bog af geometrien indeholder *usandheder*.

Har den jødisk-kristelige teisme endnu ret til at være til, så vil den vedblivende for sit behovs skyld henholde sig til første bog i bibelen, som matematikeren til første bog af geometrien, uden at nogen af dem vil lægge den darwinistiske naturforsker, der kender videnskabens begrænsning, et halmstrå i vejen. Ja, jeg tænker, den vil lige så let overleve en forsoning med den virkelige darwinisme, som den har overlevet forsoningen med den kopernikanske verdensanskuelse.

At man beviser, at jorden går rundt om solen og ikke omvendt, er til visse ikke noget dødsstød for kristendommen, for hvem netop dette er et passende billedsprog for dens åndelige indhold. Lige så lidt er det et dødsstød for den, at man i naturen påviser den samme udviklingslov, den selv åndeligt bygger på i historien.

Men vi afviser bestemt det »fornuftræsonnement«, at *derfor* er der ingen Gud og ingen Kristus til. Det har kun hjæmme i selvkloge hoveder; det støtter sig hverken til nogen videnskab eller til et eneste hjærtekrav i noget menneske.

Ølsted præstegård, den 11. Januar 1889.

Lavrids Nyegård.

Fra Examenskrigen i England.

I December-Heftet for 1888 gav jeg en foreløbig Meddelelse om, at der i England var fremkommet en Adresse mod Examensvæsnet, der klager over dettes fordærvelige Indflydelse paa Børnenes Sundhed saa vel som paa selve Undervisningen: 1) ved at fremme Ensformighed, 2) ved at berøve Læreren Selvstændigheden i Ledelsen af Arbejdet, 3) ved at gjøre det umuligt at prøve forskjellige Undervisningsmaader og derved naa de bedste. Som Resultat af en saadan Undervisning sætter den de Egenskaber hos Examensproduktet, som vi her hjemme kjender under Navn af Drengevidenskabelighed og Journalistfærdighed: Den Vane hurtig at glemme, hvad man har lært; en kvik Overfladiskhed ɔ: Evnen til behændigt at skumme Fløden af et Arbejde uden at tage det grundigt og selvstændigt op, Stræben efter Skinkundskab for virkelig Kundskab; Følelsen af Forpligtelse til at have en Dom færdig over alt mellem Himmel og Jord, uden at have Spor af personlige Betingelser derfor, altsaa en uselvstændig Godtkjøbsbehandling af alle Spørgsmaal, hvor Formen, hvori det serveres, er det vigtigste, en Følge af den Splittelse af Kraft over mange forskjellige Ting, som er fremtvungen af Examensfordringerne. Virkningerne paa Karakteren blive: Mangel paa Evne til og Lede ved virkeligt, selvstændigt Arbejde, dels som Virkninger af Examensdressuren, dels som Tilbageslag efter den Ophidselse og Spænding, der hører Examen til.

Jeg omtalte, at Adressen var ledsaget af 4 Bilag. Dem vil jeg denne Gang søge at meddele et Uddrag af, idet jeg tillige, saa vidt det er muligt, uden at berøve dem deres Ejendommelighed, udelader alt, hvad der ikke har Ærinde til os herhjemme, men kun vedrører de ejendommelige engelske Skole- og Universitetsforhold.

Naar jeg nu søger at gjengive de 4 Artikler, der er skrevne uafhængig af hinanden, kan det ikke undgaaes, at der kommer enkelte Gjentagelser; men dog vil jeg ikke drage dem sammen til èt, for at de ikke skal tabe de forskjellige og betydelige Personligheders Præg, og jeg haaber, at man vil faa Øjet op for, at, hvad det her gjælder, er ikke et pædagogisk Partis Særmeninger og i og for sig betydningsløse Liebhaverier, men at vi har at gjøre med noget, der har stor Betydning, ikke alene for Skolen, men for Livet, ja for hvert Folks Evne til at hævde sin Plads.

Den første er af den berømte Filolog, den tyskfødte Oxforder-Professor, **Max Müller.**

Det er ikke med let Hjerte, han gaaer til at skrive Adressen under; thi for ca. 40 Aar var han en af dem, der havde stor Del i, at Examens-Systemet blev indført; han gjør derfor i sin Artikel Rede for, hvorfor han dog maa gaa til det.

Han mener, at det nu er paa Tide at indstille selve Examinerne til Examen og se, hvad de har udrettet; og det bliver da ikke Examinerne som saadanne, der falder igjennem, men den evindelige Examineren.

Examinerne *svare ikke til deres Formaal, idet de ikke yde den Garanti, som de skulde*, og som var den eneste Grund til deres Indførelse. Trods det, at de unge har taget alle Examinerner, eller nok i Virkeligheden derfor — fordi de ved Examensdressuren har tabt al Evne til selvstændigt aandeligt Arbejde — er de i den Grad umodne, at de maa flaskes op af Manduktører baade til Smaaexaminer og til Embedsexamen. Det er en talende Kjendsgjerning, som ingen vil benægte, og den beviser, at det er en daarlig Maalestok, man har lagt an.

Ja, *saa langt er Examen fra at yde nogen Sikkerhed for Undervisningens Godhed, at den endog træder hindrende i Vejen derfor;* thi: *ved Examensdressuren tabes al Evne til selvstændigt aandeligt Arbejde, ved*

Examensvæsnet borttages al Glæde ved Arbejdet og kvæles Energien hos de energiske og virkelig flinke og ærekjære Lærlinge.

»Al virkelig Glæde ved Studiet synes mig udslettet ved Examinationerne, som de nu ledes«. Intet Valg er tilladt, ingen Tid givet til at se til højre eller venstre. Skal *det* være en Forberedelse til aandelig Modenhed ɔ: til selv at vælge og hævde sin Plads i Livet? Det saa nøje foreskrevne Sideantal er nødt ned uden Lyst eller Trang og som oftest endog uden Modtagelsesevne. Det gaaer derfor med det, som med alt andet ufordøjeligt, der hindrer naturlig Virksomhed: intet af det bliver Kjød og Blod, det eneste, der efterlades, er en aandelig nausea ɔ: Væmmelse ved al aandelig Føde.

Fejlen, der her er begaaet, er skjæbnesvanger. *Den vil forgifte Englands bedste Blod, om den ikke alt har gjort det.* Det er nemlig de bedste, der lider haardest under en saadan Fremgangsmaade. Lad saa være, at det dovne Flertal kan have ret godt deraf, saa kvæler Systemet systematisk Energien hos de virkelig flinke og ærekjære Drenge, og flere og flere føres over i de middelmaadiges Rækker. »Forhen var nogle af mine flinke unge Venner, hvad man i Oxford kaldte dovne, men i deres Dovnetimer, hvad der for det meste vilde sige Timer tilbragt med selvstændig Læsning og Tænkning, blev de til noget, blev forskjellige fra andre. Nu — synes mine unge Venner alle lige excellente, men saa fuldendt excellente, at man næppe kan skjelne den ene fra den anden«.

Systemet har sat sit Præg paa hele det øvre Lag af Befolkningen, og England kan, takket være det, prise sig lykkeligt, fordi det er i Besiddelse af en stor Masse Excellencer, om det end sker paa de store Mænds Bekostning.

Vi har excellente Parlamentsmedlemmer, excellente Dommere, excellente Biskopper, excellente Generaler, —

men vil vi vide, hvem der er hvem, maa vi som oftest raadspørge Statskalenderen. England er ved at miste sine aandelige Kraftkarle, hvis Hoved og Skuldre ragede op over Mængdens, og som stod som fødte Ledere. Men er der noget, Historien lærer os, saa er det det, at intet Land vedbliver at være stort uden virkelig store Mænd, uden at have nogle faa, der udmærker sig frem for Resten.

Naar nu Examinerne saa skammelig har svigtet den Tillid, man satte til dem, saa er Grunden dels den, at de ledes paa en gal Maade, dels, at man har overdrevet deres Tal og Betydning, ikke den, at de i og for sig er skadelige. Examinerne skal ikke afskaffes, men gjøres til virkelige Prøver. Examinatoren maa ikke særlig lægge Vægt paa at undersøge, hvad Folk ikke kan, men hvad de kan, og om de har tilegnet sig det; der maa da gives stor Frihed i Stof og Besvarelser og forskjellige Examiner for dem, der kun studerede til Embeder, og dem, der virkelig studerede for at lære noget. Examinerne kan sikkert ikke helt undværes ved Embedsbesættelsen, men maa indrettes saaledes, at der til Uddannelsen maa høre et Aars praktisk Tjeneste, og at Kundskabsprøven gradvis gaaer over til at blive Dygtighedsprøve. Da vil der komme det rette Forhold mellem Examiner og Opdragelse, det nuværende Misforhold ophæves og Examinerne kommer til at svare til deres Formaal. »I sin Tid ønskede vi Examiner for Skolernes og Universiteternes Skyld, nu synes man at have Skoler og Universiteter slet og ret for Examinernes Skyld«. —

Af tilsvarende Indhold som Prof. Max Müllers, men maaske endnu skarpere, er hans ikke mindre berømte Kollega, Historikeren **Edv. Freemans** Indlæg.

Om Virkningerne af den moderne Begejstring for den uendelige Examineren, siger han, kan jeg kun tale ud af Erfaringer fra mit eget Universitet; men efter at være kommen tilbage til Oxford efter mange Aars Fraværelse

(vistnok hans Rejse til Landene øst for Adriaterhavet og et længere Ophold i Amerika), er jeg maaske bedre i Stand til at sammenligne det, der var, med det, der er, end nogen af dem, der aldrig har kjendt andet end det nuværende System, eller som gradvis er voxet sammen med det.

Nutiden synes at være naaet til Klarhed over, at Examiner er Livets Maal, i alt Fald Universitetslivets; de er et opus operatum, et Tryllemiddel, baade i Examinatorers og Examinanders Øjne, saa Opgaven synes at være bleven at mangfoldiggjøre Examinerne saa meget som muligt, at hakke dem i Stykker — specialisere dem, som det hedder — saa fint som muligt. I min Tid slog man enten en Mand helt ihjel eller antog ham helt. Nu har man lært de smaa italienske Fyrster fra Middelalderen den Kunst af at servere et Stykke af en Mand ad Gangen, medens Resten gjemmes til næste Dags Sport. Maalet, som stadig samvittighedsfuldt holdes for Øje, synes at være, at Examinerne kan blive uophørlige, at altsaa aldrig noget maa læres til Gavns, men at de følger saa hurtigt oven paa hinanden, som det kun er muligt, naar der tages i Betragtning, at der maa gives Tid til at glemme, hvad der er lært til den ene Examen, for at der kan blive Plads til Stoffet til den næste. Ja saa vidt er man naaet i Fuldkommenhed, at man ikke kan finde Navne til de enkelte Karakterer, men maa dele dem i Dele og Underafdelinger. Ellers fornuftige Mennesker kan man se med den alvorligste Mine af Verden debattere, om der ved en afgjørende Examen skal gives et halvt Kryds mere eller mindre, uden den ringeste Følelse af det groteske i deres Arbejde, og af, hvorledes de med det samme udtaler Dommen over hele Systemet som en Vurdering af virkelig Kundskab, Dygtighed og Modenhed. Det er da ogsaa karakteristisk, naar jeg ved min Hjemkomst hører Tale om en »Examens Værdi« — ikke, som jeg var naiv nok til at

tro, som Maalestok for Kundskab og Modenhed, men — som Adgang til Stipendier og Embeder.

Som Examinerne nu er, giver de hverken Professorer eller Studenter Tid til at studere; med Examen paa Examen som Hovedopgave bliver der megen Undervisning, men hverken Tid for Lærer eller Elev til at lære noget. En Universitetsprofessors egentlige Opgave er at føre Studenterne til Kilderne og lære dem selv at øse deraf; men saa maatte Studeringernes egentlige Maal være ikke at klare visse Examensspørgsmaal, men en virkelig Tilegnelse af Stoffet. I modsat Fald tager de Forklaringer, der skulde føre til Kilderne, Kildernes Plads, Studiet af Stoffet bliver afløst af Studiet af Professorens Forstaaelse deraf, og Resultatet bliver Dressur; som da jeg en Gang traf til at spørge en Student: »Har De Bogen«, og i min Uskyldighed naturligvis tænkte paa en Udgave af vedkommende Forfatter, og Svaret lød: »Ja, her er min Notebog«. Kollegiehefterne har snart fortrængt Kilderne.

En fuldstændig Afskaffelse af Examinerne tør vi vel ikke haabe paa. Men skal de bestaa, saa lad dem i Stedet for at være mange og kun tage en lille Stump ad Gangen, blive faa og virkelig prøvende. Lad dem i Stedet for at give Examinanden Anledning til at glemme Stoffet fra den ene Gang til den anden, gjøre det nødvendigt for ham at samle og tilegne sig sit Stof, saa det virkelig findes i Hukommelsen.

Jeg har Oxford at takke for meget, men ikke for en eneste Examen; ikke fordi jeg kun fik 2den Karakter, thi jeg fik »1ste Karakters Værdi« ud deraf i Form af en Friplads, men hvad jeg mener er, at det kun var med megen liden Ro og Glæde, jeg læste, saa længe Examen endnu stod som Maal. Den tog Livet af det altsammen og drog Øjet bort fra det egentlige Maal. Da jeg havde faaet Examen og min Friplads, sagde jeg: »Nu skal jeg

til virkelig at studere«. Jeg begyndte 1845 og er aldrig holdt op siden. —

Det sidste af de Indlæg, der er skrevne særlig i Anledning af Adressen, er **Frederic Harrisons**; han bor i London og er Professor jur.; men det er alle de Oplysninger, jeg har kunnet finde om ham. Det er øjensynligt, at han er den, der har sat sig grundigst ind i Sagen og søgt at klare sig dens Oprindelse, Omfang og Betydning, og adskilligt kunde tyde paa, at han er Forfatter af Adressen og vel altsaa den egentlige Ophavsmand til Bevægelsen.

Hans Hovedsynspunkt er, at *Opdragelsen er bleven sin egen Tjeners Slave*, og *Examinationen, som var en duelig Tjener, er bleven en slet Herre, og som saadan dominerer, fordærver og nedværdiger den nu Opdragelsen.*

Læreren selv er den bedste Dommer over, hvad der bør læres, hvordan det bør læres, og hvad der er de bedste Resultater. En af de Maader, hvorpaa de søgte at blive klar over Virkningerne af deres egen Undervisning, var Examination. Denne Underordnede har saa i Stilhed udvidet sin Jurisdiktion og har dannet et helt Regjeringssystem. De lejlighedsvise Examinationer er stivnede i faste Former og blevet en Profession med en hel Stab af Embedsmænd. I Stedet for Professorer har vi faaet Examinatorer, der snart udvikle en kunstmæssig, professionel Færdighed og opstille et haardt, snævert Fagsynspunkt for Bedømmelsen. Dette frister saa Studenterne til at søge, ikke at lære noget, men at kunne tilfredsstille Examenskrav. Hvis Læreren tager et Emne op, der just ikke kan falde som Spørgsmaal til Examen, ser han kun sløve, ligegyldige Miner; men siger han noget, der ligner et »Vink« eller et »kurant Spørgsmaal«, saa er alle Penne paa Papiret. Men derved paavirkes Læreren yderligere i Retning af, i Stedet for at lære Eleven noget, at give dem en kunstmæssig Færdighed i at klare sig til Examen. Vi faa saa en hel ny Klasse

Specialister, Embedsmænd i den ny Stat, Dressørerne (Kursuslærere og Manduktører). Deres Specialitet bestaaer ikke saa meget i Dygtighed i visse Fag, som i at kunne dressere til at klare Examensspørgsmaal. Overledelsen af al Undervisning tilfalder altsaa Fag-Examinatorer og Fag-Dressører (»Proppere«-Crammers), af hvilken ingen kan siges at have Opdragelse til egentligt Formaal.

Heri skal ikke ligge nogen Daddel hverken mod Examinatorer eller Dressører. Som Stand betragtet bestaar de begge af energiske og omhyggelige Folk, der gjør deres Arbejde med Samvittighedsfuldhed og Dygtighed. Det er ikke Folkene, men det fordærvelige System, der bærer Skylden. Den enkelte Lærer maa bøje sig under Systemet. Af det afhænger nemlig baade for ham og hans Lærlinge alt for meget, til at han kan trodse det: Hele den ydre Stilling og Livskaar i Samfundet. Lærere, Examinatorer, Dressører og Lærlinge, hver maa tage sin Plads i den uhyre Examensmaskine, som maler alt til en ensformig Masse. Den vældige Mølle maler stadig, maler med Fart, maler Kjernen bort og Skallen frem.

Han tør ikke paastaa, at Examen kan undværes, heller ikke tør han paa nogen Maade forkaste al Examination. Klagen gjælder de hyppige Examiner, der aldrig faar Ende og voxer til et i højeste Grad kunstfærdigt System; den gjælder den mekaniske forjagede en gros Examineren og det, at Undervisningen gjøres til Slave af Examen, at derfor den overfladiske Færdighed i at klare sig tager de solide Kundskabers Plads og aabenlyst tør træde frem som Studeringernes Maal. — Han tør ikke udtale nogen Dom over Examinerne i de offentlige Skoler; Staten maa vel have Garanti for sin Understøttelses Anvendelse, men han er ingen Ven deraf. — Han tør ikke vove sig ind paa deres Indflydelse paa Sundheden, men han mener, at i 9 af 10 Tilfælde skyldes Overanstrengelse ikke selve Arbejdet for at lære noget, men Examination og Examensforbered-

else. — Han tør ikke klandre Embedsbesættelsen, da han ikke har Forslag om noget bestemt at sætte i Stedet; men det forekommer ham, at naar vi ikke tør betro vore Styrere at vælge deres Hjælpere, bør vi heller ikke betro dem at styre os. Er det for at holde Klikkevæsen og Gunstsystemet nede, at vi har grebet til Examinerne, saa lad os hellere træde i aaben Kamp imod disse, end ødelægge al offentlig og privat Undervisning for at sætte en Klikke usle Gunstjægere i Skak og belønne de bedst dresserede. — Heller ikke tør han i Øjeblikket borttage Udmærkelser og Penge(Embeds)belønninger. Men ydre Udmærkelse og Belønninger er dog ikke Livets Maal. Han benægter ikke, at Lærere kan examinere deres egne Elever som Hjælp ved egen Undervisning; thi Examinationen, som saa meget andet, er gavnlig, saa længe den kommer af sig selv, efter Lejlighed og jævnt. Dens Fordærvelighed begynder, naar den organiseres til et System og bliver Undervisningens et og alt. Examinationerne er derved blevne til Skakspil, hvor det gjælder at kjende de bedste Træk. En veldresseret Examinand kan nu med Lethed klare, hvad der vilde have sat den lærdeste Mand af den gamle Skole mat. *Gibbon* vilde dumpet i Historie, *Arthur Wellesley* var aldrig kommen i Hæren, *Burke* havde gjort en daarlig Examen. En Examinand derimod, vel opammet af en Manduktør-Goldamme, har alle Svarene paa sine Fingre. Han har en instinktmæssig Følelse af, hvordan alle Svarene skal klares; han ser hurtig paa sit Uhr, hvor mange Minutter, der kan gives dette eller hint Spørgsmaal, ser hvilke Spørgsmaal, der vil give flest Points og tager frem af sin overfladiske Kundskab og sin 14-Dages Hukommelse smaa pæne Anretninger, omhyggeligt mærkede 1, 2, 3, (α) (β) (γ), de 5 Hovedpunkter i hint Spørgsmaal og de 7 Perioder af dette og desuden den ny Opdagelse (fra sidste Maaned) af Prof. Wunderbar.

Naturligvis narrer sligt ikke Examinator. Men for det første er han jo selv med i Spillet, og en smukt gjort Bal honoreres, og desuden: Spørgsmaalet er faldet, og naar Svaret er rigtigt, vilde det være uretfærdigt ikke at give en god Karakter, selv om man ser, at det ikke har noget med en indre Kundskabsfylde eller selvstændig Genialitet hos Examinanden at gjøre. — Saa har man for Resten Hast. Man er midt i Examenshurlumhejen; Examinator har travlt, Examinand har travlt. En rolig Eftermiddagstur eller en frisk Morgentur med et Par Stykker ad Gangen gav langt bedre Garanti: men Systemet! Nej, Møllen gaaer, og man maa lade sig hvirvle med. Ja, tænk paa, hvad en Examinator har at klare i en Uge! 4000—5000 Sider Haandskrift. Hver Besvarelse skal overvejes og vurderes, og hver Kandidat holdes klar gjennem 6 à 8 Opgaver. 50—100 Sider i Timen, 10 Timers daglig Arbejde — Møllen gaaer — mekanisk Vurdering — saa mange 1-Streger — saa mange 2- og 3-Streger — Helhedsoversigt? Hvor er der Tid til det! Bladene i Mærkebogen fyldes. Saa mange Kryds til, saa mange fra. 50—100 Kandidater grupperes efter Jones, Smith, Brown o. s. v. eller faar deres Numre 7695, 7696, 7697 etc. og de samme Jones'er, Smith'er og Brown'er har faaet klistret Plakat paa for Livstid.

Er det ikke en Farce at kalde det Examination? Enhver nogenlunde fornuftig Mand, som ønsker en betroet Fuldmægtig eller èn at sende i et eller andet ansvarsfuldt Hverv, vilde aldrig slaa sig til Ro ved en saa mekanisk Vurderingsmaade. Den nuværende en gros Examination yder slet ingen Sikkerhed for virkelig Kundskab. Virkelig Kundskab og den Færdighed, der behøves for at svare paa Examensopgaver er meget forskjellige Ting. Man læser Bøger paa meget forskjellig Maade, eftersom man søger Kundskab eller forbereder sig til Examen. Examinandens Hukommelse er en 14 Dages Hukommelse, meget klar, skarp, velordnet. Han faaer et fast ubegribeligt Greb

paa at spore »Opgaver«; i de Bøger, han læser, faaer han en Jagthunds Evne til at spore, hvad der kan fange Examinators Opmærksomhed; og som han studerer Emne for Emne, faaer han Gribbens Blik for, hvad der kan give Points.

Den Slags Arbejde optager 10—20 Aar af et Menneskes bedste, kun afbrudt af en Examen hvert Halvaar eller Aar. Fra en Alder af 10 til 25 Aar befinder han sig stadig i den mægtige Mølle. Udmærkelser og Præmier repræsentere Fordel og Anseelse. Derfor: alt, hvad der ikke lover Held til Examen, er ikke Undervisning. Stat, Forældre, Skoler, Kollegier og Universitet hidser ham afsted i dette Kapløb. Ingen har egentlig nogen Lyst dertil, men alle rives med i Hexedansen. Hverken Forældre eller Studenter tør spilde Tid paa, hvad der ikke direkte giver Udbytte ved Examen. Virkeligt Studium levnes der ingen Tid til, man tilegner sig aldrig virkelig Kundskab. Man mister alt Begreb om Studium, uden som Forberedelse til Examen. Bøger gaar af Mode; kun Uddrag, Oversigter og Navnelister er Gjenstand for Studium. Hvad Under da, at Præmiedrengen, som fejer Bordet rent i en Svip paa en Examensdag, ofte faaer Lede ved ordentlig Læsning: for al Slags Studering, der ikke er Dressur, men fordrer Tankearbejde. Tanken er jo fuldstændig ubrugt og hænger unyttig som en vissen Arm, og Ungdommen, som sendes til Universitetet, overlæsset med Udmærkelser, viser sig fuldstændig uvidende og barnagtig umoden.

Det er paa Tide at begynde Kuren. Lad Examinerne blive langt færre; de er 10 Gange for mange. Lad dem blive langt friere; de er overorganiserede og overregulerede. Giv Examinator mere Plads for Skjøn, mere Selvstændighed. Tro, at det er muligt at tilegne sig Kundskaber uden Udmærkelser, Penge eller andre Belønninger i Udsigt. Stol paa Læreren: betro ham at undervise og prøve. Stol paa Examinator: stil ingen Mølle op. Frem for alt: stol paa

den unge. Skynd ham til at tilegne sig Kundskaber for deres egen Skyld, for hans egen Skyld, for at gavne sit Land. Hold op med at fremstille Undervisningen for ham som en Række Væddeløb, hvor de snedigste kapre baade Anseelse og Profit. —

Hovedindholdet af Artiklerne er altsaa, at vi er kommen ind paa et galt Synspunkt, der kan være meget godt, naar det gjælder Fedning af Kapuner, men ikke, naar Maalet er Opdragelse af Børn. Man er kommen til at se Undervisningen fra Propnings- i Stedet for fra Udviklings-Synspunktet. Man har fæstet Øjet paa Kundskabsmassen i Stedet for paa selve Barnet og dets Evner, og Maalet er saa blevet visse Examiner i Stedet for dygtig Deltagelse i Livet. Virkningen er, at Legemets Udvikling saavel som legemligt Arbejde, ja alt Arbejde overhovedet, er kommen i Foragt. Arbejde er bleven et nødvendigt Onde, som det er Maalet at faa saa lidt af, som muligt, i Stedet for at man, ved at give Barnet Arbejde, der ikke laa over eller var i Strid med dets Evner og følgelig dets Lyst, skulde bibringe det, ikke den moralske Læresætning, men den Grundfølelse, at kun i Arbejdet er der Glæde og Frihed, saa det fik at føle den Sandhed, at al varig Glæde og sand Frihedsfølelse bestaaer i at sætte alle sine Kræfter ind paa et Arbejde, som man magter, fordi det svarer til èns Evner.

Ingen af dem vil Examinerne i og for sig til Livs, men kun den mekaniske forjagede Examineren, hvor et aldeles bestemt, for alle fælles, Kundskabsstof er Maalestok, hvor der følgelig ikke er Plads for Hensyn til den enkeltes Lyst og Anlæg, hverken Lærers eller Lærlings, og hvor derfor al Selvstændighed i Arbejdet ɔ: netop det, der skal give Udvikling og Modenhed, holdes nede. Derfor kan de heller ikke med den evindelige Examineren, hvor der ikke gives noget Maal bag Examen, men hvor Examen selv bliver Maal. At Staten og andre prøver dem, de skal

benytte i sin Tjeneste, er den naturligste Ting af Verden; men alle andre Examiner er kun Hæmsko paa Udviklingen, og en gros Examinerne efter visse tit noget vilkaarlige Kundskaber uden Hensyn til den bestemte Stilling og de personlige Egenskaber og den praktiske Dygtighed, der fordres dertil, er en Uting.

Som man vil se, er her, som Begrundelse for Adressen, Farerne ved Examen fremstillede i klare, skarpe Træk. Lad saa være, at de er vel skarpe. Det er Pennetegninger altid, og dog gjengiver de tit de ejendommeligste Træk bedre og sandere end det mere udførte Maleri, uden at vi derfor har Ret at kalde dem Vrængbilleder; og vi behøver at faa Farerne klart og tydelig fremstillede, for at vi kan blive revne ud af den Fortryllelse, hvori de fleste af os mere eller mindre er hildede. Det er svært at faa Øjnene op for, hvor vidtrækkende Følgerne er, og hvor gjennemgribende en Forandring der *efterhaanden* maa komme. Max Müller, Freeman og Harrison har vist, hvorledes Smitten har grebet om sig indenfor det højere Skolevæsen. Lord Armstrong advarer de tekniske Skoler og Fællesskolerne mod at sidde trygge, naar Naboens Hus brænder.

Lord Armstrong, der ikke mindst har gjort sig bekjendt ved, hvad han har gjort for de Folk, der er knyttede til de storartede Elswik Jernværker, blandt andet ogsaa for at skaffe Ungdommen en god Oplysning, er som sagt Medunderskriver af Adressen, men hans Artikel var skreven og indsendt, før han hørte noget om denne. Det er altsaa et Tilfælde, at hans Indlæg er kommet samtidig med de andre. Den er Svar paa en Række Angreb, som han ved sit Indlæg: »Den intetsigende Raaben paa teknisk Undervisning« har fremkaldt; og under Overskriften: »Raabet paa unyttig Kundskab« *advarer han nu mod Overtroen paa Kundskaber* for deres egen Skyld, den Overtro, der har faaet sit Udtryk i den som oftest usande Sætning:

»Kundskab er Magt«. Han hævder, at *de rette Skoler, naar det gjælder faglig Opdragelse, er Værksteder, Fabrikker og Butikker* og, *naar det gjælder sædelig og religiøs Opdragelse, Hjemmene.*

Den tekniske Undervisning har, naar den er godt ledet, sin Betydning, ikke for Kundskabens Skyld, men fordi enhver vel ledet Undervisning, der gaaer ud fra det, de unge arbejder med i Praxis og altsaa er mest optagne af, udvikler og modner Aandsevnerne. Og at møde med disse i Orden, rede til at gribe ind, har stor praktisk Betydning.

Skolen har ogsaa at tage sig af den sædelige og religiøse Opdragelse; men den maa her lige saa lidt bilde sig ind at kunne erstatte Hjemmene, som den kunde erstatte Værksteder og Butikker. *Skolens Opgave er væsentlig at give de Færdigheder:* Læsning, Skrivning og Regning, *som gjør den egentlige Undervisning, Selvundervisning, mulig.*

Han søger først at paavise, at *det er en Frase, naar der stilles de tekniske Skoler den Opgave: at give Indsigt i de Kunster og Videnskaber, der ligger til Grund for de praktiske Virksomheder.* — Postadressebogen viser, at der er c. 4000 forskjellige Virksomhedsgrene i London. Skulde hver af dem nu have sin til Grund liggende Kunst eller Videnskab med tilhørende Skole, saa var Opgaven simpelthen uigjennemførlig. Paa den anden Side finder man vanskelig Fag, der ligger til Grund for ret mange Virksomheder. — Hvad var der saa ogsaa naaet ved at lægge Undervisningen i de praktiske Virksomheder over i Skolemestres og Professorers Hænder? — »Arbejderen vil lære at forstaa, hvad han ser, man maa gjøre Praxis rationel, samtidig med, at den erhvervede Kundskab adler og frugtbargjør Arbejdet«. — Ja, opgiver man Nytteformaalet, det eneste, der kan berettige til offentlig Bekostning, saa forlader Lord A. Valpladsen. Det gjør man, naar man siger: »Arbejderen føler, at han er kommen til Verden som et

fornuftigt Væsen, og derfor er det utilfredsstillende for ham at blive i Uvidenhed; han ønsker at ådle og frugtbargjøre sit Arbejde ved at forstaa det«. At Ønsket ikke er saa grumme stærkt, synes Erfaring at vise. Knyttet til *Elswick* har man anlagt fortrinlige Skoler, Bibliotheker og Laboratorier; Skolepengene er overordentlig smaa, og dog, skjøndt der er 13,000 Mænd og Drenge ansat ved Værkerne, og en stor omboende Befolkning er knyttet til dem ved Arbejde i Dokker, Smelteovne, Smedjer o. s. v., og de alle synes at kunne have Gavn af teknisk Undervisning, saa er Besøget af Elever ikke mere end højst 350 ad Gangen, og det endda der er Undervisning saa vel for Voxne som for Børn. En tilsvarende velledet Anstalt findes i *Newcastle*, men ogsaa dèr er Elevantallet ringe i Forhold til Befolkningen. Saa er her endda Tale om nogle af de Virksomheder, hvor teknisk Kundskab kunde være til størst Gavn. Sammenlign den f. Ex. med Bomuldsfabrikationen! Altsaa, *Trangen synes ikke at være videre dybtfølt.*

Og nu Udbyttet? Af de 350, der besøge Elswick-Skolerne, er de $\frac{2}{3}$ Svende og Lærlinge i Kompagniets Tjeneste. Resten har Arbejde andet Steds og forlader ikke sjældent deres Haandværk for at blive Lærere eller søge Ansættelse, hvor boglig Uddannelse er mere værd. Han tør ingenlunde sige, at den tekniske Uddannelse som Regel gjør dem, der bliver ved Haandværket, til dygtige Arbejdere. Men har de Egenskaber, der gjør dem skikkede til dygtige Formænd, saa vil deres Undervisning i praktisk Videnskab naturligvis gjøre sit til, at de faar saadanne Pladser, og i nogle Tilfælde arbejder de sig op til meget ansete Stillinger. De unge, der søger Undervisning, er i Regelen Folk med Dygtighed og god Opførsel, og det er det, der begunstiger deres Forfremmelse, langt mere end den bedre Undervisning. Som faglig Kundskabsmeddelelse er denne nemlig temmelig betydningsløs; men vurderer man den i Forhold

til den aandelige Udvikling, den kan bringe, maa den sættes højt. *Den Betydning, den har i Retning af at skjærpe Forstanden, klare Øjet og last not least som en ren Kilde til Glæde, der afløser de smudsige*, gjør, at han troer, at de 350 Elever, der hvert andet eller tredie Aar forlader Elswick Skoler, øver en i høj Grad velgjørende Indflydelse paa Egnens Befolkning.

Man har som Grund til Trangen til tekniske Skoler nævnt *Lærlingeforholdets Forfald*. Men de fleste Grene, hvor Haandværkeruddannelsen er kommen i Forfald, er saadanne, hvor Arbejdets Deling og Maskinerne har gjort Arbejdet saa let at lære, at særlig Uddannelse er unødvendig; hvis det er Grunden, hvorfor saa lave noget at sætte i Stedet, især hvis dette ny ikke duer?

James Watt, George Stephensen, Smeaton, Brindley og *Tilford* er Ingeniører, som er verdensberømte, og som dog har skaffet sig selv de Kundskaber, de behøvede, for at deres Evner kunde komme til deres Ret; *Arkwright*, som fremkaldte Revolution i Bomuldsspindingen, var *Barber*, Dampvævens Opfinder *Cartwrigth*, var *Præst; Hargreaves*, en simpel *Væver*, opfandt Kartemaskinen og »Jenny«-Spindemaskinen; *Davy* og *Dalton* var *Materialister, Faraday Bogbinder, Wheatstone Instrumentmager* og *Telefon-Bell Døvstummelærer*. Ingen af dem har haft nogen særlig teknisk Uddannelse paa det Omraade, hvor de vandt deres Berømmelse.

»Men det er geniale Undtagelser, og hvad var de ikke blevne til, om de havde faaet teknisk Undervisning?« Det kan man sige, men dog er det en mærkværdig Ting, at af de Mænd, der ret har udrettet noget, er Flertallet selfmade men ɔ: Mænd, der selv har sørget for deres Opdragelse. *Er der Fare for at komme ind i praktisk Slendrian, saa er Faren lige saa stor for at komme ind i akademisk*. Var t. Ex. George Stephensen faldet i Professorhænder, kunde han let være ført ind paa et Spor,

der førte til Pedanteri og Pilleri i Stedet for Praxis. *Derimod kjender jeg intet vildledende Spor i Iagttagelsernes og Erfaringernes Skole*, og man indrømmer jo ogsaa, at Skoledannelsen ofte kan svække Originaliteten og Arbejdskraften. Jeg tror ikke alene, at den kan gjøre det, men at den ufejlbarlig vil gjøre det, saa snart den bliver til Stopning og Dressur. *Intet er lettere end at slukke Ilden med for meget Brændsel.*

Saa er der en Række Forsvarere for teknisk Skoleundervisning, der ganske vist hævder, at den tekniske Fagundervisning som saadan er unyttig for Flertallet, og indtager det langt sundere Stade, at den *kun behøves for Specialister og Fagmænd, der skal lede Arbejdet.* Der indrømmes, at trods vor Mangel paa tekniske Skoler, klarer vi os særdeles vel i Konkurrencen med Udlandet. Kun er der et Par enkelte Grene, de, der fordre særlig Dygtighed i Kemi og særlig fin Smag og Tegnedygtighed, hvor vi staar tilbage, og man mener, at det er fordi Staten ikke vil indrette tekniske Skoler. Det er ikke dèr, Skoen trykker. Det er kun *Mangel paa Foretagsomhed*, om vi ikke skaffer os kyndig Hjælp, selv om vi skal hente den fra Udlandet. Naar der herhjemme ingen er, der særlig uddanner sig i den Retning, saa er det, fordi der ingen Efterspørgsel er, og siden Verdensudstillingen 1867 er det meget langt fra, at vi i Smag staar tilbage for Franskmændene.

Ligeledes skal man vogte sig for at raabe for højt paa Landbrugsfagskoler, fordi vor Ost og vort Smør slaaes af Marken af det fremmede; det er sikkert langt sundere for Flertallet af Landmænd at lade sig lede af særlig fremragende Fagmænd, som *Sir John Lawes of Rothamstead*, end gaa selv og smaafuske med Theorien. For Ostens Vedkommende er Hovedgrunden, at Forholdene (vel sagtens Mælkens Afsætning) gjør, at den kan laves billigere i Udlandet; for Smørrets Vedkommende ligger Hovedfejlen ikke

i Mangel paa Fagskoleundervisning, men i Mangel paa Renlighed hos vore Landmænd.

I det hele taget er det en stor Fejl, at den Sætning: »Kundskab er Magt«, i den Grad er ved at gro fast i Folks Bevidsthed, at den snart har Hævd som Ordsprog. Den fortjener det ikke. Den mangler den vigtigste Betingelse, den at være sand. *Kundskab er ikke Magt, kun Magtens Hjælper.* Den Masse unyttig Kundskab, som vi har i vore Skoler, viser allerbedst, at Kundskab ikke er Magt. *Magtens sande Kilde er Sjælens Evne til selvstændig Virksomhed*, og det i alle Forhold, i de smaa daglige som i de store Livsspørgsmaal. Lad os derfor en Gang for alle slaa fast, at: en *Mands Fremgang i Livet uden Sammenligning afhænger langt mere af hans Evne til selvstændig, nyttig Virksomhed end af hans Kundskaber*, og *at de unges Opdragelse derfor maa sigte paa Udvikling af Evner og værdifulde Egenskaber og ikke Propning med Kundskaber.*

Aldrig kunde det falde mig ind at nedsætte *Kundskaben*, tværtimod; jeg sætter den saa højt som nogen, som *den vældige Skat af menneskelig Tanke og Erfaring*, nedlagt og sommetider begravet i Tryk, hvoraf den nyttige Del er tilgængelig for alle gjennem billige Bøger og Bibliotheker. Men denne Kundskabsskat, værdifuld som den er, for dem, som søger den *med bestemt Maal for Øje* eller for aandelig Udvikling og Forbedring, er unyttig, om den paanødes uvillige eller dem, der ikke magter den. De tyske Skoler opstilles som Mønster. Men Tyskerne er selv ved at blive bange for dem. De siger som jeg, at Kundskaben er spildt paa den store Masse af dem, paa hvem den fyldes, og at den svækker baade Sjæl og Krop ved Overanstrængelse af Evnerne. Forceringssystemet er ved at tage Overhaand i vore Skoler. Lad os tage Reb i Sejlene i Tide.

I vore Børnehaver har vi en sund Begyndelse. I dem holdes Barnets Evner friske og udvikles ved en Undervisning svarende til dets Alder og stemmende med dets Krav. Den holder Glæden vedlige og bevarer Sundheden. Hvorfor forlade disse Grundsætninger, før Barndommen er forbi? Nej, lad os søge de Fremgangsmaader, der øver Barnet i selv at tænke og i Hurtighed og Nøjagtighed i Opfattelsen. Lad os saa ogsaa gjøre Haand, Øje og Øre bedre skikkede til at være Tankens og Villiens Redskaber, og lad os udvikle Legemet.

Naturligvis anerkjender jeg Nødvendigheden af at meddele, hvad man kalder »de nødvendige Skolekundskaber«, som Læsning, Skrivning og Regning; men Ordet Kundskaber kan næppe med Rette anvendes paa disse Færdigheder, som egentlig kun er Midler, der sætter i Stand til Selvundervisning. Kan Tegning og andre nyttige Færdigheder faa Plads ved Siden af, saa meget des bedre; heller ikke undervurderer jeg en saadan Meddelelse af Videnskabernes Begyndelsesgrunde, at den giver Lyst til mere, men *Skolens Hovedopgave er at udvikle Evner og Karakter og samtidig forberede til Selvopdragelse.* Skolemesterelementet er uundværligt for Børn, men efter Barndomstiden, saa — jo mindre, des bedre. Folk bør ikke bæres, naar de kan gaa, og: *aandelig Uafhængighed og Handlefrihed er Hovedbetingelserne for kraftigt Manddomsliv.*

Selvopdragelsen bestaaer enten i, at Tankerne udspringer af egen Iagttagelse, egen Erfaring og egen Tænkning derover, eller i Tilegnelse af Tanker, der stammer fra andre. *Den sidste Slags Undervisning har de fleste kun ringe Brug for;* men, om den ønskes, bør Adgangen til den gjøres saa let som muligt.

Jeg har med Villie holdt mig til Nyttesynspunktet; ikke af Ligegyldighed for den *sædelige og religiøse Opdragelse*, men fordi det ikke vedkommer mit Emne. Sædelig

og religiøs Opdragelse maa følges ad, og den bedste Skole for dem begge er et godt Hjem; men ulykkeligvis er gode Hjem ikke Flertallet, og en Erstatning for dem gives ikke. Dog ved jeg af Erfaring, hvad Betydning det kan have, om Læreren bruger en Time om Dagen til god Læsning.

Han slutter med at advare mod Overtro paa Kundskab, ogsaa Fagkundskab. Den har sin væsentlige Betydning som Udviklingsmiddel, ikke i sig selv. Svækker den den naturlige Modtagelighed og Selvstændighed, da er det i den Grad usandt, at »Kundskab er Magt«, at man med langt større Ret kan sige: »Kundskab er Svaghed«. —

Hvad de tre første er enige med Armstrong om, er 3 Punkter, at *Undervisningens Maal ikke er visse Kundskaber*, som det er meget tvivlsomt, om man nogensinde faaer Brug for, selv om de falder sammen med èns Fag og Livsgjerning, *men Karakterens og Evnernes Udvikling;* thi dem er der altid Brug for; 2) at følgelig *Examen aldrig kan være Maal*, *men kun Middel*, og det endda væsentlig i Lærerens egen Haand for at prøve, om han selv duer som Lærer, eller om hans nærværende Fremgangsmaade duer; og 3) at *det*, *at sætte Examen paa nogen som helst anden Plads*, *er noget af det værste, man kan gjøre; det ødelægger Undervisningen*, *svækker Evnerne*, *skader Sundheden og slapper Karakteren.*

Men medens det synes, som de 3 Professorer endnu væsentlig sætter Kundskaber som Opdragelses*middel* og Skolen som Opdragelses*sted*, saa har tidligere Forhandlinger om den Sag, paa Omraader, hvor han var hjemme, — de tekniske Skoler — og egen Erfaring — han er »selfmade man« — ført Lord Armstrong et Skridt videre.

Hans Hovedsætning vil i sin Almindelighed bliver anerkjendt af alle; men det kniber at tage dens praktiske Konsekventser. Den hedder: *Den egentlige Opdragelse er ikke Skolens, men Livets. Selvopdragelse ɔ: at være opdragen gjennem egen Erfaring, egen Iagttagelse og*

egen Tænkning derover, men med andres Erfaring ɔ: »Kundskaberne« som Hjælp og Middel — »Kundskab søgt med bestemt Maal for Øje« — *er den virkelige Opdragelse.* Erfaring har lært ham: at er det saa, at Opdragelsen skal være til Deltagelse i Livet, saa maa den ogsaa ske ved Livet selv; og har man først ladet de 3 tage Examensbrillerne af Næsen paa sig og er naaet til at se med egne Øjne, vil man sikkert gaa ind paa, at hvad her siges, kun er B'et til de andres A. Saa gaaer man fra den gamle i Theori anerkjendte Sætning: »Ikke Skolen, men Livet er vort Opdragelses*maal*«, det Skridt videre, som er Betingelsen for at faa vedkommende Sætning ind i Praxis: »Ikke Skolen, men Livet er vort Opdragelses*middel*«.

Har vi nemlig lært at fæste Blikket paa Barnet og dets Udvikling til at fylde sin Plads i Livet, ser vi snart, at de vigtigste Betingelser herfor er: *Selvstændighed, Virksomhedstrang, Snarraadighed.* At udvikle disse, *dets Samfundsevner*, bliver altsaa Opdragelsens fornemste Maal. Men Udvikling sker ved Øvelse, ved Brug, ikke ved at faa Theorien for, hvorledes de skal bruges. Den theoretiske Undervisning, Kundskabsmeddelelsen, slaaer ikke til; og da især, hvor det gjælder hurtigt Herredømme over Evnerne, er Øvelses- og Vaneundervisningen absolut det vigtigste, Opdragelsens daglige Brød.

At faa Examensbrillerne af, giver imidlertid ikke alene et sundt Blik for Maalet, *det klarer og udvider ogsaa Blikket for Midlerne.* Har vi ikke længer det bestemte, snævre Synsfelt, men faaer Lov at kaste Blikket frit ud over al den Herlighed, som det virkelige, virksomme, spillevende Liv giver os Adgang til, da føler vi os til Mode, som naar vi længe har gaaet paa de regelmæssige, velbrolagte Gader, med den lige Række Huse paa begge Sider, de lige Linier, de lige Flader og al den døde, kunstige Herlighed, og saa kommer ud i den frie Natur. Vi føler, at her slaaer Sundheden os i Møde, her raader en Aand,

der er klogere, og en Haand, der er kraftigere end vor; saa naar Erik Bøgh paa Spørgsmaalet: »Hvorfor er Landboen sund og stærk, men Byboen svækket og bleget?« svarer: »Landet, det er Vorherres Værk, men Byen, det er vort eget!« lyder vort Svar paa Spørgsmaalet: »Hvor kan det være, at Flertallet af dem, der udretter noget, er selfmade men?« »Fordi vi her staaer overfor Mønsteropdragelsen, det virkelige Livs; thi i Erfaringens og Iagttagelsens Skole findes intet Vildspor!« Selv med de bedste Systemer og de bedste Methoder naar vi ikke noget saa fuldkomment samvirkende, hvor alt er Led i en Helhed, og der dog er den rigeste Afvexling, hvor alt hjælper hinanden og alle Hensyn tages, som Livet, det ukonstlede Liv i dets Rigdom og Enhed, det, Barnet fødes ind i, og hvis Opdragelse det kun gjælder for Skolen at tage op og støtte. Vi selv laver Systemer med Rigdom — men Splittelse — eller Enhed — men Ensformighed, ikke Rigdom og Enhed; de forenes kun, hvor der er Liv. Og sæt saa ogsaa, at vi evnede det umulige, at vi fik lavet et System, der fuldt passede ind i den samtidige Virkelighed Landet over, saa var det dog forældet, inden vi fik det gjennemført, og det svarede til det Liv, der har været, ikke til det, der er. *Det er nødvendigt at slaa visse Hovedpunkter fast, saa fast, at de bliver Liv og Drivkraft i alle, Forældre som Lærere.* Et gjennemført System derimod er i sig selv dødfødt. Sætter vi Pris paa, at Lærers og Lærlings Selvstændighed skal komme til sin Ret, vil vi have noget med Liv i, da faar vi finde os i Uregelmæssigheder og Inkonsekventser. Men har vi ret faaet Øjet op for Selvstændighedens Betydning, da tør vi nok lade det ulogiske, inkonsekvente, men virkelige Liv i sin brogede Rigdom, det eneste, der paa sund Maade og fuldt ud kan optage os alle, Børn som Voxne, holde sit Indtog i Skolen med flyvende Faner og klingende Spil, som vi er rede til at lade Barnet udvikle sig selv og sine egne,

ikke visse i et eller andet Reglement fastsatte, eller i alt Fald forudsatte, Evner, og til at nøjes med den beskedne, men saare fornøjelige og nyttige Bestilling at følges med Barnet, med Haanden altid udstrakt til Hjælp, i Stedet for at lade Barnet følge os eller vore Theorier.

Men hermed er vi ikke naaet ud over de 3 førstes Synspunkt. Det er ikke nok, at en hel Hærskare af nye Midler til behageligt Udvalg *til Skolebrug* lægges i vore Hænder. Det rette Syn paa Virkeligheden og dens Betydning fører os til at se Skolen vel som et Middel til Opdragelse, men langt fra det vigtigste. *Ingen Skoleopdragelse sikrer os, at Snarraadigheden, Selvstændighedstrangen og Lysten til selv at gribe ind, at Samfundsevnerne naar deres fulde Udvikling, lige saa lidt som den giver Virkeligheden Lejlighed til at udøve hele sin velgjørende Virksomhed.* Det er kun en lille Del af Virkeligheden, vi kan faa indenfor Skolens fire Vægge, og Efterligningerne af den er, naar de er bedst, kun ringe Erstatning. Men fordi Virkeligheden ikke kommer til sin Ret, kommer Udviklingen det heller ikke.

Betingelsen for virkelig Udvikling, Ilden i os, hvad Alder vi saa er i, det, der gjør alt det ude fra modtagne til Næring for den Inderlighedens Varme, der igjen skaber Dampkraften, Farten i Livet: den energiske, rask indgribende Villie, er betinget af fuld selvstændig Tilegnelse og Tillevelse. Alt Stof, der ikke naar den Ild, er Hæmstof, og man skal tage sig i Agt for, at man ikke, i Stedet for som man troer, at opmagasinere Brændsel for kommende Tider, slukker Ilden eller gjør den saa svag, at den maa vedligeholdes ved Pusteri ɔ: Belønninger o. l. »Intet er lettere end at slukke Ilden med for meget Brændsel«, men heller ikke nytter det at lægge Wales-Kul til en svag Ild. — Læreren har kun et begrændset Stof, der er indarbejdet i den Grad, at det er til Børnebrug; men naar *han* skal give alt, hvad der gives, saa maa han brase ud med, hvad

han har; — han har en vis Begrændsning i Evnen til at leve med i andres Liv, især et saa fjernt som Barnets; men skal han optage hele Barnets Tid, saa faaer han ikke tage det saa nøje, men punge ud med, hvad han har, selv om der løber meget Opmagasineringsstof med, der, som alt ufordøjeligt, er Hæmstof for Livets fri Virksomhed; og selv om Læreren hører til de alleropfindsomste, og slider, hvad han kan, saa bliver hans Forraad dog Fattigdom i Sammenligning med den Rigdom af Opgaver, han kan skaffe Barnet, om han blot ret forstaaer at føre det ind i det virkelige Liv, med alt, hvad det daglig fremlægger til Øvelse for Haand og Aand. Læreren skal lære Barnet at tænke, men besørger oftest Tænkningen selv og lader det plappre efter. Det virkelige Liv tænker ikke for Barnet, men fordrer, at man bruger sin Tanke og lægger alt til rette dertil. — Læreren skal sætte Villien i Fart, lokke Evnerne til Virksomhed, men bliver let træt før Tiden, især naar han har givet gale Opgaver, og bliver i hvert Fald træt før Livet, eller ogsaa glemmer han at holde op i Tide, naar Barnet er kommet i Selvvirksomhed, og endelig uddeler han let Ros og Belønninger til urette Tid og Sted. Det virkelige Liv forstaaer langt anderledes at faa Barnet med og lægge Beslag paa alle dets Evner og Udholdenhed, netop fordi det lader det arbejde selv; det laver ikke kunstige Belønninger for unyttigt Arbejde; det giver kun Resultater, naar man sætter sine Kræfter ind paa fornuftig Maade, men giver saa i Regelen ogsaa den Løn, der er bedst skikket til at føre os videre frem. Alle arbejder vi, til vi se Udbytte, virkeligt eller indbildt; gives Udbyttet kun for omsigtsfuldt, paapasseligt Arbejde, saa bliver vi omsigtsfulde og paapasselige. Endelig skal vi huske paa, at den voxne staaer over for Barnet som den udviklede overfor den uudviklede, og den første paatrykker altid den sidste sit Præg, berøver ham noget af hans Selvstændighed, og det desmere, jo stærkere og dygtigere en

Karakter den mest udviklede er. — Vil Opdrageren derfor søge, hvad der er mest til Gavn for Barnet, bliver hans Opgave saa godt som muligt og saa snart som muligt at lede Barnet ind i Virkeligheden; ja, ikke en Gang det, for Virkeligheden, og ikke Skolen, er det født ind i — nej, blot at støtte dets Gang der og forholde sig iagttagende, saa snart Selvvirksomheden begynder. »Det er ikke godt at bæres, naar man kan gaa«, selv om det kun er fra Stol til Stol. Skoleholderen har kun at fange Opmærksomheden en Stund fra Livet, fange den ved at vise Barnet ny Veje ind i Virkeligheden eller klare det, de kjendte, for at føre det desbedre ind i et handlende, virksomt Liv. Den Mand, der har tilbragt hele sin Ungdom i Skolen, har spildt megen kostbar Tid og maa begynde forfra paa Udvikling af Samfundsevnerne, og det selv om Sløjd og Gymnastik og alt andet godt kommer ind, allene fordi det er Skole med Skolemestre. Vil Skolen holde sin selvstændige Plads, faaer vi den ulyksalige Dobbeltbevidsthed med Skjel mellem Theori og Praxis, hvor Enden dog bliver, at Praxis vinder, men ofte saaledes, at Theorien helt slaaes ned, og der endes i Filisteri, i Stedet for, at Theorien, ved strax at stille sig paa den rette Plads, den tjenende, vil blive sand Theori og dermed bærende og styrende Theori. Skolen kan, fordi det er Mennesker, der leder den, og fordi den i en vis Grad maa holde sig til det almindelige, ikke opelske Selvstændighed og derfor heller ikke Snarraadighed og Energi, allermindst den Skole, der kun er Kundskabs- ɔ: Examensskole.

Har vi faaet det rette Syn paa det virkelige Livs og Kundskabernes og Skolens Betydning for Udviklingen, saa vil vi holde det fast som *Grundlov: Altid Forklaring efter Erfaring*, og Forklaringen skal endda helst være funden af Barnet selv, idet Læreren kun lægger Erfaringerne til Rette og maaske sætter Tankerne lidt i Fart. Kun saaledes undgaaer man at kvæle Ilden. Det er altsaa det

virkelige Liv, hvor Barnet jo gjør Erfaringerne, der er den egentlige Opdragelsesanstalt, og Skolen maa se at ordne sig ind som et Led i denne Anstalt. *Den maa endelig ikke lave sig kunstige Apparater til Brug ved Undervisningen.* Dem ser Barnet kun det Par Gange i Skolen, og er Forklaringer og Love nu knyttet til dem, saa bliver Tanken kun sat i Bevægelse det Par Gange, medens hyppig Gjentagelse uden Ensformighed er Betingelserne for solid Tilegnelse. Derfor er det, at Skolen stadig maa knytte sin Undervisning til Ting, som Barnet enten hyppig selv møder eller dog ofte hører Tale om udenfor Skolen i sin egen Verden. Børneundervisningen er herved paa det inderligste knyttet til Hjemmet, Barnets Verden, som dets Tjener, Hjælper og Raadgiver, og Skolearbejdet maa baade i Form og Indhold være præget deraf.

Fra Hjemmet gaaer Barnet ud med aldeles bestemte, nedarvede Anlæg, og dèr faar disse deres afgjørende, grundlæggende Udvikling. Det er altsaa Livet i Hjemmet, der har den aldeles afgjørende Indflydelse paa og Ansvar for Udviklingen af Barnets Evner, idet de første 7—8 Aar næsten udelukkende høre Hjemmet og Erfaringen til. Livet selv sørger for, at Erfaring gaaer forud for Forklaring. Der er ingen, der tænker paa at give den lille et Kursus, før han ved Fødselen træder ind i noget saa vanskeligt som Livet. At Skolen saaledes træder fuldstændig i Baggrunden i den første Tid, er ogsaa nødvendigt for Barnets selvstændige, med sin Natur stemmende, Udvikling. Kun i Hjemmet møder Barnet den instinktmæssige Overensstemmelse og Forstaaelse, som fælles Natur medfører, kun dèr kan der fuldt tages Hensyn til den enkelte og kan det komme i fri Berøring med Virkeligheden og saaledes gjennem Erfaring faa sine Kræfter og sine Sandser udviklede. *Sundhed og Selvstændighed fordrer, at Hjemmet er den egentlige Tumleplads;* men fordi hele Udviklingen faaer sit Grundlag her, og det derfor er af stor

Betydning, at denne Grund bliver fast og solid, vil Hjælp fra èn, der har lagt sig særlig efter at optage Børn paa udviklende Maade, være af ikke ringe Betydning.

Skolen træder altsaa *som Pogeskole* her til en 3—4 Timer daglig, men ikke mere, om man vil have legemlig og andelig friske Børn. Opgaven bliver, gjennem Ting, som Barnet let selv kan faa i Hænde, enten det saa er Legetøj eller Ting ude fra Naturen, Ting, som man kan sikre sig, det kan tumle med hjemme, at lære det at *se, skjelne og ordne efter Lighed og Ulighed* ɔ: tænke, saa at lære det at *høre* og *tale ret* ɔ: at forbinde de rette Ord med Forestillingerne og rigtige og klare Forestillinger med Ordene og helst ogsaa at fortælle med Griffel og Blyant ɔ: at *skrive* og *læse Skrift*, og endelig at forbinde bestemte Forestillinger og bestemte Ord med de forskjellige efter Lighed og Ulighed ordnede Grupper ɔ: at *tælle* og *skrive Tal*. Har Barnet lært at se, høre og tale tydeligt, saa det kan forbinde klare og bestemte Forestillinger med Ordene, og kan det gjengive Navnene paa de enkelte Ting og Egenskaber og Handlinger med Griffel og Pen, saa at det skrevne Symbol for dets indre Øje medfører et bestemt levende Billede, og har det endelig lært Tallene, ikke som en udenadlært Talremse, men som Symboler for virkelige Tal, Vægts og Maals Forhold, da er det vigtigste Skolearbejde gjort; det, der afgjør, hvordan alt det følgende tilegnes: om det skal være Fraser og Remser, eller stadig solidere Indsigt i Virkeligheden. Skolerne maa af Hensyn til Børnenes Alder være smaa og, som Bindeled mellem Hjem og Skole, saa lidt forskjellige fra et hyggeligt Hjem som muligt. Dette skal hjælpe til, at Barnet føler sig hjemme i Skolen ɔ: tager alle sine naturlige Evner med derind og bruger dem paa sin egen naturlige Maade. Vi husker stadig, at Ilden skal passes. Det er *Pogeskolen, Hjemmets Skole, den vigtigste og som Regel mest forsømte Del af Undervisningen.*

Er Barnet nu blevet vant til at forbinde et bestemt Ord med, hvad det ser, saa vil denne Vane føre til, at det føler Trang til, hver Gang det hører et Ord, at forbinde en bestemt Forestilling dermed: *det vil have Besked paa alt, hvad der tales om hjemme.*. Virkeligheden, som Barnet møder hjemme, bliver langt større, idet det naaer fra Øjets ind i Ørets og Ordets Verden. Nu slipper Forældrene ikke længer med Navne og enkelte Ord, de maa give Forklaringer. Hvad nu Skolen? Den bliver følgelig *Modersmaalets Skole*. Den kan ikke tage sig af det enkelte Barn og paa tilfredsstillende Maade faa besvaret alle dets Spørgsmaal, det vilde umuliggjøre al Undervisning, gjøre den altfor udtværet og uklar. De, der egentlig skal sørge for, at Barnet tilegner sig, hvad det hører om, bliver dem, der har med det at gjøre hjemme. Nej, Skolen har sin væsentlige Opgave i at rette Barnets Opmærksomhed og Spørgelyst mod det, der er det vigtigste for dets Udvikling, det, som bedst kan tjene til alsidig Øvelse af dets Evner; at sørge for den videre Uddannelse af Færdighederne i Læsning, Skrivning, Regning og Tegning, troer jeg, at baade Skole og Hjem staaer sig bedst ved at lade være Skolens Sag; det er noget, hvor Ejendommeligheden spiller en meget lille Rolle, som Skolen altsaa let kan besørge med flere ad Gangen, og de der hjemme bør vist ikke spilde for megen af den Tid, de har at offre paa Børnene, til noget saa underordnet for disses egentlige Udvikling, men hellere bruge den helt og holdent til at hjælpe dem med Tilegnelsen af, hvad de ser og hører og med at prøve, om alt, hvad de har, er virkelig tilegnet Stof, samt med at lære dem at tage fat. Det, at »lade Børnene hjælpe sig«, er jo noget af det allervigtigste ved Opdragelsen. Det kræver vel megen Tid og Opmærksomhed, men derved er det ogsaa, Opgaverne forelægges Barnet, saa det faaer mærke, om det ret har tilegnet sig det hørte, saa det kan anvende det og gjenkjende det i Praxis.

For Skolens Vedkommende er Kredsen altsaa bleven udvidet baade til det fjernere og mere sammensatte. Men det bliver dog stadig, *hvad der danner en synlig Helhed;* det maa beskrives anskueligt, og Barnet maa forstaa, hvad det bruges til, hvad Nytte det er til, ellers forstaaer det ikke, hvad det er. Det kan ikke stille sig rent æsthetisk overfor det. Det gjælder, at Barnet faaer klare, bestemte Billeder, og at det selv lærer at beskrive dem med Mund og Pen. Ingen tro, at det første er lettere at lære end det sidste. Bogen kommer med og Læsning af trykte Bogstaver. Hvad der imidlertid her er af yderste Vigtighed, er, at Barnet strax kommer i rette Forhold til Bogen, og *Bogen kommer paa den eneste Plads, der nogensinde tilkommer den* — det samme gjælder Billeder og Landkort — som noget, der ikke har Værdi i sig selv, men kun har Betydning til Tilegnelse og Forstaaelse af Virkeligheden, og som altsaa maa til Side, naar Forstanden har denne inde — naar man kan gaa, kaster man Krykkerne. Det gjælder altsaa om, at selve Bogen ikke bliver Gjenstand for Undervisning, lige saa lidt som Billeder og Kort; selv om Forholdene fører med sig, at Barnet maa føres ud over det, der kan være Gjenstand for Selvsyn, saa maa man dog ikke tage andet med, end hvad der kan forstaaes ud fra Erfaring; intet kan forstaaes udelukkende gjennem Forklaring. Virkeligheden udenfor Skolen bliver endnu stadig det bestemmende, hvis man ikke vil gjøre Barnet til en Eftersnakker med en forvirret, uklar Bevidsthed, fuld af andenhaands Taagebilleder, Ting, der ikke duer til Næring for Personlighedsilden. Fordi Ordet og Billederne og Symbolerne for Billederne i de trykte Bøger spiller en større Rolle, kan naturligvis mere foregaa indenfor Skolens Vægge, og Skolerne kan, med de smaa Skoler som Overgang, blive større, uden at virke fremmed paa Barnet; men den maa vogte sig for ikke at tage Hovedpladsen i Barnets Bevidsthed; thi dermed er Livet taget af Under-

visningen, idet Virkeligheden er skudt til Side og Skoleinteresser og Skoleærgjerrighed har taget dens Plads. Saa har vi Dobbeltbevidstheden med alle dens slemme Følger.

Den sidste Del af Børneskolen har nu, da Barnet har lært at læse, at udvide Kundskaben ikke alene til, hvad der tales om hjemme (»Modersmaalets Skole«), men ogsaa til, hvad der hører til for at forstaa, hvad det hyppigst læser om hjemme, ikke mindst i Bladene ɔ: det maa ind i »Nutidsvirkeligheden«. Vi faar altsaa her *Nutidsvirkelighedens Skole.* Men for at magte det meget, hvori der er adskilligt, som just ikke hører til daglig Tale, og som derfor ikke har bidt sig saa fast i Hukommelsen, maa det ordnes. De vigtigste »Love« i Tilværelsen maa med, svarende til Bevidsthedens Trang til at faa Orden i sine Billeder — »Sammenhæng i Tilværelsen«. Gjaldt det før at bringe Barnet i det rette Forhold til Bøgerne, saa det ikke fik Overtro paa dem, og de kom til at gjøre mere Skade end Gavn ved at lede bort fra Virkeligheden, *saa gjælder det nu, at det kommer i det rette Forhold til Lovene* saa det ikke i dem ser det egentlige Stof for Tilegnelsen og i det virkelige Liv kun Exempler — saaledes som mange Lærebøger fremstiller det — men ser Lovene som det, de er: Formler, Hjælpemidler for vor Tanke til at holde fast paa og finde os til rette i Kjendsgjerningernes Verden, i Livet. Det sker ikke ved, at man bruger de gamle Bøger og fortæller Børnene, at egentlig skal det være omvendt, men ved, at man i Undervisningen stadig har det Maal for Øje og tager alt ud fra det Synspunkt ɔ: med »Exemplerne«, det er Virkeligheden, som Nr. 1 og Lovene som Nr. 2. Kun derved sikrer man sig imod »akademisk Slendrian«, mod Overtro paa de nedarvede Love, paa »hvad Videnskaben lærer«. Kun derved sikrer man sig, at de under den senere Praxis stadig staar selvstændigt overfor Kjendsgjerningerne og prøver Lovene og ikke slaaer sig til Ro med, at nu har de Lovene for hele Tilværelsen og dermed i Grunden

hele Tilværelsen, og mod det irriterende Argument: »Saaledes maa det jo være ifølge den og den Lov«: man ved det forud! Det er den værste Hæmsko for virkelig videnskabelig Drift og virker i høj Grad sløvende, ligesom det jo ogsaa gjør Theori uafhængig af Praxis.

Den *moralske og religiøse Udvikling* har jeg efter Armstrongs Exempel holdt uden for, og for Resten mener jeg, og vel alle, som han, at den væsentlig afhænger af Hjemmet, og at Skolen alene magter saare lidet. Men det gjælder jo ogsaa hele den øvrige Udvikling. Skolen er her en Afdeling af Livets store Opdragelsesanstalt; og er den religiøse og dermed nøje forbundne moralske Opdragelse det vigtigste dèr, idet Karakteren væsentlig afhænger af dem, saa faaer Skolen give dem samme Plads.

Ligesom det i Hjemmet er Folkene og som en Følge deraf Tonen i Hjemmet og den Maade, hvorpaa alt lige til de mindste Smaating tages ɔ: det virkelige Liv, Erfaringen og ikke de smukke Talemaader og Theorier, der har den afgjørende Betydning, saaledes bliver det i Skolen især Lærerens Person, men ogsaa den Maade, hvorpaa Barnet vænnes til at tage alt lige fra Historie til Gymnastik, der faaer den grundlæggende Betydning. Det er Erfaringen, der maa gaa forud for Forklaringen, og jeg tror næsten, at al Forklaren helst maa blive borte i Barnetiden. Moraliseren og Ræsonneren over det religiøse svækker mere, end det styrker, og Øvelsesundervisningen er ogsaa her det daglige Brød.

Men jeg kan ikke som mange af de bedste engelske og amerikanske Skolemænd blive staaende derved. At lære Sædelighed og Fromhed ved at komme til at leve et sædeligt og fromt Liv, er ganske vist det uundværlige Grundlag, men at blive staaende derved, fører let til en sneversynet, selvretfærdig Farisæermoral. Idealerne kommer ikke med. Men Idealerne er ikke visse moralske og religiøse Sætninger, selv om de er nok saa grundsande

og ophøjede. Idealer kan kun virkelige levende Personer være. Her har Menighedens Historie, Bibelhistorien og de bedste Personer i Kirkens øvrige Historie, samt Historien og Mythedigtningen — med dens Personificeren eller Levendegjøren af det gode og det onde — en meget stor Betydning, NB. naar det meddeles saaledes, at det bliver Erfaring og ikke Forklaring ɔ: naar det bliver levende Personer med Kjød af Børnenes Kjød og Blod af deres Blod, ikke Skeletter og tomme Navne, men Folk, de kan forstaa og leve sammen med ud fra deres medfødte Grundlag og *deres* sædelige og religiøse Erfaringer. Saa bliver Historien — Menighedens og Folkenes — selv Erfaring, indre Erfaring, og Synet højnes og udvides. At det, man meddeler, kan svare til dette Formaal, bliver den egentlige Maalestok ved Valget af Emner, dog at man tager det med, der hører til Skolens Opgave som »Modersmaalets og Nutidsvirkelighedens Skole«. Til det første hører i et væsenligt kristeligt Land frem for alt Bibelhistoriens Skikkelser, men ogsaa Fædrelandshistoriens og nogle af Verdenshistoriens. I »Nutidsvirkelighedens Skole« har ogsaa de Personer og Begivenheder Plads, der tjener til Forstaaelse af de vigtigste kommunale, sociale og politiske Forhold. De Emner, man vælger til Historieundervisningen, maa altsaa vælges ud fra dennes dobbelte Opgave: *at skabe Idealer*, *der ligger som levende, skabende Drivkraft i Sindet* og at *give Forstaaelse af borgerlige og kirkelige Skikke og Samfundsforhold, som vi nu lever i dem.* Den sidste Del af Opgaven bliver dog maaske væsentlig at løse gjennem Geografiundervisningen (se »Lande og Folk« og min Anmeldelse i »Vor Ungdom«), medens Historieundervisningen bliver Skildring af Personer (og blandt dem helst de Personer, der ved Siden af at virke som Idealer er Repræsentanter for deres Tid). Til Forstaaelse af den dybere Sammenhæng i Kristendom og Historie, mangler Barnet endnu de personlige Erfaringer, ligesom det heller ikke har den Er-

faring, der kan gjøre Forklaringen af Samfundsforholdene i videre Udstrækning levende. Ogsaa her gjælder det kun at give, hvad der er virkelig Næring for Ilden.

Skal Børneskolen hjælpe til Herredømme over alle de personlige Evner, maa den endelig optage Sløjd, der sætter Hænderne vel paa Skaftet, og Udviklingsgymnastik, der sørger for ligelig Udvikling af alle Legemets Dele.

Gjennem den egentlige Børneundervisning ɔ: til 14—15 Aars Alderen, er der ikke i lige Linie sigtet paa Udvikling af Samfundsevnerne, ligesom Historien mere er kommen ind som Enkeltmandshistorie end som Samfundshistorie. — Historien ɔ: den Del af den ydre Virkelighed, der er knyttet til og afhængig af Menneskenes Virksomhed, samt Aandslivets Historie, Kulturhistorien, kan først tages op, naar Erfaringen er gaaet forud ɔ: naar man har lært, hvad det er at tage Del i det virksomme Menneskeliv og bliver sig sit eget aandelige Liv bevidst, da der ellers ikke kan blive nogen selvstændig Forstaaelse, men i det højeste en Tilegnelse af andres Tanker og som oftest kun en Efterplapren af andres Ord.

Forudsætningen er altsaa ogsaa her Erfaring — praktisk Indøvelse og Udøvelse — ɔ: Deltagelse i det virkelige Liv. Har Børneskolen stillet sig paa sin rette Plads, da har ogsaa den virket med til at øve Samfundsevnerne eller i alt Fald haft sin Del i, at de blev øvede ved at give Plads for og Anvisning paa det virkelige Liv; men dens Hovedopgave har dog været Udviklingen af de personlige Evner. *Samfundsundervisningen* begynder da ikke med et Kursus i Storpolitik og Samfundsmoral, der nødvendig maa føre til Uselvstændighed med dens godtkjøbs Theoritiseren og Frasemageri, men med praktisk Indøvelse, med at bruge Evnerne, som de er, og tage det Samfundsarbejde op, som ligger for og som passer til Evnerne, saa at den unge, samtidig med at gjøre et virkeligt, nyttigt Arbejde, lærer at indøve sig i de Samfundsforhold, der ligger næst efter

Hjemmets: det praktiske Arbejde. Derigjennem øves saa Samfundsevnerne — uden at de personlige Evner ligge Brak; thi har Udviklingen af disse været ledet, som den bør: knyttet til det virkelige Liv, da vil dette ogsaa stedse sætte og holde dem i Virksomhed, og til Forstaaelse af mangt og meget vil der endda søges Kundskab, ikke saa meget for at blive dygtigere til det praktiske Arbejde — for til Opnaaelse af det Maal henter man meget lidt udenfor Praxis — men som Følge af den naturlige Trang til Udvikling, som ikke er bleven kvalt ved den sunde Børneundervisning; men denne almindelige Udvikling gjør saa igjen, at man faaer langt mere ud af Praxis; den har altsaa *stor indirekte Indflydelse* paa den praktiske Dygtighed. Der er derfor god Brug for Aftenundervisning, men ikke ligefrem med praktiske Formaal for Øje, og dens allerstørste Betydning bliver vel endda, at den i denne vanskelige og farlige Overgangstid optager Sindet med noget godt eller i alt Fald noget uskadeligt, saa der ikke bliver Plads for det slette. — »Rene Kilder til Glæde i Stedet for smudsige«.

Ved saaledes at lade de unge komme mere paa egen Haand ɔ: i det virkelige Livs Haand, kommer man en Trang imøde, som ufejlbarlig melder sig i den Alder, og som det er sundt og normalt melder sig. Selvstændighedsfølelsen faaer et naturligt Afløb, saa den ikke behøver at blive Lømmelagtighed, villiesvækkende Selvraadighed i Stedet for villiestyrkende Selvstændighed. Selvstændighedsfølelsen melder sig imidlertid samtidig med Tegnene paa vaagnende legemlig Modenhed. Ogsaa de fysiske Krav lyder paa legemligt Arbejde. Her maa man saa ikke sige: Men vi har jo Gymnastikken. Gymnastikken ægger og ordner de legemlige Kræfter. Men i en Alder, hvor Legemet udvikler sig saa stærkt, hvor der er saa stærk Grøde i det, skal der mere end Gymnastik til, om Væv ene skal lægges fast og solidt. Saa giver Gymnastikken ogsaa nok Raadig-

hed over Legemet, men ikke den praktiske Snarraadighed. Sløjd og Gymnastik kan lige saa lidt som de mere aandelige Fag erstatte Virkelighedens Opdragelse. Man kan være dygtig i Sløjd og dog staa raadvild overfor praktiske Opgaver, som den naturlige Sans strax klarer; det samme gjælder Gymnastik. *Vi har altsaa i det praktiske Arbejde den naturligste Tilfredsstillelse baade af den legemlige og den aandelige Trang, der er de mest fremherskende og altsaa har det vægtigste Krav i den Alder, samtidig med, at derved den eneste naturlige Grund lægges til næste Form i Undervisningen: Samfundsundervisningen.*

Samfundsarbejdet er af dobbelt Art: Fagarbejdet og Fællesarbejdet; de er af lige stor Vigtighed, om end Fagarbejdet er først i Tid og af sig selv fører ind i det andet. Er nu Erfaringsgrundlaget lagt, og Trangen til Samfundsundervisning vakt, da vil Skolen med Udbytte kunne træde hjælpende til, selv om den ikke er saa nødvendig som i Barnealderen og i endnu højere Grad maa staa som Hjælp til Selvhjælp. Her har altsaa den egentlige Undervisning i Historie og Samfundslære, Sædelære og Troeslære sin Plads, Side om Side med Fagskolen, hvis Betydning for faglig Dygtighed vi dog ikke maa overvurdere. Den vil stadig mere faa sin Betydning som Middel til almindelig Udvikling, til at lade Tanke og Haand og Øje følges ad, end ved de Kundskaber, den meddeler. Men har den tekniske Undervisning sin væsentlige Betydning som Led i den almindelige Udvikling og dèr underordnet, højst sideordnet Betydning i Forhold til de fire før nævnte Fag, saa bør Skolerne indrettes derefter. Derfor: med Undtagelse af de store Byer, hvor Undervisning i de Fag, der har det fælles, det almindelige ogsaa til Indhold, kan faaes udenfor Skolen, bør disse Fag: Historie og Samfundslære, Sædelære og Troeslære have Hæderspladsen, hvoraf just ikke nødvendig følger, at de skal optage den meste Tid.

Vi vil da faa en naturlig Afslutning paa en naturlig Undervisning, der ikke slukker Personlighedens Ild, fordi den ved at følge Sætningen: Erfaring før Forklaring, Liv før Lære, har undgaaet at bryde Baandet mellem Skolen og det, der er Livet, Kraften ogsaa i Skolen: den livssvangre, kravstærke Virkelighed.

Armstrongs Syn er kun Konsekventsen af Professorernes. De har set, at skal Skolen blive til Gavn, da maa det, der er Virkeligheden i Læreren ɔ: hans egen selvstændige Personlighed, have Plads, og Virkeligheden i Barnet — dets egne ejendommelige Evner og deres Udvikling — være Undervisningens Maal, og ethvert andet Maal, der sættes, er en Lygtemand. Nu siger Armstrong: men dette Liv har sin Rod og sin Top i Virkeligheden, — der skal det bære sin Blomst og sin Frugt — derfor trives og udvikles det kun i den, og selv den omhyggeligste Omplantning og Indflytning i Drivhus er til Fordærv. Skolen skal ikke lade sig tjene af Virkeligheden — bruge Virkeligheden som Middel og Exempel — den maa selv tjene, pege hen paa, lede ind i og lægge sig ind under Virkeligheden og trække sig tilbage, saa meget den kan, og saa snart den kan.

Hvad der er kommen frem i de 3 første Artikler vil ikke være fremmed for Skolemænd her hjemme. Udviklingstanken er jo den raadende, og har, siden Grundtvig i sin Tid tog til Orde mod Kundskabsskolen, vundet mere og mere Plads. I vore Lærebøger: Prof. *Heegaards*, *Nørlunds* og Prof. *Kromanns*, er den jo den raadende. Men endnu er det for mange Lærere kun Theori, og det har været forgjæves at prøve paa at faa den ind i Praxis. Overtroen paa Examinerne er for stærk hos Publikum, og Lærerne drives, selv om de i sin Tid under Uddannelsen har faaet Bik for den naturlige Fremgangsmaade, tilbage i de gamle Spor, tildels drevne af Nødvendigheden, fordi de Skoler, der gjør de mest glimrende Examiner ɔ: har

dresseret og hidset Børnene bedst, faar det talrigste Besøg. Det er til Publikum — Statsstyrelse og Forældre — de 3 Artikler har Ærinde fuldt saa meget som til Lærere og Professorer.

Det, som særlig er fremme i Armstrongs Artikel: Hjemmets og det praktiske Livs afgjørende Betydning for Opdragelsen, er maaske vore Skolemænd mindre fortrolige med, skjønt ogsaa det er lige saa gammelt som den grundtvigske Skolebevægelse herhjemme, og Højskoletanken kun kan forstaaes ud fra det Synspunkt, ligesom ogsaa Forkæmperen for de samme Skoletanker her hjemme jo staaer i forreste Række blandt Bærerne af Højskoletanken.[1])

Men har vi sagt A, maa vi ogsaa sige B; tager vi Skridtet fuldt ud, da maa ikke alene Skolen rette sig efter Livet, den maa i selve Opdragelsesværket indrømme dette den vigtigste Plads. Barnet maa overlades mere i Virkelighedens Haand, som det møder den i Hjemmet og det praktiske Liv. Skolen bliver begges Hjælper, ikke mere. Men derved lægges rigtignok atter en væsentlig Del af Ansvaret for Ungdommens Opdragelse, den, som Forældre og Forretningsfolk, de, der har med de unges praktiske Uddannelse at gjøre, har været saa tilbøjelige til at skubbe af sig over paa Lærerne, tilbage paa sin rette Plads: paa deres egne Skuldre. For Øjeblikket er det dem, det frem for alt gjælder at mane til at tage deres Pligter op overfor de unge, saa det bliver, som det skal være, at Opdragelse og Undervisning ikke er en enkelt Stands, men hele Folkets ɔ: *hvert enkelt Menneskes Sag i hele Folket*, og det Folkets *Livssag*, hvoraf dets Fremtid afhænger.

---

[1]) Se L. Schrøder: „Et Skoleprogram“ i „Nutidsspørgsmaal“, (Schønberg) Side 1, og „om gode Læresteder i Overgangstiden“ i „Hjem og Skole“, første Aarsberetn. fra Dnsk. Skolef., S. 31.

Rasmus Lund.

Født 9. januar 1827 — død 23. januar 1889.

Det er ikke min hensigt her at skrive fripræsten Rasmus Lunds levnedsløb. Engang vil den danske menigheds historiske sans nok gøre sit taknemligheds krav over for hans minde således gældende, at hans liv og rige virksomhed i det enkelte vil finde sin fortæller. Ti vel har der været få danske præster, hvis hele person og udvortes optræden synede så lidt som Rasmus Lunds — Morsingboerne kaldte ham i daglig tale »bitte Lund« —; men der har tillige været få kristelige præster, som fyldte sin plads så meget som han. Og hans virkeplads i den danske menighed var stor.

Derimod er det min agt her at meddele nogle af de grundtræk, som karakteriserede denne min ven og præstebroder, hvis nære samliv gennem en række af år glædede mig.

Det har kirkens historie igennem gentaget sig, at hver gang der fremstod en stor kirkefader, der af herrens ånd blev brugt til at hjælpe menigheden til at gøre et nyt »kæmpeskridt op ad til den hellige Guds-stad«, så fremkom der gerne før eller senere blandt vedkommende kirkehøvdings disipelskare større eller mindre »ringe«, som hver for sig fristedes til at kræve patent på den eneste rette opfattelse og forståelse af det skete fremskridt. Deraf den megen splittelse og det ringe sammenhold tiderne igennem mellem herrens venner. Dette gjaldt også den nordiske kirkefaders disiple. Såvel blandt en del af Grundtvigs ældre som blandt hans yngre præstevenner eller lærlinger dannede der sig slige »ringe«, hvis fare det er, at deres »vi alene vide« stiller sig hindrende op imod det fællesskab, i hvis moderskød al den barnlige stykkevise erkendelse tilsidst samles til et vidunderligt harmonisk hele.

Rasmus Lund var en fuldblods og trofast disipel af Grundtvig; men han kom aldrig til at høre til nogen af de små grundtvigske partigrupper. Det var nemlig ejendommeligt for ham, at han i sjelden grad var gennemtrængt af den fine og dybe åndelige fællesskabsfølelse, som binder et kristenmenneske til hele vor herres menighed. Når han enten fra prædikestolen eller foran herrens alter i sin tiltale til de tilstedeværende sagde sit »*hjærtevenner*«, da måtte det give genklang inderst inde hos den, der hørte. Dette ord var nemlig ikke, som hos altfor mange præster, der rutter med »mine tilhørere«, mine venner«, »kære venner« o. s. v., et løst påhæng, han slæbte om med i sin tale. Men det var et alvorligt ment håndtryk til alle dem, der følte sig at stå i det samme menighedens ånds fællesskab som han.

Derfor var Rasmus Lund også i ordets dybeste forstand en frisindet præst. Han havde åbent og villigt øre for andres meninger og opfattelser; og i den store menigheds-kreds, hvor han stod for styret, lod han også hjærtensgerne de forskellige røster komme til orde og lyde frit, blot de ikke krænkede det største fællesskab. Mange og forskellige var de præster og læge ordførere, der i årenes løb samledes ved de store møder i Ansgarskirken og dèr førte ordet. Men trods de forskellige stemmer, lød det som oftest ved disse møder som èt lille kor. Der var en god samklang i det hele til underlig velsignet styrkelse af fællesskabet. Men det var Rasmus Lund, der slog tonen an og nok skulde holde den, til enden var nået. Men han var også mageløs fast i den tone, der var hans egen; og dog kendtes det i øjeblikket så at sige ikke.

Jesus sagde engang til sine disiple: Den, som vil blive stor iblandt eder, han må være eders tjener. Jeg har kendt få eller ingen præster, der således kunde tjene i menigheden som Rasmus Lund. Aldrig sparede han sig selv, lange og besværlige var de veje, han kunde fare, og

mange var de steder, han kunde nå at gæste som herrens tjener, blot han mærkede, der var brug for hans tjeneste. Men det var der trindt omkring. Ti hans kærlighed favnede de mange uden persons anseelse. Ens var han, enten han sad i den rige og fornemme mands hjæm eller han stod i den lerklinede hytte. Den samme kærlige deltagelse for alt godt, der rørte sig i menneskelivet, udfoldede han èns i sin stille tale overalt, hvor han kom. Derfor var han en søgt præst. Man traf ham sjelden hjæmme. Men hans rige hjæmkjærligheds spor traf man trindt omkring. Mange var de unge, som blev mærkede af hans milde håndtryk, og adskillige er de børn, som nu forgæves spørger, om Rasmus Lund ikke snart kommer og leger med dem. De nødlidende kunde ikke undvære hans gode råd og hjælp, de syge bad altid om hans trøst, ja selv barselkvinderne sendte bud efter ham i deres nød.

Det var denne rige herrens tjener, der blev stillet i skarpt forhold til bispemagten i den danske folkekirke, således at denne mente, man kunde godt undvære hans tjeneste i folkekirken, ja vilde endog have kastet den langt bort.

Her skal ikke gøres rede for den hårde kamp, valgmenighedspræsten Rasmus Lund blev ført ind i med de folkekirkelige myndigheder, fordi han *måtte* hævde friheden ved herrens nadvere.

Når vor tids danske kirkehistorie engang skal skrives, vil denne kamp komme til at indtage en fremragende plads paa dens blade, og R. Lund vil få det eftermæle, at han i den bestod prøven som en trofast og ydmyg herrens tjener.

I sin lille bog: »*Min afsked som valgmenighedspræst på Mors*« 1883 har han selv gennem offenliggørelsen af de mange »tjenstlige breve« givet et solidt grundlag til oplysning om, hvorledes der blev kæmpet af ham og af hans modstandere.

I det jeg henviser til dette grundlag, vil jeg kun gøre opmærksom på et par holdepunkter, som dette skrift selv frembyder til forklaring og forståelse.

Guds menigheds historie vidner stadigt for os om, at de begivenheder, store som små. der fik en velgørende og virkningsfuld betydning, det var sådanne, som man ikke selv i forvejen havde lagt til rette efter egne planer og beregninger; men som tvertimod langt fra var anede, før de skete, og som da de skete, ikke mindst for den, der var hovedredskabet til deres fremme, blev til forundring, fordi han havde ikke tænkt sig det sådan.

Altergangs- og konfirmations-striden kom for Morsmenigheden og dens præst, Rasmus Lund, helt uventet. Anledningen til den hele strid var en melding fra en modstander til den nærmeste folkekirkelige myndighed om så naturlig og ligefrem en ting, at konfirmanderne i Ansgarskirken gik til alters samme dag som de blev konfirmerede, en skik, som dengang allerede havde trængt sig ind i adskillige både sogne- og valgmenigheder i folkekirken.

Dette er det første, man vel må lægge mærke til.

Men dernæst bærer det lille skrift »min afsked« tilstrækkeligt vidnesbyrd om, at den præstemand, kampen blev rejst imod, var en af de fredsommeligste præster i hele folkekirken. Jeg har kendt få, der i den grad som Rasmus Lund kunde sætte apostlens formaning ud i livet: »dersom det er muligt, da holder fred med alle mennesker, så vidt det står til Eder«. Det var også for denne freds skyld, at han i den megen og den lange brevveksling med pròvst-bisp-ministerium ikke hastede med sine svar, det vil sige sine afgørelser. Han vilde først nøje overveje med sig selv, med sine kristne venner og først og sidst med Gud om, hvad han turde og skulde gøre; ti også freden med den folkekirkelige øvrighed var ham dyrebar. Jeg vèd, det kostede Rasmus Lund mange tårer, mange vågne nætter og mange bønner for at få sagen vejet på

sandhedens vægtskål. Og jeg tvivler på, at nogen samtidig præst i folkekirken kunde have udvist den grad af tålmodighed, som han udviste i dette stykke. Men — som også skriftet, »min afsked«, tilstrækkeligt oplyser — alle de folkekirkelige myndigheder havde et utroligt hastværk med at få sagen bragt til ende; helt igennem trådte man op imod ham med de kolde, formelle og lovtørre krav, uden spor af åndelig forståelse med, hvor dyrebar og ansvarsfuld en sag det var for ham og menigheden. Og da så omsider efter den lange, alvorlige prøve afgørelsens time slog for Rasmus Lund, så var dog det det første, man bebrejdede ham, at han ikke havde kunnet vente.

Og endelig vil det indlyse af forsvarsskriftet, at Rasmus Lund i denne strid blev ført til at efterkomme det gamle, troværdige ord: *man bør adlyde Gud mer end mennes-kene.* Det blev klart for ham, at hvor dyrebar end freden med den borgerlige øvrighed er, så er freden med Gud dog af langt større værd. Men den kunde han ikke bevare, hvis han ikke vedblev at være en tro herrens tjener overfor hans indstiftelser, og i dette tilfælde særligt den hellige nadvere.

Så fældte ganske vist hans folkekirkelige biskop den dom over ham, at det var klart, at han havde brudt sit ordinationsløfte, og at han ikke vilde holde det.

Men når denne dom uden videre forklaring og oplysning, hvad der rigelig kunde været indhentet gennem R. Lunds udførlige redegørelse, er gentaget i »Danmarks præstehistorie i årene 1869—1884« af S. Elvius, da tror jeg ikke, at denne brug af et historisk aktstykke kan forsvares.

Rasmus Lund sluttede forklaringen over sin afsked med følgende ord:

»Vèd da nogen anden end den Gud, der kender mit hjærte, hvad jeg har *villet*, lige over for et løfte, jeg har

gjort for hans åsyn? Men biskoppen vèd, at jeg oftere har udtalt, at jeg, også efter mit præsteløfte, først var bundet i kærlighed til herrens ord og anordning. Han vèd også, at jeg ikke har taget det let lige over for de menneskelige ordninger i folkekirken; ti også for ham har jeg bekendt, at jeg for ærligt at overholde et pålæg i forbindelse med en tilladelse, jeg havde fået, har medtaget en skik, jeg ikke ret vel efter min samvittigheds bydende lige overfor herrens ordning turde overholde, og at jeg har været anfægtet for den sags skyld. Og det er desværre ikke den eneste gang, jeg har stået således beknyttet.

Jeg tror, at gode danske mennesker og kristne venner i nutid og eftertid vil dømme noget anderledes i den sag. Og det er til dem, jeg har vendt mig med disse oplysninger.

Jeg har under min gerning her gerne villet tjene menigheden efter vor herres ordning også ved det bord, hvor han byder alle sine venner kærlighedsgaven. Og jeg har åbent vedkendt mig lige over for min menneskelige øvrighed, hvad jeg for den sags skyld troede at måtte gøre. Udfaldet deraf er, som det plejer at ske, kommet under noget andre former, end jeg havde tænkt, men vel nok således, som Gud fader så, det var mig og mine venner tjenligt.

Og kunde just dette udfald virke med til, at milde og sandhedskærlige danske mennesker bedre kunde se og enes om, hvor påtrængende nødvendigt det er, at herrens menighed kan være fri for tjenere, der bindes ved højtidelige løfter, der kan lægge sådanne byrder på samvittigheden, da er disse tiders pinagtighed ikke forgæves gennemlevet.« —

Måtte dette hans ønske og håb snart blive opfyldt også for den borgerlige freds skyld.

Nu er Rasmus Lund gået ind til sin herres fred, den, han elskede højest af alt på jord. Det var hans stille

håb, som han udtalte til en nær hjærteven, at han også skulde blive fripræst i de dødes rige og der få lov til at gå for borde med velsignelsens kalk. Gud glæde således hans sjæl i himmerig — og give hans minde her på jord en lang og velsignelsesrig levekraft.

Frederik Nygård.

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

Oversigten over Danmark Handel for 1887 er nu udkommen og udviser en Nedgang i Vareindførslen, derimod en Fremgang i Udførslen af Landets Produkter. Gjennemsnitlig var Ind- og Udførslen i de seneste 5 à 6 År:

	Indførsel:	Udførsel:
	ca. 255 Mill. Kr.	ca. 179 Mill. Kr.
derimod i 1887:	251 - -	ca. 188 - -

Indførslen af Varer har egentlig sidste År været ikke ubetydelig større end gjennemsnitlig de sidste 5 År, men Priserne have været så meget lavere, at Indførselsværdien er gået ned med ca. 4 Millioner. — Med Udførslen er det gået ligedan; havde Priserne 1887 været de samme som de senest forløbne 5 År, vilde vor Udførsel vel have andraget ca. 10 à 11 Millioner Kroner mere end Statistikken udviser. — Indførslen af Sukker er gået ned med 20 Mill. Pund, eller fra 12 Mill. til 5 Mill. Kroner. Størsteparten (ca. $\frac{2}{3}$) af Sukkerforbruget i Danmark produceres her i Landet.

Hvad Korn angår, må Danmark herefter henregnes til et *kornindførende Land.*

Af Maltbyg og Hvedemel har der nok været en Del Overskudsudførsel; men gjennemsnitlig har der været en

Overskudsindførsel af Korn og Kornvarer for 1887 til et Beløb af 6 à 7 Millioner Kroner.

Overskudsudførslen af levende Kreaturer i 1887 (41 Mill. Kr.) viser en Fremgang overfor Året 1886, men er ikke nået op til Overskudsudførslen af 1883 (58 Mill. Kr.).

Overskudsudførslen af Fedevarer har været enorm og betydelig større end foregående Åringer.

	1883:	1887:
Flæsk og Skinker var	Mill. Kr. 6,7	Mill. Kr. 17,5
Pølser og Kjød . .	- - - 0,3	- - 1,0
Smør	- - - 25,8	- - 32,7
Æg	- - - 2,5	- - 4,6

Varemarkedet er for Handelsartiklernes Vedkommende uforandret fast, Forretningen begynder at live lidt op, og står Vinteren blot en Måned, så Lagrene yderligere formindskes, vil dette nok bidrage til, at vi får en rask Forårsforretning.

Kaffe. Markedet meget fast, Priserne avanceret 1 à 2 Øre den sidste Måned; men desuagtet er de europæiske Noteringer endnu ca. 4 Øre under Rio (Produktionslandet). Enten må Brasilien *ned* eller Europa *højere* op med Priserne; derpå står den øjeblikkelige Situation; hvem af Parterne, der vinder, vil Tiden ene kunne besvare. Lagrene i Rio er i den seneste Måned stegne til 430,000 Sække.

Sukker. Beretningerne fra Kolonierne over Rørsukker er meget forskjellige; men gjennemsnitlig vil Høsten derovre vist falde meget godt ud. P. O. Lichts Magdeborger-Beretning af 9. Februar udtaler, at Verdens-Forbruget i de sidste fire Måneder af forrige År atter er tiltaget med ca. 141 Millioner Pund, og vedbliver Forbruget vedvarende at stige iår i samme Forhold, vil 1. September 1889 atter udvise mindre Beholdninger end de foregående Åringer. Markedet har de seneste Dage været meget fast.

Sago og Sagomel meget fast.

Ris uforandret. Udvalget er lille her i Landet, og heri vil næppe ske Forandring, førend ny Tilførsler hen i Foråret indtræffer.

Kryderier. Cassia lignea, Allehånde (også kaldet Piment), Ingefær og Nelliker flovt. Muskat og Muskatblomme livligere og Priserne herfor tildels højere. Sort Peber uforandret. Hvidt Peber lavere.

Frugter. Af amerik. Æbler begynder Forbruget at tage til. Priserne fastere med større Købelyst. Begrundet på Vinteren ligger Frugtmarkedet ellers roligt, særlig Smyrna- og Sultana-Rosiner; sidste Frugt er lille, uden Sten og egner sig særlig til Kagebagning. I Tyskland bruges denne Frugt overmåde meget, da den er meget billig; her i Landet derimod mindre.

Humle meget fast.

Konst-Gjødning. I Efteråret steg Forbruget heraf, særlig i Jylland, ganske enormt, så at de hjemlige Fabrikker langtfra kunde tilfredsstille Forbruget, hvorfor enorme Tilførsler fandt Sted fra Udlandet. I den Anledning talte jeg med en af Landets mest erfarne og dygtigste Fabrikanter, der, idet han rystede på Hovedet, udtalte sig på følgende Måde herom: »Naturligvis leveres der megen god Konst-Gjødning fra Udlandet; men jeg ved også, at ikke så lidet af den 66 Graders Svovlsyre, *der laves i Udlandet*, og som anvendes til Opløsning af Konst-Gjødning, er stærk arsenikholdig, og dette kan aldrig være godt — tværtimod; hvad det derfor vistnok gjælder om for Landmændene, er, at disse får klar Besked om, at Svovlsyren, der er anvendt til Opløsningen af den Konst-Gjødning, man kjøber og bruger, har været ren og *fri for Arsenik.*«

Kornmarkedet. *Hvedebeholdningerne* i Amerika er efter de seneste officielle Beretninger ikke så lidet mindre iår end 1888, og betydelig mindre end 1887; men Afskibningerne fra Ostindien til Europa har i det sidste År været

en Del større. Ostindiens Hvede-Høst mener man forøvrigt er mindre 1888 end 1887. Trods Englands miserable Hvedehøst i 1888, er Priserne der iår dog noget lavere end forrige År ved denne Tid; men Markedet har i de senere Uger været mindre flovt end de foregående. I London har der i de senere Dage været omsat en Del Ladninger kalifornisk og indisk Hvede til højere Priser, men fast Stade har Markedet ikke, det svinger stadig uroligt frem og tilbage.

Rug er noget højere.

Byg. England klager stærkt over den slette Kvalitet, som vort 2-rd. Byg har iår, det anses ligefrem for ubrugeligt til Maltvare, og store Lagre ligger ophobede som usælgelige.

Havre ligger vist godt og er noget højere i Pris.

Majs. Lagrene i Amerika er tiltagende, men Priserne i England er desuagtet noget højere.

Foderstoffer gjennemgående flove for *alle* Artikler. Den indtrådte Vinter har endnu ikke formået at bringe Liv i Omsætningen, og de store Beholdninger herhjemme fra December dækker tilstrækkelig Efterspørgslen.

Hvedeklid tilbydes rigelig fra østersøiske Pladser med et Afslag i Prisen af 2 à 3 pCt., og med fast Bud vil man utvivlsomt endnu kunne komme billigere an; men tiltrods herfor er der ingen videre Omsætning, og Stemningen er trykket.

Rapskager er ca. 5 pCt. lavere fra Frankrig, hvorimod Prisen holder sig for Kieler-, holstenske og østersøiske Kager. Det store Forbrug gjennem Andelsmejerierne blev dækket tidlig på Efteråret, og fra den Tid har Afsætningen holdt sig indenfor snevre Grænser.

Palmekager flove og uden Omsætning til de høje Fordringer, som første Hånd holder; på anden Hånd udbydes med et Afslag af 2 à 4 Mark pr. 2000 Pund.

Hørfrøkager lavere; Kjøbenhavn er flovere stemt og udbyder med et Afslag af 10 à 20 Øre pr. 100 Pd.

Solsikkekager stille og dalende. Artiklen er 2 à 3 Mk. billigere pr. Ton (2000 Pd.).

Hampefrøkager ligeledes flove og nedadgående; disse Kager synes at vinde Indgang her i Landet såvel til Malke- som til Fedekvæg og tilbydes nu med et Afslag i Prisen af 5 Mk. pr. Ton, skjønt Prisen i Forvejen skulde synes meget moderat.

Bomuldskager. Prima afskallede tilbydes 20 Øre pr. 100 Pd. lavere.

Kløverfrø. Den nu indtrådte Vinter har hæmmet noget på Udviklingen af Rødt-Frø-Konjunkturen, og man har i Tyskland i den sidste Uge taget imod Bud; der må dog hertil bemærkes, at vore hjemlige Priser på Kløverfrø i Forhold ej har været drevne op på Spidsen, som på Hovedmarkederne. Hr. Gustav Zülners sidste Originalberetning over Kløverfrø lyder i Oversættelse omtrentlig som følger: »Uagtet det strenge Frostvejr, der har givet Konsumenterne en velkommen Anledning til at opsætte med deres Indkjøb af Kløverfrø, har Omsætningen sidste Uge været meget tilfredsstillende. Lagrene hos de egentlige Frøhandlere rømmer sig stærkt, og disse gjør allerede Mine til at ty til Indkjøb for deres Forbrug af de Varer, der forefindes på Spekulanternes Hænder, og at man under de nærværende Forhold gjør alt for at kjøbe så billigt som mulig, er ikke til at undres over. Om Spekulanterne behøver at tage imod et Underbud, bliver en anden Sag; men min på Fakta byggede Mening er, at de *ikke* skal gjøre det. — Rygterne om, at Amerikas Høst skulde være bedre end Beretningerne har meldt, passer aldeles ikke. I de seneste Måneder er ikke afsluttet Forretninger i Rødkløver fra Amerika, og hvad der indtil nu er afskibet derovrefra, er ikke mere end alt beregnet for det europæiske Behov. Priserne i Amerika er forøvrigt nu 3 Pfenning

højere end vore hjemlige Priser, ligesom også Årstiden for Export fra Amerika hertil er rykket alt for langt frem i Tiden.

Man siger også, at Frankrig i enkelte Distrikter har havt en større Høst end beregnet, en Omstændighed, der rigelig opvejes med, at man tidligere antog Høsten i Schlesien og Galisien for en Middelhøst, hvorimod det nu viser sig, at Schlesien iår omtrent har en Misvæxt, og at Galisien ikke er langt fra at kunne sige det samme. Iøvrigt er alt, hvad man på et tidligere Stade har sagt om Høstudsigterne, på en overraskende Måde slået til. — Næsten alle ellers producerende Egne i Tyskland og Østrig er i stor Målestok henvist til at importere fremmed Sæd, ligesom man i de ellers regelmæssig konsumerende Lande i Ind- og Udlandet, navnlig Storbrittanien, hvor man iår har Misvæxt, må indforskrive langt større Partier end ellers, og herved kommer man til et Forbrugstal, der langt overgår, hvad der indtil nu er dækket af Forbruget. Når Forretningen i Frø indtil nu har været noget slæbende, og Priserne derfor, fra et *opskruet Stade i Tyskland*, er gået noget lavere, så at en enkelt Mellemhandler her, som har rådet sine Venner til at vente med Indkjøb af Frø, foreløbig har fået Ret, så er dette ikke på Grund af en falsk Opfattelse af Situationen fra vor Side, men meget mere at søge i usædvanlige Forhold. Landmændene i de fleste Egne af Tyskland, der under almindelige Åringer er vante til i Efterhøst at have en god Indtægt af det indbjergede Frø, mister i dette År ikke alene denne Indtægt; men de må desuden for deres kontante Penge købe Forbruget af Rødkløver til deres Udsæd, og at dette vil genere det meget begrændsede Landbrugsbudget, er forståeligt nok; dertil kommer så endvidere, at Kjøbmændene, der er stærkt engagerede med Landmændene, tvinges til, for deres Dispositioners Skyld, at skyde deres Indkjøb af Frø så langt som muligt ind under Sæsonen.

Den lange Tid, der ligger imellem Grossisternes og Importørernes Indkjøb og det virkelige Forbrug, gjør det endelig klart, at selv om de Handlende anser Positionen for meget heldig, så har disse dog Lyst til at sælge (gjøre Forretninger, om man vil), og dette kan i et Øjeblik trykke Prisen noget; men den bedre Del af Kjøberne bruger så denne Situation til deres Fordel. Dog må det ikke overses, thi det er en væsentlig Faktor, at det største Indkjøb til Forbruget er for Hånden, og at dette vil blive begrændset til en meget kort Tid. Overfor denne Situation behøver Spekulationen ikke at slå en Tøddel af på Priserne, ligesom det tildels ligger i dens Hånd at diktere Priserne til Avance eller til Tab«. — Om hvidt Kløverfrø kan man vel sige det samme som om rødt.

Gulkløver og *amerikansk Timothe* er højere. — *Alsikke* vedvarende høj i Pris. — *Hundegræs* er uden Prisforandring i den sidste Måned. Denne Græsart såvel som *Draphavre* burde aldrig købes uden Analyse, i alt Fald da kun til meget billige Priser.

Fedevarer. *Amerik. Fedt* er meget flovt, Priserne nedadgående; blot det ikke er en Forårsbebuder for lavere Priser herhjemme såvel på Flæsk som på Fedt.

Smør. Både 1. og 2. og 3. og 4. Klasses Smør er i den forløbne Uge steget, henholdsvis 4 à 5, 2 à 4 og 2 Kr. Markedet har været livligt og med stærkt Begjær, særlig for sekunda Kvaliteter, hvoraf der ikke var tilstrækkeligt Lager. Bare man nu ikke har skruet Priserne for højt op, så Forbruget og dermed Priserne igjen tvinges for stærkt nedad.

Odense, den 18. Februar 1889.
